

HUGO VICTOR
A NEVETÓ
EMBER

59.170

HUGO VICTOR

A ^{NY}
NEVETŐ EMBER

FORDITOTTA:
HAJÓS KORNÉL

ELSŐ KÖTET

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

59170

Országos Könyvtár

~~P. o. gall.~~

~~3. 385~~

Világosság rt., Budapest. Műszaki igazgató: Deutsch D.

Angliában minden nagy, még az is, ami nem jó, még az oligarchia is. Az angol patriciátus a patri-
ciátus a szó teljes értelmében. Nincs hiresebb, ret-
tentőbb és életerősebb hűbériség ennél. Mondjuk ki,
ez a hűbériség hasznos volt a maga idejében. A
főúriág tüneményét Angliában kell tanulmá-
nyozni, mint ahogy a királyság tüneménye Fran-
ciaországban tanulmányozandó.

E könyv helyes címe az *Arisztokrácia* lenne.
Egy másik könyv, amely ezt követni fogja, a
Monarchia címet viselhetné. És e két könyv, ha
megadatik a szerzőnek, hogy befejezze e művet,
megelőznie és bevezetnie egy újabbat, amelynek címe
lesz: *Kilencvenhárom*.

Hauteville-House, április, 1869.

ELSŐ RÉSZ

A TENGER ÉS AZ ÉJSZAKA

Országos Széchényi Könyvtár

KÉT ELŐLJÁRÓ FEJEZET

I. URSUS

II. A COMPRACHICOK

Országos Széchényi Könyvtár

I. Ursus.

Ursust és Homot szoros barátság füzte egymáshoz. Ursus ember volt, Homo farkas. Kedélyük összeillett. Az ember keresztelte el a farkast. Valószínűen a saját nevét is ő maga választotta; jónak találván *Ursust* a maga számára, az állat részére is jónak találta *Homot*. Ez ember és e farkas szövetségének hasznát vették a vásárokon, bucsukon, az utcasarkokon, mindenütt, ahol az emberek összecsoósdülnek, hogy badarságokat hallgassanak vagy csodaszereket vásároljanak. E tanulékony és szívesen engedelmeskedő farkas kedves volt a tömegnek. Szelidítést látni tetszetős dolog. A legnagyobb megelégedéssel nézzük a megjuhásztás mindenféle változatának elvonulását. Ez teszi, hogy annyi nép néz valamely elhaladó királyi kíséretet.

Ursus és Homo utcasarokról utcasarokra, Aberystwyth piacáról Yedburg piacára, országról országra, megyéről megyére és városról városra vándoroltak. Ha egyik vásárnak vége volt, mentek a másikra. Ursus egy keréken járó kunyhóban lakott, amelyet az eléggé civilizált Homo nappal húzott, éjjel pedig őrzött. Nehéz utakon, a hegyekben, amikor nagy volt a sár és mély a keréknyom, az ember nyakába csatolta a hámot és testvériesen húzta a farkas mellett. Így öregedtek meg együtt. Találomra letelepedtek egy ugaron, egy tisztáson, valamely keresztuton, a tanyák bejáratánál, a városok kapuinál, a vásáresarnokokban, a nyilvános kertekben, a parkok szélén és a templomok pitvaránál. Amikor a talyiga megállt valamely vásártéren, az asszonyok tátott szájjal összefutottak és a kíváncsiak körülállották, Ursus szónokolt, Homo pedig

jóváhagyta. Homo, fatányérral a szájában, adományokat gyűjtött. Így tengették életüket. A farkas művelt volt, az ember szintén. A farkast az ember nevelte vagy önmagától tanult különféle farkastréfákat, amelyek nagyban hozzájárultak a bevételhez. „Csak valahogy emberré ne fajulj“, mondogatta a barátja.

A farkas sohasem harapott, az ember néha. Legalább Ursusnak ez volt a szándéka. Ursus misantrop volt és hogy embergyűlöletét hangsúlyozhassa, komédiás lett. És a megélhetésért is, mert a gyomor föltételei erőszakosak. Sőt mi több, ez az embergyűlölő komédiás — akár azért, hogy önmagát zavarodottabbá, akár, hogy tökéletesebbé tegye — orvos is volt. Még ez sem volt elég, Ursus hasbeszélő volt. Látható volt, hogy beszél, anélkül, hogy a szája megmozdult volna. A csalódásig hiven utánozta akárkinek a hangsúlyát és kiejtését, azt lehetett hinni, hogy az illető beszél. Egymaga előadta egy egész néptömeg moráját, ami jogot adott neki az *engastrimythos* címhez. Föl is vette. Mindenféle madárhangot utánozott, a rigóét, a harkályét, a pacsirtáét, a fehérbegyű rigóét, amelyek mind vándorok voltak, mint ő; úgy hogy néha tesszése szerint utánozott akár egy emberi kiáltásoktól zajongó piacot, akár egy állati hangokkal teli mezőt; egyszer viharosan, mint a sokaság, máskor szeliden és derülten mint a hajnal. Egyszóval, ilyen tehetségek találhatók, noha ritkák. A múlt században egy Touzel nevezetű ember, aki utánozni tudta emberi és állati csoportok zürzavarát és minden állat hangját, Buffon szolgálatában állott mint állatsereglet. Ursus böles, furcsa és érdekes ember volt, hajlandósággal olyan különös magyarázatokra, amelyeket mi meséknek nevezünk. Ugy tett, mintha hinne bennük. Ez a szemtelenség egy része volt gonoszságának. Belenézett valakinek a tenyerébe, találomra kinyitott egy könyvet és jósolt belőle; azt tanította, hogy veszedelmes dolog fekete kancával találkozni, de még sokkal veszedelmesebb, amikor utrakelünk, ha megszólít valaki, aki nem tudja, hova indultunk és „babona-kereskedőnek“ nevezvén magát, azt mondta: „Köztem és a canterburyi érsek között az a különbség, hogy én ezt megvallom.“ Az érsek, jogosan méltatlankodván, egy

napon magához hivatta; de Ursus ügyesen lefegyverezte Ókegyelmességét, elmondván előtte saját-szerzeményü karácsonyi szentbeszédét, amit az érsek elbájolva hallgatott végig, megtanulta, elmondta a szószékről és kinyomatta mint sajátját. Azután megbocsátott neki.

Ursus gyógyított, mert orvos volt vagy orvos volt és mégis gyógyított. Fűszereket használt. Járatos volt a gyógyítófüvekben. Fölhasználta egy esomó lenézett növényben rejlő mélységes hatalmat, a mogyoró levelét, a fehér fagyalt, az ecetfát, a galagonyát, a varjutövist, a pöszmétét. A sorvást harmatfűvel kezelte; gyógyított farkastejfüvel, amely alulról kitépve, hashajtó, fölülről leszakítva hánytatószer; megszabadított a torokfájástól egy növényi kinövésel, egy bütyökkel, amelynek zsidó-fül a neve; tudta, melyik az a káka, amely használ az ökörnek és melyik menta gyógyítja meg a lovat, jól megtanulta minden szépségét és jóságát a mandragórának, amely — mindenki tudja — férfi is, nőnemű is. Voltak receptjei. Az égési sebeket szalamandra-gyapjuval gyógyította, amilyenből Plinius szerint Néro asztalkendője készült. Volt Ursusnak egy görebje meg egy lombikja; az anyagokat át tudta alakítani és csodaszereket árusított. Azt beszélték róla, hogy egykor kissé becsukták a Bedlamba; megtisztelték azzal, hogy eszelősnek tartották, de kibocsátották, amikor észrevették, hogy csak költő. Ez a történet valószínűen nem igaz; mindnyájunknak van olyan legendája, amit el kell szenvednünk.

A valóság az, hogy Ursus tudákos ember volt, jóízű és öreg latin poéta. Tudós volt e két szakmában, hippocratisált és pindarisált. Szóvirágokban versenyezhetett volna Rapinnal és Vidával. Passiójátékokat szerzett nem kevésbé diadalmasan, mint Bouhours Atya. Meghítt viszonyban élt a régiek tiszteletreméltó ritmusaival és mértékeivel és egész családja volt klasszikus metaforákból. A két leányát követő anyára azt mondta: *ez egy dactilus*, egy apára, akit két fia kísért: *ez egy anapestus*, nagyanyja és nagyapja között sétáló kis gyermekre: *ez egy amphimacer*. Ennyi tudománynak csak éhség lehetett a vége. A salerno i iskola tanítja: „Keveset egyél, de gyakran.“ Ursus keveset evett,

de ritkán, engedelmeskedvén a szabály egyik felének, a másiknak nem, de ez a közönség hibája volt, amely nem mindig tódult hozzá és nem vásárolt állandóan. Ursus azt mondta: „Ha kiköphetek egy velős mondatot, megkönnyebbülök. A farkast megvigasztalja a vonítás, a birkát a gyapju, az erdőt a csalogány, az asszonyt a szerelem, a filozófust a példabeszéd“. Ursus szükségből vigjátékokat is gyártott és azokat el is játszotta; ez segítségére volt a gyógyszerek eladásánál. Többi művei között szerzett egy hősi pásztorjátékot Hugh Middleton lovag tiszteletére, aki 1608-ban Londonba vezetett egy patakot. Ez a patak nyugodtan folydogált Hertford grófságban, hatvan mérföldnyire Londontól; de jött Middleton lovag és elragadta; odavezette hatszáz emberből álló seregét ásókkal és csákányokkal fölszerelve, elkezdte fölforgatni a földet, kiásván emitt, föltöltve amott, néhol husz láb mélyen, másutt harminc láb magasan, vízvezetékeket csinált fából a levegőben és imitt-amott nyolcszáz hidat kőből, téglából, gerendából és egy szép reggelen a patak megérkezett a vízben szűkülködő Londonba. Ursus ezeket a közönséges részleteket átformálta a Themse- és a Serpentin-patak között lejátszódó szép bukolikává; a folyam hívta magához a patakot és följajánlotta neki ágyát, mondván: „Nagyon is öreg vagyok ahhoz, hogy tetszhessem a nőknek, de elég gazdag vagyok, hogy megfizessem őket.“ Ötletes és gáláns fordulat annak kifejezésére, hogy sir Hugh Middleton az egész munkát saját költségére végezte.

Ursus nevezetes volt arról, hogy magában beszélt. Vad és fecsegő természetével senkit sem kívánt látni és a szükségletet, hogy valakivel beszéljen, úgy elégitette ki, hogy önmagával beszélgetett. Aki magányosan élt, tudja, milyen fontos a monológ a természetben. A belső beszéd visket. Megkönnyebbülést jelent fecsegéssel kitölteni az időt. Mindenki tudja, hogy Sokratesnek is szokása volt. Ő magának szónokolt. Luther szintén. Ursus e nagy férfiakat követte. Olyan hermafrodita képessége volt, hogy önmagának a hallgatósága lett. Kérdéseket tett föl magának és felelt magának, dicsérte és sértegette magát. Az utcáról hallani lehetett, amint ketrecében monologizált. A járókelők, akik a ma-

guk módja szerint méltányolják a szellemes embe-
reket, azt mondták: ez hülye. Amint mondtuk,
néha leszidta magát, de voltak órái, amikor igaz-
ságot szolgáltatott magának. Egy napon egy ilyen
önmagához intézett szónoklatában e szavakat lehe-
tett hallani: „Én tanulmányoztam a növényt min-
den rejtelseiben, a szárban, a rügyben, a bimbó-
ban, a levélben, a porzóknban, a makkban, a mag-
házban, a csirában és a magban. Elmélyedtem a
chromatiában, az osmosiában és a chymosiában,
vagyis a szín, az illat és az iz képződésében.“ Két-
ségkívül volt valami kérdés ebben a bizonyít-
ványban, amit Ursus állított ki Ursus számára, de
vessék reá az első követ azok, akik nem merültek
el a chromatiában, az osmosiában és a chymosi-
ában.

Szerencsére Ursus sohasem járt Németalföldön.
Ott bizonyára meg akarták volna mérni, hogy
megtudják, meg van-e a normális sulya, amelyen
alul vagy fölülr már boszorkány az ember. Ezt a
sulyt Hollandiában bölesen megszabta a törvény.
Semmi sem volt egyszerű és leleményesebb. Igazo-
lás volt ez. Egy mérleg serpenyőjébe állítottak
valakit és a bizonyosság kipattant, ha az egyensuly
megzavarodott; ha nagyon nehéz volt, fölakasztot-
ták; ha nagyon könnyű volt, elégették. Még ma is
látható Oudewaterben a boszorkányok számára
való mérleg, de most sajtot mérnek rajta, annyira
elfajult a vallás! Bizonyos, hogy Ursusnak kötődése
lett volna ezzel a mérleggel. Utazásaiban tartózko-
dott attól, hogy Hollandiába kerüljön és ezt jól
tette. Egyébiránt azt hisszük, sohasem hagyta el
Nagybritanniát.

Akárhogy történt, nagyon szegény és zord-
kedélyű léte, egy erdőben megismerkedvén Ho-
moval, kedvet kapott a csavargóélethez. Cégtár-
sává fogadta e farkast és vele járván az utakat,
szabad levegőn, a véletlenre bízott szabad életet
folytatott. Ügyes és furfangos ember volt, nagyon
értett a gyógyításhoz, műtétekhez, az embereket
bajaiktól megszabadítani, meglepő mesterkedéseket
végrehajítani; jó kötéláncosnak és jó orvosnak
ismerték el; magától értetődő, hogy varázslónak is
tartották; nem nagyon, csak egy kissé; mert ebben
az időben észszerűtlen volt az ördög barátjának lát-

szani. Az igazat megvallva, Ursus a gyógyszerek és a növények szenvedélyes szeretete miatt veszedelmeknek tette ki magát, mert gyakran ment növényeket gyűjteni a sűrűségekbe, ahol Lucifer salátái teremnek és ahol — amint De l'Ancre tanácsnok megállapította — könnyen megeshetett a találkozás az esti szürkületben egy emberrel, aki a földből bujt ki: „jobb szeme kancsal, köpeny nélkül, kard az oldalán, mezitláb és saruval“. Ursus különben, furesa modora és vérmérséklete ellenére, sokkal derekabb ember volt, semhogy jégesőt hozott vagy üzött volna, nem idézett képeket, nem táncoltatott agyon embereket, nem okozott sem tiszta, sem szomorú, sem borzalmas álmokat, nem teremtett négy-szárnyu kakasokat; ilyen gonosz csinyeket el nem követett. Képtelen volt bizonyos istentelenségekre, mint például németül, héberül vagy görögül beszélni anélkül, hogy tanulta volna, ami förtelmes gonoszságnak a jele vagy valami buskomor hangulatból származó természetes betegség következménye. Ha Ursus latinul beszélt, ennek az volt az oka, hogy e nyelvet tudta. Sohasem engedte volna meg magának, hogy szíriai nyelven beszéljen, minthogy azt nem tudta; azonkívül beigazolták, hogy a szíriai nyelv a boszorkányszombatok nyelve. Az orvosi tudományban, nagyon helyesen, Galienust elébe helyezte Cardannak, mert Cardan — akármilyen tudós is — csak földi giliszta Galienushoz képest.

Szóval, Ursus nem olyan ember volt, akit a rendőrség háborgatni szokott. Ketrece elég hosszú és elég széles volt ahhoz, hogy lefekhessen benne egy ládára, amelyben nem valami fényűző gunyáit tartotta. Tulajdonosa volt egy lámpának, több parókának és néhány, szögre akasztott kelléknek, amelyek között hangszerek is akadtak. Volt ezenkívül egy medvebőre, amelyet diszeloadások alkalmával magára öltött és ezt jelmeznek nevezte. Azt mondotta: *Nekem két bőröm van: ez itt az igazi.* És a medvebőrre mutatott. Ketrecén, lombikján és farkasán kívül volt egy flótája és egy gordonkája, amelyeken kellemesen játszott. Elixirjeit ő maga gyártotta. Tehetségeivel néha sikerült vacsorát szereznie. Mozgó kunyhója tetején egy lyuk volt, azon bujt ki a kemence kéménye, amely olyan közel

állott a ládához, hogy már elszenesítette az oldalát. A kemencének két osztálya volt. Ursus egyikben vegyületeit főzte, másokban burgonyát. Éjszaka a farkas, barátságosan megláncolva, a ketrec alatt aludt. Homonak fekete volt a szőre, Ursusé szürke; Ursus ötvenéves volt, de lehetett hatvan is. Az emberi sors reá nézve azt jelentette, hogy — amint láttuk — burgonyát evett, moslókot, amellyel akkor csak a disznókat és a gályarabokat etették. Méltatlankodva és lemondóan ette. Nem volt nagy ember, hanem hosszú, hajlott és mélabus. Az aggastyán görnyedt teste fölhalmozódása az életnek. A természet szomorunak teremtette. Nem egykönnyen mosolygott és sohasem sikerült sirnia. Hiányzott belőle a könnyek vigasza és az öröm enyhülete. Az öreg ember, gondolkodó rom; Ursus is ilyen rom volt. A vásári bohóc bőbeszédűsége, prófétai soványság, torzarcán harag: ilyen volt Ursus. Ifjkorában filozófus volt egy lordnál.

Száznyolevan éve annak, hogy mindez megtörtént, abban az időben, amelyben az emberek nagyobb mértékben farkasok voltak, mint ma.

De nem sokkal.

II.

Homo nem akármilyen farkas volt. Naspolyára és almára való étvágyáról mezei farkasnak nézheték volna, sötét szőre viszont az erdei farkaséhoz hasonlított, ugatássá szelidült üvöltése valamely róka fajra emlékeztetett, amelynek még nem eléggé figyelték meg a pupilláját, hogy meghatározhassák családját; Homo valódi farkas volt. Őt látnyi hosszúsága nagyon szép lett volna még Litvániában is; nagyon erős volt; ferde tekintete nem az ő hibája volt; sima nyelvvel néha megnyalta Ursust, hátgerincét rövid sörte borította és soványsága jófajta erdei soványság volt. Mielőtt Ursus-szal megismerkedett és talyigát kellett huznia, vidáman megtett negyven mérföldet egy éjszakán. Ursus egy sűrűségben egy patak partján találkozott vele, azonnal nagyrabecsülte, látván, milyen ügyesen és okosan halássza ki a rákokat és egy tisztességes.

hiteles Koupara-farkast üdvözölt benne abból a családból, amelyet rákászobnek is neveznek.

Ursus igavonó állatnak szivesebben használta Homot, mint egy szamarat. Kellemetlen lett volna szamarral huzatni a ketrecét, többre becsülte a szamarat ennél. Azonkívül észrevette, hogy a szamár, e négylábu gondolkodó, akit kevésbé értenek meg az emberek, néha nagyon nyugtalanítóan hegyezi a füleit, amikor a filozófusok valami ostobaságot mondanak. Az életben közöttünk és gondolataink között a szamár a harmadik és ez alkalmatlan. Ursus inkább Homot választotta barátjául, mint egy kutyát, mert úgy vélte, hogy a farkas hosszabb utat tesz meg a barátságért.

Ezért volt, hogy Homo kielégítette Ursust. Homo több volt Ursus számára, mint egy segéd, ők egyformák voltak. Ursus, megveregetvén sovány oldalát, azt mondta: *Megtaláltam a második kötetemet.*

Azt is mondogatta: „Ha meghalok és valaki ismerni akar engem, csak Homot tanulmányozza. Mint pontos másolatot hagyom hátra.“

Az angol törvény, amely nem valami kiméletes az erdei vadakhoz, beleköthetett volna a farkasba és pörbe foghatta volna azért a merészségért, hogy meghitten járkált a városokban; de Homo élt az immunitással, amit IV. Edward egyik rendelete „a cselédekről“ biztosított számára. *Minden cseléd, ki urát kíséri, szabadon jöhet-mehet.* Ezenkívül a farkasok iránt bizonyos elnézést eredményezett az udvarhölgyek divatja, akiknek az utolsó Stuartok alatt kutyák helyett adivoknak nevezett apró farkasaik voltak, amelyeket nagy költséggel Ázsiából hozattak.

Ursus megosztotta Homoval tehetségei egy részét, egyenesen állni, haragját rosszkedvvé higitani, üvöltés helyett morogni, stb.; a farkas a maga részéről megtanította az embert arra, amit ő tudott, nélkülözni a födelet, a kenyeret, a vizet és inkább az éhséget választani az erdőben, mint rabszolgaságot egy palotában.

A konyhónak, amely mint egy kocsira állított ketrec, a legváltozatosabb utirányt követte anélkül, hogy Angol- és Skótországot elhagyta volna, négy kereke volt, rudja a farkas és hámfája az ember

számára. Ez a hámfá elővigyázati berendezés volt rossz utak esetére. A kocsi szilárd volt, noha csak könnyű deszkákból épült. Elöl üveges ajtó nyílt egy kis, szónoklatok céljára szolgáló erkélyre, egy szószékké zsugorodott karzatra, hátul pedig deszka-ajtó volt kémlelőnyílással. Egy sarkakon forduló, háromfokos lépcsőn lehetett bejutni a fülkébe a hátsó ajtón, amelyet éjszakára jól elzártak a záruk és reteszek. Sok eső és hó esett már a ketrecre. Valamikor befestették, de már nem lehetett tudni, milyen színe volt, az évszakok változása olyan hatással van a kocsiakra, mint az uralkodók változása az udvaroncokra. Elöl a zsindeleből való homlokzaton egykor kibetűzhető volt egy fehér alapon fekete betűkből álló fölirat, amely lassanként elmosódott és összezavarodott:

„Az arany a dörzsölődés által évenként elveszti terjedelmének tizennégy századrészét; ezt úgy hívják: *kopás*; ebből az következik, hogy az egész világon forgó ezernégyszázmillió aranyból minden évben elvész egy millió. Ez a millió aranyporrá válik, elszáll, lebeg, atomokra oszlik, beszívhatóvá lesz, megterheli, nyomja és sulyossá teszi a lelkiismeretet, összevegyül a gazdagok lelkével, amelyeket gőgössé tesz és a szegényekével, amelyeket elvadít.“

Ez a fölirat, a gondviselés jóságából elmosódván és eltörlődvén, szerencsére olvashatatlan lett, mert kétséges, hogy az aranyban ez a rejtélyes és mégis átlátszó filozófiája izlésére lett volna-e a sheriffek, rendőrök, marsallok és a törvény más parókaviselőinek. Az angol törvényhozás ebben az időben nem komédiázott. A hűtlenséget könnyen kimondták. A tisztviselők hagyományosan irgalmatlanok voltak és a kegyetlenség megrögzött szokás volt. A vallató bírák hemzsegték. Jeffreyeknek utódai maradtak.

III.

A fülke belsejében két másik fölirat volt. A láda fölött, a meszes, vízzel lemosott válaszfal deszkáin, tintával és szabadkézzel írva, ez volt olvasható:

„EGYEDÜLI FONTOS TUDNIVALÓK.

A báró, Angolország pairje, abroncsot visel hat gyönggyel.

A korona a vicomtenál kezdődik.

A vicomte koronát visel számtalan gyönggyel, a gróf koronáján gyöngyök váltakoznak valamivel alacsonyabb eperlevelekkel; a marquis egyenlő magasságu leveleket és gyöngygombokat; a herceg virágdiszitményt gyöngyök nélkül; a királyi herceg egy abroncsot kereszttekből és liliomokból; a walesi herceg a királyéhoz hasonló koronát visel, de nem zártat.

A herceg *fenséges és nagyhatalmu herceg*; a marquis és a gróf *igen nemes és hatalmas ur*; a vicomte *nemes és hatalmas ur*; a báró *valóságos ur*.

A herceg *kegyelmes*; a többi pairek *uraságok*.

A pairek sérthetetlenek.

A pairek kamarát és udvart alkotnak, *concilium et curia*, törvényhozás és igazságszolgáltatás.

„Most honourable“ több, mint „*rigth honourable*“.

Azok a lordok, akik pairek is, „*jogos lordok*“; a lordok, akik nem pairek, azok „*udvariassági lordok*“; csak olyan lordok vannak, kik egyuttal pairek is.

A lord sohasem esküszik, sem a királynak, sem a törvény előtt. A szava elég. Ennyit mond: *becsületemre*.

A községek képviselői, vagyis a nép, akiket a lordok sorompója elé idéznek, alázatosan, fedetlen fővel jelennek meg a lordok előtt, akik kalapban ülnek.

A képviselők billjeit negyven tagból álló *küldöttség* háromszoros, mély meghajlással mutatja be a lordoknak.

A lordok a képviselőkhez egyszerű irnokkal küldik a billeket.

Vitás esetben a két kamara a festett teremben értekezik, a pairek ülve és kalapban, a képviselők állva és fedetlenül.

IV. Edward egy törvénye szerint a lordoknak szabadalmuk van egyszerű emberölésre. Egy lordot, aki egyszerűen megöl egy embert, nem üldöznek.

A bárók egyenlő rangban állnak az érsekekkel.

Báró-pair csak az lehet, akit a király *per baroniam integram*, egész báróságra emel.

Az egész báróság tizenhárom és egynegyed nemesi hüéből áll, egyenként 20 font sterlingbe számítva, ami 400 márkára rug.

A báróság feje, *caput baroniae*, egy kastély, amelynek öröklési rendje ugyanaz, mint magáé Angliáé; azaz csak fiugyermekek hiányában szállhat leányágra, ez esetben a legidősebb leánynak jut *caeteris filiabus aliunde satisfactis*.*)

A bárók rangja azonos a *lorddal*, a szász *laforddal*, a tiszta latin *dominus*-szal és a köznapi latin *lordus*-szal.

A vicomteok és bárók első- és másodszülött fiai a királyság első lovászmesterei.

A páirek elsőszülött fiai megelőzik a térdszalagrend lovagjait. A másodszülöttek nem.

Egy vicomte legidősebb fia a bárók után jön, de minden baronet előtt.

A lord valamennyi leánya *lady*. Minden más angol leány *miss*.

Minden bíró alatta áll a páireknek. A poroszlók báránybörgallért viselnek. A bírák gallérja „apró bőrből“, *de minuto vario*, sokfajta kis, fehér prém-darabból készül, kivéve hermelint. A hermelint a páireknek és a királynak tartják fönn.

Supplicavit lord ellen jóvá nem hagyható.

Lordot fogságba ejteni nem lehet. Legföljebb a Londoni Toronyba.

A lordnak, akit a király meghívott, joga van a királyi parkban egy vagy két dämvadat megölni.

A lord főuri udvart tart kastélyában.

Nem méltó a lordhoz, hogy az utcákon köpegyekben, két lakáj kíséretében járjon. Csak nagyszámu nemesi kísérettel mutatkozhat.

A páirek egysorban, kocsikon mennek a gyülésre; a képviselők nem. Némely pair négy kerékre alkalmazott széken megy a Westminsterbe. E székeket és a címeres-koronás hintókat csak lordoknak szabad használni és azok méltóságukhoz tartoznak.

Egy lord csak lordok által ítélhető birságra és sohasem többre 5 shillingnél, csak a herceget lehet 10 shillingre ítélni.

*) Ami annyit tesz: a többi leányt lássák el, ahogy lehet. (*Ursus jegyzete*. A fal szélén.)

Egy lord hat idegent tarthat magánál. Minden más angol csak négyet.

Egy lordnak nyolc hordó bora lehet anélkül, hogy adót fizetne utánuk.

Csupán a lord nem tartozik megjelenni a kerület sheriffje előtt.

A lordot nem terheli a milícia föntartása.

Ha a lordnak úgy tetszik, fölállít egy ezredet és a királynak adja; így tettek ökegyelmességeik Athol herceg, Hamilton herceg és Northumberland herceg.

Lordot csak lord ítélhet meg.

Polgári pörökben ügyének elhalasztását kérheti, ha legalább egy lovag nincs a bírák között.

A lord káplánjait maga nevezi ki.

Egy báró három káplánt nevez ki; a vicomte négyet; a gróf és a marquis ötöt; a herceg hatot.

A lordot nem lehet kinpadon vallasni, még hazaárulásért sem.

A lordot nem lehet a kezén megbélyegezni.

A lord tudós még akkor is, ha nem tud írni. Tudja a jogot.

Egy herceg mennyezetet használhat mindenütt, ahol a király nincs jelen; a vicomtenak mennyezete van otthon; a báró tányért tarthat a pohara alá, amikor iszik; egy bárónő egy vicomte felesége jelenlétében férjével hordoztathatja uszályát.

Nyolcvanhat lord vagy azok legidősebb fiai elnökölnék annál az egyenként ötszáz teritékes nyolcvanhat asztalnál, amelyet minden nap megteritenek Őfelsége palotájában a királyi székhelyt környező vidék költségén.

A polgárnak, aki megüt egy lordot, levágják a kezét.

A lord majdnem király.

A király majdnem Isten.

A föld egy lordság.

Az angolok Istent *mylord*-nak szölitják.

Ezzel a fölirattal szemben egy másik volt olvasható, ugyanolyan módon írva:

„ELÉGTÉTELEK,

amelyekkel meg kell vigasztalódní azoknak,
akiknek semmijük sincs.

Henri Auverquerqueinek, Grantham grófjának,

aki a lordok házában a jerseyi és greenwichi grófok között ül, 100.000 font sterling évi jövedelme van. Őmértésága tulajdona a Grantham-Terrace nevű, tiszta márványból épült palota, amely arról nevezetes, amit a folyosók labirintusának neveznek; e különös palotában van egy folyosó sarancolini márványból, van egy barna folyosó astrachani kagylós márványból, fehér folyosó lanii márványból, egy fekete folyosó alabandai márványból, szürke folyosó starenumi márványból, sárga folyosó hesseni márványból, zöld folyosó tiroli márványból, vörös folyosó félig csehországi, félig cordovai kagylós márványból, kék folyosó génuai márványból, violaszin folyosó kataloniai gránitból, egy gyászcsarnok fehér és fekete csikos murviedroi palából, rózsaszin folyosó alpesi cipolinból, a gyöngyfolyosó nonettei kagylós márványból és az ugynevezett udvari folyosó mindenféle színben, arlequinszerű kődarabokból.

Richard Lowther, lonsdalei vicomte tulajdona a wertmorlandi Lowther, amelynek környéke pompás és amelynek tornáca mintha királyokat esábitana.

Richard, Scarborough grófja, lumleyi vicomte és báró, az irlandi Waterford vicomteja, Northumberland grófság, Durham város és megye lordhelytartója és vicetengernagy birtokában van a stanstedi kettős kastély, az antik és a modern, ahol megcsodálnak egy pompás rácsot, amely félkörben körülvesz egy vízmedencét, hasonlíthatatlan szökőkúttal. A lumleyi kastély is az övé.

Robert Darcy, Holderness grófjái a holdernessi uradalom, a bárói tornyok és a végtelen franciás kertek, ahol hatlovas hintóban, két lovas vadász kíséretével sétál, amint illik Angolország pairjéhez.

Charles Beauclerk, Saint-Albans hercege, burfordi gróf és hedingtoni báró, Anglia fősolymázmesterének Windsorban királyi háza van még a király háza mellett is.

Charles Bodville, robartesi lord, truroi báró, bodmini vicomteé a cambridgei Wimpole, e hármaspalota, három oromfallal, amelyek közül egyik ivalaku, kettő háromszögletes. A bejárást négy sor fa szegélyezi.

Az igen nemes és nagyhatalmu Philippe Her-

bert lord, caerdifi vicomte, Montgomery grófja, Candall, Marmion Saint-Quentin és Churland ura és pairje, a cornwallisi és devoni ólombányák őre, a Jezsuiták örökös fölügyelőjének tulajdona a wiltoni csodálatos kert, amelyben két medencében szebb vizijátékok vannak, mint Versaillesben XIV. Lajosnak, a legkeresztényibb királynak.

Charles Seymour, Somerset hercegéé a Somersethouse a Themse mellett, amely a római Pamphili-villa párja. A nagy kéményen két porcellánedény látható, amely a Yuen-dinasztiától származik és félmilliót érnének Franciaországban.

Yorkshireben Arthur, ingrami lord, irwini vicomtéé Temple-Newsam, ahova egy diadalkapun keresztül lehet belépni és amelynek széles, lapos tetői hasonlítanak a mór terraszokhoz.

Robert, Ferrers de Chartley, Bourcher és Lowaine lordjának birtoka Leicestershireben Staunton Harold, amelynek parkja mértani tervek szerint egy oromzatos templom alakját mutatta; a tó előtt álló szögletes tornyu egyház szintén öméltóságáé.

Northampton grófságban Charles Spencer, Sunderland grófja, Ófelsége titkos tanácsának tagja, tulajdonosa Althorpnak, ahol a bejárat rácsának négy oszlopán márvány szoborcsoportok állnak.

Laurence Hyde, rochesteri gróf az ura New-Parknak Surreyben, nagyszerű, faragott oromdiszkekkel, fákkal körülvett pázsitos telekkel, erdőkkel, amelyeknek szélén művészien kikerekített kis hegység van, tetején nagy tölgyfával, amely messziről látszik.

Philippe Stanhope, Chesterfield grófjáé Bretby, Derbyshireben, büszke óratornyával, sólyomketreccel, vadaskertjeivel és szép, hosszú, szögletes és tojásdad tavaival, amelyek közül egyiknek alakja olyan, mint egy tükör és két ugrókutja nagyon magasra szökik.

Lord Cornwallis, eyei báró tulajdona a XIV. századbéli Broome-Hall kastély.

Az igen nemes Algernon Capel, maldeni vicomte, Essex grófjáé a hertfordshirei Cassiobury-kastély, amelynek nagy H-alakja van és vadakban bővelkedő vadászterülete.

Charles, ossulstoni lord, birtokosa Dawleynek Middlesexben, ahol olaszos kertekre találunk.

James Cecil, Salisbury grófja, tulajdonosa a Londontól hét mérföldnyire fekvő Hatfield-house-nak az ő négy főuri pavillonjával, őrtornyával a közepén és fehér-fekete kockákkal kövezett diszudvarával, mint a saint-germaini udvar. Ez a kastély kétszázhetvenkét láb hosszú, I. Jakab alatt építtette Anglia főkinestárnoka, a most uralkodó gróf dédapja. Egyik Salisbury grófnő ágya látható itt, föl nem becsülhető értékben, teljesen egy braziliai fából készült, amely a kigyómarástól oltalmaz és *mil-hombres*-nek hívják, ami annyit tesz, mint ezer ember. Erre az ágyra arany betűkkel írták föl: *Honni soit qui mal y pense.*

Edward Rich, Warwick és Holland grófja a tulajdonosa Warwick-castlenek, ahol egész tölgyfákat vetnek a kandallókba.

A Sevenoaks parochiában a buckhursti báró, cranfieldi vicomte, Dorset és Middlesex grófja, Charles Sackville az ura Knoknak, amely olyan nagy, mint egy város és mely három palotából áll, amelyek párhuzamosan egymás mögött állanak, mint a katonák, tíz lépcsőzetes fogazattal a homlokzat ormán és egy kapuval a négytornyu bástyában.

Thomas Thymne, weymouthi vicomte, warminsteri báró birtokában van Longleatnek, amelynek majdnem annyi a kéménye, kilátója, gloriettje, faltornyoeskája, szárnya, tornya, mint a Chambordnak Franciaországban, amely pedig a királyé.

Henry Howard, suffolki grófé a Londontól tizenkét mérföldnyire levő essexi Audlyene-palota, amely alig marad nagyságban és fenségben mögötte a spanyol király Escorialjának.

A bredfordshirei Wrethhouse-and-Park, egy egész vidék erdőkkel és falakkal körülzárva, rengetegekkel, folyókkal és dombokkal Henryé, a kenti marquisé.

Hampton-court Herefordban hatalmas, párkányzatos bástyájával és egy tó által határolt kertjével, amely elválasztja az erdőtől. Thomas, koningsby lordjái.

Grimsthorp, Lincolshireben, magas tornyokkal megszakított, hosszú homlokzatával, parkjával, tavaival, fácánosával, majorjaival, játszótereivel, ültetvényeivel, bozótjával, négyszögletes és mindenféle alakú, virágokkal himzett kertiágyaival,

amelyek olyanok voltak, mint a nagy szőnyegek, versenypályáival és a nagyszerű, kerek térrel, amelyet a kocsik körüljárnak, mielőtt a kastélyhoz érnének, Roberté, Lindsey grófjái, a walthami erdő örökös lordjái.

Up Park Sussexben, egy négyszögletes kastély, két egyenlő szárnyal, örtoronnyal a diszudvar két oldalán, a nagytiszteletű Fordé, Grey lordjái, ghen-dalei vicomteé és Tankarville grófjái.

Newham Paddox Warwickshireben, amelynek négy halastava és egy ormfala van négyszárnyu ablakkal, Denbigh grófé, aki grófja Rheinfeldennek is Németországban.

Wytham, a berksi grófságban, francia kertjével, amelyben négy nyírott lugas van, párkányos tornyával lord Montague birtoka, az abingdoni grófé; az övé Rycote is, amelynek ő bárója és amelynek főbejاراتán ez a jelszó olvasható: *Virtus ariete fortior*.

William Cavendish, devonshiri hercegnek hat kastélya van, amelyek közül Chatsworth kétemeletes, a legszebb görög oszloprendekkel, de ezenkívül a kegyelmes urnak Londonban is van palotája, amelyen egy oroszán hátat fordít a király palotájának.

Kinalmeaky vicomte, Cork és Irland grófjának birtokában van Piccadillyben a Burlington-house hatalmas kertekkel, melyek egészen a londoni rétekig érnek; övé Chiswick is, amelyben kilenc pompás lakosztály van, valamint Londersborough is, mely új épület egy régi palota mellett.

A beauforti hercegé Chelsea, amely két gótikus és egy firenzei kastélyból áll; az ő tulajdona a Gloucesterbeli Badmington, amelyből csillagalakban sugároznak szét a fasorok. A nagyon nemes és hatalmas Henry herceg egyuttal worcesteri marquis és gróf, raglandi, goweri és herberti báró.

John Holles, newcastlei herceg és clarei marquis a birtokosa Bolsovernek, amelynek szögletes bástyája fenséges, továbbá Hanghton Nottinghamban, ahol egy medence közepén egy kúp utánozza a bábeli tornyot.

William, a hamsteadi Craven grófja és bárójának Warwickshireben van egy palotája, Combe-Abbey, ahol Anglia legszebb szökőkútja látható és

Berkshireben két bárósága, Hamstead Marshall, amelynek homlokzata öt gótikus fülkével ékeskedik és Ashdown Park, amely egy utkereszteződésen fekszik az erdőben.

Lord Linnaeus Clancharlie, clancharliei és hunkervillei báró, Corleone örgrófja Sziciliában, a pairséget a Clancharlie-kastély alapján viseli, amelyet az Öreg Edward 914-ben építtetett a dánok ellen, továbbá a Hunkerville-house, e londoni palota után, övé Windsorban a Corleone-lodge, amely szintén palota, övé nyole uradalom, egyik Burtonban, a Trent mellett, az alabastrombányákkal együtt, továbbá Gumdraith Hombly, Moricambe, Trewardraith, Hell-Kerters egy esodatevő kuttal, Pillinmore tőzegmocsaraival, Reculver a régi Vagniacoe város mellett, Vinecaunton a Moil-enlli hegyén, továbbá tizenkilenc város és falu a tartományfőnöki tisztséggel együtt és Penneth-chase egész vidéke, amely birtokok összesen 40.000 font sterling jövedelmet hajtottak Öméltóságának.

A százhetvenkét pairnek, aki II. Jakab alatt uralkodott, összesen 1,272.000 font sterling jövedelme volt évenként, ami Angolország egész jövedelmének egy tizenegyedrészét teszi.

Az utolsó név mellett, lord Linnaeus Clancharlie nevével, ez az Ursus kezétől származó jegyzet volt olvasható:

Lázadó; száműzetésben; vagyonát, kastélyait és uradalmait lefoglalták. Jól tették

IV.

Ursus csodálta Homot. Mindig magunk körül bámulunk valamit. Ez törvény.

Folytonosan elfojtani a haragot, ez volt Ursus belső helyzete, folyton zsémbelődni, ez volt a külső. Ursus volt a teremtésben a legelégedetlenebb. A természetben ő volt az ellenzék. A mindenségnek csak a rossz oldalát nézte. Elégedetlen volt mindenél és mindenkivel. A méh mézet termel ugyan, de szurni is tud; a napfénytől kinyilik a rózsa, de elterjed a sárgaláz is, a vomitonegro. Valószínű, hogy ma-

gányosságában Ursus erősen megbírálta Istent. Azt mondta: „Nyilvánvaló, hogy az ördög kiszabadult és Isten hibát követett el, hogy kibocsátotta a fog-ságból.“ Nem igen helyeselt másnak, csak a fejedelmeknek és az ő sajátos modorában dicsérte őket. Egy napon, amikor II. Jakab egy írlandi katolikus kápolnában levő Szűznek egy tömör aranyból való lámpát ajándékozott, Ursus, aki éppen arra járt a kissé közönyösebb Homoval, az egész néptömeg előtt nagy csodálkozásban tört ki és ezt kiáltotta:

„Bizonyos, hogy a szent Szűznek ma nagyobb szüksége van egy arany lámpára, mint cipőre ezeknek a gyermekeknek, akik ime, mezítláb járnak.“

„Lojalitásának“ ilyen bizonyítékai és a valóságos hatalmak iránt való állandó tisztelete valószínűen nem csekély mértékben befolyásolták a hatóságokat, hogy megtűrjék csavargó életmódját és a farkassal való, rangján aluli szövetségét. Némelykor este, baráti gyöngeségből, engedte, hogy Homo kinyújtóztassa tagjait és szabadon bolyongjon a fülke körül; a farkas képtelen volt visszaélni a bizalommal és „a társaságban“, vagyis az emberek között olyan tartózkodóan viselkedett, mint egy uszár; mégis kellemetlen következményei lettek volna, ha dolguk akad valami rosszkedvű békebíróval, azért, amennyire csak lehetett, Ursus láncon tartotta a derék farkast. Politikai szempontból az aranyról szóló fölirata kibetűzhetetlen lett és különben is érthetetlen lévén, most már nem volt egyéb, mint homlokzatmázolás és nem árult el többé semmit. Még II. Jakab után, Vilmos és Mária „tisztelretreméltó“ uralkodása alatt is láthatták a kis városok békésen kóborolni a talyigát. Szabadon utazott Nagybritannia egyik végétől a másikig, árusította varázsitalait és kis üvegeit, a farkassal együtt üzte az utcasarki orvos bohóságait és könnyen keresztüljutott a háló hézagain, amelyet abban az időben a rendőrség egész Angliára kiterjesztett, hogy megtisztítsa a nomád bandáktól és különösen, hogy föl-tartóztassa az átvonuló comprachicokat.

Végtére, ez igazságos volt. Ursus nem tartozott semmiféle bandához. Ursus csak Ursus társaságában élt; bizalmas viszonyban önmagával, amelybe csak egy farkas dugta bele az orrát. Ursus legfőbb vágya az lett volna, hogy vadember legyen; mert ez

nem lehetett, az egyedüllétet választotta. A remeteség a műveletlenség maradványa, amelyet a civilizáció elfogadott. Kóborlás közben még inkább egyedül vagyunk. Innen volt az ő szüntelen költözködése. Egyhelyben maradni annyi lett volna számára, mint megszelidülni. Az utakat róva, róttá le életét. A városokat látva, megkétszereződött benne az előszeretet a bozótok, erdők, tuskék és a sziklabarlangok iránt. Otthona az erdő volt. A nyilvános terek mormogásában nem érezte magát annyira hazátlannak, mert az eléggé hasonlított az erdők zugásához. A pusztaság iránt való vágyat bizonyos mértékben kielégíti a tömeg is. Kocsija azért nem tetszett neki, mert ajtaja és ablaka volt és házhoz hasonlított. Akkor érte volna el ideálját, ha egy barlangot tehetett volna négy kerékre és egy üregben utazhatott volna.

Nem szokott mosolyogni, de nevetett, sőt gyakran nagyon keserűen. Van valami jóváhagyás a mosolyban, a nevetés néha visszautasítás.

Legfőbb dolga volt gyűlölni az emberi nemet. Ebben a gyűlöletben kérlelhetetlen volt. Tisztába jutván azzal, hogy az emberi élet valami szörnyű dolog, észrevéve, hogy a csapások hogyan halmozódnak egymásra, a királyok a népre, a háborúk a királyokra, a pestis a háborúkra, az éhínség a pestisre és a butaság az egészre, megállapítván, hogy bizonyos mennyisége van a büntetésnek már a pusztaságban, hogy létezőnk, fölismerte, hogy a halál megszabadulás és ha egy beteg hozzá jut, meggyógyítja. Voltak szíverősítői és gyógyító csöppjei, amelyekkel meghosszabbította az aggastyánok életét. A földön csuszó nyomorékokat lábra segítette és ezt a csipős mondást vetette oda nekik: „Ime, ismét patáidon állsz. Járd még soká e siralom völgyét!“ Ha éhenhalni látott egy szegényt, morogva adta neki minden pénzét: „Élj, nyomorult! egyél! türj soká! én ugyan meg nem röviditem gályarabságodat.“ Azután, kezeit dörzsölve, így szólt: „Annyi rosszat teszek az embereknek, amennyit tudok.“

A járókelők a hátulsó ajtó kémlelőnyílásán keresztül láthatták és olvashatták a szénnel irt nagy betűket: *Ursus, philosophus.*

II. A comprachicok.

I.

Ki ismeri ma a *comprachico* szót és ki tudja, mit jelent?

A comprachicok vagy comprapequenók egy különös és iszonyu szövetség tagjai voltak, hirhedtek a tizenhetedik században, feledésbe merültek a tizennyolcadikban és ma már ismeretlenek. A comprachicok, éppugy, mint az „örökösödési pör“, régi, jellegzetes társadalmi jelenség. Részei az őseMBERI rutáságnak. Nagy látóköru, a történelem összességét átfogó tekintet számára a comprachicok a rabszolgaság mérhetetlen területéhez tartoznak. A testvérei által eladott József esete egy fejezete az ő legendájuknak. A comprachicok nyomokat hagytak Spanyolország és Anglia bünyfenytő törvénykezésében. Az angol törvények homályos zürzavarában itt-ott e szörnyü bün nyomaira találunk, mint ahogy az erdőben megleljük valamely vadállat lábának lenyomatát.

Comprachio épp úgy, mint comprapequeno spanyol müszó, amely annyit tesz, mint „a csecsemő vájáró“.

A comprachicok gyermekekkel kereskedtek.

Vették és eladták őket, de nem lopták.

A gyermekrablás más iparág.

És mit csináltak ezekből a gyermekekből?

Monstrumokat.

Miért éppen szörnyetegeket?

A mulatság kedvéért.

A nép nevetni akar, a királyok szintén. Komédiások kellene az utcasarkokra és bohócok a királyi palotákba. Az egyiket Turlupinnak, a másikat Tribouletnek hívják.

Az ember erőfeszítései, hogy örömet szerezzen magának, néha méltók a filozófus figyelmére.

Mit vázolunk e néhány bevezető lapon? egy fejezetét a legborzasztóbb könyvnek, amelynek az lehetne a címe: *A szerencsétlenek kizsákmányolása a szerencsések által.*

II.

Olyan gyermek, akinek az volt a végzete, hogy játékszere legyen az embereknek, létezett. (Még ma is létezik.) A vad és műveletlen századokban ez külön iparágat létesített. Ezeknek egyike volt a tizenhetedik század, az ugynevezett nagy század. Nagyon bizantikus század volt ez, megvolt benne a romlott műveletlenség és az elfinomodott vadság, furcsa keveréke a civilizációnak. Egy finnyás tigris. Madame de Sévigné tetszeleg a máglyával és a keréketöréssel. Ez a század nagyon kihasználta a gyermekeket; a történetírók, e század hizelgői, eltakarják a fekélyt, de látni engedik az orvosságot, paulai szent Vincét.

Korán kell kezdeni, hogy az ember-játékszer sikerüljön. A törpe pályája kicsi korában kezdődik. Szokás a gyermekekkel játszani. De egy épp gyermek nem nagyon mulatságos. A pupos már sokkal vidámabb dolog.

Ebből egy művészet származott. Voltak tenyésztői. Vettek egy embert és koresot csináltak belőle; az areból pofát csináltak. Megakasztották a növést és átgyurták az arcot. A teratologiai esetek mesterséges előállításának voltak szabályai. Ez egész tudomány volt. Képzeljük el az orthopédiát fordított értelemben. Ahova Isten tiszta tekintetet adott, oda ez a mesterség kancsalságot tett. Ahol Isten harmóniát teremtett, ott idomtalanságot idéztek elő. Ahol Isten tökéletességet állított elő, visszaállították a vázlatosságot. És a szakértő szemek számára ez a vázlatosság tökéletes volt. Állatok eltorzítására is vállalkoztak; kitalálták a tarka lovakat; Turenne is tarka lovon nyargalt. Napjainkban nem festik a kutyákat kékre vagy zöldre? A természet csak vázlat számunkra. Az ember mindig akart valamit hozzátenni Isten művéhez. Az ember mindig pótol vala-

mit a teremtésen, néha jól, néha rosszul. Az udvari bohóc nem volt más, mint kísérlet az embert visszavezetni a majomhoz. Haladás hátrafelé. Megfordított remekmű. Ugyanakkor törekedtek embert formálni a majomból. Barbe, clevelandi hercegnő és southamptoni grófnő egy majmot használt apródnak. Francoise Sutonnál, a dudleyi bárónőnél, a bárók padjának nyolcadik párnójénél a teát egy aranybrokátba öltöztetett majom szolgálta föl, akit Dudley bárónő „szerecsenemnek“ hívott. Catherine Sidley, dorchesteri grófnő oly cimeres kocsin ment a parlament ülésére, amely mögött két diszruhába öltözött pávián állott. Egyik Medina-Coeli hercegnőnek, akinek öltözködésénél Polus bibornok jelen volt, egy orangutang huzta föl a harisnyáját. Ezek a rangban előléptetett majmok szolgáltatták az ellensúlyt az eldurvított és elállatiasított emberekhez. Az embernek és állatnak emez összekeverését, amelyet a nagyurak kívántak, mindig különösen aláhúzták a törpével és a kutyával. A törpe sohasem hagyta el a kutyát, amely mindig nagyobb volt, mint ő. A kutya volt a törpe párja. Olyanok voltak, mint egy csat két fele. Ezt az egyenjogúságot egész tömegcsaládi emlék bizonyítja, nevezetesen Jeffrey Hudson arcképe, aki franciaországi Henriette, IV. Henrik leányának, I. Károly feleségének törpéje volt.

Az ember lealacsonyítása annak eltorzításához vezet. A lealjasítást eléktelenítéssel tették tökéletessé. Némelyik élve-boncolónak ebben az időben sikerült kiirtani az emberi arcból az isteni képmást. Doktor Conquest, az Amen-streeti collegium tagja, a londoni vegyészek műhelyeinek főlügyelője, latinul könyvet irt e visszas sebészetről, amelynek módszerét is előadja. Ha hinni lehet Justus de Carrick-Fergusnek, e sebészet föltalálója egy Aven-More nevű szerzetes, amely irlandi név *Nagy Folyót* jelent.

A választó fejedelem törpéje, Perkeo, akinek bábja — vagy kísértete — egy dobozból ugrik elő a heidelbergi pincében, figyelemreméltó példánya volt ennek az alkalmazásában nagyon változatos tudománynak.

Olyan lényeket teremtett, akiknek élettörvényei irtózatosan egyszerűek: engedély a szenvedésre, páranes a mulattatásra.

III.

E szörnyetegek gyártásában nagyszabású munka folyt és különféle fajtákat termelt.

Ilyen kellett a szultánnak, olyan kellett a pápának. Egyiknek asszonyai őrzéséhez volt rájuk szüksége, a másiknak miséihez. Ez a fajta nem tudta önmagát tovább tenyészteni. Ezek az alig-emberek használhatók voltak a kéjelgéshez és a vallás gyakorlásához. A serail és a sixtinai kápolna egyformán gyűjtötte ugyanazt a fajtájú időtlent, itt vadak voltak, ott szelidek.

Azokban az időkben olyan dolgokat teremtettek, amelyeket ma már nem állítanak elő, olyan tehetségek léteztek, amelyek belőlünk hiányoznak és nem ok nélkül jajveszékelnék a jó lelkek hanyatlásról. Ma már nem tudják vénsi-faragni az eleven emberi húst; azért van ez, mert már elveszett a kinpadok művészete; mert művészek voltak ebben a nemben, ma már nincsenek; annyira egyszerűsítették ezt a mesterséget, hogy talán már nemsokára egészen elmúlik. Eleven emberek tagjaikat levágva, hasukat megnyitva, beleiket kitépve tüneményeket tapasztalhattak, fölfedezéseket tehettek; erről most le kell mondani és nélkülözni a haladást, amelyhez a hóhér segítette a sebészetet.

Ez a vivisectio nem csupán arra szorítkozott, hogy csodaszülötteket készítsen a piacok számára, bohócokat a palotáknak, — ami az udvaronének felsőbb fajtája — vagy eunuchokat a pápának és a szultánnak. Bővelkedett változatokban. Egyik diadala volt kakast csinálni Angolország királya számára.

Szokás volt az angol király palotájában egy embert tartani, aki éjszakánként kukorékolt, mint egy kakas. Ez a virrasztó járkált a palotában, amíg mindenki aludt és óráról-órára hangoztatta ezt a baromfiudvarbeli kiáltást, mindannyiszor ismételve, valahányszor az óra ütött. Ezt a kakassá fölavatott embert gyermekkorában mütétnek vetették alá, amelyet a gégején hajtottak végre, ahogy doktor Conquest leírta. II. Károly alatt az operációból származó nyálfolyás annyira megundorította a portsmouthi hercegnőt, hogy, a korona fényét meg nem

csökkentendő, a hivatalt föntartották ugyan, de a kukorékolást olyan emberrel végeztették, akit nem csonkítottak meg. Rendesen egy kiszolgált tisztet választottak erre a tiszteletbeli hivatalra. II. Jakab alatt William Sampson Coq töltötte be e hivatalt és a kukorékolásért kilenc fontot, két shillinget és hat soust kapott.*)

II. Katalin emlékiratai elmondják, hogy alig száz éve, ha a cár vagy a cárné elégedetlen volt valamelyik orosz herceggel, letérdeltették a herceget a palota nagy előcsarnokában; meghatározták a napok számát, ameddig így kellett maradnia nyávigva, mint egy macska vagy kotyogva, mint egy kotlós tyuk és a földről kellett fölszednie táplálékát.

Ez a divat elmúlt; de nem annyira, mint hinni lehetne. Az udvaroncok hizelgésből most is kotyognak, csak a hanghordozást változtatják. Nem egy közülük a földről — hogy ne mondjuk, a sárból — szedi, amit megeszik.

Nagy szerencse, hogy a királyok nem csalódhatnak. Ily módon ellentmondásaik sohasem zavarják őket. Ha az ember szüntelenül csak jóváhagy mindent, végül biztos lesz abban, hogy mindig igaza van, ami nagyon kellemes. XIV. Lajos nem szeretett Versaillesben látni sem tisztet, aki kakaskodik, sem herceget, aki pulykát utánoz. Ami a királyi és császári méltóságot emelte Angliában és Oroszországban, az a nagy Lajos előtt összeférhetetlen lett volna szent Lajos koronájával. Köztudomásu, mennyire neheztelt, amikor madame Henriette annyira megfedkezett magáról, hogy álmában egy tyukot látott, ami bizony elég nagy illetlenség egy udvarhölgytől. Aki a magasságban él, ne álmodjék alacsony dolgokról. Bossuet — emlékezhetünk — osztozott XIV. Lajos megbotránkozásában.

IV.

A tizenhetedik században, mint kifejtettük, egy iparággal egészítették ki a gyermekkereskedést. A comprachicók üzték ezt a kereskedést és ők gyako-

* Lásd: doktor Chamberlayne, *Anglia mai helyzete*, 1688. I. rész, XIII. fejezet, 179. lap.

rolták az ipart is. Megvásárolták a gyermekeket, átdolgozták kissé ezt a nyersanyagot, azután újra eladták.

Eladó minden fajta akadt a családjától megszabadulni kívánó nyomorult apától kezdve a rabszolgaménesét hasznosító gazdáig. Semmi sem volt egyszerűbb, mint embereket eladni. Még napjainkban is harcolnak e jog föntartásáért. Emlékezhetünk, még nincs száz éve, hogy a hesseni választófejedelem eladta alattvalóit Angolország királyának, akinek embe-
rekre volt szüksége, hogy megölethesse őket Amerikában. Ugy mentek hust vásárolni a hesseni választófejedelem, mint a mézáróshoz. A hesseni választófejedelem ágyutöltelékekkel kereskedett. Ez a fejedelem horgokra akasztotta alattvalóit a boltjában: vásároljatok, ezek eladók. Angliában Jeffreys alatt, Monmouth tragikus kalandja után számos nagyurat, nemest lefejeztek és fölnégyeltek; ezek a kivégzettek hitveseket és leányokat, özvegyeket és árvákat hagytak hátra, akiket II. Jakab feleségének, a királynénak ajándékozott. A királyné eladta e hölgyeket Guillaume Penn-nek. Valószínű, hogy a király jutalékot és valami százalékot kapott. Ebben nem az a megdöbbenő, hogy II. Jakab eladta ezeket a nőket, hanem az, hogy Guillaume Penn megvette.

Penn bevásárlását menti vagy megmagyarázza az, hogy miután egy sivatagot kellett emberekkel benépesítenie, szüksége volt nőkre. Az asszonyok a fölszereléséhez tartoztak.

Ő legkegyesebb felsége, a királyné, jó üzletet csinált ezekkel a hölgyekkel. A fiatalokat drágán adták el. De az ember a megbotránkozás kényelmetlenségével gondol arra, hogy Penn valószínűleg nagyon olcsón vásárolta az öreg hercegnőket.

A comprachicokat „cheylas“-oknak is nevezték, mely indus szó a *gyermekek fészekrablói*t jelenti.

A comprachicok hosszú ideig csak félig rejtőztek el. Van néha a társadalom rendjében olyan félhomály, amely a bűnös iparoknak kedvez és melyben azok fönn tudnak maradni. A mi időnkben is láttunk Spanyolországban egy ilyenfajta társulatot, amelyet Ramon Selles vezetett és fönnállott 1834-től 1866-ig, rettegésben tartván harminc éven keresztül három tartományt, Valenciát, Alicantet és Murciát.

A Stuartok alatt a comprachicok nem voltak rossz viszonyban az udvarral. Szükségből, az állam-érdek fölhasználta őket. II. Jakab számára csaknem *instrumentum regni* lettek. Ez volt az a korszak, amelyben megcsonkították az utban álló és ellenszegülő családokat, amikor rövidre szabták a leszármazást és mikor hirtelen megszüntették az örökösöket. Néha lemetszették egyik ágat a másik javára. A comprachicokban megvolt a képesség valakit elélteleníteni, ami ajánlatossá tette őket a politika számára. Az eltorzítás többet ér, mint a gyilkosság. Van ugyan vasálaré, de az nagyon durva módszer. Nem lehet benépesíteni Európát vasálarcosokkal, ellenben a torz komédiások föltünést nélkül szaladgálnak az utcákon; továbbá a vasálaré levehető, a husálaré nem. Valakit örökre a saját arcával álcázni, ennél semmi sem ötletesebb. A comprachicok úgy megmunkálták az embert, mint a kínaiak a fát. Említettük, hogy voltak titkaik. Voltak mesterfogásaik. Elvesztett művészet. Valami furcsa satnyaság került ki a kezeik közül, amely nevetséges és komoly volt. Oly szellemesen kezeltek egy apró teremtetést, hogy az apja sem ismert volna rá. *És megcsalná még a saját apja szemét is*, mondja Racine. A hátgerincet néha meghagyták egyenesnek, de az arcot ujjáalakították. Megfosztották a jellemző vonásaitól a gyermeket, mint ahogy egy zsebkendőből kivesszük a jelet.

A szemfényvesztőknek szánt gyártmányok csuklóit tudományosan kitágították. Csont nélkül valóknak mondták őket. Ezekből lettek a tornászok.

De nemcsak az arcuktól fosztották meg a comprachicok a gyermekeket, hanem az emlékezetüktől is. Legalább annyit vettek el belőle, amennyit lehetett. A gyermek semmit sem tudott a csonkításról, amit elszenvedett. Ez a megdöbbenő sebészet nyomot hagyott az arcán, de a lelkében nem. Legföljebb arra emlékezhetett, hogy egy napon emberek ragadták meg, azután elaludt és végül kigyógyították. Kigyógyították? Miből? Azt nem tudta. A kénnel való égetésekre, a vassal való feszítésekre nem emlékezett. A comprachicok a műtét alatt elaltatták a kis áldozatot valamely kábító porral, amelyet varázsszernek tartottak és amely elnyomta a fájdalmat. Ezt a port Kinában mindig ismerték és most is használják,

amikor kell. Kína minden találmányunkban megelőzött, nyomtatásban, tüzéségben, léghajózásban és a cloroformmal. Csakhogy a találmány, amely Európában azonnal életre kel, fejlődik, csodálatos lesz és bámulatot kelt, Kinában embrió marad és mint hulla marad fönn. Kína az éretlen gyümölcsök beöttes üvegje.

Ha már éppen Kinában vagyunk, maradjunk még egy pillanatig itt, egy részlet kedvéért. Kinában ősidők óta gyakorolják az élő ember mintába szorításának művészetét és iparát. Vesznek egy két-három éves gyermeket, beleteszik egy többé-kevésbé furcsa alaku porcellánedénybe, amelynek sem fődője, sem fenéke nincs, hogy a fejét és a lábát kidughassa. Nappal fölállítják a vázát, éjjel lefektetik, hogy a gyermek aludhasson. A gyermek így hízik, anélkül, hogy nőne, és összeszorított husával, elcsavarodott csontjaival lassan kitölti az edény öbleit. Ez az edényben való növekedés számos esztendeig tart. Adott pillanatban már orvosolhatatlan lesz. Amikor észreveszik, hogy ez az állapot bekövetkezett és a szörny kész, összetörik a vázát, a gyermek kijön és birtokukban van egy fazékalaku ember.

Ez kényelmes: az ember előre megrendelheti a törpéjét olyan alakban, amilyenben kívánja.

V.

II. Jakab megtúrta a comprachicokat. Jó oka volt reá: fölhasználta őket. Legalább nem egyszer történt meg vele. Nem mindig vetjük el, amit megvetünk. Ez az alacsonyrendű ipar néha kitünő kibuvót szolgáltatott egy magasabbrendű ipar számára, amelyet politikának neveznek, ezért nyomoruságban hagyták ugyan, de nem üldözték. Nem örködtek fölötte, de szemmel tartották. És ez talán még hasznos is volt neki. A törvény becsukta az egyik szemét, a király kinyitotta a másikat.

Néhányszor annyira jutott a király, hogy bevalotta cinkosságát. Ez a monarchikus terror bátorsága. A torzalak a lilium jelét viselte; az Isten jelvényétől megfosztották és fölruházták a királyéval. Jacob Astley lovag és baronnet, Melton ura, a nor-

folki grófság kapitányának családjában volt egy eladott gyermek, akinek a homlokára az eladó biztos izzó vassal reásütötte a liliumot. Bizonyos esetekben, amikor valamely okból megállapítani szándékoztak a gyermek új helyzetének királyi eredetét, ezt a módot használták. Anglia mindig megtisztelt bennünket, franciákat azzal, hogy személyes szolgálatára használta föl a liliumot.

A comprachicok, leszámítva azt az árnyalatot, amely az ipart és a fanatizmust elválasztja, hasonlóak voltak az indiai fojtogatókhoz; bandákban éltek együtt, mint komédiások, de ez csak ürügy volt. Így könnyebben csavaroghattak. Hol itt, hol ott tanyáztak, de komolyak, vallásosak voltak, lopásra képtelenek és semmiben sem hasonlítottak más nomádokhoz. A nép sokáig és hibásan összetévesztette őket a spanyolországi és kínai kisarabokkal. A spanyol arabok hamispénzverők, a kínaiak tolvajok voltak. Semmi hasonlóság a comprachicokkal. Ezek tisztességes emberek voltak. Akármit gondolunk is felőlük, néha őszintén lelkiismeretesek voltak. Benyitottak egy kapun, beléptek, megvásároltak egy gyermeket, kifizették és elvitték. Mindezt kifogástalan módon.

Mindenféle országból verődtek össze. *Comprachicos* néven angolok, franciák, castiliaiak, németek és olaszok cimboráskodtak. Ugyanazon eszme, ugyanaz a babona, ugyanazon mesterség közös művelése összeolvasztja az embereket. A banditák e testvérszövetségében a levanteiek képviselték a keletieket és az oceániak a nyugatiakat. Sok baszk beszélgetett itt számos irlandival; a baszk és az irlandi megértették egymást, mert mindegyik a régi pun zsargont beszélte; ehhez hozzátehetjük a katolikus Irland meghitt viszonyát a katolikus Spanyolországhoz. Olyan viszonyt, amely azzal végződött, hogy Londonban fölakasztották a walesi lord Branyt, aki majdnem királya lett Irlandnak, ami miatt fölláttatták Leitrim grófságot.

A comprachicok inkább társulatot alkottak, mint néptörzset és inkább üledék volt, mint társulat. Benne voltak az egész világ koldusai, akiknek egy bűn volt a mesterségük. Olyasfajta nép

volt ez, mint a harlequin-ruha, mindenféle rongyból összerakva. Befogadni egy embert annyit tett, mint hozzáfércelni egy foltot.

A kóborlás élettörvénye volt a comprachicoknak. Megjelenni és eltűnni. Akit csak türnek, nem ver gyökeret. Még azokban a királyságokban is, ahol mesterségük udvari szállító volt és szükség esetén a királyi hatalom segédeszköze, néha egyszerre keményen bántak velük. A királyok fölhasználták művészetüket és gályára küldték a művészeket. Ezek a következetlenségek a királyi szeszélyek változásából származnak. Car el est notre plaisir. Mert nekünk ez így tetszik.

A gördülő kövön és a kóborló mesterségen nem terem moha. A comprachicok szegények voltak. Elmondhatták volna, amit a sovány és rongyos boszorkány mondott, amikor látta, hogy meggyullad a máglya szalmája: „A színjáték nem éri meg a gyertyát.” Talán, sőt bizonyosan, ismeretlenül maradt főnökeik, a gyermekkereskedés nagyvállalkozói, meggazdagodtak. Ezt a pontot két század mulva nehéz lenne földeríteni.

Amint mondtuk, társulatot alkottak. Voltak törvényeik, esküjük, szertartásaik. Még kabaláik is. Aki ma többet kíván tudni a comprachicokról, annak csak Biscayába és Gallicebe kell mennie. Minthogy sok baszk van közöttük, legendájuk ezekben a hegyekben maradt fenn. Még ma is azt beszélnek, hogy vannak comprachicok Oyarzun, Urbistondo, Leso és Astigarragában. *Aguarda te, ninno, que voy a llamar al comprachicos!*^{*)} ezt kiáltják azon a vidéken az anyák megfélemlítésül gyermekeiknek.

A comprachicok, mint a cigányok, találkozókat adnak egymásnak; a főnökök időnként kieserélték tapasztalataikat. A XVII. században négy fő találkozóhelyük volt. Egyik Spanyolországban a pancorbói szoros, a másik Németországban a Diekirch mellett levő tisztás, amelyet a Gonosz Asszonyról neveztek el, ahol két rejtélyes dombormű látható, egy fejetlen férfi és egy asszony; a harma-

^{*)} *Vigyázz magadra, megyek, elhivom a comprachicot!*

dik Franciaországban Bourbonne-les-Bains mellett a borvo-tomonai szent erdőben az a domb, ahol az Igéret Buzogánya nevű óriási szobrot találták; a negyedik Angliában William Chaloner, a clevelandi Gisborough főlovászmesterének kertfala mögött, a négyszögletes torony és a csucsives ajtóval áttört nagy fal között.

VI.

A csavargókról szóló törvények mindig nagyon szigorúak voltak Angolországban. Ugy látszik, Angliát az ő góthikus törvényhozásában az az elv vezérelte: *Homo errans fera errante pejor*. Egyik különleges rendelet így minősíti a menedékhely nélkül való embert: „veszélyesebb, mint az áspis, a sárkány, a hiuz vagy a baziliskus“ (*atrocior aspide, dracone, lynce et basilico*). Angliának hosszú ideig annyi gondja volt a cigányaival, akiktől szabadulni akart, mint a farkasokkal, amelyeket el is takarított.

Az angol ebben különbözik az irlanditól, aki a szentekhez imádkozik a farkas egészségéért és „komám“-nak szólítja.

Mégis, az angol törvény, amely, amint láttuk, megtűrte a megszelidített, szolgálatot teljesítő, némileg kutyává idomított farkast, megtűrte a csavargót is, aki foglalkozásával alattvalóvá lett. Nem bántották sem a kötél-táncost, sem a vándorló borbélyt, sem az orvost, sem a házalót, sem a mezei tudóst, ha csak valami mesterségük volt, amiből megélhettek. Enélkül a kóborló emberben lakó szabad embertől a törvény félt. Egy vándorló nyilvános ellensége lehetett. A csatangolás, ez a modern dolog, ismeretlen volt; csak a csavargást, ezt a régi szokást, ismerték. A „rosszképűség“ ez a nem tudom, mi, amit az egész világ ismer és senki sem tud meghatározni, elég volt ahhoz, hogy a társadalom nyakon csipjen egy embert. Hol lakik? Mi a foglalkozása? És ha nem tudott felelni, kemény büntetés várt reá. A vas és a tűz benne volt a törvénykönyvben. A törvény kiégetés által akarta gyógyítani a csavargást.

Emiatt az egész angol területen valóban „a gyanusok törvényét alkalmazták a csavargókra, akik — valljuk meg — hajlandók gonosztettekre, és a cigányokra, akiknek üldözését helytelenül hasonlítják a spanyolországi zsidók és arabok vagy a francia protestánsok üldözéséhez. A magunk részéről nem tévesztjük össze a hajtóvadászatot az üldözéssel.

A comprachicoknak, ismételten állítjuk, semmi közülük sem volt a cigányokhoz. A cigányság nemzetség volt, a comprachicok sokféle nemzetből verődtek össze; üledék volt, amint mondtuk, szörnyü edény, tele undok folyadékkal. A comprachicoknak nem volt saját nyelvük, mint a cigányoknak; valamennyi nyelvnek a keveréke volt az ő nyelvük; egy tohuva-bohu. Azzal végezték, amivel a cigányok, hogy a népek között kigyózó nép lettek, de kötelékük a szövetség volt, nem a faj. A történelem minden korszakában találunk az emberiség óriási híg tömegében külön folydogáló, mérges emberi patakokat, amelyek megmérgezik környezetüket. A cigányság egy család volt; a comprachicok szövetsége szabadkőművesség volt; szabadkőművesség, amelynek célja azonban nem volt magasztos, hanem egy undok mesterség. Az utolsó különbség a vallás. A cigányok pogányok voltak, a comprachicok keresztények; sőt jó keresztények; ami illik is egy társasághoz, amely, noha valamennyi népből verődött is össze, Spanyolországban született, ez ájtatos helyen.

A társulat több volt, mint keresztény, katolikus volt; sőt nemcsak katolikusok, római katolikusok voltak és annyira tiszták voltak hitükben és annyira gyanakvók, hogy megtagadták a szövetezést pestmegyei magyar nomádokkal, akiket egy aggastyán vezetett és vezérelt, kezében kormánypálca helyett ezüstgombos bottal, amely fölött a kétféjű osztrák sas emelkedett. Igaz, hogy ezek a magyarok eretnekek voltak, mivel Nagyboldogasszony napját augusztus 27.-én ünnepelték, ami igen csuf dolog.

Angliában, amíg a Stuartok uralkodtak, a comprachicok szövetségét csaknem pártfogolták, aminek okát gyanítani engedték. II. Jakab buzgó ember

volt, üldözte a zsidókat és hajtóvadászatot rendezett a cigányokra, kegyes fejedelem volt a comprachicokhoz. Láttuk, hogy miért. A comprachicok megvásárolták az emberhúst, amivel a király kereskedett. Az eltüntetésben jeleskedtek. Az állam érdeke kívánta időről-időre az eltüntetéseket. Egy alkalmatlan örökös, akit kiskorában megvettek és kezeltek, elvesztette alakját. Ez megkönnyítette a vagyonekobbzást. Az uradalmaknak a kegyencek javára való elkobzása így egyszerűbb volt. A comprachicok fölötté hallgatagok és titoktartók, hallgatást fogadtak és megtartották szavukat, ami szükséges is az állam ügyeiben. Nem igen volt arra példa, hogy elárulták a király titkát. Igaz, hogy ezt saját érdekükben tették. Ha a király elvesztette volna a bizalmát, az nagy veszedelem lett volna reájuk. A politika szempontjából tehát segédeszközüül használták őket. Azonkívül énekeseket szállítottak a szent atyának. Allegri misererejének nagy hasznára voltak. Mária iránt különös odaadással viseltettek. Mindez tetszett a pápista Stuartoknak. II. Jakab nem lehetett ellensége a vallásos embereknek, akik az eunuch-gyártásig vitték a Szűz tiszteletét. 1688-ban dinasztiaaváltozás volt Angliában. Az Orániai ház kiszorította a Stuartokat. III. Vilmos lépett II. Jakab helyére.

II. Jakab száműzetésbe ment meghalni, ahol csodák történtek a sirján és ahol az ő relikviái kigyógyították az autuni püspököt fistulájából; méltó jutalmául e fejedelem keresztényi erényeinek.

Vilmos sem eszmékben, sem gyakorlatban nem egyezett Jakabbal, szigorú volt a comprachicokhoz. Sok jóakaratot tanusított e kártékony férgek kiirtásában.

Egy Vilmos és Mária első idejéből származó rendelet keményen sujtotta a gyermekvásárlókat. Buzogánycsapás volt ez a comprachicokon, akiket tökéletesen porrá zuzott. E rendelet szerint e szövetség tagjainak, ha elfogatnak, vállukra tüzes vassal *R*-betűt égetnek, ami annyit jelent *rogue*, csavargó, balkezükre pedig *T*-betűt, amely *thief*, tolvajt jelent, a jobb kezükre *M*-betűt *man-slayer*, gyilkos jelentéssel. A főnökök, akik „föltételezhetően gazdagok, de szegényes külsejűek“, *collistrigiumra*, pellengérré

kerülnek, homlokukra *P*-betűt sűtnek, vagyonukat elkobozzák, erdőiket gyökerestől kiirtják. Akik nem jelentik föl a comprachicokat, „vagyonelkobzással és örökös fogsággal bünhődnek“, mint bűnrészesség miatt. Ami a nőket illeti, akiket az emberek között találnek, őket *cucking stool*-lal fenytik meg; e kalitka elnevezése a francia *coquine* és a német *stuhl* szavakból készült és annyit jelent, mint „r....ó-szék“. Az angol törvények élete nagyon hosszú, ez a büntetés még létezik az angol igazságszolgáltatásban „veszekedő asszonyok“ számára. A *cucking stool* fölakasztják valamely folyó vagy tó fölé, beleültetik az asszonyt és beleejtik a vízbe, azután kihuzzák; háromszor ismétlik meg ezt a buktatást, „hogy lehűtsék haragját“, mint Chamberlayne, a commentator mondja.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ KÖNYV

AZ EMBER FEKETÉBB

AZ ÉJSZAKÁNÁL

Országos Széchényi Könyvtár

L

Portland déli csuca.

Szakadatlanul fujt a makacs északi szél az európai szárazföldön és még keményebben Angliában 1689 egész december havában és 1690 egész januárjában. Ez okozta a borzasztó hideget, amely miatt ezt a telet, mint „a szegényekre emlékeztetést” jegyezték föl a londoni Non-Jurorok presbyteriánus kápolnájában az öreg biblia szélére. Hála a monarchiában az anyakönyvekhez használt ódon pergament tartósságának, hosszú listái a szükölködőknek, akik éhenhaltak vagy megfagytak, olvashatók még ma is számos község lajstromaiban, különösen a southwarki Clink liberty Court, a Pie powder Court (ami annyit tesz: a poros lábak udvara) és stepney falubeli White Chapel Court anyakönyveiben. Ami száz évben csak egyszer történik meg, a Themse befagyott, pedig a tenger mozgása miatt nagyon nehezen képződik rajta jég. Szekerek jártak a befagyott folyón; vásárt tartottak a Themsen sátrakkal, medve- és bikaviadalokkal; egész ökröt sütöttek a jégen. A jégnek ez a vastagsága két hónapig tartott. A keserves 1690. esztendő keménységben fölülmulta a XVII. század kezdetének híres teleit is, amelyeket olyan pontosan megfigyelt Gedeon Delaun doktor, akit mint I. Jakab gyógyszerészét, London városa talapzaton álló mellszoborral tisztelt meg.

Egy estén, 1690 január hónap egyik lefagyosabb napjának végén, a portlandi öböl számos, barátság-talan melléköblének egyikében valami szokatlan dolog történt, ami miatt a sirályok és tengeri ludak a kis öböl bejáratánál keringtek és lármáztak, de bemenni nem mertek.

Ebben a hasadékban, amely a golf valamennyi

öble között bizonyos szelek alatt a legveszedelmesebb, tehát a legelhagyottabb volt és emiatt kényelmes az olyan hajóknak, amelyek el akartak rejtőzni, egy kis hajócska, amely a mély vizet kihasználva, csaknem a sziklafalat érintette, egy csucshoz kötözve állott. Nem helyesen mondják, hogy az éjszaka leszáll; úgy kellene mondani, hogy az éjszaka föl-emelkedik, mert a homály a földből támad. A meredek alján már éjszaka volt, de fönt még nappal. Aki a hajóhoz közeledett volna, fölismerhetett volna benne egy biscayai „ourque“-ot.

Az állandóan ködbe burkolt nap éppen leáldozott. Már érezni lehetett azt a mély és komor szorongást, amelyet a távozó nap fölött való aggodalomnak lehetne nevezni.

A szél nem a tenger felől fujt, az öblöske vize csöndes volt.

Ez szerencsés kivétel volt, különösen télen. Ezek a portlandi öblösckék többnyire dagály-kikötők. Viharos időben a tenger nagyon izgatott bennük, ilyenkor sok ügyesség és gyakorlottság kell ahhoz, hogy biztonságban be lehessen jutni. Ezek az inkább látszólagos, mint valóságos kikötők nagyon rossz szolgálatot tesznek. Félelmetes bejutni és borzalmas belőlük kikerülni. Ezen az estén, rendellenesen, semmi veszedelem sem volt.

A biscayai ourque egy elavult dereglye. Ez az ourque hatalmas gerendázatával a haditengerészetnél is szolgálatot teljesített és terjedelmére nézve bárka volt, szilárdságát tekintve, hajó. Az Armadában is szerepelt; igaz, hogy a hadi-ourque teherbirása nagy; így a *Grand Griffon* vezérhajó, amelyen Lope de Médina parancsnokolt, 650 tonna terhet és 40 ágyut szállított; de a kereskedő- és csempész-ourque annak csak gyöngé másolata volt. A tengerészek megbecsülték és méltányolták e hitvány dereglyét. Az ourque kötélzetét kenderzsinegekből sodorták, némelyiknek vasbélése volt, ami azt a valószínű, de nem nagyon tudományos célt szolgálta, hogy mágneses feszültség esetén jelzéseket adjon; e fölszerelés finomsága nem zárta ki a teherbíró, vastag köteleket, sem a spanyol gálya cabriáit, sem a római háromevezősökre való cameliket. A kormányrud nagyon hosszú volt, ami egy nagy emelőkar előnyeit nyújtotta, a másik kar azonban csak nagyon kicsi

iven mozoghatott; ezt a hibát a kormányrud végén két tőkéhez erősített csigával hozták helyre és ezzel kissé pótolták az erővesztéséget. Az iránytűt jól elhelyezték egy teljesen négyszögletű szekrényben, helyesen kiegyensúlyozva, két egymásba illesztett rézgyűrű által, mint a Cardan-féle lámpáknál. Tudomány és finomság volt az ourque szerkezetében, de tapasztalatlan tudomány és barbár finomság. Az ourque kezdetleges volt, mint a tutaj és a fatörzsből vájt csónak; hasonlított biztonságával a tutajhoz és gyorsaságával a csónakhoz és mint valamennyi hajónak, amelyet kalóz- vagy halászösztön teremtett, nagyszerű tulajdonságai voltak. Alkalmas volt a nyílt és zárt tengerre, különös és bonyolult vitorla-rendszere lehetővé tette, hogy csöndesen hajózzon az asturiai zárt öblökben, amelyek csaknem medencék, mint például Pasages vagy szabadon, a nyílt tengeren; éppen úgy körülhajózhatta a világot, mint egy tavat; e különös hajók csöndes vizen éppen olyan jók voltak, mint viharban. Az ourque ugyanaz volt a hajók között, ami a barázdabillegető a madarak között: a legapróbb és a legvakmerőbb, ha a barázdabillegető egy szalmaszállra ereszkedik, alig bírja meghajlítani, de ha röpül, átkel az oceánon.

Még a legszegényebb biscayai ourque-ot is befestették, bearanyozták. Ez a mázolás a kissé vad és kedves nép szelleméhez tartozik. Hóval és mezőkkel tarka, fenséges hegyeik fölébresztették bennük, ha durván is, a diszítés ingerét. Szükölködők és pompaszeretők; cimereket tesznek kunyhóikra, nagy szamaraikat csörgőkkel cicomázzák, ökreiket tollakkal ékesítik; a kétkerekű kocsikat, amelyeknek csikorgása két mérföldre elhallatszik, befestik, kifaragják, fölpántlikázzák. A foltozó varga ajtaján dombormű van, rajta szent Crispin és egy bocskor, de a faragvány kőből van. Mellényeiket bőrrrel szegélyezik; ruháikat nem foltozzák meg, de kihimezik. Mély és büszke vidámság ez. A baszkok, mint a görögök, a nap fiai. Amíg a valenciai szomoruan burkolódik a feje számára kilyukasztott, vörös gyapju-leplébe, addig Galice és Biscaya népe örömét leli a harmaton fehérített, szép ingeiben. Küszöbeik és ablakaik tele vannak üde, szőke arcokkal, amelyek a kukoricafüzérek közül nevetnek ki. Kedélyes és büszke komolyság ragyog naiv művészetükből, mes-

terségükből, leányaik öltözetéből, dalaikból. A hegyesség, ez a roppant omladék, sugárzik Biscayában; sugarak járnak ki-be minden hasadékon. A vad Jaizquivel tele van idillekkel. Biscaya a Pyreneusok gyöngye, mint ahogy Savoya az Alpoké. A félelmes öblök, San-Sebastian, Leso és Fontarabia szomszédságában a viharok, fellegek, ködbevesző siklafokok, dühöngő hullámok és szelek között, a recsegő iszonyatban hajóslányok járnak rózsakoszorúval a fejükön. Aki járt a baszkok földjén, visszavágyik oda. Az ígéret földje. Két aratás évenként, vidám és hangos falvak, büszke szegénység, minden vasárnap gitárpengetés, tánc, castagnetak, szerelem, tiszta és világos házak, gólyák a templomtornyokon.

Térjünk vissza Portlandba, e komor hegyre a tengerben.

A portlandi félsziget, geometriai képét tekintve, madárfejhez hasonlít, amelynek csőre az oceán felé fordul, koponyája pedig Weymouth felé; a földszoros a nyak.

Portland a vadregényesség rovására ma már az ipar számára is létezik. A kőfejtők és mészégetők részéről a XVIII. század közepe felé fedezték föl Portlandot. Ez idő óta a portlandi sziklából cementet készítenek, ami meggazdagítja a vidéket, de eltorzítja az öblöket. Kétszáz év előtt ezeket a partokat elrontották a meredek falak, most elrontják a kőbányák; a csákány kicsiben pusztít, az áradat nagyban, a szépség mindenképen csökken. A tenger nagy-szerű pazarlását követi az ember rendszeres kalapálása. Ez a rendszeres kopácsolás megszüntette azt a kis öblöt, ahol a biscayai ourque kikötött. Ha ennek a lerombolt apró kikötőnek némi nyomaira akarunk találni, a félsziget keleti oldalán kell keresnünk, a csucs felé, Folly-Pier, Dirdle-Pier, sőt Wakeham alatt Church-Hope és Soutwell között.

A kis kikötő, amelyet minden oldalon meredek sziklák kerítettek be, magasabbak, mint az egész szélessége, percről-percre jobban elmerült az estében, az alkonyati köd sűrűsödött, vastagodott, mint ahogy növekszik a sötétség a kut fenekén; az öböl kijárata a szűk folyosó, ebben a majdnem éjszakai sötétségben fehérlő hasadéknak látszott. Csak közlelről lehetett volna észrevenni a sziklához láncolt bárkát, amelyet árnyékuk nagy köpenyébe

takartak a sziklák. A fődélzetről egy kiálló, lapos kőre — az egyetlen pontra, ahol a lábat megvetni lehetett — dobott deszka kötötte össze a bárkát a fődéllal; ezen az ingó hidon sötét alakok jártak és e sötétségben emberek szálltak partra.

A kikötőben nem volt olyan hideg, mint a tengeren, hála a medence északi oldalán meredő sziklafalnak; az enyhülés ellenére az emberek mégis remegtek. Siettek.

A szürkület homálya darabokban mutatta az alakokat, ruháik csipkés szélei láthatók voltak és elárulták, hogy ezek az emberek ahhoz az osztályhoz tartoznak, melyet Angliában *the ragged*-nek, rongyosoknak neveznek.

Homályosan meg lehetett különböztetni a meredek part domborulatai között egy ösvény kanyargását. Egy leány, aki egy karosszék támlájára huzódni és függni hagyja a füzősinórját, ezzel tudtán kívül lerajzolja valamennyi hegyi ösvényt. Ennek a csomókkal, bütykökkel, sőt hegyfokokkal teli öbölnek az ösvénye, amely inkább kecskék, mint emberek számára való volt, annál a lapos kőnél végződött, amelyre a deszkát kivetették. A meredek partok ösvényei, lejtősségük miatt, nem nagyon csábítóak szoktak lenni; inkább siklók, mint utak; inkább zuhantak, mint alászáltak. Ezt itt, amely valószínűen a fensik egyik utjából ágazott ki, még nézni is kellemetlen, annyira függőleges volt. Látható volt, amint zeg-zugosan eléri a meredek partot, azután mélyedéseken keresztül egy sziklahasadéknál beletorkoll a fensikba. Ezen az ösvényen kellett jönniök az utasoknak, akiket a bárka várt az öbölben.

A hajóraszállítás munkáján kívül, amely láthatóan rémülten és nyugtalanul folyt, az öbölben minden csöndes volt. Egyetlen lépést, egyetlen zörejt, egyetlen sóhajtást sem lehetett hallani. Alig lehetett észrevenni a rév másik oldalán, a ringsteadi öböl bejáratánál, egy kis hajórajt, nyilván eltévedt cethalászokat. Ezeket a sarkvidéki hajókat a tenger szeszélyei hajtották le a dán vizekről az angol vizekre. Az északi szelek játszanak így a halászokkal. Ezek a portlandi kikötőben kerestek menedéket, ami az előrelátható rossz idő és nagy veszedelem jele volt. Horgonyvetéssel foglalkoztak. A

vezető-bárka, amely a norvég hajók ősi szokása szerint őrszemnek állott ki, kötélzetével feketén rajzolódt a tenger fehér síkjára és látni lehetett az elején a villát, amely a mindenféle halak elejtéséhez szükséges lándzsákat és szigonyokat tartotta, meg a nagy pikkelyesek számára való hálót. Ezen a néhány hajón kívül, amelyek mind ugyanabban a zugban vonultak meg, Portland hatalmas láthatárán a szem semmi élővel nem találkozott. Sem ház, sem hajóval. A part ebben a korban még lakatlan volt, a rév pedig ebben az évszakban használhatatlan.

Akármilyen volt is az idő, az emberek, akiket a biscayaí ourque elszállítandó volt, nem kevésbé sürgették az indulást. A tenger partján kavargó és sürgő-forgó csoportban gyorsan mozogtak. Nehéz lett volna egyiket a másiktól megkülönböztetni. Lehetetlen volt megállapítani, fiatalok-e vagy öregek. Az esti homály összekeverte és elmosódottá tette őket. A homály, ez az álarc, reáborult arcukra. Árnyképek az éjszakában. Nyolcan voltak, közöttük valószínűen egy-két asszony, akiket nem lehetett megismerni a rongyokban, amelyekbe az egész csapat burkolódzott és amelyekről nem lehetett tudni, hogy férfi- vagy nőiruhák-e. A rongyoknak nincs nemük.

Egy kisebb árnyék, amely a nagyok között járt-kelt, gyermek vagy törpe lehetett.

Gyermek volt.

II.

Elszigeteltség.

Közelről megfigyelve, a következőket jegyezhetjük föl.

Valamennyien kopott és kifoltozott, kámzsás köpenyeket viseltek, amely szükségben a szemükig betakarta őket, ami jó a szél és a kiváncsiság ellen. E köpenyeg alatt fürgén mozogtak. Legtöbbször a fejük köré csavart kendőt viseltek; ezzel kezdődik a turban Spanyolországban. Ez a viselet nem volt szokatlan Angliában. A Dél ebben a korban divatos volt

Északon. Talán az okozta ezt, hogy Észak legyőzte a Délt. Diadalmaskodott fölötte és megcsodálta. Az Armada megsemmisítése után Erzsébetnél az előkelőségek nyelve lett a castiliai. Az angol királynőnél angolul beszélni majdnem „shocking” volt. A barbár győzők szokása, hogy alávetik magukat azok szokásainak, akiknek törvényt szabnak; a tatár figyeli és utánozza a kinait. Így hatolt be a castiliai divat Angliába; viszonzásul az angol érdekek beszivárogtak Spanyolországba.

A hajóra szálló csoportban egyik férfi, úgy látszott, a főnök. Csizmát viselt, aranyos és paszomántos rongyokat és himes mellénye úgy csillogott köpenye alól, mint a hal hasa. Egy másik férfi nagykarimájú, napernyőalaku posztókalapot hordott. Ezen a kalapon nem volt lyuk a pipa számára, ami irástudó emberre mutatott.

A gyermek, azon elv alapján, hogy egy férfi-mellény a gyermeknek köpenyeg lehet, rongyai fölött kabátot viselt, amely leért a térdéig.

Termete tiz-tizenegyesztendős fiura vallott. Mezitláb volt.

A hajó személyzete a gazdából és két matróból állott.

Az ourque valószínűen Spanyolországból jött és oda megy vissza. A két part között kétségtelenül titkos szolgálatot végzett.

A behajózásra váró emberek suttogtak egymás között.

A nyelv, amelyen suttogtak, keverék volt. Majd egy spanyol, majd egy német, majd francia szó halatszott; néha gall, néha baszk. Tájszólás volt, ha ugyan nem tolvajnyelv.

Ugyanazon bandához tartozó, különböző nemzetiségű emberek lehettek.

A hajószemélyzet alkalmasint közülük való volt. Összejátszottak.

A tarka csoport tagjai bajtársaknak vagy talán cinkostársaknak látszottak.

Ha kissé világosabb lett volna és valaki kíváncsibban megnézte volna, észre kellett vennie a rongyok alatt félig elrejtve tartott olvasókat és szentképeket. Az egyik asszonyfélének, aki a csoportba vegyült, csaknem olyan nagyszemű olvasója volt,

mint egy dervisnek és könnyen föl lehetett ismerai, hogy az irlandi Llanymthefryből, másképen Llanandiffryből származik.

Ha kevésbé sötét lett volna, az is észrevehető lett volna, hogy a hajó elejére Nuestra-Senorát a ninoval — Miasszonyunkat a gyermekkel — faragták. Valószínűen a baszkok védasszonya volt. E szobor alatt, amely a hajók orrán szokásos bábot helyettesítette, tűzikosár függött, amely most nem égett; e tulságos óvatosság elárulta, hogy a legnagyobb gonddal rejtőzködni akartak. Ennek a tűzikosárnak nyilván kettős célja volt; ha meggyújtották, égett a Szüz tiszteletére és megvilágította a tengert, hajólámpás pótolta a viaszmeéset.

A hosszú, hajlott, hegyes hajóorr előrenyult, mint a hold szarva. A hajóorr tövénél, a Szüz lába előtt egy angyal térdelt a tönkre támaszkodva és összecsucott szárnyakkal, távesövön a tengert nézte. Az angyal aranyozott volt, mint a Szüz.

A hajóorron hézagok és nyílások voltak, hogy átbocsássák a hullámokat, ami újabb ürügyet szolgáltatott aranyozásokra és arabeszekre.

A Miasszonyunk alatt aranyozott nagybetűkkel ez a szó ragyogott: *MATUTINA*, a hajó neve, de most, a homályban, olvashatatlan volt.

A meredek lábánál helyezték el az utraindulás zürzavarában összevisszadobált podgyászt, amit az utasok magukkal akartak vinni és amely — hála a hid helyett használt deszkának — gyorsan átjutott a partról a bárkába. Kétszersült-zsákok, egy láda *stock-fish*, egy doboz levesbevaló, három kis hordó édesviznek, malátának és kátránynak, négy vagy öt palack könnyű sör, egy régi, szíjakkal összelartott táská, csomagok, ládák, egy köteg kőc csutaknak és jeladásra, ez volt a rakomány. E rongyosoknak tarisznyáik is voltak, ami vándoréletet árult el; a vándorló koldusok is arra kényszerülnek, hogy valamijük legyen; néha bizonyára röpülni szeretnének, mint a madarak, de nem tehetik, ha csak el nem hagyják kenyérkeresetüket. Szükségük van szerszámdobozukra és munkaeszközeikre, akármi is az ő kőborló mesterségük. Ezek itt cipelték ezt a málhát, amely nem egy alkalommal terhükre volt.

Nem lehetett kényelmes dolog lehurcolkodni »

meredek lábától. De végtére, ez végleges elutazási szándékot árult el.

Nem vesztegették az időt; folytonosan jártak a partról a bárkára, a bárkáról a partra; mindenki kivette részét a munkából; egyik zsákot cipelt, a másik egy ládát. A nők, akik a csoportban lehettek vagy föltételezhetőek voltak, éppen úgy dolgoztak, mint a többiek. A gyermeket pedig tulterhelték.

Nem hihető, hogy e gyermeknek apja és anyja lett volna e csoportban. Semmi jelét nem adták. Dolgoztatták, ennyi az egész. Nem a családjában élő gyermekeknek látszott, hanem egy törzs rabszolgájának. Mindenkinek szolgált és senki sem szólt hozzá.

Különben ő is sietett és — amint az egész gyanus csapat, amelynek tagja volt — nem gondolt másra; csak hogy minél előbb hajóra szállhasson. Vajjon tudta-e, miért? Valószínűen nem. Gépiesen sietett, mert a többit is sietni látta.

A hajó megrakodott. A teher elhelyezése a hajó belsejébe hirtelen megtörtént, a távozás pillanata elérkezett. Az utolsó ládát is átvitték a hidon, nem volt más hátra, mint az emberek beszállása. Ketten a csoportból — azok, akik asszonyoknak látszóttak — már a hajón voltak; hatan, közöttük a gyermek, még a parton tartózkodtak. A hajón megkezdődött az indulásra való készülődés, a kormányos megragadta a kormányrudat, egy matróz fejszét fogott, hogy elvágja a kötelet, amellyel a hajót kikötötték. Elmetszeni a kötelet: nagy sietség jele; ha idő van erre, kibogozzák. *Andamos*, menjünk, mondta halkán az, aki főnöknek látszott és akinek rongyain selyemhímzések voltak. A gyermek a deszka felé fordult, hogy elsőnek keljen át rajta. De amikor rátette a lábát, két férfi rohant oda és őt majdnem a vízbe lökve, előtte szálltak be, a harmadik meglökte könyökével és beszállt, a negyedik öklével lökte vissza és követte a harmadikat, az ötödik, ez a főnök volt, inkább beugrott, mint belépett a bárkába; beugorván, meglökte sarkával a deszkát, amely a tengerbe zuhant, egy fejszecsapás elvágta a kötelet, a kormányrud megmozdult, a hajó elhagyta a partot és a gyermek a szárazon maradt.

III.

Magány.

A gyermek kimeresztett szemekkel egyedül maradt a sziklán. Nem kiáltott. Nem tiltakozott. Pedig ez váratlan dolog volt; de nem szólt egy szót sem. A hajón éppen ilyen csönd volt. A gyermek nem kiáltott az emberek felé, az emberek nem mondtak istenhozzádot neki. Mindkét részről némán belenyugodtak a növekedő távolságba. Olyan volt, mint amikor az árnyak elválnak a Styx partján. A gyermek, mintha odaszögezték volna, állt a sziklán, amelyet a dagály kezdett áztatni és nézte a távolodó bárkát. Ugy látszott, mintha értené. Mit? mit értett? A homályt.

Egy perc múlva a hajó odaért a szoroshoz, az öböl kijáratához és oda behatolt. Az árboe csuca látható volt a tiszta égen a meghasadt sziklatömbök fölött, amelyek között a szoros úgy kigyózott, mint két fal között. Az árboecsúcs bolyongott a sziklák fölött és úgy látszott, mintha beléjük sülyedne. Most már nem látszott többé. Vége volt. A bárka a tengerre ért.

A gyermek nézte ezt az eltűnést

Meglepte, de gondolkodott.

Megdöbbenése összebonyolódott az élet komor tudatával. Ugy látszik, e kezdő teremtésnek voltak már tapasztalatai. Talán már itélkezni is tudott. A nagyon is korai megpróbáltatás a gyermekek homályos elmélkedéseinek mélyén nem tudni miféle rettentő mérleget állít föl néha, amelyen ezek a kis lelkek megméri Isten.

Ártatlannak érezvén magát, megnyugodott. Semmi panasz. A gáncs nélkül való nem kifogásol.

A durvaság, amellyel kilökték, egy mozdulatot sem váltott ki belőle. Mintha belül megmerevedett volna. A gyermek nem hajolt meg e váratlan sorscsapás alatt, amely — úgy látszott — csaknem a kezdet előtt megoldja létének kérdését. Állva fogadta a villámcsapást.

Aki levertség nélkül való megdöbbenését látta volna, az előtt nyilvánvaló lett volna, hogy a csapatban, amely őt elhagyta, senki sem szerette és ő senkit sem szeretett.

Gondolatokba merülve, elfelejtette a hideget. Egyszerre a víz a lábához ért; a dagály nőtt; haján szellő suhant keresztül; a szél erősödött és ő megborzongott. A fölébredés végigreszketett rajta fejétől a lábáig.

Körülhordozta szemeit.

Egyedül volt.

Eddig a napig nem voltak a földön számára más emberek, csak azok, akik most a bárkán vannak. És ezek megszöktek tőle.

Tegyük hozzá, hogy ezek az emberek, az egyedüliek, akiket ismert — nehéz fölfogni —, ismeretlenek voltak számára.

Nem tudta volna megmondani, kik voltak.

Gyermekségét közöttük töltötte anélkül, hogy a hozzájuk tartozást érezte volna. Közöttük volt; semmi több.

És most elfelejtették őt.

Nem volt nála pénz, sem cipő a lábán, alig valami ruha a testén, még egy morzsa kenyér sem a zsebében.

Tél volt. Este volt. Több mérföldet kellett menni, hogy emberi lakóhelyet találjon.

Nem tudta, hol van.

Nem tudott semmit, ha csak azt nem, hogy akik vele együtt jöttek erre a tengerpartra, nélküle mentek el.

Ugy érezte, hogy kivetették az életből.

Érezte az emberek hiányát.

Tízéves volt.

A gyermek egy pusztában volt két mélység között, amelyek közül egyikből látta fölemelkedni az éjszakát, másikban hallotta a hullámok morgását.

Nyújtózkodott kis, sovány karjaival és ásitott.

Azután hirtelen, mint aki elszánta magát valaminek, bátran, könnyen és ügyesen, mint a mókus — vagy talán mint egy clown — hátat fordított az öbölnek és mászni kezdett a sziklafalon. Előrenyomult az ösvényen, elhagyta, megint visszatért reá ügyesen és életét kockáztatva. Most a szárazföld felé sietett. Az ember azt hihette volna, hogy utmutatója van. Pedig semmi célja sem volt.

Cél nélkül sietett, mint aki a sors elől menekül.

Az ember fölfelé halad, az állat mászik; ő haladt is, mászott is. A portlandi lejtők délfelé fordulnak, alig volt hó az ösvényen. A kemény hideg elporlasztotta a havat, ami elég kényelmetlen a gyaloglónak. A gyermek gázolt benne. A férfimellény nagyon bő volt számára, zavarta a mozgásban. Időről-időre egy kiszögellésen vagy horpadásban jégre bukkant és elcsuszott rajta. Megkapaszkodott valamely száraz gallyban vagy kiálló kővön, miután néhány pillanatig a mélység fölött függött. Egyszer egy résre lépett, amely leszakadt alatta és az omladék magával ragadta. Az ilyen leomló hasadékok nagyon alattomosak. A gyermek néhány másodpercig úgy csuszott lefelé, mint a cserép a háztetőről; legurult egészen az örvény széléig; egy hirtelen megmarkolt növény megmentette. Éppen úgy nem kiáltott az örvény előtt, mint az emberek előtt; összeszedte magát és szótlanul újra fölment. A lejtő magas volt. Több ilyen kalandja is akadt. A mélység veszedelme növekedett a homályban. Ennek a függőleges sziklának nem volt vége.

A mélységből a magasságba hátrált a gyermek elől. Ugy látszott, a tető emelkedik, amint a gyermek közeledett. Mászás közben jól megnézte ezt a fekete párkányt, amely mint valami korlát emelkedett a gyermek és az ég közé. Végre fölért a tetőre.

A fensikra ugrott. Mondhatnók: partot ért, hiszen a mélységből jött.

Alig hagyta el a lejtőt, dideregni kezdett. Érezte arcán a szelet, az éjszaka harapását. Éles északnyugati szél fujt. Összehuzta a mellén darócból való matróruháját.

Jó ruha volt. Hajósnyelven *suroit*-nak hívták, mert ez nem igen ázott át a délnyugati esőben.

A gyermek megérkezvén a fensikra, megállt szilárdan a fagyos földön és körülnézett.

Mögötte a tenger, előtte a föld, feje fölött az ég.

De csillagtalan ég. A zenithez sűrű köd borította. Amikor a sziklafal tetejére ért, a szárazföld felé fordult és szemügyre vette. Ameddig a szem ellátott, lapos volt, fagyos és hóval borított. Néhány csomó avar reszketett a szélben. Utat nem lehetett látni. Semmit. Még egy pásztorkunyhót sem. Itt-ott fehér forgók látszottak fölkapart hóból. A talaj hul-

lámái látszottak a láthatáron, de hirtelen betakarta a köd. A nagy sikság is lassan elmerült a fehér ködben. Mély csönd. Elterült mint a végtelenség és hallgatott, mint a sir.

A gyermek visszafordult a tenger felé.

A tenger is fehér volt, mint a föld; az egyik a hótól, a másik a tajtéktól. Semmi sem busabb, mint a világosság, amit ez a két fehérség idéz elő. Az éjszaka némely világossága nagyon kiméretlen; a tenger acélból volt, a sziklák ébenfából. Abból a magasságból, ahol a gyermek állott, a portlandi öböl olyannak látszott, mint egy térkép, halványan a dombok félkörébe zárva; valami álomszerű volt ezen az éjszakai tájképen; halvány kerekesség a növekvő homályban; a hold nyújt néha ilyen látványt. Egyik sziklafoktól a másikig az egész parton egyetlen sugarat sem lehetett látni, amely égő tüzhelytől, kivilágított ablakból, lakott házból származott volna. A világosság távol volt a földtől is, az égtől is; sehol egy lámpa lent, sehol egy csillag fönt. A hullámok sikja lent a golfban néha hirtelen megmozdult. A szél összegyűrte, összeráncolta e leplet. A menekülő ourque még látható volt az öbölben.

Olyan volt, mint egy fekete háromszög, amely az ólmos fölületen csuszott.

Távolban a vitztömeg mozgott a végtelenség komor félhomályában.

A *Matutina* gyorsan vitorlázott. Percről-percre kisebbedett, Semmi sem gyorsabb, mint egy hajó beleolvadása a tenger messzeségébe.

Egy percben meggyújtották a hajólámpát; valószínű, hogy a környező sötétség nyugtalanította őket és a kormányos szükségét érezte, hogy megvilágítsa a hullámokat. Ez a világító pont, távolról észrevehető sugárzás, gyászosan tapadt a hajó magas és hosszú, fekete alakjához. A tenger közepén haladó szemfödőnek lehetett volna nézni, amely alatt valaki lopózik, akinek egy csillag van a kezében.

A fenyegető vihar már a levegőben volt. A gyermek nem számolt vele, de egy tengerész remeggett volna. Az előljáró aggodalomnak az a pillanata volt ez, amikor úgy látszik, mintha az elemek személyekké válnának és amikor az ember tanuja

lesz a rejtelmes átalakulásnak, hogy a szél viharra válik. A tengerből Oceán lesz, az erők akarattá válnak és amit tárgyagnak véltünk, lélekké változik. Ezt fogjuk látni. Innen a borzalom. Az ember lelke irtózik attól, hogy szemben álljon a természet lelkével.

Ujabb káosz fog következni. A szél fölkorbaesolja a ködöt és mögötte föltornyosítván a felhőket, előkészíti a diszleteket a hullámok és a tél retentő drámájához, amelyet hóviharnak neveznek.

A tüneteket a kikötőbe térő hajók is megerősítik. Néhány pillanat óta a rév már nem volt elhagyott. Minden pillanatban nyugtalan hajók bukkantak elő a hegyfok mögül és horgonyzó hely felé törekedtek. Egyesek Portland Billt, másck Saint-Albans Headot kerülték meg. A legnagyobb messzeségből is jöttek vitorlák. Mindenki menekült. Délen a homály sűrűsödött és éjszakával tele felhők közeledtek a tengeren. A reánehazedő és fölötte függő vihar gyászosan lecsöndesítette a tenger hullámain. Ez valóban indulásra nem volt alkalmas pillanat. A bárka mégis elindult.

Már elérte a déli fokot. Már kiért az öbölből a nyílt tengerre. A szél egyszerre rohammá lett; a *Matutina*, amely még elég tisztán megkülönböztethető volt, fölhozta valamennyi vitorláját, mintha elhatározta volna, hogy kihasználja a vihart. A noroít, ez az alattomos és haragos szél fujt. A noroít azonnal meg is kezdte dühöngését a bárkával. Az oldalba kapott bárka meghajlott, de nem habozott, hanem folytatta futását. De ez inkább menekülés volt, mint utazás, nem annyira a tengertől, mint inkább a földtől való félelem és inkább az emberek üldözésétől, mint a széltől való rettegést árulta el.

Az ourque a kisebbedés minden fokozata után lassan eltűnt a láthatáron; a kis csillag, amit magával vitt a homályba, elhalványult; a bárka, mindinkább összevegyülve az éjszakával, eloszlot

Ezuttal végképen.

Legalább a gyermek, úgy látszott, megértette. Megszűnt a tengert nézni. Szemeit újra a síkság, a puszta mező, a dombok, a távol felé fordította, ahol talán nem volt lehetetlen valami élő lényvel találkozni. Elindult az ismeretlen felé.

Kérdések.

Miféle csapat volt, amelyik elmenekült, hátrahagyván ezt a gyermeket?

Comprachicók voltak a szökevények?

Főntebb láttuk a rendszabályokat, amelyeket III. Vilmos hozott és a parlament megszavazott a gonosztevők ellen, akár férfiak, akár nők voltak, akár comprachicos, akár comprapequenos, akár cheylas volt a nevük.

Vannak törvények, amelyek szétszórodást eredményeznek. Ez a rendelet a comprachicók ellen általános menekülést okozott, nem csupán a comprachicokét, hanem mindenfajta csavargóét. Mindenik sietett elbujni és hajóra szállni. A comprachicok nagyobb része viszatért Spanyolországba. Sok baszk volt közöttük.

E gyermekvédelmező törvénynek első eredménye furcsa volt: hirtelen fölszaporodtak az elhagyott gyermekek.

Ez a büntető-rendelet azonnal a talált — vagyis elveszett — gyermekek tömegét teremtette meg. Könnyen érthető. Minden vándorló csapat, amely gyermeket is hordott magával, gyanus volt; a gyermek jelenlétének pusztá ténye elárulta őket. Ezek valószínűen comprachicók. Ez volt az első gondolata a sheriffnek, az ügyésznek, a rendőrnek. Ebből számtalan letartóztatás és nyomozás származott. Egyszerűen csak nyomorult embereket, akik csavargásra és koldulásra kényszerültek, elfogta a félelem, hogy comprachicoknak tartják, noha nem voltak azok; de a gyöngék nagyon kevésbé nyugodtak az igazságszolgáltatás lehető tévedései felől. A kóbor családok szokás szerint különben is ijedősek. A comprachicokat azzal vádolták, hogy más emberek gyermekeit megcsontítják. De a nyomor és a szükség keveredései olyanok, hogy az apa és anya nehezen tudná bizonyítani, hogy gyermekük az övék. Hol vették ezt a gyermeket? Hogyan bizonyítsák be, hogy Istentől kapták? A gyermek veszedelmes lett; megszabadultak tőle. Égyedül menekülni könnyebb. Az apa és az anya

elhatározták, hogy elveszítik, egyik a parton, másik az erdőben, a harmadik egy kutban.

A ciszternákban megfulladt gyermekeket találtak.

Tegyük hozzá, hogy Angliát utánozva, ezentul egész Európában üldözték a comprachicokat. Az első lökés üldözésükhöz megtörtént. Ezentul minden rendőrség versenyzett abban, hogy elfogja őket, az alguazil éppen úgy, mint a constable, lesett reájuk. Ezelőtt huszonhárom évvel még olvasható volt az oteroi kapu egyik kövén egy lefordíthatatlan fölirat — a törvény, a tisztesség bátor kifejezéseiben —, amely nagy különbséget tesz a gyermekkereskedők és a gyermektolvajok büntetése között. Ime, a fölirat, kissé nyers castiliei nyelven: *Aqui quedan las orejas de los comprachicos, y las bolsas de los robainos, mientras que se van ellos al trabajo de mar.* Amint látható, a lemetszett fülek, stb. senkit sem mentettek meg a gályától. A csavargók között kitört a rémület. Borzadva indultak, reszketve érkeztek. Európa összes partvidékein örködtek a titkos partraszállások fölött. Egy csapatnak hajóra szállni egy gyermekkel lehetetlen volt, mert veszedelmes volt gyermekkel megérkezni.

Egyszerűbb volt a gyermeket elveszíteni.

Kik lökték el maguktól a gyermeket, akit Portland félhomályos magányában láttunk?

Minden valószínűség szerint comprachicok.

V.

A fa, amely emberi találmány.

Körülbelül esti 7 óra lehetett. A szél most csillapodott, ami közeli újabb dühöngés előjele volt. A gyermek Portland déli csucsának legszélsőbb fensikján állott.

Portland félsziget. De a gyermek nem tudta, mi az a félsziget és ezt a szót sem ismerte: Portland. Csak azt az egy dolgot tudta, hogy az ember gyalogolhat addig, amig összeesik. Minden fogalom utmutató; neki semmiről sem volt fogalma. Ide-

hozták és itthagyták. Ebben a két rejtélyes szóban egész végzete benne volt, az egész emberi nem és a mindenség. Nem volt ezen a világon semmi más támaszpontja, csak az a kis föld, amelyre a talpát helyezte, az is kemény és fagyos az ő csupasz lábának. Mije volt ennek a gyermeknek ezen a mindenfelől nyitott, szürkülő, nagy világon? Semmije.

Elindult e semmi felé.

Végtelen elhagyatottság vette körül. Keresztülhatolt az első fensikon, aztán a másodikon, aztán egy harmadikon. Minden fensik szélén horpadást talált a gyermek, melyeknek lejtője meredek volt ugyan, de mindig rövid; Portland csucának magas, kopár fensikjai nagy kőköcskhöz hasonlítanak, melyek félig eltakarják egymást; a déli oldal behúzódni látszik a megelőző sík alá, az északi pedig kiemelkedik a következő sík fölött. Ezek alkották a meredek falakat, melyeken a gyermek ügyesen átmászott. Időnként megállt és mintha önmagával tanácskozott volna. Az éjszaka nagyon sötét lett, látósugara megrövidült, már csak néhány lépésre látott.

Egyszerre megállt, egy pillanatig hallgatózott, néhányszor alig észrevehetően, elégedetten bölintott, hirtelen megfordult és egy közepes magaslat felé haladt, jobbra, ahol a fensik legközelebb volt a meredek széléhez. A gyermek meghallott erről az oldalról valami zajt, mely nem származott sem a széltől, sem a tengertől. Állati kiáltás sem lehetett. Azt gondolta, van ott valaki.

Néhány ugrással a magaslat aljához ért.

Valóban volt ott valaki.

Ami előbb határozatlan volt, most látható lett a dombtetőn.

Olyasvalami volt, mint egy nagy kar, mely a földből nyul ki egyenesen. A legfölsőbb végén e karnak vízszintesen nyult ki egy mutatóujj féle, amit a hüvelykujj támasztott alá. E kar, e mutatóujj és e hüvelyk egy szögletmérőt rajzolt az égre. Azon a ponton, ahol a hüvelykujj találkozott a mutatóujjjal, egy fonalon valami fekete és formátlan tárgy függött. Ez a szál, mikor a szél megmozgatta, olyan zajt hallatott, mint a lánc.

Ez volt az a zaj, amit a gyermek meghallott.

A fonalról közelről megnézve, látható volt, hogy valóban az, aminek a hangja mutatta: lánc. Amilyet a tengerészek használnak, félig lapos gyűrűkből való lánc.

A keveredésnek ama rejtelmes törvénye által, mely az egész természetben aláveti a valóságot a látszatnak, a hely, az idő, a köd, a tragikus tenger, a messzi láthatár gomolygó víziói mind csatlakoztak ehhez az árnyképhez és szörnyüvé tették.

A láncrakötött tömeg hüvelyhez hasonlított. Be volt pólyázva, mint egy gyermek és hosszú volt, mint egy ember. Fölül valami gömbölyűség volt rajta, melynek alján a lánc vége körülesavaródott. A hüvely alsó vége szétfoszlott. Csontok látszottak ki a nyílásokon.

Gyöngye szellő rázta a láncot és ami rajta lógott, csöndesen himbálózott. E tehetetlen tömeg engedelmeskedett a szélnek; volt benne valami rémületes; a borzalom, mely a tárgyakat megfosztotta arányaitól, sőt csaknem méreteitől is, meghagyja körvonalait; az összesűrített sötétség volt ez, mely valami alakot öltött; éjszaka volt fölötte és benne is; kísértetiesen növekedett; a félhomály, a fölkelő hold, a lenyugvó csillagok a parti sziklák mögött, a hullámzó távolság, a felhők, az egész szélrózsa végül résztvettek ennek a látható semminek a megalkotásában; ez a tuskóféle részt vett a tengeren és az égen szétszóródó személytelenségben és a sötétség tönkretette ezt a tárgyat, mely valamikor ember volt.

Az volt ez, aki már nincs. Az élet maradványa, ez kimeríti az emberi beszédet. Nem létezni és megmaradni, örvényben lenni és kivüle is, mintegy elmerülhetetlenül megjelenni a halál fölött, ebben bizonyos mennyisége a lehetetlennek vegyül az ilyen valósággal. Ezért kibeszélhetetlen. Ez a lény — vajjon lény-e? — ez a fekete tanu maradvány volt, még pedig borzasztó maradvány. Minek a maradványa? Először a természetnek, aztán a társadalomnak. Semmi és minden.

A föltétlen könyörtelenségben van a titoktartás. A magányosság mély feledése vette körül. Kiszol-

gáltatták a tájékozatlanság kalandozásainak. Véd-
telen volt a homályosság ellen, mely azt tett vele,
amit akart. Elítélt volt örökre. Elszenvedte. Viha-
rok nyargaltak végig rajta. Gyászos földadata a
szeleknek.

E kisértetet martalékul hagyták itt. Elszenvedte
a legborzasztóbb sorsot, a szabad levegőn való elrot-
hadást. Kivül esett a koporsó törvényén. Elpusztult
anélkül, hogy nyugalma lett volna. Hamuvá lett
télien és sárrá lett nyáron. A halálnak is van fátyola,
a sirnak is van szemérme. Itt nem volt sem szemé-
rem, sem fátyol, csak cinikus és nyílt rothadás. A
halál részéről szemtelenség megmutatni művét.
Meggérti az árnyék derültségét, ha műhelyén, a
siron, kívül dolgozik.

Ezt a kimúlt lényt kifosztották. Kifosztani a
zsákmányt, kérlelhetetlen végzet. Velő nem volt már
csontjaiban, belei nem voltak hasában, hang nem
volt a torkában. A hulla egy zseb, melyet a halál
kifordít és kiürít. Ha valaha én volt, hol van most
ez az én? Talán még itt — és erre kinos gondolni.
Valami tévelygő dolog egy megláncolt tárgy körül,
lehet-e gyászosabb körvonalakat elképzelni a sötét-
ségben?

Vannak a földön valóságok, amelyek olyanok,
mint az ismeretlenbe vezető nyílások, ahol a gondo-
lat látszólag kijuthat és ahol a hypothézisek fölbo-
rulnak. A sejtelemben is van *compelle intrare*, erő-
szak. Ha az ember bizonyos helyeken bizonyos tár-
gyak előtt megy el, nem tehet mást, megáll, mint a
gondolatok zsákmánya és engedi lelkét azokon ka-
landozni. A láthatatlanban vannak kitért, homályos
ajtók. Senki sem találkozhatott volna a halottal anél-
kül, hogy elgondolkozzék.

A nagy pusztulás csendesen folyt. Volt vére, azt
megitták, bőre, amit megettek, husa, amit elloptak.
Semmi sem mult el anélkül, hogy valamit el ne vett
volna tőle. December hideget kölcsönzött tőle, az éj-
fél borzadályt, a vas rozsdát, a dögvész miazmákat,
a virág illatot. Lassu föloszlása vámfizetés volt. A
hulla vámot fizetett a szélnek, az esőnek, a harmat-
nak a rovaroknak, a madraknak. Az éjszaka vala-
mennyi sötét keze fosztogatta a halottat.

Különös lakója volt az éjszakának. Egy síkságon, dombtetőn állott és mégse volt ott. Megtapítható volt és nem létezett. A sötétséget kiegészítő árnyék volt. Miután eltűnt a világosság, a nagy, néma homályban, gyászosan összhangzó volt mindennel. Pusztá jelenlétével gyarapította a vihar gyászát és a csillagok nyugalmát. A kimondhatatlanság, ami a pusztában megvan, benne sűrűsödött össze. Mint az ismeretlen végzet bitangja, hozzászegődött az éjszaka minden makacs tagadásához. Az ő mysteriuma minden rejtély bizonytalan visszasugárzása volt.

Az ember körülötte az életnek a fenéig menő elapadását érezte. A környező térségen megfogyatkozott a biztonság és az önbizalom. A galyak és fűvek borzongása, a csüggedt mélabu, az aggodalom, amelyen meglátszott, hogy lelkiismeretből fakad, az egész vidéket szomoruan e láncon függő, fekete alakhoz fűzte. Egy hullá jelenléte a láthatáron, súlyosabbá teszi a magányt.

Kisérteties volt. A nem csökkenő szél miatt engesztelhetetlen volt. Örökös remegése borzasztóvá tette. Középpontnak látszott a távolban, amit szörnyű kimondani is és valami mérhetetlenség nehezedett reá. Ki tudja? Talán a sejtett és dacosan elhárított méltányosság, amely a mi igazságszolgáltatásunk mögött van. Abban, hogy kimaradt a sirból, az emberek bosszúja és saját bosszuállása is megvolt. Ebben a homályban és ebben a pusztában ő bizonyosság volt. Bizonyossága a nyugtalanító anyagnak, mert az anyag, amely előtt remegünk, a lélek romja. Csak akkor zavarodunk meg a holt anyag előtt, ha valaha lélek lakott benne. Vádolta a földi törvényt az égi törvény előtt. Az emberek ide tették, ő várta Istent. Fölötte a felhők és a hullámok minden határozatlan fordulataival usztak az árnyék roppant álomképei.

E vízió mögött valami vészjósló zárkózottság volt. A halott körül olyan határtalanság volt, amit meg nem zavart sem fa, sem háztető, sem valami járókelő. Mikor a lét kitarul fölöttünk és ég, örvény, élet, sirhalom, örökkévalóság, minden nyílnak látszik és akkor mindent elérhetetlennek, tilosnak, körülfalazottnak érzünk. Nincs rettentőbb zár, mint amikor a végtelenség megnyílik.

Hare az éjszaka és a halott között.

A gyermek némán, megdöbbenve, meredt szemekkel állt e tárgy előtt.

Férfi előtt ez bitófa lett volna, a gyermek előtt kísértet.

Ahol a férfi hullát látott volna, a gyermek rémet látott.

És nem értett belőle semmit.

Az örvény sokféle módon gyakorol vonzóerőt. Itt a dombtetőn is. A gyermek egy lépést tett, aztán kettőt. Fölment, noha szeretett volna lemenni; közeledett, pedig kedve lett volna hátrálni.

Jött, mindig közelebb, bátran és remegve, hogy szemügyre vegye a rémképet.

A bitófa alá érkezve, fölemelte a fejét és megnézte.

A kísértet kátrányos volt. Itt-ott fénylett. A gyermek meg tudta különböztetni az arcát. Bekenték szurokkal és e nedvesnek és ragadósnak látszó álarc kidomborodott az éjszakai visszfényben. A gyermek látta a száját, egy lyukat, az orrot, egy lyukat és a szemeket, mint két lyukat. A testet nagy, naftába áztatott vászonba burkolták, szinte bepólyázták. A vászon korhadt és szakadozott volt. Egyik térde kibujt rajta. Egy hasadákon át látni lehetett a bordákat. Némely része még hulla volt, a többi csontváz. Az arca földszinü; a esigák, amelyek rátévedtek, ezüst szalagokhoz hasonló nyomokat hagytak rajta. A csontokhoz tapadó vászon kidomborodott, mint a szobrok ruhái. A repedt és szétvált koponya olyan volt, mint a metszés egy rothadt gyümölcsön. A fogak még emberiek maradtak és megőrizték a nevetést. Mintha egy kiáltás maradéka hangzana a nyitott szájból. A szakállból néhány szőrszál még az arcon maradt. Mintha a lehajtott fej figyelne valamire.

Nemrégén kitatarozták. Az arcot újra bekátrányozták, a vászomból kiálló térdeket és a bordákat szintén. Alul kilógtak a lábak.

Éppen alatta, a fűben, két cipő hevert, eltorzulva a hótól és az esőtől. A halotról estek le.

A gyermek, meztláb, nézte ezeket a cipőket.

A mindig jobban nyugtalankodó szél néha félbeszakadt, ami a vihar előkészületeihez tartozik; néhány pillanat óta egészen megszűnt. A hulla nem mozdult. A lánc mozdulatlan volt, mint az ólomfonal. Mint mindazokban, akik éppen beléptek az életbe és végzetük különleges nyomását még megóvták, kétségtelenül a gyermekben is ébredtek a fiatal évek sajátos eszméi, amelyek sürgetik megnyitni az elmét és amelyek a tojásból kikelő madár csőrének a kopogtatásához hasonlítanak; de mindaz, ami kicsi öntudatában volt, most néma bámulással olvadt föl. A tulságosan mély benyomás, épp úgy, mint a lángot a tulsok olaj, elfojtja a gondolatot. Egy férfi kérdéseket tett volna föl, a gyermek nem; ő csak nézett.

A kátránytól ázottmak látszott ez az arc. A szurokcsöppek, amelyek megfagytak a szemek üregeiben, olyanok voltak, mint a könnyesepek. Különben a szurok a halál pusztítását lassubbá tette, sőt megakadályozta és mérsékelte. Ami a gyermek előtt állott, olyan dolog volt, aminek gondját viselték. Ez az ember nyilván igen becses volt. Nem akarták életben tartani, de a holttestét megtartották.

Az akasztófa régi volt és szüette, de szilárd és már hosszú évek óta szolgált.

Emlékezet előtti időkből származó szokás volt Angliában bekátrányozni a csempészeket. Fölakasztották őket a tengerparton, bekenték szurokkal és ott hagyták lógni; az elrettentő példa szabad levegőre való és a bekátrányozott példák tartósabbak. Ez a kátrány emberséges dolog volt. Ily módon nem kellett oly gyakran ismételni az akasztást. A tengerparton egymástól bizonyos távolságra akasztófákat állítottak föl, mint napjainkban a lámpaoszlopokat. A kivégzettek pótolták a lámpákat. A maguk módján világítottak cimboráiknak, a csempészeknek. A csempészek a messzi tengerről észrevették az akasztófákat. Ime, egy vészjel, ott egy másik figyelmeztetés. Ez nem szüntette meg a csempészséget; de a rend ilyen dolgokból áll. Ez a divat Angliában e század elejéig tartott. 1822-ben a Douvres-kastély előtt még láttak három bemázolt akasztott embert. Azonban ez a bebalzsamozó eljárás nem szoritkozott a csempészekre. Anglia a tolvajokat, a gyujtogatókat és az

orgyilkosokat is részesítette benne. John Paintert, aki a portsmouthi tengerészeti raktárakat fölgyújtotta, 1776-ban fölakasztották és bekátrányozták.

Coyer abbé, aki Jean le Peintre-nek nevezi, 1777-ben még látta. John Paintert fölakasztották és megláncolták ugyanazon romok fölött, melyeket ő teremtett és időnként újra bemázolták. Hullája majdnem tizennégy évig tartott, mondhatnók: élt. Még 1788-ban jó szolgálatokat tett. 1790-ben mégis mással cserélték föl. Az egyiptoniak nagyon megbecsülték királyaik mumiáit; úgy látszik, a nép mumiái szintén hasznosak lehetnek.

A szél, mely erősen rátámadt a dombra, lesöpörte róla a havat. Itt-ott kilátszott a fű és néhány bogács. A dombot elborította az apró, sűrű tengeri fű, mely a sziklafal tetejét zöld szőnyeghez hasonlóvá tette. A bitófa alatt, éppen a kivégzett ember lábai alatt, magas, sűrű bokor nőtt, ami igen meglepő ezen a sovány talajon. A századok óta itt elporlódó hullák magyarázzák meg ennek a növénynek a szépségét. A föld az emberből táplálkozik.

Gyászos káprázat fogta el a gyermeket. Bámulva állt. Csak egy pillanatra hajtotta le a homlokát, mikor egy csalán megcsipte a lába szárát; úgy érezte, hogy egy állat csipte meg. Aztán kiegyenesedett. Fölnézett erre az arcra, mely őt nézte. Annál inkább nézte, mert nem voltak szemei. A kimondhatatlanul merev tekintetből világosság és sötétség áradt és éppugy lövelt a koponyából, mint a fogakból, noha a szemgödrök üresek voltak. A halott egész feje nézett és ez borzasztó volt. Nincs szemgolyója és az ember érzi, hogy néz. Az álarc borzalma ez.

Lassanként a gyermek maga is rémitő lett. Nem mozdult többé. Kábulás fogta el. Nem vette észre, hogy elveszti öntudatát. Megmerevedett és elszibadt. A tél csöndesen átengedte őt az éjszakának; a tél gyakran áruló. A gyermek olyan volt, mint egy szobor. A hideg kővé változtatta csontjait; a homály, mint a féreg, csuszott beléje. A hóból tompultság száll az emberbe, mint valami homályos dagály; a gyermek lassan mozdulatlan lett, mint a holttest. Készült elaludni.

Az álom kezén a halál ujja van. A gyermek érezte, hogy ez a kéz megragadja. Azon a ponton

volt, hogy összeesik a bitófa alatt. Már nem tudta, hogy áll-e még. A mindig fenyegető vég, valami átmenet a lét és nem lét közt, a visszatérés az olvasztótégelybe, a minden pillanatban lehető elcsuszás, ez az örvény a teremtés.

Még egy pillanat és a gyermek meg a halott, a kezdődő és a rombadőlt élet, elvegyülnek ugyanazon megsemmisülésben.

Ugy látszott, mintha a kisértet értené és nem akarná ezt. Hirtelen mozogni kezdett. Mintha figyelmeztetné a gyermeket. Az újra támadó szél tette.

Semmi sem különösebb, mint ez a mozgó halott.

A lánc végén függő halott a láthatatlan szellőtől megtaszítva, fölemelkedett balra és visszaesett, fölemelkedett jobbra és visszaesett, emelkedett és esett egy inga lassu, gyászos pontosságával. Vadul jött és ment. A sötétségben, mintha az örökkévalóság óráját látnók.

Igy tartott kis ideig. A halott e mozgására érezte, hogy fölébred és fagyossága dacára félt. A lánc, minden mozdulatnál, borzalmas szabályossággal csikorgott. Mintha néha lélegzetet vett volna, aztán újra kezdte. A tücsök hangjához hasonlított.

A vihar közeledésére a szél hirtelen erősödött. A szellőből szél lett. A hulla ingadozása gyászosan hangosabb lett. Ez már nem volt ingás, rángatózás volt. A csikorgó lánc lármozott.

Ugy látszott, a lármat meghallották. Ha ez hívőjel volt, engedelmeskedtek neki. A láthatáron nagy zaj közeledett.

Szárnyak zaja volt.

Váratlan esemény következett, a temetők és a magány viharos eseménye, egy csapat holló érkezett.

Repülő fekete foltok hasították a felhőket, áthatoltak a ködön, nagyobbodtak, közeledtek, összekeveredtek, tömörültek és kiáltozva a domb felé siettek. Mint egy légió fölvonulása. A sötétség szárnyas férgerei leszálltak a bitófára.

A gyermek rémülten hátrált.

A rajok valami parancsnak engedelmeskednek. A hollók az akasztófán csoportosultak. Nem egy jutott a hullára is. Beszélgettek egymás közt. Káromlásuk rémes volt. Űvölteni, visitani, bögni, ez az élet; a káromlás elégedettség a rothadással. Az ember

hallani vélte azt a zajt, amit a sirok megtörő csöndje okoz. A károgás hangjában éjszaka van. A gyermek jéggé dermedt.

Inkább az iszonyattól, mint a hidegtől.

A hollók hallgattak. Egyikük a csontvázra ugrott. Ez volt a jel. Valamennyien reárohantak, mint a szárnyak fekete felhője, aztán összezárultak a tollak és a hulla eltűnt a homályban zsbongó madárcsapat alatt. Ebben a pillanatban a halott megmozdult.

Magától-e? Vagy a széltől? Borzasztóat ugrott. A növekedő orkán segítségére jött. A kísértet vonaglni kezdett. A vihar, amely már tele tudóvel fujt, megragadta és rázta. Borzasztó volt. Táncolni kezdett. Irtózatossá bábú, amely fonal helyett láncon lógott. A sötétség valamely parodistája megragadta zsinégjét és játszott ezzel a mumiával. Ez forgott és ugrált, mintha a tagjait akarta volna szétdobálni. A madarak rémülten elröpültek. Olyan volt, mintha kiszabadultak volna e gyalázatos állatok. Aztán visszatértek. Ezzel kezdődött a harc.

A halott szörnyű életre támadt föl. A szél föl-emelte, mintha el akarta volna ragadni; azt lehetett volna hinni, hogy tiltakozik és erőlködik, hogy megszabaduljon, de a lánc nem engedi. A madarak utánnozták minden mozdulatát, hátráltak, megint rárohantak csökönnyösen és ijedten. Egyik részről különös menekülési kísérlet, a másiktól egy láncon lógó üldözése. A halott a szél minden lökésére, ugrált, vergődött, dühösködött, jött-ment, emelkedett, leszállt, visszaszoritva a szétszóródó rajt. A halott volt a buzogány, a raj pedig a fölvert por. A szilaj szárnyasok nem tágitottak és makacsul folytatták a támadást. A halott, mintha megőrült volna a csőrök sokaságától, megsokszorozta elvakult csapkodását a levegőben, mint a parittyához kötött kő. Némely pillanatban valamennyi karom és valamennyi szárny rajta volt, aztán semmi; a horda eltávozott, de dühöngve azonnal visszatért. A madarak szinte őrzöngtek. A pokol nyílásai bocsáthatnak ki ilyen rajokat. Karmok és csőrök csapásai, károgás, hustalan foszlányok marcangolása, a bitófa recsegése, a csontok csattogása, a vasak csörgése, a szél sivitása, tolongás

nem lehet ennél gyászosabb küzdelem. Egy kísértet a démonok ellen. Rémek harca.

Néha, amikor a szél erősödött, az akasztott ember megfordult maga körül, egyszerre minden oldalon szembeszállt a csapattal, mintha a madarak után akart volna futni és mintha fogai harapni akartak volna. A szél mellette volt, a lánc ellene, mintha a fekete istenek is beleavatkoztak volna. Az orkán résztvett a csatában. A halott vonaglott, a madár-csapat esigavonalban keringett körülötte. Forgás volt a forgószelemben.

A tenger hatalmas zugása hallatszott alant.

A gyermek látta ezt a képet. Hirtelen minden tagjában remegni kezdett, borzadás futott végig testén, támoltygott, reszketett, csaknem összeesett, megfordult, két kezébe szoritotta a homlokát, mintha arra támaszkodhatott volna és szélzilálta hajjal lement a dombról, lehunytt szemekkel, maga is csaknem kísértet; futni kezdett, maga mögött hagyván ezt a gyötrelmet az éjszakában.

VII.

Portland északi csuca.

Futott, míg a lélegzete elállott, céltalanul, magánkívül, havazásban, a síkon a messzeségbe. A futás fölmelegítette. De szüksége is volt erre. Az ijedtség és e futás nélkül már halott volna.

Mikor kifogyott a lélegzete, megállt. De nem mert hátratekinteni. Azt hitte, a madarak üldözik, mintha a halott leoldotta volna a láncot és feléje jönne és kétségtelenül a bitófa is leszállt a dombról, hogy a halott után fusson. Félt, hogy mindezt meglátja, ha visszafordul.

Mikor ismét lélegzethez jutott, tovább szaladt. Gyermekkorában az ember nem tud számot adni magának a tényekről. A borzalom nagyításában fogta föl a benyomásokat anélkül, hogy összefűzte volna őket és következtetett volna belőlük. Ment, nem tudta hová és hogyan; olyan nyugtalanul és nehezen futott, mintha álmódta volna. Három óra óta,

mióta magára hagyták, utja, amely, ha találomra is, mindig előre vitte most megváltoztatta célját, eddig keresett valamit, most valami elől futott. Most már nem fázott, nem volt éhes, most csak félt. Egyik ösztön fölváltotta a másikat. Megszabadulni, ez volt most minden gondolata. Megszabadulni, mitől? Mindentől. Az élet minden oldalról úgy meredt felé, mint egy rettentő fal. Ha megszökhetett volna mindentől, megtette volna.

De a gyermekek nem ismerik a fogságból való szabadulásnak azt a módját, amit öngyilkosságnak neveznek.

Futott.

Igy futott bizonytalan ideig. De a lélegzetével együtt a féelme is elfogyott.

Egyszerre, mintegy megragadva az erőtől és értelemtől, megállt, mintha szégyelt volna menekülni; kiegyenesedett, dobbantott a lábával, elhatározottan fölemelte a fejét és visszafordult.

Nem volt már se domb, se bitófa, se hollók.

A köd újra birtokába vette a láthatárt.

A gyermek folytatta utját...

Most már nem futott, hanem ment. Azt mondva, hogy ez a halottal való találkozás férfivá tette, korlátoznók azokat a sokszoros és zavaros benyomásokat, amelyeket elviselt. Sokkal több és sokkal kevesebb volt ezekben a benyomásokban. A bitófa, az ő kezdetleges fölfogásában, álmokkép maradt. Csupán erősebbnek érezte magát, minthogy a borzadály leküzdésében van valami erősítő. Ha az önmagában való vizsgálódás korában lett volna, az elmélkedés ezer más kezdetét találta volna meg magában, de a gyermekek gondolkodása még alakatlan és legfőljebb keserü utóízét érzi annak a reá nézve elérhetetlen dolognak, amit a férfi később méltatlankodásnak nevez.

Tegyük hozzá, hogy a gyermekben megvan az az adomány, hogy a benyomások benne igen hamar véget érnek. A távoli és elmosódó körvonalaktól, amelyek a fájdalmas dolgok bőségét jelentik, ő megmenekül. A gyermeket korlátoltsága, gyöngesége megvédelmezi a nagyon is bonyodalmas fölindulásoktól. Látja a tényt, de a körülményeket nem. A részleges fogalmakkal való megelégedés a gyermek számára

nem léteznek. Az élet pörével csak később ismerkedik meg, amikor már a tapasztalat is megérkezik iratáskájával. A tapasztalt tények csoportjait szembe-
sítik, a megnövekedett és fölvilágosult értelem összehasonlításokat tesz, az ifjúkori emlékek akkor újra megjelennek a szenvedélyek alatt, mint a régi irás az új alatt; ezek az emlékek a logika támpontjai, ami a gyermek elméjében csak látomány volt, a férfi agyában következtetés lesz. Különbözik a tapasztalat különféle és természetük szerint jóra vagy rosszra fordulnak. A jók megérnek, a rosszak elrothadnak.

A gyermek egy negyed mérföldet futott és egy negyed mérföldet ment. Egyszerre érezte, hogy a gyomra nyugtalanodik. Ami azonnal elhomályosította a dombtető iszonyu látományát, ez az erőszakosan föllépő gondolat volt: enni. Szerencse, hogy az emberben állat is van, mely visszavezeti a valóságba.

De mit egyék? hol egyék? hogyan egyék?

Megtapogatta a zsebeit. Gépiesen, hiszen jól tudta, hogy üresek.

Aztán meggyorsította lépteit. Anélkül, hogy tudta volna, hova megy, sietett valamely lehető hajlék felé.

A szállás ezuttal a gondviselésben való hit gyökereihez tartozott.

Hinni valamely tanyában, anyai, mint istenben hinni.

E hősivatagban semmi sem volt, ami földélhez hasonlított.

A gyermek haladt, a sik pedig kopár volt, ameddig a szem ellátott.

Ezen a fensikon sohasem volt emberi lakóház. A sziklapart alján, üregekben laktak egykor az őslakók, akiknek nem volt fája kunyhóépítéshez, kiknek fegyvere a parittyá, tüzelőszere a szárított marhatrágya volt és Heil nevű bálványukat imádták, amely egy dorchesteri tisztáson állott, mesteriségük azoknak az értéktelen, szürke koralloknak a halászatából állott, amelyet a gallok *plin*-nek, a görögök *isidis plocamos*-nak neveztek.

A gyermek tájékozódott, amennyire tudott. Az egész sors egy keresztut, az irány megválasztása veszedelmes; ennek a kis teremtésnek korán kellett

választani a homályos lehetőségek között. Közben haladt; de már kezdett elfáradni, noha térdei olyanok voltak, mintha acélból lennének. Ösvény nem volt a fensikon, ha volt, a hó betakarta. Ösztönszerűleg még jobban nyugatra tért. Talpát megvérezték az éles kövek. Ha világos lett volna, láthatók lettek volna nyomaiban a vértől származó rózsaszín foltok.

Nem ismert föl semmit. Átszelte a fensikot délről észak felé, de valószínű, hogy a csapat, amellyel ide jött, kikerülendő a találkozásokot, nyugatról kelet felé tartott. Nyilván valamely csempész- vagy halászbárkán utazott az uggescombei part valamelyik pontjáról, talán Sainte Catherine Capból vagy Swancryból, hogy Portlandban találkozzék az ourquekal, amely ott várta a bandát és nyilván a nyugati part egyik kikötőjében kiszálltak, hogy a nyugati part valamelyik öblében ismét hajóra szálljanak. Ezt az irányt keresztülmetszette az, amelyiket a gyermek követett. Lehetetlen volt, hogy fölismerje az utat.

A portlandi fensikon itt-ott vannak magas domborulatok, melyeket hirtelen megszakit a part és mint hegyfokok szakadnak a tengerbe. A tévelygő gyermek egy ilyennek a tetejére ért és ott megállt, abban reménykedvén, hogy a nagyobb távolságban több utmutatást talál. Az egész láthatáron ólomszínű félhomály terült el. Figyelmesen szemlélte és akkor átható tekintete számára kevésbé határozatlan lett. Egy távoli talajhullám aljából, keletre, az ólomszínű homály mélyén, halvány, mozgó valami emelkedett meredeken, mint egy sziklafal az éjszakában, uszott, lebegett fekete foszlányokban, mint valami terjedelmes rongy. A sápadt félhomály köd volt, a fekete foszlány pedig füst. Ahol füst van, ott emberek vannak. A gyermek abba az irányba indult.

Némi távolságban lejtőt látott és a lejtő alján, a ködben elmosódó sziklák idomtalanágai közt valami zátonyt vagy földnyelvet, mely valószínűleg a láthatáron lévő síkságokat kötötte össze a fensikkal, melyen keresztüljött. Nyilván arra kellett mennie.

Valóban a portlandi földszoroshoz érkezett, diluviális lerakodáshoz, amit Chess-Hillnek neveznek.

Nekiindult a fensik lejtőjének.

A leszállás fárasztó és nehéz volt. Ha kevésbé keserves volt is, hasonlított ahhoz az uthoz, melyet meg kellett tennie, hogy kijusson az öbölből. Minden emelkedést meg kell fizetni egy leszállással. Miután fölmászott, most lebukfencezett.

Egyik szikláról a másikra ugrott, kockáztatva egy ficamodást vagy kockáztatva, hogy a bizonytalan mélységbe zuhan. Hogy visszatartsa magát a csuszós sziklákon vagy jégen, hosszú levelekbe vagy tüskés bokrokba kapaszkodott, melyek összeszurkálták ujjait. Időnként szelidebb lejtőre talált és addig lélegzetet vehetett, azután újra kezdődött a meredek és minden lépésnél küzdeni kellett. A mélységbe való leereszkedésnél minden mozdulat egy-egy probléma megoldása. Úgyesnek kell lenni halálbüntetés terhe mellett. Ezeket a problémákat olyan ösztönrel oldotta meg, melyből egy majom tanulhatott volna és olyan tudással, amit megcsodált volna egy kötél-táncos. A lejtő szakadékos és hosszú volt. De mégis a végére jutott.

Lassanként közeledett a perc, melyben a messziről látott földszorosra ér.

Időközönként, szikláról-sziklára ugorván, kiegyenesedve hallgatózott, mint egy figyelő dámvad. Balról távoli nagy zajt hallott gyöngén, hasonlót a kürt mély hangjához. A levegőben szellők mozogtak, megelőzván a borzasztó északi szelet, mely úgy jön a sarkvidékről, mint a trombitaharsogás. Ugyanakkor a gyermek olyasmit érzett a homlokán, szemein, arcán, mintha hideg tenyerek érintenék. Fagyos hópelyhek voltak, melyek eleinte csendesen szállongtak, azután kavarogni kezdtek, előre jelezve a hóvihart. A gyermeket ellepték. A hóvihar, mely már egy óra óta a tengeren dühöngött, a szárazföldre érkezett. Lassan elárasztotta a síkságot. Oldalról, északnyugatról lépett a portlandi fensikra.

MÁSODIK KÖNYV

A BÁRKA A TENGEREN

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Az embertől független törvények.

A tengeren a hóvihar ismeretlen. Ez a leghomályosabb tünemény; homályos, a szó teljes értelmében. Keveréke a ködnek és a viharnek és még napjainkban sincsenek tisztában ezzel a tüneménnyel. Innen van annyi szerencsétlenség.

Mindent meg akarnak magyarázni a széllel és a hullámokkal. Csakhogy a levegőben van erő, amely nem a szél és a vízben is van erő, amely nem a hullámoké. Ez az erő, amely egyforma a vízben és a levegőben, a párolgás. A levegő és a víz két, majdnem egyforma, híg tömeg, sűrítéssel vagy higitással összekeverhetők, úgy, hogy lélekzeni annyi, mint inni; csakis a párolgás folyékony. A szél és a hullám csak lökések, a párolgás áram. A szél látható a felhőkön, a hullám a tajtékon; a párolgás láthatatlan. Időnként mégis megmondja: itt vagyok. Ez az *Itt vagyok* szó mennydörgés.

A hóvihar épp olyan probléma, mint a száraz köd. Ha a spanyol callina és az ethiop quobar megmagyarázható, bizonyos, hogy ez a magyarázat csak a mágneses kipárolgás figyelmes vizsgálata által lehetséges.

A kipárolgás nélkül a tények egész tömege rejtély maradna. A szél sebessége, amely viharban másodpercenként három láb és kétszázhusz láb között váltakozik, szigoruan véve megindokolja a hullámok járását is, amelyek nyugodt tengeren három hüvelyk, viharban harminchat láb gyorsaságúak; a szelek vízszintessége, szorosán véve, megértetheti, hogy egy harminc láb magas hullám hogyan lehet ötszáz láb hosszú; de miért magasab-

bak négyszeresen a Csendes Óceán hullámai Amerika mellett, mint Ázsiánál? szóval, miért magasabbak nyugaton, mint keleten; miért látható az Atlanti Óceánon ennek ellenkezője; mitől van az, hogy az egyenlítő alatt a tenger közepe a legmagasabb, honnan származnak az Óceán eme szintkülönbségei? Csak a mágneses kisugárzással, a föld forgásával és a csillagok vonzásával lehet megmagyarázni.

Nem kell-e ez a rejtelmes komplikáció ahhoz, hogy okát adjuk a szélirány ingadozásának, amikor például délkeletről nyugaton keresztül északkeletre fordul, azután hirtelen visszatér ugyanazzal a ropant kanyarodással északkeletről délkeletnek, úgy hogy harminchat óra alatt ötszázhatvan foknyi óriási kerülőt tesz, mint az 1867 március 17-iki hóvihár előszele tette.

Ausztráliában a vihar hullámai elérnek nyolcvan láb magasságot; ennek a délisark szomszédsága az oka. Ezen a szélességi fokon nem annyira az orkán zavarja meg a szeleket, mint inkább a folytonos, tengeralatti villamos kisülések; az 1866. évben a tengerentuli kábel működése minden huszonnégy órában két órára, déltől két óráig, megzavarodott, mintha váltóláza lett volna. Bizonyos csoportosulása és szétoszlása idézi elő e tünetenyeket, amelyeket a tengerészetnek hajótörés terhe alatt számba kell vennie. Azon a napon, amelyen a hajózás, amely most csak gyakorlat, matematikává lesz, azon a napon, amelyen kutatni fogják például azt, hogy a mi vidékünkön a meleg szelek miért jönnek néha északról és a hidegek délről, azon a napon, amelyen megértik, hogy a hőmérséklet csökkenése arányos az Óceán mélységeihez, azon a napon, amikor tudatossá válik, hogy a föld a végtelenségbe sarkított nagy mágnes, amelynek két tengelye — a forgási és a sugárzási tengely — a föld középpontjában metszi egymást és hogy a mágneses sarok kering a földrajzi sarok körül; amikor majd azok, akik az életüket kockáztatják, tudományosan fogják kockáztatni, amikor már a kitanulmányozott ingatagságon fognak hajózni, amikor a kapitány meteorológus lesz, a kormányos pedig vegyész, akkor sok szerencsétlenséget fognak kikerülni. A tenger dele-

jesebb, mint amilyen folyékony; az erők ismeretlen oceánja hullámoz a hullámok oceánjában, mondhatnám, vízmentében. Nem látni egyebet a tengerben, csak víztömeget, ez annyit jelentene, mint nem látni a tengert; a tenger inkább egy folyadék jövés-menése, mint a víz dagálya és apálya; a vonzások talán még inkább hatnak reá, mint az orkánok; a molekulák tapadása más tünetek között, mint például a hajcsövesség — amelyek reánk nézve mikroszkopi apróságok, részt vesz az Oceán roppant terjedelmében; a kipárolgás hullámai egyszer segítik, egyszer hátráltatják a levegő és a víz hullámain. Aki nem ismeri az elektromosság törvényét, nem ismeri a vizét sem; egyik áthatja a másikat. Igaz, hogy semmilyen tanulmány nem ilyen nehéz, mert ez úgy érintkezik az empirizmussal, mint a csillagászat a csillagjóslással. Mégis, e tanulmány nélkül nincs hajózás.

Ezeket elmondván, tovább mehetünk.

A legborzasztóbb jelensége a tengernek a hóvihar. A hóvihar szerfölött mágneses. A pólus idézi elő, mint az északi fényt; jelen van ebben a ködben épp úgy, mint abban a fényben; a kisugárzás látható a hópelyhekben épp úgy, mint a fénysugárban.

A viharok a tenger idegrohamai és örvényei. A tengernek is van migrénje. A viharokat össze lehet hasonlítani a betegségekkel. Ezek halálosak, azok nem; emezekből föl lehet gyógyulni, amazokból nem. A hóvizatart szokás szerint halálosnak tartják. Jarabija, Magellan egyik kormányosa, elnevezte „olyan felhőnek, amely az ördög gonoszabb oldalából származik“.

Surcouf azt mondja: *Kolera van ebben a viharban.*

A régi spanyol hajósok az ilyenfajta vihart, ha hó esett, *la nevada*-nak, ha jég esett, *le helada*-nak nevezték. Szerintük a hóval együtt bőregerek is hullottak.

A hóviharoknak a sarkvidék a hazája. Mégis lehúzódnak, mondhatnám, lezudulnak a mi ég-övénkig, annyira rombolók a levegő kalandozásai.

A *Matutina*, amint láttuk, elhagyva Portlandot, elszántan nekiment a nagy véletlennek, az éjszakában, amit a közelgő vihar még sulyosabbá tett. Tra-

gikus vakmerőséggel lépett e fenyegetések közé. Pedig — ettől nem tágitunk — a figyelmeztetés nem hiányzott.

II.

A kezdet megrögzített árnyképei.

Amig a bárka a portlandi öbölben volt, csöndes volt a tenger; a hullámok elsimultak. Bármily sötét volt az oceán, az ég még világított. A szellő nem igen cibálta a hajót. Iparkodott is, amennyire lehetett, a part hosszában haladni, mert az jó szélfogó volt számára.

Tizen voltak a kis biscayai vitorlásan, a három emberből álló személyzet és hét utas, közöttük két asszony. A nyílt tenger világosságánál — mert a szürkületben a szélesség újra kezdi a nappalt — most minden alak látható és megkülönböztethető volt. Most már senki sem rejtőzködött, mindenki fesztelenül, szabadon mozgott, lármázott, megmutatta arcát, mert az indulás szabadulás volt.

A csoport föltünően tarka volt. Az asszonyoknak nem volt koruk; a vándorélet idő előtt megvéni az embert és a szegénység csupa ránc. Az egyik baszk volt, a másik, a nagy olvasóval, irlandi. Arcuk közönyös volt, mint a nyomorultaké. Amint beszálltak a hajóba, egymás mellé guggoltak a ládákön az árboc tövénél. Csevegtek; amint mondtuk, a baszk és az irlandi nyelv rokona egymásnak. A baszk nő haja hagyma és bazsalikom illatu volt. A hajósgazda guipuzcoai baszk volt, az egyik matróz a Pyreneusok északi, a másik a déli oldaláról való baszk tehát ugyanabból a nemzetségből, noha az egyik francia, a másik spanyol volt. A baszkok nem ismerik el a hivatalos hazát. *Mi madre se llama montanna*, „anyámat hegységnek hívják“, mondta Zalareus hajesár. Őt férfi tartozott a két nőhöz, egyik languedoci francia, egy provencei francia, egy gèneuai, egy öreg, akinek a kalapján nem volt lyuk a pipa számára, németnek látszott, az ötödik a főnök, pusztai baszk volt Biscarossából. Ő volt az, aki a bürüt belelökte a tengerbe, amikor

a gyermek be akart szállni. Ez az erős, szeles, heves ember, aki — amint még emlékszünk, paszományos, pántlikás, aranyos, ragyogó rongyokban járt — nem tudott egy helyen maradni, lehajolt, kiegyenesedett, járt-kelt a hajó egyik végétől a másikig, mintha nyugtalanzkodott volna amiatt, amit tett és amiatt, ami történni fog.

A csapat feje, a hajósgazda és a két matróz, mind a négyen baszkok, egyszer baszkul, másszor spanyolul, majd franciául beszéltek; ez a három nyelv terjedt el a Pyreneusok két oldalán. Különben az asszonyokat kivéve, valamennyien beszéltek franciául, mert ez volt a csapat tolvajnyelvének alapja. A francia nyelvet ebben az időben kezdték a népek közvetítő nyelvül választani a mássalhangzóban tulbó északi és a magánhangzóban bővelkedő déli nyelvek között. Európában a kereskedők franciául beszéltek; a tolvajok szintén. Emlékszünk, hogy Gibby, a londoni tolvaj, megértette Cartouchet.

A gyorsjárású bárka sebesen haladt; de tíz személy, a számos podgyász mégis sok volt a gyöngé hajónak.

Abból, hogy a banda ezen a hajón menekült, nem következett, hogy a hajó személyzete is közülük tartozott. Elég volt, ha a hajósgazda biscayai és a csapat főnöke szintén. Ennél a fajnál a kölcsönös segélynyújtás olyan kötelesség, amely nem tür kivételt. A baszk, amint mondtuk, sem francia, sem spanyol, ő baszk és mindig, mindenütt, kötelessége megmenteni egy baszkot. Ilyen a pyrenei testvériség.

Egész idő alatt, míg a bárka az öbölben volt, az ég, noha igen komor volt, nem volt olyan fenyegető, hogy megfélemlítette volna a menekülőket. Megszöktek és megmenekültek, lármásan vidámak voltak. Egyik kacagott, a másik dalolt. A nevetés száraz volt, de szabad; a dal silány, de gondtalan.

A languedoci azt kiáltotta: *caoucagno!* „Meseország!” ami a narbonneiak legnagyobb meglepődését fejezi ki. Fél-matróz volt, a vizmelléki Gruissan faluból, a Clappe déli lejtőjéről való, inkább tengeri halász volt, mint tengerész, de ügyesen járt lélekvesztőn a bagesi medencében és ügyesen húzta ki Sainte-Lucie szikes homokpartjára a hallal teli hálót.

Abból a fajból való volt, amely vörös sapkát viselt, bonyolultan, spanyolmódra vetett keresztet, kecskebőr-tömlőből itta a bort, szopván a tömlőt, a sonkát reszelte, a káromkodáshoz letérdelt és fenyegetőzve könyörgött védőszentjéhez: Nagy szent, add meg nekem, amit kérek, vagy a fejedhez várom ezt a követ, „ou té feg' un pic“.

Szükségből, nem haszontalanul csatlakozhatott a legénységhez. A provencei az éléskamrában tüzet rakott egy vas bogrács alá tőzegről és levest főzött.

Ez a leves a puchero egy neme volt, amelyben hal pótolta a húst és amelybe a provencei kockára vagdalt szalonnát, borsót és vörös paprikahéjat dobott, egyformán kedvezvén a halles és az olla potrida kedvelőinek. Egyik élelmiszeres zsák kibontva mellette feküdt. Meggyújtott a feje fölött egy talkölemezektől való lámpást, amely az éléskamra tetejéről egy horgon függött le. Mellette, egy másik horgon ingadozott a forgó jégmadár. Népszerű babona volt akkoriban, hogy a csőrénél fölakasztott jégmadár teste mindig arra fordítja a mellét, ameről a szél fuj.

Főzés közben a provencei koronkint a szájához emelt egy ivó-tök alakú csutorát és egy korty szivertőt ivott. Vesszővel befönt palack volt, széles és lapos, amelyet füleinél fogva szíjon lehetett viselni. A kortyok között egy népdalt dűnyögött, amelynek semmi tartalma sem volt; egy ut, egy sövény; a bokrok nyílásán keresztül egy ló és egy szekér megnyult árnyékát látni a mezőn a lenyugvó napban, a sövény fölött időnként megjelenik és eltűnik egy-egy szénával megrakott villa. Több nem kell egy népdalhoz.

Az elutazás aszerint a mi elménket vagy szívünket foglalkoztatja, fölemel vagy lever. Mindnyájan megkönnyebbültek, csak egyik nem, a csapat vénje, az az ember, akinek a kalapjánál nem volt pipa.

Ez az öreg, aki inkább németnek látszott, mint akármilyen másnak, noha azon homályos alakok közé tartozott, akiken a nemzeti jelleg elmosódott, kopasz volt és olyan komoly, hogy kopaszsága tonsurának látszott. Valahányszor elment a hajó orrán levő szent Szűz szobra előtt, megemelte kalapját és akkor

ésre lehetett venni az öregségtől duzzadt ereket a koponyáján. A nagy, kopott, rojtosszélű, dorchesteri kelméből készült barna köpenyege csak félig takarta el szük, nyakig begombolt ujjasát, mely olyan volt, mint egy papi öltöny. Összetett kezei mintha állandóan imára kulcsolódnának össze. Arc kifejezését sápadtnak lehetne mondani; az arc kifejezés visszfény és tévedés lenne azt hinni, hogy a gondolatnak nincs színe. Ez az arc kifejezés nyilvánvalóan valami különös lelkiállapot fölcsíne volt, a jó és a gonosz ellentmondásainak eredménye és a szemlélő számára valami alig emberinek a kinyilvánulása, mely a tigrisnél lejjebb sülyedhet. Ilyen zürzavar létezik a lélekben. Valami kibetűzhetetlen volt ezen az alakon. Az elvontságig menő titokzatoság. Megérthető volt, hogy ez az ember ismerte a bűn előizét, a számot és utóizét, a zérust. Érzéketlenségében, mely talán csak látszólagos volt, két dolog megkövesedésének lenyomata volt: a szívé, mint a hóhérnál és a szellemé, mint a mandarinnál. A szörnyü is lehet tökéletes, tehát állithatjuk, hogy ennek az embernek minden lehető volt, még a megilletődés is. Minden tudós egy kissé hullá; ez az ember tudós volt. Aki csak látta, fölismerte ezt a tudományt mozdulataiban és ruhája ráncáiban. Megkövült arcának komolysága ellenkezett a sok nyelven beszélő ember arcának ráncos, torzulásig menő mozgékonyosságával. Különben őszinte volt, semmi képmutatás és semmi cinizmus. Egy tragikus gondolkodó. Olyan ember volt, akit a bűn meghagyott elmélkedőnek. Szemöldöke egy banditáé volt, tekintete egy püspöké. Ritka, szürke haja a halántékán fehér volt. Meglátszott rajta a kereszténység elvegyülve török fatalizmussal. Kiaszott ujjait köszvényes csomók torzították el; magas, merev alakja nevetséges; tengerészlábai voltak. Lassan járkált a fedélzeten baljóslatu arccal és nem nézett senkire. Szemei tele voltak merev világosságával a sötétségre figyelő léleknek, melybe visszatért a lelkiismeret.

A csapat nyers és mozgékony főnöke, ide-oda járván a hajón, időnként odament hozzá és a fülébe suttogott. Az aggastyán fejbólintással felelt. Olyan volt, mint mikor a világosság tanácskozik az éjszakaiával.

Nyugtalan emberek a nyugtalan tengeren.

Két elmerült ember volt a hajón, ez az öreg és a hajógazda, akit nem kell összetéveszteni a csapat főnökével; a kormányos figyelmét a tenger kötötte le, az aggastyánét az ég. Egyik le nem vette szemét a hullámokról, a másik a felhőkre ügyelt. A víz viselkedése a kormányosnak okozott gondot; az öreg, úgy látszott, az égre gyanakodott. Minden felhőnyíláson leste a csillagokat.

Az a pillanat volt ez, amikor még nappal van, de néhány csillag már kezd ragyogni az esti fényben. A láthatár különös volt. Többféle köd volt rajta.

Több lett a köd a földön és több a felhő a tengeren.

Még mielőtt kiértek volna a Portland-öbölből, a hullámokon töprengő hajógazda sürgősen körülményes műveletekbe fogott. Nem várta meg, hogy elhagyják a hegyfokot. Szemügyre vette a kötélzetet, meggyőződött arról, hogy az árbócfeszítő- és mászókötelek jó állapotban vannak-e, mindezt olyan ember elővigyázatosságával, aki a legvakmerőbb sebességre számít.

A bárkának az volt a hibája, hogy az eleje félrőffel mélyebbre sülyedt, mint a hátsórésze.

A gazda az utat jelző iránytűtől az ingadozást mutató iránytűhöz szaladt és a két tuskén keresztül a parti tárgyakat nézte, hogy megkereshesse a megfelelő szélirányt. Eleinte féloldali szél mutatkozott, de ezzel, úgy látszik, nem törődött, noha öt vonallal eltért utjától. Amikor csak lehetett, ő maga tartotta a kormányrudat, mivel a kormánylapát ereje arányos a hajóvonta barázda sebességével és úgy látszott, csak magában bízott, hogy nem fogja az erőt tékoználni.

A szélrózsa valódi és látszólagos iránypontja között lévő különbség annál nagyobb lévén, minél nagyobb a hajó sebessége, a szél megindulásánál a bárka gyorsasága nagyobbnak látszott, mint amilyen a valóságban volt. A szél nem volt teljes és a hajó nem is a leggyorsabban haladt, de az irány helyes foka csak akkor tudható meg pontosan, mikor

a szél hátulról fuj. Ha a felhők között hosszú szalagokat lehet látni, melyek a láthatáron találkoznak, ez a pont a szél kiinduló pontja; de ezen az estén különböző szelek fujtak és az iránymutató megzavarodott; a gazda sem bizott már a hajózás illúzióiban.

Félénken és egyben vakmerően kormányozott, kereste a szelet, ügyelt a hirtelen fordulatokra, vigyázott, hogy semmi ne érje a hajót, figyelte az iránytól való eltérését, szemmel tartotta a kormányrud kis zökkenéseit és a mozgás minden körülményét, a sebesség minden egyenlőtlenségét, a kóbor szeleket, a kalandoktól való félelmében partmentében haladt és főleg a széliránymutató szögét törekedett föntartani, mely a hajógerinchez képest nagyobb volt, mint a vitorlák szöge, mert a szél hajlásszöge mindig kétes volt az iránytűk kicsisége miatt. Szakadatlanul lesütött szemei a víz minden mozdulatát figyelemmel kísérték.

Egyszer mégis fölemelte tekintetét a messzeség felé és igyekezett megpillantani a három csillagot az Orion övében; e három csillagot a három Mágusnak nevezik és a régi spanyol kormányosok ódon közmondása azt tartja: *Aki a három Mágust látja, nincs messze a Megváltótól.*

Ez a pillantása a gazdának találkozott az öregével, aki a hajó másik végén magában dörmögte:

— Nem látjuk a Pásztorok Fényességét, sem Antares csillagát, akármilyen vörös is. Egy csillagot sem lehet megkülönböztetni.

A többi menekülők gondtalanok voltak.

Mikor a megmenekülés első öröme elmúlt, mindenesetre észre kellett venniök, hogy a tengeren vannak január havában és hogy a szél fagyos. A fülkében tartózkodni lehetetlen, mert nagyon szűk volt és különben is telezsufolták podgyással és málhákkal. A podgyász az utasoké volt, a málya a személyzeté; a bárka nem kényeztetésre, hanem csempészésre való volt. Az utasoknak a fedélzeten kellett elhelyezkedniök; ebben könnyen belenyugodtak a nomádok. A szabad levegő megszokása segítségükre van éjszakai elhelyezkedésükben; a csillagok jóbarátaik és a hideg segít nekik elaludni és néha meghalni.

Ezen az estén, mint láttuk, a csillagok nem voltak jelen.

A languedoci és a génuai a vacsorára várakozva,

az asszonyok körül gubbaszkodtak a ponyva alatt, amit a matrózok az árboc alá vetettek számukra.

A kopasz öreg mozdulatlanul, mintegy érzéketlenül a hideg iránt, állt a hajó elején.

A bárka tulajdonosa a kormányrud mellől hívott valakit olyan torokhangon, mely eléggé hasonlított annak a madárnak a hangjához, melyet Amerikában „l'Exclamateur“-nek hívnak, erre a kiáltásra a csapat vezére közeledett hozzá és a gazda így szólította meg: *Etcheco jauna!* E két baszk szó, mely annyit jelent „hegység munkása“, ennél a régi nép-nél ünnepeles bevezetésül szolgál és figyelmet követel.

Aztán a gazda ujjával az öregre mutatott és a párbeszéd spanyolul folyt, ha nem is valami kifogástalanul, mert csak hegyvidéki spanyol nyelv volt. Ime a kérdések és feleletek:

— Hegyi munkás, ki ez az ember?

— Egy ember.

— Mi nyelvet beszél?

— Mind.

— Mi dolgokat tud?

— Mind.

— Merre van hazája?

— Sehhol és mindenütt.

— Ki az ő Istene?

— Az Isten.

— Hogy hívják?

— A Bolond.

— Hogy hívod te?

— A Böles.

— Mi ő a csapatodban?

— Az, a mi.

— A főnök?

— Nem.

— Hát akkor mi?

— A lélek.

A vezér és a gazda elváltak, mindenik visszatért gondolataihoz és a *Matutina* nemsokára elhagyta az öbölt.

A tenger hullámozása megkezdődött.

Ahol a hab szétnyilott, a tenger nyulósnak látszott; a hullámok elvesző körvonalai a szürkület világosságában olyanok voltak, mint az epével telt

pocsolyák. Itt-ott egy alacsony hullám csillagszerű repedéseket mutatott, mint egy üvegtábla, melybe követ dobtak. E csillagok közepén forgó lyukban valami foszforos fény reszketett, elég hasonló az eltűnt világosság ama macskaszerű visszasugárzásához, mely a bagoly szemében látható.

A *Matutina* büszkén és vitézül kelt át a fenyegető Chambours-homokpad fölött. A Chambours-zátony lappangó gát a portlandi öböl kijáratánál, de nem egyenes torlasz, hanem egy amphitheatrum. Egy vizalatti homokcirkusz, a hullámok gyűrűitől kivájt emeletekkel, kerek és szabályos aréna, olyan magas, mint egy elsülyedt Jungfrau, az Óceán colosseuma, amit csak a buvár lát a mélység víziószerű átlátszóságában, ez a Chambours-zátony. A hydrák küzdenek ott, a leviathanok ott találkoznak a gigászi tölcser fenekén a hajók csontvázaival, melyeket megragadott és elsülyesztett Kraken, az óriási pók, melyet „hal-hegy”-nek is neveznek. Rettentő a tenger homálya.

Ezek a kísérteties valóságok az ember előtt ismeretlenek, a víz felszínén is csak némi borzongás árulja el.

A tizenkilencedik században a Chambours-homokpad romokban hever. Az ujonnan épített hullámtörőgát a visszaverődés erejével megzavarta és lerontotta ezt a hatalmas tengeralatti építményt, épp úgy, mint a croisici gát fölépítése 1760-ban, negyedórányi eltolódást eredményezett a dagálnál. A dagály mégis örök, de az örökkévalóság sokkal nagyobb mértékben engedelmeskedik az embernek, mint hisszük.

IV.

A többtől különböző felhő föllépése.

Az öreg ember, akit a csapat főnöke előbb boldognak, aztán bölcsnek minősített, nem mozdult a hajó orráról. A Chambours-zátonyon való átkelés óta figyelme megoszlott az ég és az óceán között. Lesütötte a szemét, aztán fölemelte, de különösen észak-kelet felé vizsgálódott.

A gazda egy matrózra bízván a kormányrudat, bejárta a kötelek hálózatát és végighaladva a hidon, a hajó elejére ment.

Megközelítette az öreget, de nem szemben. Kissé mögötte állt meg, csipőjéhez szorított könyökkel, szétnyitott kezekkel, vállára hajtotta a fejét, magasra huzta szemöldökét és kimeresztette a szemeit szájának egyik szögletével mosolyogva, mint a kíváncsiak, mikor a guny és a tisztelet között ingadoznak.

Az aggastyán, akár azért, mert szokása volt magában beszélni, akár mert megérezte, hogy valaki áll mögötte, aki beszédre ingerli, a végtelent figyelve megszólalt magában:

— Azt a délkört, melytől a fokokat számítják, ebben a században négy csillag határozza meg, a Sarkcsillag, Cassiopeia széke, Androméda feje és az Algenib-csillag a Pegazusban. De most egyik sem látható.

Ezek a szavak gépiesen, érthetetlenül, alig tagolva követték egymást, mintha nem törődne a kifejtésükkel. Kicsusztak szájából és elenyésztek. A monológ a lélek belső tüzeinek füstje.

A hajógazda félbeszakította:

— Uram...

Az aggastyán, kissé talán siket volt és gondolatokba merült, folytatta:

— Kevés a csillag és sok a szél. A szél minduntalan elhagyja irányát és a part felé fordul. Aztán függőleges irányt vesz. Ez attól van, mert a föld melegebb, mint a tenger. A levegő ott könnyebb. A hideg és nehéz tengeri szél a szárazföldre veti magát, hogy pótolja amaszt. Emiatt a magasban a szél minden oldalról a föld felé fúj. Fontos lenne középutat keresni a fölbecsült és a gyanítható irányok párhuzamosai közt. Ha a megállapított szélesség a föltételezett szélességtől nem különbözik többel, mint tiz mérföldenkint három és husz mérföldenkint négy perccel, akkor jó uton járunk.

A gazda köszönt, de az öreg semmit se látott. Ez az ember, aki majdnem olyan palástot viselt, mint az oxfordi és göttingeni professzorok, ki nem mozdult az ő fönséges és makacs tartásából. A tengert úgy figyelte, mint aki a hullámokat és az em-

bereket érti. Tanulmányozta a hullámokat, de olyanformán, mintha követelte volna, hogy zajongásukban, ha reákerül a sor, neki is szava legyen, hogy valamire oktassa őket. Egy magister és egy augur lakott benne. A bűn szórszálhasogatója lehetett.

Folytatta a magában való beszédet, talán azért, hogy hallgassák.

— Lehetne küzdeni, ha kormányrud helyett kormánykerekekünk volna. Óránként négy mérföld sebesség mellett harminc font erőt számítva a kerékre, háromezrezer fontnyi hatást lehetne gyakorolni az irányra. Sőt még többet is, mert vannak esetek, hogy kétszer olyan gyorsaságot érnek el.

A gazda másodszor is köszönt és így szólt:

— Uram...

Az öreg szeme reá szegeződött. A feje megfordult, anélkül, hogy a teste megmozdult volna.

— Szólíts doktornak.

— Doktor uram, én vagyok a hajósgazda.

— Lehet — felelte a „doktor“.

A doktor — ezentul így nevezzük — úgy látsozott, belement a párbeszédbe.

— Gazda, van-e angol oktánsod?

— Nincs.

— Anélkül meg nem állapíthatod a magasságot sem előttünk, sem mögöttünk.

— A biscayaiak — felelte a gazda — megállapították a magasságot akkor is, mikor az angolok még a világon se voltak.

— Ne bízd magad a kézimerőre.

— Csak mikor kell.

— Megmérted a hajó sebességét?

— Igen.

— Mikor?

— Az előbb.

— Mi módon?

— Mérőzsinnal.

— Gondod volt arra, hogy szemmel tartsd a mérőeszköz fáját?

— Igen.

— A homokóra pontosan mutatja a harminc másodpercet?

— Igen.

— Biztos vagy abban, hogy a homok nem kötötte ki a lyukat a két edény között?

— Igen.

— Megtetted a homokóra ellenpróbáját a fölfüggesztett puskagolyó ingásával?

— Nedves kenderen keresztülhuzott, lapos fonalon? Kétségtelenül.

— Megviaszkoltad a fonalat, hogy meg ne nyuljon?

— Igen.

— A sebességmérővel nem végeztél ellenpróbát?

— A homokóra próbáját függő puskagolyóval, a sebességmérőét ágyugolyóval végeztem.

— Mekkora az ágyugolyód átmérője?

— Egy láb.

— Jó nehéz.

— Hadi naszádunkról, az öreg *Casse de Pargrand*-ról való régi golyó.

— Amelyik az Armadában volt?

— Igen.

— Amelyik hatszáz katonát, ötven matrózt és huszonöt ágyut szállított?

— És hajótörést szenvedett.

— Hogyan mérted meg a víznek a golyóra való nyomását?

— Egy németországi kézimerleggel.

— Beleszámítottad a víznek a golyót tartó kötéltre való nyomását?

— Igen.

— Mi volt az eredmény?

— A víznyomás hatszáztíz font volt.

— Ez annyit jelent, hogy a hajó óránként négy francia mérföldet halad.

— És három hollandit.

— De ez csak a tenger gyorsasága és a szél sebessége között lévő különbség.

— Bizonyára.

— Hová igyekszel?

— Tudok egy kikötőt Loyola és San-Sebastian között.

— Törekedj minél előbb egy vonalba jutni ezzel a kikötővel.

— Igen. A lehető legkisebb eltéréssel.

— Óvakodj a szelektől és az áramlatoktól. Az előbbieket még ingerlik az utóbbiakat.

— Traidores*
— Ne mondj igazságtalan szavakat. A tenger hallja. Ne sértegecs semmit. Elégedj meg a megfigyeléssel.

— Megfigyeltem és most is figyelek. Az ár ebben a pillanatban a széllal ellenkező irányu; de azonnal, amint a széllal együtt fut, jó dogunk lesz.

— Van kalauzod?

— Nincs. Ezen a tengeren nincs.

— Csak tapogatózol?

— Nem. Van iránytűm.

— Az iránytű az egyik szem, a kalauz a másik.

— A félszemű is lát.

— Hogyan méred meg a hajógerinc és az irányvonal szögét?

— Van szabályozható iránytűm és aztán el is találom.

— Kitalálni jó, de tudni még jobb.

— Kristóf** is csak kitalálta.

— Mikor vihar van és a szélrózsa gonoszul változik, az ember már nem tudja, honnan kapja a szelet és végül nincs sem föltételezett, sem kiigazított iránypontja. Többet ér egy számár a kalauza mellett, mint egy látnok az ő orákulumaival.

— Még nem viharos a szél és én nem látok okot a riadalomra.

— A hajók legyek a tenger pókhálójában.

— Most éppen elég jó a szél és a hullámzás.

— Remegő, fekete pont a hullámok tetején, ez az ember az oceánon.

— Ma éjszakára nem jósolok semmi rosszat.

— Olyan tintásüvegbe pottyanhatsz még ma, hogy kinban leszel, amig kiszabadulsz a zavarosból.

— Még eddig minden jól megy.

A doktor északkeletre szegezte szemeit.

A gazda folytatta:

— Érjük csak el a gascognei öböl, mindenért felelek. Ah! Ott például már otthon vagyok. A gascognei öböl az enyém. Gyakran nagyon haragos medence, de ismerem a viz magasságát és a fenék minden tulajdonságát; iszap San-Cipriano előtt, kagylók Cizarquenál, homok a Penas-fokon és kavics Bou-

* Árulók.

** Columbus.

caut de Mimizan mellett és én ismerem minden kavicsnak a színét.

A gazda elhallgatott; a doktor nem figyelt már reá.

A doktor északkeletet vizsgálta. Valami rendkívüli ment végbe a megfagyott arcon.

A lehető legnagyobb borzalom, egy kőálarcra festve. Száján ez a szó szaladt ki:

— Éppen jókor!

Szemei, melyek hirtelen olyan kerekre nyitak, mint a bagolyé, kitágultak a megdöbbenéstől, amint a messzeség egy pontját vizsgálta.

Majd hozzátette:

— Ez igazságos. Én belátom.

A gazda ránézett.

A doktor, magában beszélve, mintha valakihez a mélységbe szólna, újra kezdte:

— Azt mondom, igen.

Elhallgatott, mindig jobban kimeresztette a szemét, kétszeres figyelemmel nézte azt, amit látott és tovább beszélt:

— Messziről jön, de tudja, hogy mit tes...

A messzeségnek azt a pontját, amelybe a doktor gondolata és tekintete elmerült, szemben lévén a leszálló nappal, megvilágította a nagyszerű szürkületi visszfény, mintha nappal lett volna. Ez a pont, melyet a szürkés párafoszlányok élesen körvonaloztak és körülvettek, egyszerűen kék volt, de ez a kék szín közelebb volt az ólomhoz, mint az azurhoz.

A doktor, egészen a tenger felé fordulva, anélkül, hogy a hajógazdára nézett volna, ujjával abba az irányba mutatott és így szólt:

— Gazda, látod?

— Mit?

— Azt.

— Mit?

— Azt, ott lent.

— Azt a kéket? Igen.

— Mi az?

— Az ég egy darabja.

— Azoknak, akik az égbe mennek igen, de akik máshova mennek, azoknak egészen más.

És aláhuzta e rejtelmes szavakat egy borzasztó pillantással, mely a sötétségbe veszett.

Csönd volt.

A gazda a kétféle véleményre gondolt, amit a főnök mondott erről az emberről, magában ezt a kérdést tette föl: bolond ez vagy böles?

A doktor merev és csontos mutatóujja még mindig kinyújtva meredt — mintha megfogta volna — a láthatár zavaros, kék foltja felé.

A gazda szemügyre vette ezt a kékséget.

— Valóban — dörmögte —, ez nem az ég, ez felhő.

— Kék felhő, rosszabb, mint a fekete — mondta a doktor. És hozzátette:

— Ez hófelhő.

— *La nube de la nieve* — mondta a gazda, lefordítván a szót, mintha így jobban megértene.

— Tudod, mi az a hófelhő? — kérdezte a doktor.

— Nem.

— Mindjárt meg fogod tudni.

A gazda újra vizsgálni kezdte a láthatárt.

Mialatt a felhőt szemlélte, a gazda a fogai között beszélt:

— Egy hónapi szél, egy hónapi eső, köhögő január és siró február, ez az egész tél nálunk Asturiában. Esőnk meleg és csak a hegyekben van hó. Isten ments a lavinától! A görgeteg nem tekint semmire; a görgeteg vad állat.

— A viziölcsér, az az igazi szörnyeteg — mondta a doktor.

Kis szünet után hozzátette:

— Az jön ott.

Folytatta:

— Többféle szél dolgozik egyszerre. Erős szél nyugatról, és lassu szél keletről.

— Ez az utóbbi igen hamis — mondta a gazda.

A kék felhő növekedett.

— Ha a hó — folytatta a doktor — akkor is borzasztó, mikor a hegyekről omlik, itéld meg, milyen lehet, ha a sarkvidékről gördül le.

Szemei üvegesek voltak. Ugy látszott, hogy a felhő, amint a láthatáron nagyobbodott, az ő arcán is nőtt.

Almodozó hangon szólalt meg:

— Minden perc közelebb hozza az órát. A le felsőbb akarat megnyilatkozik.

A gazda megint föltette a benső kérdést: boldog ez?

— Gazda — szólt a doktor, de szemeit is nem vette a felhőről — sokat hajóztál a la Manche-csatornán?

A gazda így felet:

— Most először.

A doktor, akit a felhő lekötött, úgy tele-szívta magát aggodalommal, mint a szivacs vízzel, a gazda feleletét csak rövid vállvonásra méltatta.

— Hogy lehet az?

— Doktor uram, csak Irlandba szoktam utazni. Fontarabiából Black-Harbourba vagy az Akill-szigetekre járok. Néha Brachipullba is eljutok, de az irányt mindig a Scilly-szigeteken túl veszem. Ezt a tengert itt nem ismerem.

— Ez baj. Jaj annak, aki az Oceánt betüzgeti. A la Manche tenger, melyet folyékonyan kell olvasni. A la Manche, a sphinx. Óvakodj a fenekétől.

— Itt huszonöt öl mély.

— El kell érniünk az ötvenöt öles mélységet, mely nyugatra van és el kell kerülnünk keletre a husz ölelet.

— Utközben csákyázni fogunk.

— A la Manche nem olyan tenger, mint a többi. A dagály az árban ötven lábra emelkedik, a holt vizekben huszonötre. Itt a víz visszahuzódása nem apály és az apály nem apadás. Ah! úgy látom, te is kijössz végre a sodrodból.

— Éjszaka mérni fogjuk a vizet.

— A méréshez meg kellene állnod és te nem tudsz.

— Miért?

— Mert szél van.

— Megpróbáljuk.

— A szél olyan éles, mint a kard.

— Mérni fogjuk, doktor uram.

— Még oldalra sem tudod fordítani a hajót.

— Bizom istenben.

— Szerény légy a szavaiddal. Ne ejtsd ki könnyelműen ezt az ingerlékeny nevet.

— Azt mondtam, mérni fogok.

— Légy szerény. Mindjárt el fog fujni a szél.

— Azt akartam mondani, hogy megpróbálom a mérést.

— A víz nyomása nem engedi az ólmot leszállni és a kötél elszakad. Ó! most először jársz ezen a vidéken!

— Először.

— Nos, akkor hallgass meg, gazda.

A *hallgass* szó hangsulya olyan parancsoló volt, hogy a gazda meghajtotta magát.

— Doktor ur, hallgatom.

— Fordítsd a vitorlát balra és kerülj jobbra.

— Hogy' érte ezt?

— Nyugatra hagyd a fokot.

— Caramba!

— Hagyd nyugatra a fokot.

— Lehetetlen.

— Amint akarod. Amit mondtam, a többiekért mondtam. Én belenyugszom.

— De doktor uram, a fokot nyugatra...

— Igen, gazda.

— Ez olyan, mint az álló szél!

— Igen, gazda.

— Ördögi himbálódzás lesz!

— Válassz más szót. Igen, gazda.

— Hajó a bakon!

— Igen, gazda.

— Talán az árboe is eltörik!

— Talán.

— Azt akarja, hogy nyugatra kormányozzak?

— Igen.

— Nem tudok.

— Hát akkor vitatkozz a tengerrel, ahogy akarsz.

— Jó lenne, ha a szél megfordulna.

— Nem fordul meg egész éjjel.

— Miért?

— Ez a szélroham ezerkétszáz mérföld hosszu.

— Ez ellen a szél ellen menni lehetetlen.

— Megmondtam, a fokot nyugatra!

— Megpróbálok. De ennek dacára eltérünk az utról.

— Ez épp a veszedelem.

— A szél keletre kerget.

— Ne menj keletre.

— Miért?

— Gazda, tudod-e, mi a neve ma számunkra a halálnak?

— Nem.

— A halált ma úgy hívják: Kelet.

— Nyugatra fordulok.

A doktor ezuttal ránézett a gazdára, olyan tekintettel nézett reá, mintha egy gondolatot akart volna agyába ültetni. Egészen a gazda felé fordult és ezeket a szavakat ejtette ki lassan, szótagról-szótagra:

— Ha ma éjszaka, amikor a tenger közepén leszünk, harangszót hallunk, a hajó elveszett.

— A gazda ránézett, elképedt.

— Mit akar mondani?

A doktor nem felelt. Szeme, amely egy pillanatra reánézett, ismét elfordult. Ismét befelé nézett. Ugy látszik, nem vette észre a gazda elképedt kérdését. Nem figyelt másra, csak amit a maga bensőjében hallott. Ajkai halkan ismételtették e néhány halk szót:

— Eljött a pillanat, amikor a fekete lelkek megtisztulnak.

A gazda kifejezően elfintoritotta arcát és ezt dörmögte:

— Mégis inkább bolond, mint bölc.

És elment.

De mégis nyugat felé fordította a hajót.

Hanem a szél és a tenger nőttön nőtt.

V.

Hardquanonne.

Domolygó tömegek kavarták föl a ködöt és gyülekeztek az egész láthatáron, mintha láthatatlan szájak duzzasztották volna a vihar tömlőit.

A kék felhő elfoglalta az ég alját. Most már inkább nyugat felé terjedt, mint keletre. Szél ellen haladt. Ily ellenmondások hozzátartoznak a szelekhez.

A tengernek, mely előbb még pikkelyes volt, most bőre lett. Mint a sárkánynak. Már nem volt többé krokodil, ez az óriáskigyó volt. Ez az ólom-

szzerű, szennyes bőr vastagnak látszott és nehézkesen ráncosodott. A hullámozó tenger egyes buborékjai keringtek felületén, mint a fekélyek, aztán szétpattantak. A tajték olyan volt, mint a lepra.

Ez volt az a pillanat, amikor a bárka, amelyet az elhagyott gyermek messziről még megpillanthatott, meggyújtotta lámpáját.

Egy negyedóra mult el.

A gazda szemével a doktort kereste, de már nem volt a fődélzetben.

Alig, hogy a gazda elhagyta, a doktor merev alakja összegörnyedt a kámzsás köpenyeg alatt és bement a fülkébe. Ott a tüzhely mellé ült egy gerendára; kihuzott a zsebéből egy bőr-tintatartót és egy kordován tárcát; kivett a tárcából egy négyrétre összehajtott, foltos és elsárgult régi pergament, elővett egy tollat, térdére fektette a tárcát, a pergament a tárcára és írni kezdett a pergamen hátára a lámpás fényénél, amely a szakácsnak világított. A hullámok ingásai zavarták. A doktor sokáig írt.

Írás közben a doktor észrevette a vesszővel befont kulacsot, amelyből a provencei mindannyiszor kóstolgatott, valahányszor egy kis paprikát tett a pucheróba, mintha tanácskozott volna vele.

Észrevette ezt a palackot, nem azért, mert pálinkásüveg volt, hanem egy név miatt, amelyet vörös vesszőből fontak a fehér vesszőkből való burkolatba. Elég világos volt a fülkében, el lehetett olvasni.

A doktor — félbeszakítva az írást — halkán betűzette:

— Hardquanon....

Aztán a szakácshoz fordult:

— Eddig nem vettem észre ezt a palackot. Hardquanonneé volt?

— Igen, szegény Hardquanonne pajtásunké volt.

A doktor folytatta:

— Hardquanonneé, a flandriaié?

— Igen.

— Aki fogságban van?

— Igen.

— A chatham-i toronyban?

— Az ő kulacsa — felelte a szakács. — Barátom volt. Emlékül megörzöm. Ki tudja, mikor látjuk viszont? Igen, ez az ő uti kulacsa.

A doktor fogta a tollát és fáradtságosan szántani kezdte a kissé dülöngélő sorokat a pergamenre. Nyilván gondja volt arra, hogy az irás tisztán olvasható legyen. Dacára a remegő hajónak és dacára remegő korának, végére ért annak, amit irni akart.

Ideje volt, mert a tenger hirtelen megmozdult.

Heves hullámok támadták meg a bárkát és érezni lehetett, hogy megkezdődik az a tánc, amellyel a hajók fogadják a vihart.

A doktor fölemelkedett, közeledett a tüzhelyhez óvatos térdhajlitásokkal ellensúlyozva a hullámok lökéseit, amennyire lehetett, a bogrács tüzénél megszáritotta, amit irt, összehajtogatta a pergament és a tárcával meg az írószerekkel együtt visszatette a zsebébe.

A tüzhely nem a legkevésbé leleményes fölszerelése volt a hajónak; jól elszigetelték. A bogrács azért mégis ingott. A provencei vigyázott reá.

— Halleves — mondta.

— A halaknak — felelte a doktor — aztán visszament a fedélzetre.

VI.

Azt hiszik, hogy megmenekültek.

Növekvő aggodalmán keresztül a doktor mintegy szemlét tartott a helyzet fölött és aki közel állott volna hozzá, ezeket a szavakat hallhatta volna ajkáról:

— Sok a forgó és kevés a hullámcsapas.

És a doktor, akit lelkének homályos munkája szólított, elmerült gondolataiba, mint a bányász az ő tárnájába.

Ez az elmélkedés azonban semmiképp sem akadályozta meg a tenger megfigyelésében. A tenger szemlélése álmodozás.

Az örökösen gyötört vizek komor kinzása megkezdődött. Valamennyi hullám jajveszékelt. Zavaronosan gyászos készülődés volt a végtelenségben. A doktor megfigyelt mindent és tekintetét egyetlen részlet

sem kerülte ki. De vizsgálódás nem volt a tekintetében. A poklot nem vizsgálja az ember.

Félig még lappangó, de a megzavarodó viztömegeken már keresztül látszó fölindulás mindig komolyabbá és fenyegetőbbé tette a szelet, a párákat és a hullámokat. Semmi sem logikusabb, mint az Oceán és semmi sem olyan abszurd. Korlátlanságának lényeges kelléke a sokoldalúság és egyik eleme terjedelmének. A hullámok szüntelenül egymás mellett és egymás ellen küzdenek. Összebonyolódnak, hogy kioldódjanak. Egyik lejtőjük támad, a másik fölszabadít. Nincs olyan látomány, mint a hullám. Hogyan lehetne lefesteni e váltakozó, alig létező völgyeket és domborulatokat, a mélyedéseket, e bölcsöket, e vázlatokat? Hogyan kellene kifejezni e tajtékbokrokat, amelyek elvegyülnek hegységekkel és az álommal? A leírhatatlan ott van mindenütt, a szakadékokban, a ráncokban, a nyugtalanságban, önmaga megecsoflásában, a félhomályban, a felhők boltozatában, a folytonosan összeomló boltívekben, a hézag és repedés nélkül való szétomlásban és a gyászos dübörgésben, amit mindez előidéz.

A szél egészen északról fujt. Erőszakosságában annyira kedvező volt és annyira alkalmas az Angliától való távolodásra, hogy a *Matutina* kormányosa elhatározta, hogy valamennyi vitorlát fölhuzza. A bárka vágatott a habokon összes vitorláival, hátsó széllel, egyik hullámról a másikra szökött, őrvongva és vidáman. A menekülők elragadtatva kacagtak. Kezeikkel csapkodtak, tapsoltak a hullámzó tengernek, a habnak, a szélnek, a vitorláknak, a sebességnek, a szökésnek és az ismeretlen jövőnek. A doktor, ugráltszik, nem vette észre és álmodozott.

A nappal utolsó maradványa is elhomályosult.

Ez a perc volt az, amikor a figyelő gyermek a messze sziklafalon elvesztette a hajót a szeme elől. Eddig a pillanatig tekintete a hajón függött, szinte oda tapadt. Mi része volt e tekintetnek a menekvők sorsában? Abban a pillanatban, amikor a távolság elnyelte a bárkát és a gyermek semmit sem látott többé, a gyermek észak felé indult, míg a bárka dél felé haladt.

Mindnyájukat betakarta az éjszaka,

Szent borzalom.

Boldogan és vidáman látták maguk mögött elmaradni és elenyészni az ellenséges földet a hajó utasai. Az Oceán kereksege növekedett, lassanként elvékonyítván Portland, Purbeck, Tineham, Kimmeridge, a két Matravers ködös sziklafalainak és a világítótoronyokkal pontozott part hosszú szalagját.

Anglia elenyészett. Már csak a tenger volt a menekülők körül.

Az éjszaka egyszerre borzasztó lett.

Itt már nem volt sem végtelenség, sem távolság; az ég elfeketedett és beburkolta a hajót. A hó csöndesen hullani kezdett. Néhány pelyeg jelent meg. Olyanok voltak, mint a lelkek. A szélben semmit sem lehetett többé látni. Ugy érezték, hogy kiszolgáltatják őket. Mindenütt kelepce várhatott rájuk.

A mi égövünk alatt ezzel a siri sötétséggel kezdődik a sarkvidéki vitzölesér.

Egy nagy, kavargó felhő nehezedett az Oceánra, hasonló a hydra hasához és helyenkint ez az álomszerű has leszoritotta a hullámokat. Némelyik ilyen érintkező hely olyan volt, mint a kiszakadt tarisznya, amely szivattyuzza a tengert és gőzt bocsájtva ki magából, megtelik vízzel. Ez a szivás itt-ott tajtékupokat emelt a hullámokon.

Az északi szélvész reázuhand a bárkára és a bárka feléje rohant. A szél és a hajó szembe került egymással, mintha megtámadnák egymást.

Ez az első, ádáz összecsapás annyira őrjöngő volt, hogy egy vitorla sem sérült meg, egy sudárvitorla sem veszett el, egy kötél el nem szakadt. Az árbóc recsegett és mintegy borzadva hátrahajolt.

A ciklonok a mi északi félgömbünkön balról jobbra forognak, mint az óra mutatói, néha hatvan mérföld sebességgel óránként. Noha teljesen ki volt szolgáltatva az irgalmatlan, keringő szélnek, a bárka úgy viselkedett, mintha a még kezes félkörben lett volna és semmi másra nem vigyázott, csak, hogy egyenesen álljon a hullámokon és farát fordítsa a hátsó szélnek, hogy így kikerülje a keresztlökéseket.

Ez a fél-óvatosság semmi szolgálatot nem tett volna, ha a szél szakadozottan ugrált volna.

Mély zajongás szállt az elérhetetlen régiókból.

Az örvény üvöltése semmivel sem hasonlítható össze. A világ végtelen, állati hangja ez. Annak, amit anyagnak nevezünk, ennek a kifürkészhetetlen szervezetnek, a megmérhetetlen energiák e keveredésének, amelyben néha valamely fölfoghatatlan szándékosság különböztethető meg, amitől megreme-günk, e vak és sötét mindenségnek, e föl nem fog-ható Pánnak van egy hangja, oly különös, vontatott, szakadatlan, elszánt hang, mely kevesebb, mint a beszéd, de több, mint a mennydörgés. Ez az orkán. Más hangok, dalok, mel-ódiák, lármák, szók fészkekből, tanyákból, párosodá-sokból, lakásokból származnak; ez itt, a forgó, abból a Semmiből jön, amelyik Minden. Más hangok a min-denség lelkét jelentik; ez csak a szörnyüséget fejezi ki. Ez az üvöltő alaktalanság. Ez a határtalanság tagolatlan beszéde. Megható és iszonyu dolog. E zaj-ok feleselnek az ember alatt és fölött. Emelkednek, leszállnak, hullámzanak, bevégződnek a zaj áradatá-val, mindenféle vad meglepetéseket szereznek a lé-leknek, majd a fülünk mellett csattannak meg egy kürt harsogásával, majd mint durva távoli görgés hallatszík; szédítő lárma, amely beszédhez hasonlít és amely valóban beszéd is; ez a világ erőfeszítése, amely beszélni akar, ez a csodák dadogása. Ebben a tétovázásban zavarosan megnyilvánul mind az, amit a világ óriási, sötét szivverése elvisel, eltűr, elszen-ved, elfogad és visszavet. Leggyakrabban eszeve-szett, hasonlít egy krónikus betegség rohamához, in-kább roppant epilepszia, mint fölhasznált erő; az ember azt hiszi, hogy valamely nagy betegségnek a végtelenbe való özönlését látja. Néha úgy látszik, az elemek visszakövetelnek valamit, mintha valami te-hetetlen akaratát látnánk annak, hogy a kaosz visz-szatérjen a teremtésbe. Némelykor panaszkodás ez, a végtelenség jajgat és igazolja magát, mintha a pa-naszkodó világ ügye lenne; kitalálni véljük, hogy a mindenség egy pör; hallgatjuk, megpróbáljuk föl-fogni a megadott okokat, a rettentő vád és védőbe-szédeket; a sötétség jajgatása olyan szívós, mint a következtetés. Óriási zavar a gondolkodás számára.

Ebben van a mythológiák és a polytheizmus tanainak oka. E nagy zaj rémületéhez emberfölötti körvonalak járulnak és eltűnnek, alig, hogy megjelentek, alig megkülönböztethető eumenidák, a furiáknak a felhőkre rajzolódó torka és majdnem valóságos plutói szörnyek. Semmi irtózat nem ér föl e zokogással, kacagással, a vihar fohászkodásával, e kibetűzhetetlen kérdésekkel és feleletekkel, ezekkel az ismeretlen segítőkhöz szóló hívásokkal. Az ember nem tudja, mivé legyen e megdöbbentő szellemidézés láttára. Összeroskad e sárkány-hangok rejtelve előtt. Mi értelmük van? Mit jelentenek? kit fenyegetnek, kihez könyörögnek? Mint akik láncoktól szabadultak. Mintha egymásnak kiáltoznának, az örvények a mélységeknek, a levegő a víznek, a szél a hullámnak, az eső a sziklának, a zenith a nadirnak, a csillagok a haboknak, az örvény szájkosara lehullott, ilyen ez a zürzavar, amelyhez a rossz lelkiismeret rejtelmes vizsgálva keveredik.

Az éjszaka beszédessége épp olyan gyászos, mint a hallgatása. Érezni benne az ismeretlen haragját.

Az éjszaka valakinek a jelenléte. Kinek?

Azonban az éjszaka és a sötétség között különbséget kell tenni. Az éjszaka egységes, a sötétség összetett. Az észszerű grammatika gyűjtőfogalomnak tartja a sötétséget.

Az éjszakai rejtelen e ködje szétoszló, elmálló, gyászos. Nem a földet érezzük benne, hanem a másik valóságot.

A végtelen és határozatlan homályban van valaki, vagy valami élő; de ami benne él, az a mi halálunk egy része. Földi tartózkodásunk után, amikor ez az árnyék lesz számunkra a világosság, az élet, amely a mi életünkön túl van, megragad bennünket. S míg erre várunk, érezzük, hogy tapogat. A sötétség nyomás. Az éjszaka a lelkünket érintő kéz. Bizonyos undok és ünnepélyes órákban érezzük azt, ami a siron tulról felénk nyul.

Soha az ismeretlen közelsége jobban nem érezhető, mint a tengeri viharban. A borzasztó a szeszélyessel gyarapodik benne. Felsőbb hatalom rendelkezik a híg elemekkel, a határtalan összefüggéstelenséggel és a szétfolyó erővel, amellyel alakíthatja az eseményeket, amint neki tetszik.

A vihar, ez a titok, minden pillanatban átveszi és végrehajtja nem tudni, milyen látszólagos vagy valódi akaratnak a változásait.

A költők ezt mindig a hullámok szeszélyeinek nevezték.

De szeszély nem létezik.

A rendkívüli dolgok, amelyeket a természetben szeszélynek nevezünk, a sorsnál pedig véletlenné, messziről megpillantott törvény szilánkjai.

VIII.

Nix és Nox.

A hóivatart az jellemzi, hogy fekete. A természet képe vihar alkalmával rendszeren ez: a tenger vagy a föld fekete, az ég halvány, de hóivatartban fordítva: az ég fekete és az Oceán fehér. Lenn tajték, fönt sötétség, ködbe burkolt láthatár, fátyolos mennybolt. A vihar gyászoló katedrális belsejéhez hasonlít. De semmi világosság ebben a szentegyházban. A hullámok tetején nincs Szent Elm tüze; nincs mécs, nincs foszforos fény, semmi, csak mérhetetlen sötétség. A sarki ciklon a trópusok ciklonjától abban különbözik, hogy emez meggyújt minden világosságot, amaz valamennyit eloltja. A világ hirtelen pincéboltozattá válik. Ebből az éjszakából halvány foltok porzódni alá, amelyek habozva lebegtek az ég és a tenger közt. Ezek a foltok hópelyhek voltak, amelyek tévelyegve usztak. Olyan volt, mint a könnyek a szemfedőn, melyek életre keltek és mozognak. Ebbe a havazásba őrzöngő szél vegyült. Fehérséggé morzsolódott feketeség, őrzöngés a homályban, mindazon zürzavar, amely a sirtól telik, orkán a ravatalon, ez a hóvihar.

Alant az iszonyu mélységeket takaró Oceán remeg.

A villanyos északi szélben a hópelyhek azonnal jéggé fagynak és a lég megtelik lövedékekkel. A megkartácsolt víz suhog.

Mennydörgés nincs. A hóviharok villámlása esön-des. Amit néha a macskára mondanak, hogy „károm-

kodik“, azt erre a villámra is elmondhatjuk. Egy kéré-
lhetetlenül kitátott torok fenyegetése. A hóvihar
vak és néma. Amikor elmulik, gyakran a hajók is
vakok és a matrózok némák.

Nehéz ilyen örvényből kiszabadulni.

De mégis csalódnék, aki kikerülhetetlennek hinné
a hajótörést. A discai és balesini dán halászok, a
fekete cethalvadászok, a rézbányák folyamának tor-
kolatát keresve, a Behring-szoros felé haladó Hearn,
Hudson, Mackenzie, Vancouver, Ross, Dumont
d'Urville kiállották a legborzasztóbb hóviharokat
mágán a sarkvidéken és megmenekültek.

Ilyenfajta vihar volt az, amelynek a bárka ki-
feszített vitorlával, diadalmasan elébe ment. Örjön-
gés örjögés ellen. Amikor Montgomery Rouenből
menekült, összes evezőivel nekiment a láncnak, amely
a Szajnárt elzárta; ő is ilyen vakmerő volt.

A *Matutina* futott. Amikor a szél belekapaszko-
dott, vitorláit tizenöt foknyi szörnyű szöveget alkotott
a hullámokkal, de jó gerince úgy odapadt a hullá-
mokhoz, mintha enyvből lettek volna. A hajógerinc
ellentállt az orkán erejének. A tüzes kosár elől világi-
tott. A fekete felhő, amely dagadt tömegét az Oceánon
vonszolta, mindig jobban fölszivta és marta a tengert
a hajó körül. Sehol egy sirály. Sehol egy parti fecske.
Csak hó. A hullámok területe kicsi volt, de megdöb-
bentő. Csak három-négy óriási hullámot lehetett látni.

Időről-időre egy-egy vörösrez színű villám ciká-
zott a láthatár és a zenith sötét hátterén. E vörös
fény megmutatta a felhők borzalmasságát. A mély-
ségek hirtelen kigyulladása, amelyek fölött egy pil-
lanatra megjelentek a közeli felhők, láthatókká tette
a gomolygó és örvénylő kaoszt. E tűz fényében a hó-
pelyhek is feketék lettek, mint a sötét pillangók,
amelyek égő kemencében röpködnek. Aztán minden
kialndt.

Első kitörése után a vihar, még mindig kergetve
a hajót, halkan üvöltöni kezdett. A morgás foka volt,
veszedelmes csillapodása a szélviharnak. Semmi sem
nyugtalanítóbb, mint a vihar monológja. Ez a komor
recitativo olyan, mint a rejtélyes küzdő erők rövid
pihenője, amely alatt tört vetnek az ismeretlenben.

A bárka eszeveszetten folytatta futását. Főleg
két felső vitorlája tett megdöbentő szolgálatot. Az
ég és a tenger tintaszínű volt és a hab magasabbra

szökkent az árbócnál. Minden pillanatban vizek tömegek árasztották el a födélzetet, mint a vizözön és utána a hajó minden nyílása nyitott száj lett, amelyek a habot visszaokádták a tengerbe. Az asszonyok a fülkébe menekültek, de a férfiak a födélzeten maradtak. Vakító hó keringett. A hullámok tajtékja vegyült közée. Minden dühöngött.

E pillanatban a banda főnöke a hajó farán állva, egyik kezével a kötélzetbe kapaszkodott, másikkal, letépvé fejéről kendőjét, lobogtatva a tüzes kosár fényénél dölyfösen, kevélyen, zilált hajjal és részegen mindezekről az árnyaktól, kiáltotta:

— Szabadok vagyunk!

— Szabadok! Szabadok! Szabadok! — ismételték a szökevények.

És az egész csapat a kötelekbe fogózva, a födélzetre tolongott.

— Hurrah! — kiáltotta a főnök.

És a csapat beleüvöltötte a viharba.

— Hurrah!

Abban a pillanatban, amelyben a kiáltás elhalt a szélben, komoly és éles hang szállt a hajó másik végéről:

— Csönd!

Minden fej hátrafordult.

Megismerték a doktor hangját. A homály sűrű volt; a doktor az árbochoz támaszkodott és sovány-sága egészen beleolvadt, úgy hogy nem látták.

A hang újra szólt:

— Hallgassátok!

Mindenki figyelt.

És akkor a sötétségben tisztán lehetett hallani egy harang kongását.

IX.

'Az intelem, amit a háborgó tengerre biztak.

A hajósgazda, aki a kormányrudat tartotta, hangosan fölkiacagott.

— Egy harang! Jó. Akkor balra tartunk. Mit mutat ez a harang? Hogy a szárazföld jobbra van tőlünk.

- A doktor szilárd és lassu hangja felelt:
 — Nem jobbra van a szárazföld.
 — De igen! — kiáltotta a gazda.
 — Nem.
 — Ez a harangszó a földről jön.
 — Ez a harangszó a tengerről jön — felelte a doktor.

Borzongás futott végig a bátor embereken. A két asszony sápadt arca jelent meg a fülke ablakának négyszögében, mint két álarc. A doktor egy lépést tett és hosszú, fekete alakja elvált az árboctól. A harang csöngése hallható volt az éjszaka mélyén.

A doktor újra kezd

— A tenger közepén, Portland és a la Manche szigettenger feleutján van egy figyelmeztető bója. Ezt a bóját láncokkal erősítették a fenékhez és lebeg a víz színén. A bójára vasállványt erősítettek és arra harangot függesztettek. Rossz időben a hullámozó tenger ingatja a bóját és a harang megszólal. Ezt a harangot halljátok.

A doktor várt, amíg a szél kissé csillapul, megvárta, amíg a harang hangját újra meghallja, aztán folytatta:

— Aki viharban hallja ezt a harangot, amikor az északi szél fúj, az elveszett. Miért? Ime, ezért: Azért halljátok a harang hangját, mert a szél elhozza. Tehát a szél nyugat felől fúj és az aurignyi szirtek keletre vannak. Nem hallhatnátok a harangot, ha nem volnátok éppen a bója és a szirtek között. A szél ezekre a sziklákra fog taszítani bennünket. A bója rosszabbik oldalán vagyunk. Ha jó oldalon lennénk a nyílt tengeren, biztos uton, nem hallanánk a harangot. A szél nem felénk hozná a hangot. Elmennénk a bója mellett és nem is tudnók, hogy ott van. Eltévesztettük. Ez a harangszó a hajótörés vészharangja. Most gondolkodjatok.

Amíg a doktor beszélt, a szél csillapodott és a harang csöndesen, szakgatottan hangzott, mintha jóváhagyná az aggastyán szavait. Olyan volt, mint az örvény lélekharangja

Lihegve hallgatták majd ezt a hangot, majd a harangot.

A nagy vad, a vihar.

Eközben a gazda megragadta a szócsövet.

— *Cargate todo, hombres!* Emberek, oldozzátok ki a feszítőköteleket, huzzátok meg a vitorlaféket, eresszétek le az alsó vitorlákat! Fordítsuk keletre! Menjünk vissza a sik tengerrel! A hajó orrát a bója felé! a harangszó felé! Még nem veszett el minden remény!

— Próbáljátok — mondta a doktor.

Mondjuk el itt röviden, hogy e csengős bója, e tengeri harangtorony 1802-ben szűnt meg. Nagyon öreg hajósok még emlékeznek reá, hogy hallották. Ő figyelmeztetett, de kissé későn.

A gazda parancsát teljesítették. A languedoci lett a harmadik matróz. Mindenki segített. Nemesak fölhuzzták a vitorlákat, hanem összegöngyölítették, meghuzzták a feszítőket, megerősítették a tartókat, a csigákat, vaskapcsokat tettek a hève derekre, megkettőzték az árbocot; beszegezték a nyilásokat, mint egy befalzták a hajót. A műveleteket kapkodva végezték, de azért pontosan. A hajót kopárrá tették, hogy a szélnek ne legyen mibe kapaszkodnia. De amily mértékben a hajó — minden összeszorulván — megvékonyodott, olyan mértékben fokozódott a szél és a tenger háborgása. A hullámok csaknem elérték a sarkvidéki magasságot.

Az orkán, mint könnyörtelen hóhér, kezdte fölnegyelni a hajót. Egy szempillantás alatt borzasztó pusztítást végzett, a derékvitorla kiszakadt, a korlát letört, a vitorlakötelek elszakadtak, az árboc kettétört, minden törmelékké vált. A vastag kötelek fozladoztak, pedig négy ágból fonták őket.

A hóviharoknál szokásos villamos feszültség segített a kötelek szakgatásában. Épp úgy tépte őket, mint a szél. A csigáikból kisiklott láncok nem működtek többé. A hajó oldalai a tulságos nyomás miatt behajlottak. Egy hullám elsodorta az iránytűt szekrényestől. Egy másik hullám elvitte az asturiai módon, fölfordítva a hajó orrához láncolt mentőcsónakot. Egy hullám elvitte az előárbc vitorláját. A követ-

kező hullám lesodorta a hajótönk Miasszonyunk szobrát és a tüzes kosarat.

Már csak a kormány maradt meg.

A lámpást egy szurokkal és kóccal töltött nagy üsttel helyettesítették, amelyet a főgerendához kötöttek és meggyújtottak.

A kétfelé törött és vitorlarongyok, kötelek, csigák és gerendák tömkelegével borított árboc elrekesztette a födélzetet. Zuhanásával bezulta a jobboldali deszkák egy részét.

A gazda, még mindig a kormány mellől, káltott:

— Amig kormányozni tudunk, semmi sem veszett el. És a kormány jól tartja magát. Fejszéket! Fejszéket! A tengerbe az árboccal! Szabadítsátok föl a födélzetet.

A legénység és az utasok az utolsó ütközetek lázában dolgoztak. Néhány szekercecsapással elintézték. Az árbocot a tengerbe lökték. A födélzet fölszabadult.

— Most hozzatok egy kötelet és kössetek engem a kormányrudhoz.

Odakötözték.

Nevetett, mialatt odakötözték. A tengerbe kiáltotta:

— Bőgj, öregem, bőgj! Különbet is láttam már a Machihaco-foknál.

És két kézre fogva a kormányrudat, a veszélyadta különös örömmel kiáltotta:

— Minden jól van, cimborák! Éljen a buglosei Miasszonyunk! Kormányozzunk nyugatra!

Egy széles, óriási hullám jött és leszakadt a hajó farára. Mindig van a viharokban ily tigrisfajta hullám, dühös és végzetes, amely a döntő pillanatban érkezik, egy ideig szinte hason csuszik a tengeren, aztán ugrik, üvölt, csikorog, rázuhan a kétségbeesett hajóra és összetöri. Habözön borította el a *Matutina* hátsó részét, a víz és az éjszaka e zürzavarában valami törés hallatszott. Amikor a tajték eltűnt és a hátsó rész ismét látható lett, nem volt többé sem gazda, sem kormány.

Minden elpusztult.

A kormányrud és az ember, akit hozzákötözték, elmentek a hullámmal a vihar nyerítő zürzavarába.

A csapat főnöke mereven nézte a homályt és kiáltotta:

— Te burlas de nosotros?*

Erre a lázadó kiáltásra egy másik következett:

— Vessünk horgonyt! Mentsük meg a gazdát.

Az emberek a horgonycsigához futottak. Ledobták a horgonyt. Az ourqueoknak csak egy van. Más eredménye nem volt, mint hogy ezt is elvesztették. A fenék szikla volt, a hullám őrjöngött. A kötél elszakadt, mint a hajszál.

A horgony a tenger fenekén maradt.

A hajó elején már nem volt egyéb, csak a távcsövön néző angyal.

E pillanattól kezdve a bárka bitang volt. A *Matutina* helyrehozhatatlanul elhagyatott lett. A hajó, amely előbb még röpült és majdnem borzasztó volt futásában, most tehetetlen lett. Minden kísérlete haszontalan volt. Zsibbadtan és tehetetlenül engedett a hullámszél furesa dühének. Csak a tengeren látható, hogy egy sasból pillanatok alatt nyomorék lesz.

A szélvihar mindig borzasztóbb lett. A viharnek iszonyu tüdeje van. Szüntelenül fokozza, aminek nincsenek árnyalatai: a feketeséget. A harang a tenger közepén reménytelenül kongott, mintha egy szilaj kéz rázná.

A *Matutinát* találomra vitték a hullámok, mintegy dugót; nem uszott, már csak libegett; úgy látzott, minden pillanatban kész a hasával fölfelé fordulni, mint egy döglött hal. Csak a hajóüreg jó és vízmentes állapota mentette meg ettől a veszélytől. Egyetlen deszkája se vált le a hullámszélben. Egy repedés, egy hasadék se volt rajta és egy csöpp víz se hatolt a belsejébe. Szerencse, mert a szivattyút is baj érte és használhatatlan volt.

A bárka undorítóan táncolt a hullámokon. A födélzet vonaglott, mint egy has, amely hányni készül. Azt lehetett volna hinni, hogy le akarja rázni az utasokat. Azok pedig tehetetlenül kapaszkodtak a kötélzetbe, a párkányokba, gerendákba, az eresztékekbe, amelyeknek szögei összetépték a kezeiket, minden nyomorult roncsába a hajónak. Időnként hallgatóztak. A harang hangja gyöngült. Mintha ő is haldokolt volna. Csöngése már csak szakadozott hörgés volt. Aztán ez is elmúlt. Hol voltak tehát? Milyen távolságban a bójától? A harang hangjától?

* Gunyolódol velünk?

megijedtek, hallgatásától borzadtak. Az északi szél talán végzetes utra ragadja őket. Érezték, hogy egy őrző lehelet viszi őket. A gazdátlan hajó futott a sötétségben. Nincs szörnyűbb a vak sebességnél. Fenekeetlen mélységet éreztek előttük, alattuk, fölöttük. Nem volt ez már futás, hanem zuhanás.

Egyszerre valami vörösség jelent meg a havazás gomolygó, roppant ködén keresztül.

— Egy világítótorony! — kiáltották a hajósok.

XI.

A Casquet-sziklák.

Valóban a Casquet-sziklák világítótornya volt.

A tizenkilencedik század világítótornya kőből épült, fölül keskenyedő henger, amelynek tetején helyezik el a tudományosan megszerkesztett világító-készüléket. A Casquet-sziklák különleges világítótornya egy hármás fehér torony, amelyen három világítókészülék van. E három készülék egy óramű segítségével olyan pontosan hanyarodik és forog, hogy az őrszem, aki messziről figyeli, pontosan tíz lépést tehet a hajó födélzetén a sugárkévében és huszonötöt az elhomályosulás alatt. Minden kiszámítottak a gyújtópontokra és a nyolcszögletes dob forgására nézve, amelyet nyole egyszerű széles lencséből lépcsőzetesen állítottak össze; alattuk és fölöttük két sorozat sugártörő gyűrű van; az egész algebrai szerkezetet egy milliméter vastag üveglapok védik a széltől és a hullámoktól, de néha ezt is betörik a tengeri sasok, amelyek rávetik magukat, mint nagy éjjeli lepkék az óriási lámpásokra. Az épületet, amely tartja és befoglalja a készülékeket, épp oly pontosan kiszámították, mint azokat. Minden óvatos, tüzetes, hibátlan, pontos és kifogástalan bennük. Egy világítótorony egy szám.

A tizenhetedik század világítótornya olyan volt, mint a szárazföld tollbokrétája a tengerparton. Építésmódja nagyszerű és különös volt. Pazarolták rajta az erkélyeket, tornyocskákat, apró páholyokat, mellvédet, szélkakasokat. Az egész épület tele volt fa-

ragott maszkokkal, szobrokkal, vésésekkel, volutákkal, domborművekkel, alakokkal és föliratos pajzsokkal. *Pax in bello*, mondta az eddystonei torony fölirata. Futólag megjegyezhetjük, hogy ez a békenyilatkozat nem fegyverezte le mindig az Óceánt. Winstanley megismételte egy világítótornyon, amelyet saját költségén építtetett egy veszedelmes helyen, Plymouth előtt. A torony elkészült, ő beköltözött és megkísérelte, hogy kiállja-e a vihart. A vihar elsodorta a tornyot és Winstanleyt. Ezek a furcsa épületek mindenütt kapaszkodókat kínáltak a vihar-
nak, mint a nagyon fölcicomázott hadvezérek, akik a csatában magukra vonják a lövéseket. A kődiszeken kívül voltak diszek vasból, rézből, fából; a lakatosmunka domborművü volt, az ácsmunka faragványos. A torony homlokzatán, az arabeszkek között mindenféle hasznos és haszontalan szerszám függött, tengelyek, csigák, ellensúlyok, létrák, csáklyák. Az ormán, a tűzhely körül finomművü lakatosmunkákból való hatalmas vas gyertyatartók voltak, amelyekbe gyantába mártott kötélrészleteket állítottak; e mécsek oly konokul égtek, hogy semmiféle szél el nem oltotta. És tetejétől a lábáig a torony cicomát viselt tengeri zászlókból, szalagokból, lobogókból, jelvényekből, amelyek rudról-rudra, emeletről-emeletre emelkedtek összevegyülve színeikben, formáikban, jelvényeikben, címereikben, egészen a torony tűzhelyéig és vihar alkalmával vidáman röpködtek a tűz körül. A világosságnak ez a vidám szemtelensége az örvény szélén, dachoz hasonlított és új lendületet adott a hajósok bátorságának. De a Casquet-sziklák világítótornya nem ilyen divatu volt.

Abban a korban ez egyszerű, régi, barbár torony volt, úgy, amint I. Henrik fölépítette, miután a *Blanche-Nef* elusztult; egy égő máglya egy vasrostély alatt, a szikla tetején, parázs a rács mögött, lángüstök a szélben.

Az egyetlen tökéletesítés, ami a tizenkettedik század óta ezen a tornyon történt, egy kovácsfújtató alkalmazása volt, amelyet horogra akasztott kő súlyokkal hoztak mozgásba; 1610-ben alkalmazták a tűzhelyhez.

Ezekkel a régi világítótornyokkal a tengeri madarak rosszabbul jártak, mint a maiakkal. A madarakat vonzotta a világosság, odarohantak és bele-

zuhantak a tűzbe, ahol ugráltak, csapdostak, mint a haldokló fekete lelkek a pokolban; néha kiestek a tüzes rácsból a sziklára, füstölögve, bénán, megvakultan, mint a lámpától félig megperzselt legyek.

Egy teljesen fölszerelt, szolgálatra alkalmas és a kormányosnak engedelmeskedő hajóra a Casquet-sziklák világítótornya hasznos. Azt kiáltja: vigyázz! és figyelmeztet a szirtre. De egy szétroncsolt hajóra nincs ennél borzasztóbb látvány. A béna és tehetetlen hajótestnek, amely nem tud ellentállni a víz hullámainak; uszony nélkül való hal, szárnyatlan madár, mennie kell, ahova a szél taszítja. A világítótorony megmutatja a végső veszélyt, jelzi az elmerülés színhelyét, világít a temetéshez. Ez a ravatal gyertyája.

Megvilágítani a kérlelhetetlen örvényt, figyelmeztetni a kikerülhetetlenre, nincs ennél szomorubb ironia.

XII.

Harc a szirttel.

A *Matutina* kétségbeesett nyomorultjai azonnal megértették e rejtelmes gunyt, amely a hajótörés szerencsétlenségét tetézte. A világítótorony föltünése eleinte fölemelte, de aztán leverte őket. Semmit sem tehettek, semmit meg nem kísérelhettek. Amit a királyokról mondanak, a hullámokról is elmondható. A hullámok népe a hullámok martaléka. El kell viselniök, amit őrvényükben tesznek. Az északi szél a Casquet-sziklák felé kergette a bárkát. Feljűk haladt. Az ellenkezés lehetetlen volt. Sebesen közeledtek a zátonyhoz. Érezték, hogy a fenék emelkedik; ha használhattak volna mélységmérőt, nem mutatott volna többet három vagy négy ölnél. A hajótöröttek hallották a hullám tompa örvénylését a sziklák tengeralatti üregeiben. A világítótorony alatt, két gránit fal között meglátták az elhagyott és borzasztó kis öböl bejáratát, mint egy sötét hasadékat, amely telve lehetett emberi csontvázakkal és hajók roncsaival. Inkább egy barlang szája volt, mint kikötő bejárata. Hallották a nagy máglya pattogását a vas-

rostélyban, szétszóródó biborfénye megvilágította a vihart, a láng és a jeges eső találkozása föl kavarta a ködöt, a fekete felhő és a vörös füst küzdöttek egymással, kigyó a kigyó ellen, a fölragadott parázs elröpült a széllel és a hópelyhek menekülni látszottak a szikrák e váratlan rohama elől. Az eleinte elmosódó szirtek most már tisztán látszottak; földült sziklák, csucok, ormok, lejtők. A szögleteket élénk vörös vonalak rajzolták körül és lejtőiken véres világosság siklott végig. Minél közelebb jutottak, a szirtek mindig jobban nőttek és emelkedtek baljóslatuan.

Egyik nő, az írlandi, kétségbeesetten morzsolta rózsafüzérét.

A gazda után, aki kormányos volt, a főnök lett a kapitány. A baszkok mind ismerik a hegyeket és a tengert. Bátrak a veszélyben és leleményesek a szerencsétlenségben.

Odaértek, most össze fognak ütközni. Egyszerre olyan közel voltak a szirtek északi nagy sziklájához, hogy az hirtelen eltakarta a világítótoronyt. Csak a sziklát látták és mögötte a világosságot. A ködben meredő szikla olyan volt, mint egy nagy fekete aszszony tüzes fejdisszel.

Ennek a rossz hírű sziklának Biblet a neve. Ez zárta be a sziklacsoportot északon, mint egy másik szirt, a l'Étaçq-aux-Guilmets délen.

A főnök ránézett a Bibletre és így kiáltott:

— Egy jóakaratu embert, aki elvisz egy kötelet a szirtre! Van-e itt valaki, aki uszni tud?

Senki sem felelt.

Senki sem tudott uszni, még a matrózok sem; nagyon gyakori eset a tengeren élő emberek között.

Egy gerenda lógott a kötélzeten. A főnök két kézzel megragadta és szólt:

— Segitsetek.

Kiszabadították a gerendát. Most már tehettek vele, amit akartak. Támadó eszközt csináltak belőle.

Elég hosszú, egészséges és erős tölgyfadorong volt, épp úgy szolgálhatott volna támadó szerszámként, mint emelőül; emelő valamely teherhez, faltörő egy toronyhoz.

— Vigyázz! — kiáltotta a főnök.

Hatan — a törött árboc csonkjához támaszkodva — vízszintesen tartották, túl a földélzeten, egyenesen, mint a lándzsát, a szirt oldalának.

Veszedelemes művelet. Meglökni egy hegyet, vakmerőség. A visszalökés mind a hat embert a vízbe taszithatta.

Ezek a tengeri vihar változatosságai. — szélvihar után a szirt; a szélvész után a gránit. Egyszer a megfoghatatlannal, egyszer a rendithetetlennel volt dolguk.

Olyan pillanatok voltak ezek, amelyekben a haj megőszül.

A szirt és a hajó össze fog ütközni.

A kő türelmes. A szikla várt.

Egy nagy hullám közeledett. Véget vetett a várakozásnak. Alulról ragadta meg a hajót, fölemelte és egy pillanattig lóbálta, mint a parittyát a követ.

— Erősen! — kiáltotta a főnök. Ez csak egy szikla és mi emberek vagyunk.

A dorongot előreszegezték. A hat ember egy ~~1000~~ volt vele. A gerenda hegyes szilánkjai fölszántották a hónaljukat, de nem éreztek semmit.

A hullám a sziklához csapta a bárkát.

Az összeütközés megtörtént.

Megtörtént az alaktalan tajtékelhő mögött, amely mindig elrejtí az ilyen megoldást.

Amikor ez a felhő visszaesett a tengerbe, amikor a hullám ismét eltávolodott a sziklától, a hat ember a földélzeten hempergett, de a *Matutina* tovább száguldott a szirt hosszában. A dorong jó szolgálatot tett és eltérítette irányából. Néhány másodperc múlva, minthogy a hullámok eszeveszetten rohantak, a Casquet-szirtek a bárka mögött voltak. A *Matutinát* pillanatnyilag nem fenyegette közvetlen veszély.

Ilyesmi megesik. Wood de Larget az orrárboceról a sziklafalra intézett derék lökés mentette meg a Tajo torkolatánál. A Winterton-fok viharos vidékén Hamilton kapitány parancsnoksága alatt hasonló emelő művelettel menekült meg a félelmes Brannodu-um-sziklán való hajótöréstől a *Royale-Marie*, noha ez csak skót mintájú fregat volt. A hullám olyan hirtelen szétbomló erő, hogy könnyű vagy legalább is lehetséges kikerülni még a legerőszakosabb összecsapásból is. A viharban van valami vadállati; az orkán egy bika és ki lehet előle térni.

Igyekezni a metszőirányból áttérni az érintőirányra, ez a hajótörés kikerülésének egész titka.

Ezt a szolgálatot tette a hajónak a gerenda. Éve-

zőnek használták és pótolta a kormányt. E mentőműveletet egyszer vigrehajtották, de nem kezdhették volna újból. A dorong a tengeré lett. Az összecsapás hevessége kiütötte az eraberek kezéből és elveszett a hullámokban. Kibontani egy másik bordát annyit lett volna, mint meglazítani a szerkezetet.

Az orkán elragadta a *Matutinát*. A Casquet-szirtek azonnal haszontalan omladéknak látszottak a láthatáron. Semmin se látszik meg annyira a zavarodottság, mint egy szirten ilyen alkalommal. A természetben, az ismeretlen oldalánál, ahol a látható keveredik a láthatatlannal, vannak ilyen mogorva és mozdulatlan képek, amelyek olyanok, mintha a kisziklott zsákmány miatt méltatlankodnának.

Ilyenek voltak a Casquet-sziklák is, miközben a *Matutina* elszökött.

A világítótorony hátrált, homályosodott, halványult és végül elenyészett.

Komor dolog volt ez a kialvás. A köd sűrűsége torlódott az elhomályosuló láng elé. A sugarak eloszlottak az elázott végtelenségben. A láng lobogott, küzdött, összehúzódott. Mintha vízbe fult volna. A máglya gyertyavéggé lett, már csak halványuló, bizonytalan remegés volt. A világosság megsemmisülése az éjszaka mélyén.

A fenyegető harang elhallgatott; a világítótorony, amely szintén fenyegetés volt, eltűnt. De mégis borzasztó volt, amikor e két fenyegetés megszűnt. Az egyik hang volt, a másik láng. Emberi dolgok voltak. Nélkülük már csak a mélység maradt meg.

XIII.

Szemben az éjszakával.

A bárka még a megmérhetetlen sötétségben is árnyékban találta magát.

A Casquet-sziklától megszabadult.

A *Matutina*, hullámról-hullámra hányódott. Hálás volt a kaoszban. A szél oldalról lökdöste, a hullámok ezerféleképp dobálták, türte a hullámok örült táncát. Hosszában alig ingadozott, ami a hajó

haldoklásának borzasztó jele. A roncsok csak kerin-
genek. A hosszúságban való himbálózás a küzdelem
vonaglása. Csak kormánylapáttal lehet állva fogadni
a szelet.

Viharban és főleg hózivatarban a tenger és az
éjszaka összeolvad, összevegyül és csak füstnek lát-
szik. Köd, fogószél, szellő, kisiklás minden irányban,
semmi támaszpont, semmi menedékhely, semmi meg-
állítás, örökös ujrakezdés, egyik örvény a másik után,
láthatár nincs, mély, hátráló sötétség, ezekben ha-
ladt tova a bárka.

A Casquet-szirtektől megszabadulni, a sziklát ki-
kerülni... a hajótöröttek győzelme nagy volt. De bá-
mulásuk még nagyobb. Most nem kiáltottak hurraht;
a tengeren nem követnek el kétszer az emberek ilyen
oktalanságot. Sulyos dolog kihívást vetni oda, ahová
mérőeszközt sem mernek dobni.

A visszalökött szirt, ez a végrehajtott lehe-
tetlenség. Majdnem kővé váltak. Lassankint mégis
remélni kezdtek. Ilyenek a lélek elpusztíthatatlan
déli bábjai. Nincs olyan kétségbeesés, amely, még a
legválságosabb pillanatokban is, ne látná a kifejez-
hetetlen mélységben fehérteni a remény hajnalát.
Ezek a szerencsétlenek nem kívántak jobbat, csak
bevallhassák maguknak, hogy megmenekültek.

De valami iszonyu tömeg emelkedett ki az éj-
szakából. Balról egy magas, sötét, függőleges, szög-
letes tömeg rajzolódtott a háttérre, kiemelkedvén a
ködből, mint a mélység szögletes tornya.

Szájtátva bámultak rá.

A vihar arra vitte őket.

Nem tudták, mi az. Az *Ortach*-szikla volt.

XIV.

Ortach.

A szirt megisméltődött. A Casquet-k után az Or-
tach. A vihar nem művész, de erőszakos és minden-
ható és nem változtatja az eszközeit.

A sötétség kimeríthetetlen. Alnokságának és ke-
lepcéinek soha sincs vége. Az ember azonban hamar

végére ér segélyforrásainak. Az ember kimerül, az örvény nem.

A hajótöröttek a főnök felé fordultak, remény-ségük felé. De ő a tehetetlenség komor megvetésével csak a vállát vonhatta.

Egy kő az Oceán közepén, ez az Ortach. Az Ortach egy darabban emelkedik nyolcvan láb magasra a hullámok zürzavara fölé. A hajók és a hullámok megtörnek rajta. Megingathatatlan kocka, amely függőlegesen mártja derékszögű sikjait a tenger számtalan kigyózó görbéjébe.

Az éjszaka rengeteg tőkét alakít belőle, amely nagy, fekete posztó redőin áll. Ez várja viharban a bárd csapását, a mennydörgést.

De hózivatarban soha nincs mennydörgés. A hajónak, igaz, kötelék van a szemein. Készen áll, mint a halálra ítélt. De a villámra, e hirtelen végre, nem lehet számítani.

A *Matutina*, amely már csak uszó roncs volt, úgy ment e szikla felé, mint ahogy a másik felé ment. A szerencsétlenek, akik egy pillanattig azt hitték, hogy megmenekültek, újra aggodalomba merültek. A hajótörés, amelyet már egyszer maguk mögött hagytak, újra megjelent előttük. A szirt újra kiemelkedett a tenger mélyéből. De itt már semmit sem tehettek.

A Casquet-ek egy ezer részből álló csoport, az Ortach egy fal. Hajótörés a Casquet-n, az összetörés; hajótörés az Ortachon, az összemorzsolódás.

De egy lehetőségük mégis volt. A meredek falakról — az Ortach meredek volt — a hullám épp úgy nem pattanhat vissza, mint a golyó. Egyszerűen szétlapul. Ez a dagály és az apály. Mint hullám érkezik és mint ár tér vissza.

Hasonló esetekben az élet és halál kérdése ez: ha a hullám egészen a szikláig viszi a hajót, összetörik és elveszett; ha az ár visszatér, mielőtt a hajó a sziklához ért volna, visszaviszi magával és akkor megmenekült.

Kinos aggodalom. A hajótöröttek a félhomályban észrevették a nagy sorsdöntő hullámot, amely feléjük közeledett. Meddig fogja őket vinni? Ha a hullám megtörik a hajón, akkor a sziklához taszítja és összetöri. Ha elmegy a hajó alatt...

A hullám elment a hajó alatt.

Törlélegzettek.

De milyen lesz a visszatérés? Mit csinál velük a visszaverődés?

A visszatérő hullám elsodorta a hajót.

Néhány perccel később a *Matutina* kívül volt a veszedelmes környéken. Az Ortach elenyészett, mint ahogy a Casquet-k elenyésztek.

Ez volt a második győzelem. Másodszor ért a bárka a hajótörés szélére és még idejében meghátrált.

XV.

Portentosum mare.

Eközben sűrű köd ereszkedett a szerencsétlen tévelygőkre. Nem tudták hol vannak. Alig láttak néhány kötélnyire a hajó körül. A jégeső dacára, mely valósággal megkövezte őket és kényszerítette, hogy lehajtsák a fejüket, az asszonyok nem akartak visszatérni a fülkébe. Nincs oly kétségbeesett ember, aki nem szabad ég alatt kívánja a hajótörést. Ilyen közel a halálhoz, úgy érzi, hogy a fölötte lévő mennyezet már kezdete a koporsónak.

A mindig jobban korbácsolt hullámok most rövidebbek lettek. Az ár földuzzadása valamilyen összeszorulást jelez; ködös időben a víz bizonyos ráncai tengerszorost jelentenek. Valóban, tudtukon kívül, Aurignyhez érkeztek. Nyugaton az Ortach és a Casquet-sziklák, keleten pedig Aurigny között a tenger körülzárt és összenyomott és ezt az állapotát ezen a helyen a vihar okozta. A tenger épp úgy szenved, mint akármilyen más; és ahol szenved, ott ingerlékeny. Ez a szoros igen veszedelmes.

A *Matutina* benn volt a szorosban.

Képzeld el a víz alatt egy teknősbéka teknőjét, mely olyan nagy, mint a Hyde-Park vagy a Champs-Elysées és melynek minden csikja zátony és minden domborodása szirt. Ilyen Aurigny nyugati bejárata. A tenger betakarja és elrejtí ezeket a hajótörőkészülékeket. A tengeralatti szirtok e teknője fölött a fölkorbácsolt hullám szökdel és tajtékzik. Szélcsöndben csobogás, viharban kaosz.

A hajótöröttek észrevették ezt az új fordulatot, de nem tudták megmagyarázni. De hirtelen megértették. Valami sápadt világosság támadt az égen, kevés fehérség terjedt szét a tengeren, ebben az ólomfényben láthatóvá lett balról egy hosszú torlasz, mely felé rohant a szél, maga előtt kergetve a hajót. Ez a torlasz Aurigny volt.

Mi ez a gát? A hajótöröttek remegtek. De még sokkal jobban remegtek volna, ha egy hang azt feleli a kérdésre: Aurigny.

Nincs sziget, melynek jobb védelme lenne az emberek látogatása ellen, mint Aurignynek. A víz alatt és a víz fölött elszánt testőrsége van, az őrszem az Ortach. Nyugaton Burhou, Sauteriaux, Anfroque, Niangle, Fond-du-Croc, a Jumellek, a Grosse, a Clanque, az Équillonok, a Vrac és a Fosse Malière; keleten Sauquet, Hommeau Floreau, a Brinebetais, a Queslingue, Croquelihou, a Fourche, a Saut, Noire Pute, Coupie, Orbue. Mik ezek a szörnyek? Hydrák? Igen, a szirtek fajtájából.

Egyik szirtnek a Vég a neve, mintegy megjelölven, hogy ott minden utazás bevégeződik.

A sziklacsoportot, melyet a víz és az éjszaka egyszerűsített, a hajótöröttek egyszerű szalagnak látták, mint egy fekete hasadékot a láthatáron.

A hajótörés a tehetetlenség ideálja. Közel vannak a földhöz és el nem érik, lebegnek, de nem evezhetnek, lábukkal valamin állnak, mely szilárdnak látszik, de törékeny, egyszerre tele vannak étellel és halállal, rabok a végtelenségben, fal veszi körül őket az ég és az Óceán között, a végtelenség úgy veszi körül őket, mint a tömlő, körülöttük a szellők és a hullámok mérhetetlen terjedését nézik megkötözve, megbénulva, ez a leverő érzés megdöbbsent és megszégyenít. Az ember ebben látni véli az elérhetetlen ellenfél vigyorgását. Ugyanaz tart fogva, ami szabaddá teszi a madarakat és függetlenné a halakat. Semminek látszik és ez minden. Függsünk attól a levegőtől, amit a leheletünk megzavar és függsünk a víztől, melyet a tenyerünkbe merithetünk. Tölts tele egy poharat viharral, csak egy kis keserűség lesz. Egy korty belőle émelygés, egy hullám belőle pusztulás. A homokszem a pusztában, a habpohely az Óceánban ennek szédítő bizonyítékai; a mindenhatóság nem fárad azzal, hogy elrejtse atom-

jait, erővé teszi a gyöngeséget, megtölti egész valójával a semmiséget és a végtelenül nagy a végtelenül kicsivel sujt le reánk. Az Oceán csöppekkel zuzdossze. Játékszernek érezzük magunkat.

Játék! Mily borzasztó szó!

A *Matutina* kissé följebb volt Aurignynál, ami kedvező volt; de az északi csucs felé tévelyegtek, ami végzetessé lehetett. Az északnyugati szél, mint ahogy az ijv elröpíti a nyilat, az északi fok felé röpitette a hajót. Valamivel a Corbelet-kikötő fölött, ennél a csucsnál van az, amit a normand szigetek hajósai „orsó“-nak neveznek.

A *Singe* — *swinge* — egy dühöngő fajtája az áramlatoknak. A tengerfenék üregekből való rózsa-füzérje a víz színén is olvasót alkot forgókból. Ha az egyik forgóból kiszabadultunk, megragad a másikat. A hajó, amelyet az orsó elkapott, így kering forgóról-forgóra csigavonalban mindaddig, amíg egy éles szikla meglékeli a fenekét. A tört hajó akkor megáll, hátsó része kiemelkedik a hullámokból, orra elmerül, az örvény bevégi körforgását, a hátsó része is elmerül és mindennek vége. Egy tajtéktócsa lebeg a helyén és a hullámok fölött már csak néhány buborékot látni itt-ott, amely a víz alatt elfuló lélegzetből származik.

Az egész la Manche csatornában a legveszedelmesebb három forgó közül egyik a hires Girdler Sands homokzatonnyal szomszédos, a másik Jerseyben van Pignonnet és a Noirmont-fok között, a harmadik az aurignyi *Singe*.

Ha a *Matutinán* arról a vidékről való kormányos lett volna, figyelmeztette volna a hajótörötteket erre az új veszélyre. Kormányosuk nem volt, de volt ösztönük; végzetes helyzetekben az embernek még egy második látása is van. A part hosszában a hullám — őrzöngő zsákmánya a szélnek — magas tajtékot vetett. Az orsó köpte ki. Számos hajó oldalára dőlt már ebben a kelepcebén. Borzadva közeledtek arra, pedig nem tudták mi vár rájuk.

Hogyan kerülhetnék ki ezt a fokot? Semmi módon.

Amint a Casquet-sziklákat látták fölemelkedni, aztán az Ortacht, úgy látták most emelkedni az

aurignyi magas sziklát. Egyik óriás a másik után. Borzalmas párviadatok sorozata.

Scylla és Charybdis csak kettő; a Casquet-k, Ortach és Aurigny három!

Ugyanaz a tünemény, a szirttől eltakart láthatár ismétlődött az örvény nagyszerű egyhanguságával. Az Oceán küzdelmeiben is megvan, ami Homér csa-táiban, a fönséges ismétlés.

Minden közeledő hullám husz lábbal nagyobbak mutatta a köd miatt borzalmasan megduzzadt hegy-fokot. A köztük levő távolság helyrehozhatatlanul csökkent. Már érintették a forgó szélét. A hullámok első fodra, amely megkapja, elragadja őket. Egy át-lépett hullám és mindennek vége.

A bárka hirtelen hátraszökött, mintha egy titán ökle taszította volna meg. A hullám megtorpant a hajó alatt, hanyatt dült és elborította a bitang hajót tajtéksörényével. A *Matutinát* e lökés eltávolította Aurignytől.

A haldoklás e játékszere a nyílt tengeren találta magát.

Honnan jött ez a segítség? A széltől.

A szélvész uj irányt vett.

Eddig az áradat játszott velük, most a szélre került a sor. A maguk erejéből szabadultak meg a Casquet-szirttől, a visszahuzódó hullám megmentette őket az Ortachtól, a szél pedig Aurignytől. Ugrás volt ez északról délre.

A déli szél követte az északit.

Az áramlat olyan, mint a szél a vízben, a szél áramlat a levegőben; a két erő vetélkedett és a szélnek az a szeszélye támadt, hogy elvegye az ártól zsákmányát.

Az Oceán heveskedései igen homályosak. Örökös „talán“-ok. Aki kegyétől függ, se nem remélhet, se kétségbe nem eshet. Az Oceán mulat. A vad féktelenség minden árnyalata benne van a hatalmas és alattomos tengerben, amelyet Jean Bart a „nagy állatnak“ nevezett. Sas-karmok váltakoznak bársonyos ujjakkal. A vihar néha kapkodva végzi el a hajótörést; máskor gondosan dolgozik, szinte cirógatva. A tenger ráér. A haldoklók ezt észreveszik.

Néha — mondjuk ki — a kivégzés halogatása a szabadulást jelenti. Ezek ritka esetek. Bárhogyan van is, a haldoklók könnyen hisznek a menekülésben, a fenyegető vihar legcsekélyebb csillapodása elegendő, elhítetik magukkal, hogy túl vannak a veszélyen, miután azt hitték, hogy el vannak temetve, tudomásul veszik, hogy föltámadtak, lázas mohósággal fogadják el, ami még nem az övék, a rossz lehetőségek tartalma kimerült, ez nyilvánvaló, ők elégedettek, megmenekültek és ezzel leszámoltak Istennel. Nem kell nagyon sietni az Ismeretlennel való leszámolással.

A déli szél forgószéllel kezdődött. A hajótörötteknek mindig csak ilyen viharos segítségük akad. A *Matutinát* megmaradt kötélzeténél fogva kiméletlenül visszarántották a nyílt tengerre, mint egy holtat a hajánál fogva. Hasonlított ez ahhoz a kegyelemhez, amelyet Tiberius csak erőszak árán hagyott jóvá. A szél erőszakoskodott azokkal, akiket megmentett. Dühöngve tett nekik szolgálatokat. Irgalom nélkül való segítség volt.

A gazdátlan hajó e szabadító rángatás alatt folytatta a szétomlást.

Puskagolyó nagyságu és keménységű jégzápor verte a hajót. A hullámok minden csapódásánál a jégdarabok ide-oda gurultak a hajón, mint a golyók. A csaknem két víz között uszó bárka egészen elvesztette alakját a reá zuhanó hullámok és a vastag tajték alatt. A hajón mindenki csak magára gondolt.

Aki tudott, megkapaszkodott. Minden hullámcsapás után csodálkoztak, hogy még mindnyájan megvannak. Többnek az arcát összeszabdalták a fadarabok.

Szerencsére a kétségbeesés öklei kemények. Egy gyermek keze rémületében úgy tud szorítani, mint egy óriás. Az aggodalom fogót csinál egy nő ujjából. Egy fiatal leány, aki fél, be tudná mélyíteni rózsás körmeit a vasba. Ezek itt kapaszkodtak, fogóztak. De minden hullám az elsodortatás döbbenetét hozta reájuk.

Hirtelen megkönnyebbültek.

A rejtély hirtelen megszeliidül.

Az orkán rövidesen megállt. Nem volt a levegőben sem északi, sem déli szél. A végtelenség örzöng⁴ harsonái elhallgattak. A forgószél minden előzetes esökkenés nélkül megszűnt, átmenet nélkül, mintha ő maga is lezuhant volna valamely szikláról az örvénybe. Nem tudták, hova lett. A jégeső helyébe hó-pelyhek jöttek. A hó megint csöndesen hullott

Semmi hullám. A tenger elsimult.

A hóviharak sajátossága az ilyen hirtelen megszűnés. A villamos kisugárzás kimerül, minden megnyugszik, még a hullám is, amely rendes viharok után gyakran még sokáig nyugtalankodik. Itt nem. Semmi megnyujtott harag az árban. Mint a munkás a fáradság után, a hullámok is azonnal nyugalmat keresnek, ami majdnem meghazudtolja az egyensúly törvényeit, de nem lepi meg a régi hajósokat, akik tudják, hogy a tengeren minden várható, ami váratlan.

Ez a tünemény, bár nagyon ritkán, néha közönséges viharoknál is előfordul. Így, napjainkban, az emlékezetes orkán 1867 július 27-én, Jerseyben, huszonnégy órai dühöngés után, hirtelen lecsillapult.

Néhány pere mulva a bárkát már csak csöndesen alvó viz vette körül.

Ugyanakkor — mert a vég hasonlít a kezdethez — semmit sem lehetett többé megkülönböztetni. Mindaz, ami a felhők vonaglásai közben láthatóvá lett, elhomályosult, a halovány körvonalak beleolvadtak a sötétségbe és a végtelenség homálya minden oldalon közeledett a hajóhoz. Ez az éjszakából való fal, ez a kerek börtön, a hengernek ez a belseje, amelynek átmérője percről-percre kisebbedett, beburkolta a *Matutinát* és az összezáruló jégtorlasz vészjósló lassuságával irtózatosan sűrűsödött. Az égen nem látszott semmi, ködtakaró, boltozat. Mintha kuf fenekén lett volna a bárka.

Ebben a kutban egy folyékony ólomból való pocolya, ez volt a tenger. A viz nem mozdult többé.

Komor mozdulatlanság. Az Oceán sohasem vadabb, mint amikor olyan, mint egy tó.

Mindenütt megenyhült csönd.

A dolgok csöndje talán hallgatagság.

Az utolsó csobogás elsiklott a hajó oldalán. A földézet vízszintes volt, észrevehetetlen lejtősséggel. Néhány törmelék gyöngén mozgott. A hajólámpát helyettesítő üst, amelyben kátrányban ázó kóc égett, nem himbálózott már a hajó orrán és nem hintett lángoló csöppeket a tengerbe. Ami szellő még a levegőben maradt, annak már nem volt hangja. A hó sűrűn, csöndesen, majdnem függőlegesen hullott. Nem hallatszott szirteken megtörő hullám. A sötétség békéje volt.

Ez a nyugalom a kétségbeesés és a dühöngő rohamok után kimondhatatlanul jól esett a soká hányatott szerencsétleneknek. Ugy érezték, mintha megszabadultak volna a kinpadtól. Sejtették, hogy körülöttük és fölöttük beleegyeztek a menekülésükbe. Bizalmuk visszatért. Minden, ami eddig düh volt, most nyugalommá vált. Olyan volt ez előttük, mint az aláírt béke. Nyomorult keblük kitágult. Elereszthették a kötelet vagy a deszkát, amibe kapaszkodtak, fölkelhettek, fölállhattak, kinyújtózhattak, járkálhattak, mozoghattak. Kifejezhetetlenül nyugodtnak érezték magukat. A homályos mélységnek van ilyen paradicsomi hatása, de ez csak előkészület valami más dologhoz. Annyi bizonyos, hogy kiszabadultak a szélvészből, tajtékból, hányódásból, dühöngésből.

Ezentul mindenre volt lehetőségük. Három vagy négy óra múlva hajnalodik, valamelyik arra haladó hajó észreveszi és fölveszi őket. A legrosszabbon már tul vannak. Visszatértek az életbe. Az volt a legfontosabb, hogy föntarthatassák magukat a vizen, míg a vihar megszűnik. Azt mondták egymásnak: Most már igazán vége.

Egyszerre észrevették, hogy valóban vége van mindennek.

Egyik matróz, a Galdeazun nevű északi baszk, lement a hajóüregbe valami kötelet keresni, aztán visszajött és azt mondta:

— A hajó teli van.

— Mivel? — kérdezte a főnök.

— Vizzel — felelte a matróz.

A főnök rákiáltott:
— Mit akarsz ezzel mondani?
— Azt akarom mondani — felelte Galdeazun —, hogy félóra múlva elmerülünk.

XVII.

Az utolsó segítség.

A hajó gerince meghasadt. A víz behatolt. Mikor? Senki sem tudta megmondani. A Casquet-szigetek mellett történt-e? Vagy az Ortach előtt? Aurigny nyugati oldalán talán? A legvalószínűbb volt, hogy érintették a forgót. Valami betörte a hajó fenekét. A dühöngő szélben nem vették észre. Aki merevgörcsben fekszik, nem érzi a tüzsurást.

A másik matróz, a déli baszk, akit Ave-Maria-nak mondtak, leszállt a hajóüregbe és visszajött. A víz két rőf mély.

Körülbelül hat láb.

Ave-Maria hozzátette:

— Negyven percnél hamarabb elsülyedünk.

Hol jött be a víz? nem látták, mert a nyílás már a víz alatt volt. A betódult víztömeg eltakarta. A hajónak lyuk volt a hasán, a vízszint alatt, egészen elől. Nem lehetett észrevenni, nem lehetett betömni. Sebet kapott és nem lehetett bekötni. Különben a víz nem tódult be nagyon gyorsan.

A főnök fölkiáltott:

— Ki kell szivattyuzni.

Galdeazun így felelt:

— Nincs már szivattyunk.

— Akkor — folytatta a főnök — iparkodjunk szárazföldre jutni.

— Merre van a szárazföld?

— Nem tudom.

— Én sem.

— De valahol csak kell lennie!

— Bizonyára.

— Vezessen valaki oda — mondta a főnök.

— Nincs kormányosunk — felelte Galdeazun.

— Fogd meg te a kormányrudat.

— Nincs kormányrud.

— Tákoljunk össze egyet az előárbocból. Szögeket! Kalapácsot! Gyorsan a szerszámokat!

— Az ácsszerszámok a víz alatt vannak. Nincsenek már szerszámaink.

— Mégis, kormányozzunk valahogyan, akárhova.

— Kormánylapátunk sincs.

— Hol van a csónak? Ugorjunk bele. Evezzünk!

— Nincs már csónakunk.

— Akkor evezzünk a roncsou.

— Nincsenek evezőink.

— Föl a vitorlával!

— Nincs több vitorlánk, sem árbocunk.

— Csináljunk árbocot egy gerendából és vitorlát egy ponyvából. Meneküljünk innen. Bizzuk magunkat a szélre.

— Már szél sincs.

Valóban, a szél is elhagyta őket. A szélvihar elvonult és amiről azt hitték, hogy megmenti őket, az lett a vesztük. Ha tovább tart a déli szél, bizonyosan elhajtotta volna őket valamilyen partra, gyorsabban járt volna, mint a betóduló víz, talán elvitte volna őket kegyesen valami jó, homokos zátonyra, ahol fönnakadtak volna, mielőtt elsülyednének. A gyorsjárású vihar még szárazra vihette volna őket. Nem volt szél, nem volt remény. Meghalnak, mert nincs orkán.

A végső helyzetben voltak.

A szél, a jégeső, a zivatar, a forgószél rendetlen harcosok, akiket le lehet győzni. A vihart sem födi mindenütt páncél. Van segítség az erőszak ellen, mely nem födi magát, rosszul támad és gyakran félre vág. De semmit sem lehet tenni a szélesend ellen. Nincs olyan kiálló része, amit meg lehetne ragadni.

A szél olyan, mint a kozákroham; tarts ki és szétszóródik. A szélesend olyan, mint a hóhér harapófóga.

A víz sietség nélkül, de szakadatlanul, ellenállhatatlanul és súlyosan emelkedett a hajóban és amily mértékben emelkedett, annyival sülyedt a hajó. Nagyon lassan történt.

A *Matutina* hajótöröttjei érezték, hogy lassan megnyílik alattuk a legreménytelenebb szerencsétlenség, a tehetetlenség katasztrófája. Az öntudatlan valóság nyugodt és komor bizonyossága megragadta őket. A levegő meg nem rez-

dült, a tenger sem mozdult. A mozdulatlanság kimerítően. A süllyedés csöndesen elnyelte őket. A néma víz tömegén keresztül, harag nélkül, szenvedélytelenül, akarat nélkül, anélkül, hogy tudná, anélkül, hogy érdekelné, a föld végzetes középpontja vonzotta őket. A pihenés borzalma magába olvasztotta őket. Már nem a hullámok tátongó torka irtóztatta őket, nem a szél és a tenger gonoszul fenyegető, kettős állkapcsa, nem a forgó tölesére, sem a hullám tajtékzó étvágya, hanem a végtelenségnek a nyomorultak alatt levő fekete ásitása. Érezték, hogy békés mélységbe merülnek és ez a halál. A hajónak a vízből kiálló széle folytonosan keskenyedett, emnyi az egész. Ki lehetett számítani, melyik peroben fog elenyészni. Az ellenkezője történt az emelkedő dagálynak. Nem a víz emelkedett föl hozzájuk, hanem ők szálltak le hozzá. Sirjaik okát önmagukban hordozták. Súlyuk volt a sirásó.

Kivégeztettek nem az emberek, hanem a dolgok törvényei szerint.

A hó hullott és miután a roncs nem mozdult többé, e fehér foszlányok terítővé lettek a földézetten és letakarták a hajót szemfedővel.

A hajóüreg mindig nehezebb lett. Nem volt mód arra, hogy a betóduló víztől szabaduljanak. Még egy meritőlapátjuk sem volt, ami különben fölösleges és hasznavehetetlen szerszám lett volna, mert a hajónak földézete volt. A hajót kivilágították, meggyújtottak három vagy négy fáklyát, amelyeket bedugtak a lyukakba vagy ahova lehetett. Galdeazun hozott néhány öreg bőrvödröt; hozzáfogtak kimeríteni a vizet az üregből és láncot alkottak, de a vödröket régen nem használták, némelyik szétfeszlett, másoknak a feneke repedt volt és a víz utközben kiömlött belőlük. Az arány nevetséges volt a behatoló és a kimerített víz között. Egy tonna víz befolyott, egy pohárral kivettek belőle. Más eredményt nem értek el. Egy fősvény tékozlásához hasonlított, aki fillérenként akar elkölteni egy milliót.

— Könnyítsünk a hajón.

A vihar alatt megkötöztek néhány ládát a földézetten. Ugy is maradtak, az árboe esonkjához kötözve. Földoldották a köteleket és a korlát egyik részén keresztül a vízbe dobták a ládákat. Egyik ilyen bőrd

az egyik baszk asszonyé volt, aki nem tudta visszatartani ezt a sóhajt:

— Ó! a skarláttal bélelt uj fejkötőm! Ó! szegény harisnyáim a nyirfa-kéreg mintájú csipkéekkel! Ó! az ezüst fülönfüggőim, amikkel Mária hónapjában misére akartam menni.

A letarolt födélzet után, hátra volt a zsufolt fülke. Amint emlékszünk, ott voltak az utasok podgyászai és a matrózok zsákjai.

Megragadták a málhát és a résen keresztül megszabadították tőle a födélzetet.

Összeszedték a csomagokat és az Oceánba dobták.

Tökéletesen kiüritették a kabint. A lámpás, a tömlők, a zsákok, a hordók, a korsók, a bogrács a le-
vessel együtt, minden a hullámokba került.

Kitépték a rég kialudt tüzhely vasrostélyait, kifeszítették, fölcipelték a födélzetre, elvonszolták a résig és kilökték a hajóból.

Vizbe löktek mindent, amit a födélzeten megmozdithattak.

Időről-időre a csapatfőnök fáklyát fogott, megvilágította a hajó elejére festett számokat és meg-
nézte, mennyi a sülyedés.

XVIII.

A végső menedék.

A rones, megkönnyebbülvén, nem sülyedt anyyira, de sülyedt folyton.

A helyzet reménytelenségén nem lehetett sem segíteni, sem enyhíteni. Már minden eszközt fölhasználtak.

— Van-e még valami, amit a tengerbe lehet dobni? — kérdezte a főnök.

A doktor, akivel senki sem törődött már, kilépett a fülke egyik sarkából és így szólt:

— Van.

— Mi? — kérdezte a főnök.

A doktor így felelt:

— A bününk.

Valamennyien megrezzentek és fölkiáltottak:

— Amen.

A doktor halványan, kiegyenesedve, egyik ujját ég felé emelve szolt:

— Térdeljetek le.

Ingadoztak, ami a térdelés kezdete.

A doktor újra kezdte:

— Vessük a tengerbe büneinket. Azok nehezede-
nek reánk. Azok süllyesztik el a hajót. Ne gondoljunk
többé a menekülésre, az üdvösségünkre gondoljunk.
Utolsó bününk, amit az imént követtünk el vagy
inkább az imént fejeztünk be — nyomorultak, akik
most engem hallgattok — az nyom le bennünket leg-
jobban. Istentelen vakmerőség megkísérteni az ör-
vényt, mikor egy gyilkosság szándéka van mögöt-
tünk. Amit egy gyermek ellen teszünk, Isten ellen
tettük. Tudom, hogy hajóra kellett szállnunk, de ez
a biztos pusztulás volt. Cselekedetünk árnyéka figyel-
meztette és a vihar eljött. Így van jól. Különben ne
sajnáljatok semmit. A homályban, nem messze töl-
lünk, ott van a vauvillei homok és a Hougue-fok. Az
már Franciaország. Csak egy menedékhely lehet a
mi számunkra, Spanyolország. Franciaország reánk
nézve nem kevésbé veszélyes, mint Anglia. A tenger-
ből való menekülésünk az akasztófán végződött
volna. Vagy fölakasztanak vagy megfulladunk; más
választásunk nem volt. Isten választott helyettünk.
Adjunk neki hálát. Olyan sirba küld, mely tisztára
mos. Testvéreim, ez kikerülhetetlen volt. Gondolja-
tok arra, hogy mi vagyunk azok, akik minden lehe-
tőt elkövettünk, hogy a másvilágra küldjünk vala-
kit, egy gyermeket, hogy ebben a pillanatban, mi-
alatt beszélek, talán egy lélek lebeg a fejünk fölött
és vádol egy bíró előtt, aki lát bennünket. Fordítsuk
hasznunkra ezt a végső haladékot. Ha még lehet,
törekedjünk — amennyire tölünk függ — helyrehozni
a gonoszt, amit elkövettünk. Ha a gyermek túlél
bennünket, menjünk segítségére. Ha meghalt, töre-
kedjünk arra, hogy megbocsásson nekünk. Szabadul-
junk meg gonosz tettünktől. Vegyük le a terhet lelki-
ismeretünkről. Törekedjünk arra, hogy lelkeink el
ne süllyedjenek Isten előtt, mert az a legszörnyűbb
hajótörés. A test a halaknak jut, a lélek a démonok-
nak. Irgalmazzatok önmagatoknak. Mondom nektek,
boruljatok térdre. A bűnbánat az a bárka, mely nem

sülyed el. Nincs már iránytűtök? Tévedés. Az imádság megvan!

Bárányokká lettek a farkasok. Az aggodalom teremt ilyen átalakulásokat. Megesik, hogy a tigrisek megnyalják a fészületet. Nehéz hinni, mikor a sötét kapu kinyilik, de nem hinni lehetetlen. Akármilyen tökéletlenek is a kinagyolt vallások, amelyekkel az ember próbálkozott, még ha alaktalan is a hit, még ha a hittételek körvonalai nem illenek is össze a megsejtett örökkévalóság vonalaival, a végső pillanatban megrendül a lélek. Valami elkezdődik az élet után. Ez nehezül a haldoklóra.

A haldoklás a lejárát határideje. E végzetes pillanatban rengeteg felelősséget érez magán az ember. Az, ami volt, összekapcsolódik azzal, ami lesz. A múlt visszatér és belép a jövőbe. Az ismert épp úgy örvénnyé lesz, mint az ismeretlen; a két mélység — egyikben hibáink, másokban várakozásaink vannak — visszfénye összekeveredik. E két örvény összekeveredése döbbsenti meg a haldoklót.

Az élethez való utolsó reményük is elfogyott. Azért fordultak a másik oldalra. Nem maradt más lehetőségük, csak ebben az árnyékban. Megértették. Gyászos káprázat volt, amit nyomon követett a visszaesés a rémületbe. Amit a haldokló megért, hasonló ahhoz, amit a villámlásban megpillant. Minden, aztán semmi. Látunk, aztán nem látunk többé. A halál után a szem újra kinyilik és ami villám volt, az lesz a nap.

A doktor felé kiáltották:

— Te! Te! nincs másunk, csak te. Engedelmeskedünk neked. Mit kell tennünk? beszélj.

A doktor felelte:

— Át kell mennünk az ismeretlen mélységen és el kell érniük az élet másik partját, mely a siron túl van. Minthogy én vagyok az, aki legtöbbet tudok, én forgok a legnagyobb veszélyben közöttetek. Jól teszitek, ha a hid megválasztását átengeditek annak, aki a legnagyobb terhet hordozza.

Hozzátette:

— A tudomány reánehazedik a lelkiismeretre.

Majd így kezdte újra:

— Mennyi időnk van még?

Galdea un megnézte a vizállást és ezt felelte:

— Valamivel több, mint egy negyedóra.

— Jó — szólt a doktor.

A lejárta teteje, amelyre a doktor könyökölt, asztalalaku volt. A doktor kivette zsebéből íróeszközait és tollát, tárcájából kihuzott egy pergament, ugyanazt, amelynek a hátára néhány óra előtt már írt vagy husz görbe és tömör sort.

— Világosságot — mondta.

A hó, amely oly sűrűn hullott, mint a vizes habja, egymásután eloltotta a fáklyákat. Már csak egy égett. Ave-Maria kihuzta és a fáklyát tartva, a doktor oldala mellé állt.

A doktor visszatette tárcáját a zsebébe, a tinta-tartót és a tollat a deszkára helyezve kiterítette a pergament és így szólt:

— Hallgassátok!

És akkor a tenger közepén, e sülyedő bárkán, a sir e rengő padlóján, a doktor komoly hangon fölolvastt valamit, amire mintha az egész homály figyelt volna. Körülötte az elítéltek valamennyien lehajtották a fejüket. A lángoló fáklya kiemelte sápadtságukat. Amit a doktor olvasott, angolul volt. Időközönként, ha valamelyik panaszos tekintet fölvilágosítást látszott kérni, a doktor félbeszakította az olvasást és ismételte franciául, spanyolul, baszk nyelven vagy olaszul a részletet, amit éppen fölolvastt. Elfojtott zokogások hallatszottak, néhányan a mellüket verték. A roncs lassan sülyedt.

A doktor befejezte az olvasást, letette a pergament a deszkára, fogta a tollat és az írás alján megtakarított tiszta helyre odairta:

Doktor Gernardus Geestemünde.

Aztán a többiek felé fordult és így szólt:

— Jöjjetek és irjátok alá.

A baszk asszony közeledett, vette a tollat és odairta: *Asuncion*.

Átadta a tollat az irlandi nőnek, aki nem tudott írni és csak egy keresztet huzott.

A doktor a kereszt mellé odairta:

Barbara Fermoy, Tyrryf-szigetről, az Ebuda-csoportban.

Átnyujtotta a tollat a csapat főnökének.

A főnök aláírta *Gaizdorra, captal*.

A génuai a főnök neve alá ezt jegyezte: *Giangirate*.

A languedoci fölírta: *Jaques Quatourze*, ugynevezett *Narbonnei*.

A provencei aláírta *Tuc-Pierre Capgaroupe*, mahoni gályarab.

Ez aláírásak alá a doktor ezt a jegyzetet írta:

— A háromtagu hajószemélyzetből, miután a kapitányt elsodorta a hullám, csak ketten maradtak és aláírták.

A matrózok odairták a nevüket a jegyzet alá. Az északi baszk azt írta: *Galdeazun*. A déli baszk pedig: *Ave-Maria, tolvaj*.

Aztán a doktor így szólt:

— Capgaroupe.

— Jelen — mondta a provencei.

— Nálad van a Hardquanonne butykosa?

→ Igen.

— Add nekem.

Capgaroupe kiitta az utolsó kerty pálinkát és a doktornak nyújtotta a butykoszt.

A belső áradás növekedett. A rones mindig jobban mélyedt a tengerbe.

A fődélzet lehajló szélét vékony hullám nyaldosta, amely lassan növekedett.

Valamennyien a hajó domborodó közepén gyültek össze.

A doktor a fáklya tüzénél megszáritotta az aláírásokat, összehajtogatta a pergament és beledugta a palackba.

— A dugót.

— Nem tudom, hol van — mondta Capgaroupe.

— Itt van egy kötélvég — mondta Jaques Quatourze.

A doktor bedugta a kulacsot a kötélllel.

— Kátrányt.

Galdeazun előre ment, nagy kóccsomót tett az üstre, amely kialudt, leakasztotta a horogról és elvitte a doktorhoz félig telve forró kátránnyal.

A doktor bemártotta a butykos száját a kátrányba és kiemelte.

Igy bedugasolta és bekátrányozta a palackot, amely az aláírt pergament tartalmazta.

— Ez megtörtént — mondta a doktor.

És valamennyi száj valamennyi nyelven bizonytalanul dadogta a katakombák gyászos hangjait:

— Ugy legyen!

— Mea culpa!

— Asi sea!

— Aro rai!

— Amen!

Mintha a Babel komor hangjai szóródnának szét az éjszakában, miután az ég megtagadta, hogy meghallgassa őket.

A doktor hátat fordított társainak a bűnben és a végszükségben és néhány lépést tett a hajó széle felé. A roncs széléhez érvén, a végtelenbe nézett és lelke mélyéből megszólalt:

— Bist du bei mir?

Valószínűleg valami szellemhez beszélt.

A bárka süllyedt.

A doktor mögött valamennyien elgondolkodtak. Nagy erő az ima. Ők nem görnyedtek meg, hanem meghajoltak. Töredelmességük önkénytelen volt. Meghajlottak, mint a vitorla, amikor megáll a szél és e zilált csoport, összekulesolt kezeivel, a lehajtott homlokokkal, lassanként olyan lett, mintha reménytelenül bizna Istenben. Valami tiszteletreméltó kifejezés, amely a mélységből jött, rajzolódott ki a gonosztevők arcán.

A doktor visszajött hozzájuk. Akármilyen volt is a multja, ez az aggastyán nagy volt a megoldás perceiben. A közelgő nagy elköltözés elfoglalta, de meg nem zavarta. Olyan ember volt, akit semmi sem ér készületlenül. Az irtózás nyugalma vett erőt rajta, Isten felségének megértése látszott az arcán.

Ennek a megöregedett és gondolkodó banditának kétségtelenül olyan magatartása volt, mint egy főpapnak.

Azt mondta:

— Figyeljete!

Egy pillanatig figyelte a végtelenséget, aztán folytatta:

— Most meghalunk.

Azután kivette a fáklyát Ave-Maria kezéből és megrázta.

Egy láng elvált és elröpült az éjszakába.

És akkor a doktor beledobta a fáklyát a tengerbe.

A fáklya elaludt. Minden világosság megszűnt.

Nem maradt más, csak a mérhetetlen, ismeretlen homály. Mint amikor a sir bezárul.

Ebben az éjszakában a doktor hangja hallatszott, amint mondta:

— Imádkozzunk.

Mindnyájan letérdeltek.

Most már nem hóban térdeltek, hanem vízben.

Már csak néhány percük volt.

Csak a doktor maradt állva. A hópelyhek megállapodtak rajta, elborították csillogó, fehér könyvekkel, amelyek láthatókká tették a sötét háttér előtt. Olyan volt, mint a sötétség beszélő szobra.

A doktor keresztet vetett és fölemelte hangját, miközben lábai alatt megkezdődött az az alig észrevehető remegés, amely bejelenti azt a pillanatot, amikor egy roncs elsülyed. Beszélt:

— Pater noster qui es in coelis.

A provençei franciául ismételte:

— Mi atyánk, ki vagy a mennyekben.

Az írlandi asszony gall-nyelven mondta újra, hogy a baszk is megértse:

— Ar nathair ata ar neamh.

A doktor folytatta:

— Sanctificetur nomen tuum.

— Szenteltesék meg a te neved — mondta a provençei.

— Naomhthar hainm — szólta az írlandi nő.

— Adveniat regnum tuum — mondta tovább a doktor.

— Jöjjön el a te országod.

— Tigeadh do rioghachd.

A térdelők már vállukig vízben áztak. A doktor tovább folytatta:

— Fiat voluntas tua.

— Legyen meg a te akaratod — dadogta a provençei.

Az írlandi és a baszk asszony fölkiáltottak:

— Deuntar do thoil ar an Hhalamb.

— Sicut in coelo, et in terra — mondta a doktor.

Senki sem felelt.

Lehunyta szemeit. Minden fej víz alatt volt. Senki sem állt föl. Térdelve merültek el.

A doktor a jobb kezébe vette a butykost, amit a lejárta födelére helyezett és fölemelte a feje fölé.

A roncs sülyedt.

Elmerülés közben a doktor az ima végét mormogta.

Felső teste egy percig kiállt a vizből, aztán csak a feje, azután már csak a karja, amely a butykost tartotta, mintha a végtelenségnek mutogatná.

A kar is eltűnt. A mély tengernek nem volt több hulláma, mint egy hordó olajnak. A hó tovább hullott.

Valami uszott a homályban a hullámokon. A bekátrányozott butykos volt, amit vesszőburkolata nem engedett elmerülni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HARMADIK KÖNYV

A GYERMEK A SÖTÉTSÉGBEN

Országos Széchényi-Könyvtár

I.

A Chess-Hill.

A vihar nem kevésbé dühöngött a szárazföldön, mint a tengeren.

Ugyanaz a vad féktelenség vette körül az elhagyott gyermekeket. A gyöngye és az ártatlan, a vak erők öntudatlan haragjában, lesz, ami lesz, a homály nem válogat; a dolgok pedig nem olyan könyörületek, mint fölteszik róluk.

Nagyon kevés szél volt a szárazföldön; a hideg mozdulatlan volt. Jég nem esett. A lehulló hó sűrűsége megdöbbenő volt.

A jégeső üt, ingerkedik, öl, elkábit, összezuz; a hópelyhek rosszabbak. A kérlelhetetlen és szelid hópehely csöndben végzi munkáját. Ha megérintik, elolvad. Tiszta, mint amilyen őszinte a hipokrita. A lassan egymásra halmozódó fehérségek teszik a pelyhet görgeteggé és a haszontalanságot bünné. A gyermek folytatta az előrejutást a ködben. A köd akadálynak lágy; éppen ezért veszélyes; enged, de nem tágit; a köd, mint a hó, tele van árulással. A gyermeknek, e különös harcosnak, annyi kockázat között sikerült elérni a lejtő alját és a Chess-Hillre ért. Tudtán kívül egy földszorosra jutott, mindkét oldalon az Óceán és ha eltéved a ködben, a havazásban, az éjszakában, jobbról az öböl mély vizébe, balról a nyílt tenger szörnyű hullámaiba zuhan. Ment, öntudatlanul, két örvény között.

A portlandi földszoros abban az időben nagyon elhagyott és kopár volt. Ma már semmi sincs meg akkori alakjából. Mióta valakinek az a gondolata támadt, hogy a portlandi követ római cementté dolgozza föl, az egész szikla olyan változást szenvedett, amely teljesen megszüntette eredeti külsejét. Ma is

találnak ugyan még meszes liast, palát és trappot, amelyek kiállanak a vegyes rétegekből, amint a fog az inyből, de a csákány kicsorbitotta és kiegyenlítette ezeket a meredek és érdes ormokat, amelyeken az undok, husevő madarak ültek. Nincsenek többé csucok, ahol találkozókat adhatnának egymásnak a csüllök és a sirályok, amelyek a legmagasabb helyeket szeretik bemocskolni, mint az irigyek. Hiába keresnénk a magas kődarabot, amelynek Godolphin volt a neve, régi gall szó, amely *fehér sast* jelent. Még gyűjtenek nyáron, ezen az üreges és szivaeszerűen lyukacsos talajon rozmarint, tyukhurt, vad izsópot, tengeri ánizst, amely erősítő főzetet ad, azt a csomókkal teli növényt, amely a fővényben terem és amelyből gyékényt készítenek; de nem találnak többé sem szürke ámbrát, sem fekete horganyt, sem azt a háromféle palát: zöldet, kéket vagy zsályalevél színűt. A rókák, borzok, vidrák és nyestek elmentek innen, pedig a portlandi sziklák között épp úgy, mint Cornwallis csucsain zergék is éltek, de most már nincsenek. Némelyik kis öbölben halásznak még finom halakat, de az elriasztott lazacok nem usznak már fölfelé a Weyn Szent-Mihály és Karácsony között, hogy ikráikat lerakják. Most már nem látni — mint Erzsébet idejében — azokat az ismeretlen, vén madarakat, amelyek akkorák voltak, mint a karvalyok és amelyek kettéharapták az almát, de csak a magját ették meg. Nem látni már sárgacsőrű varjúkat — *cornish chough* angolul és *pyrrhocorax* latinul —, amelyek olyan gonoszak voltak, hogy égő rőzsét dobtak a szalmatetőkre. Nem látni többé a skót szigetekről idevándorolt boszorkány-madarakat, amelyek olajat bocsátottak ki csőrükből és ezt a szigetlakók lámpáikban égették. Nem lehet már esténként az apályban találkozni a legendás, antik *neitsevel*, amelynek disznólába és borjuhangja volt. A dagály nem hoz többé bajuszos fókát, kerek fülelkel, hegyes agyarakkal, amely körömtelen lábával vonszolja magát a fővényen. Portlandban — amelyre ma alig lehet ráismerni — sohasem voltak fülemülék, mert nem voltak erdők, de a sólymok, a hattyuk és a tengeri ludak elszálltak innen. A portlandi juhok ma kövér husuak és gyapjuk finom; az a kevés birka, amely kétszáz év előtt a sós fűben járt, kicsi volt, szikár és a gyapja bozontos, ami illik is a kelta

nyájhoz, amelyet egykor fokhagymát evő pásztorok őriztek, akik száz évig éltek és félmérföldről kilyukkasztották a páncélt öles nyilaikkal. Kopár földön durva gyapju terem. A mai Chess-Hill semmi-
ben sem hasonlít a régi Chess-Hillhez, annyira föl-
kavarta az ember meg a Sorlingueok, az őrzöngő
szelek, amelyek még a köveket is megemésztik.

Ma már vasut vezet a földnyelvhez, amely egy
csinos, kockákra osztott, új házakból épült városká-
ban, Chesiltonban végződik, van egy „Portland Sta-
tion“ is. Vasuti kocsik gördülnek ott, ahol a fókák
mászkáltak.

Kétszáz év előtt a portlandi földszoros hasonli-
tott egy homokból való számár hátához, amelynek
gerince szikla volt.

A veszedelem, amelyben a gyermek forgott, ala-
kot változtatott. A gyermek leszállás közben attól
félhetett, hogy legurul a lejtőn, a földszorosban pedig
attól, hogy belezuhan valami lyukba. Miután a mere-
dekkal dolga volt, most a szakadékokra került a sor.
A tenger partja csupa farkasverem. A szikla sikos,
a homok pedig mozog. Még a támaszpontok is kelep-
cék. Olyan, mintha üveglapon járnánk. Elhasadhat
alattunk. És a repedésen keresztül eltűnhetünk. Az
Oceánnak is vannak sülyesztői, mint a gépekkel föl-
szerelt színházaknak.

Nehéz megközelíteni a gránitgerincet, amely-
hez a félsziget kettős lejtője támaszkodik. Nehezen
található meg ott az, amit járható utnak neveznek.
Az Oceántól nem lehet vendégszeretetet várni és a
sziklaktól sem többet, mint a hullámoktól; csak a
madarat és a halat fogadja be a tenger. A félszige-
tek különösen kopárok és mogorvák. A hullám,
amely mindkét oldalukon koptatja és aláássa, leg-
egyszerűbb szerkezetükre csökkenti őket. Mindenfelé
éles domborulatok, gerincek, élek, összezuzott kövek
borzasztó omladékai, csipkés szakadékok, mint egy
cápa állkapcsa, mohával lepett nyaktörők, a habok-
ban végződő meredék sziklahátak. Aki vállalkozik
arra, hogy átkel egy földszoroson, minden lépésnél
formátlan, háznagyságu kőtömbökre bukkan, ame-
lyek száresontokat, lapockákat, csigolyákat utánoz-
nak, egész oesmány anatómiáját a megnyuzott szik-
láknak. Nem hiába nevezik a tenger széleit „oldal“-
nak. A gyaloglónak minden módot föl kell hasz-

nálnia, hogy a törmelék e zürzavarából kiszabaduljon. Ez a munka olyan, mint egy utazás valami rop-pant esontvázon keresztül.

Bizzák ezt a herkulési munkát egy gyermekre.

A világos nappal hasznos lett volna, de éjszaka volt; vezetőre lett volna szüksége és ő egyedül volt. Egy férfi ereje sem lett volna sok és benne csak egy gyermek zsenge ereje volt. Kalauz hiányában egy ösvény is sokat segített volna. De ösvény sem volt semerre.

Ösztönszerűleg kikerülte a hegylánc éles szikláit és lehetőleg a partot követte. De ott vizmosásokat talált. A hasadékok sokasága három alakban jelentkezett előtte: hóval, vízzel vagy homokkal telt mélységek. Az utolsó a legborzasztóbb. Biztos elmerülés.

Tudni azt, ami reánk vár, riasztó dolog, de nem tudni, rettentő. A gyermek az ismeretlen veszedelemmel küzdött. Tapogatózott valamiben, ami talán a sir volt.

De nem habozott. Körüljárta a sziklákat, kikerülte a hasadékokat, észrevette a kelepceket, követte az akadályok hullámvonalát, de előrehaladt. Nem mehetett egyenesen, legalább szilárdan járt.

Szükség esetén erélyesen hátrált. Idejekorán kitépte magát a sívó-homok undok nyirkosságából. A havat lerázta magáról. Nem egyszer térdig vízbe lépett. Amint kijött a vízből, nedves bokái rögtön megfagytak az éjszakai nagy hidegben. Sebesen haladt megmerevedett ruháiban. Mégis elég ügyes volt, hogy szárazon és melegen tartsa meg matróz gunyáját a mellén. Még mindig nagyon éhes volt.

Az örvény véletlenségei nem megszabottak; minden lehetséges ott, még a menekülés is. A kibuvó hézag nem látható, de megtalálható. Hogyan tudott a gyermek — fullasztó hóforgataggal elborítva, a keskeny magaslaton tévelyegve, az örvény két tántogó torka között és semmit sem látva belőle — átvergődni a földszoroson, azt maga sem tudta volna megmondani. Csuszott, mászott, gurult, keresett, ment kitartóan, ennyi az egész. Ez minden siker titka. Nem egészen egy óra múlva érezte, hogy a talaj emelkedik; megérkezett a tulsó partra, elhagyta Chess-Hillt, szilárd földre ért.

A hid, amely ma Sandford-Castlet Smallmouth-Sandsszel összeköti, abban az időben még nem léte-

zett. Valószínűleg tapogatózva fölment egészen Wyke Regis szomszédságáig, ahonnan akkor egy homoknyelv, valósággal természetes országot, vezetett East Fleeten keresztül.

A földszorostól megmenekült, de megint szemben találta magát a viharral, a téllel, az éjszakával.

Előtte megint a komor homályba vesző síkság terült el.

A földre nézett, ösvényt keresve.

Irtelen lehajolt.

Valamit észrevett a hóban, ami nyomnak látszott.

Valóban nyom volt, egy láb nyoma. A hó fehérségében világosan rajzolódott ki a lenyomat és tisztán látható volt. Megvizsgálta. Csupasz láb nyoma volt, kisebb, mint egy férfié és nagyobb, mint egy gyermeké.

Nyilván egy nő lába.

A lenyomat közelében egy másikat talált, távolabb még egyet; a nyomok egymást követték egy lépésnyi közökkel és a síkságon jobbfelé húzódtak. Még frissek voltak és a hó alig lepte be őket. Egy asszony ment arra.

Az a nő gyalogolt és ugyanabban az irányban haladt, amerre a gyermek a füstöt látta.

A gyermek, szemeit a nyomokra függesztve, követni kezdte a lépéseket

Országos Széchényi Könyvtár

II.

A hó hatása.

Egy ideig a nyomokon haladt. Szerencsétlenségre mindig határozatlanabbak lettek. A hó sűrűn és rettentően hullott. Ez volt az a perc, amikor a bárka ugyanebben a hóesésben haldoklott a nyílt tengeren.

A gyermek is gyötrődött, mint a hajó, de más képen és minthogy a körülötte tornyosodó sötétségben nem volt más segítsége, csak ez a lábnyom a hóban, ragaszkodott hozzá, mint a fonalhoz az utvesztőben.

Egyszerre, akár a hó temette be, akár más okból,

a nyomok elenyésztek. Megint sima lett minden, sík, kopár, egységes, egyetlen folt, egyetlen részlet nélkül. Nem látszott más, csak a földön egy fehér lepel és egy fekete lepel az égen.

Mintha a nő, aki arra járt, elröpült volna.

A megrémült gyermek lehajolt és keresett. De hiába.

Amikor fölemelkedett, az az ösztönszerű érzése támadt, hogy valamit hall, de nem volt benne bizonyos. Hasonlított egy hanghoz, egy lehelethez, egy árnyékhoz. Inkább emberi volt, mint állati, inkább siri, mint eleven. Álomszerű nesz volt.

Nézett, de nem látott semmit.

A magányosság szélesen, kopáran és ólmosan terült el előtte.

Hallgatózott. Amit hallani vélt, eloszlott. Talán nem is hallott semmit. Megint hallgatózott. Mindennütt csönd volt.

Bizonyára a köd okozott valami érzéki csalódást. Ujra utnak eredt.

Találomra indult el, mert most már semmi sem volt, ami vezesse.

Alig távozott el, a nesz újra kezdődött. Ezuttal nem kételkedhetett. Fohászkodás volt, csaknem zokogá

Visszafordult. Végigjártatta tekintetét az éjszakai tájékon. Nem látott semmit.

A nesz újra hallatszott.

Ha a határozatlanság kiáltani tudna, ilyen hangot adna.

Semmi sem lehet áthatóbb, megragadóbb és gyöngébb, mint ez a hang. Mert hang volt. És egy lélekből fakadt. Szivdobogás volt e suttogásban. De mégis öntudatlannak látszott. Olyan volt, mint segítségért kiáltó szenvedés, amely nem tudja, hogy szenved és nem tudja, hogy segítséget hív. E kiáltás — talán az első lélegzet, talán az utolsó sóhaj — egyformán lehetett hörgés, amely az életet lezárja és lehetett nyöszörgés, amely megnyitja. Lélegzett, fuldoklott, sirt. Komor könyörgés a láthatatlanságban.

A gyermek mindenfelé figyelt, távolra, közelre, oldalt, föl és alá. Nem volt ott senki. Nem látott semmit.

Kezét a füléhez tartotta. A hang újra hallható,

tisztán kivehető volt. Egy kissé a bárányok bégetéséhez hasonlított.

Akkor félni kezdett és el akart futni.

A fohászkodás újra kezdődött. Most már negyedszer. Rendkívül nyomoruságos és panaszos volt. Érezni lehetett, hogy ez utolsó — inkább gépies, mint szándékos — erőfeszítés után a hang valószínűleg elenyészik. Elhaló kérés volt, ösztönszerűen a végtelenben lebegő segélyforráshoz intézve; a haldoklás hebegése a gondviseléshez. A gyermek arra tartott, amerről a hang jött.

Még mindig nem látott semmit.

Még előbbre ment, kémlelve.

A siránkozás folytatódott. Előbb érthetetlen és zavaros volt, most tiszta lett, majdnem csengő. A gyermek egészen közel lehetett a hanghoz. De hol lehetett az?

Sírás a közelében volt. A végtelenségbe remegő panasz szállt el mellette. Egy emberi fohász lebegett a láthatatlanságban, azzal találkozott. Legalább ez volt a benyomása homályosan, mint a köd, amelyben tévelygett.

Amig habozott az ösztön között, hogy elfusson és a másik ösztön között, amely azt mondta, hogy maradjon, észrevett néhány lépésnyire a lábai előtt, a hóban valami hullámot, akkorát, mint egy emberi test, egy kis, alacsony halmot, hosszasat és keskevet, hasonlót a hóborította sirhalmokhoz.

Ugyanakkor a hang megszólalt.

A domb alól jöhetett.

A gyermek lehajolt, leguggolt a domb elé és a kezeivel kezdte szétszórni.

Ekkor a szétszórt hó alatt egy alakot látott kibontakozni és hirtelen, a gödörben, amit kiásott, a kezei alatt megjelent egy halvány arc.

Ez nem az az arc volt, amely kiáltott. Szemei zártak, szája nyitva, de tele hóval.

Mozdulatlan volt. Meg sem moccant a gyermek keze alatt. A gyermek, akinek ujjai dermedtek voltak, megremegett a hideg arc érintésétől. Egy asszony feje volt. A zilált haj összekeveredett a hóval. Az asszony halott volt.

A gyermek tovább kaparta a havat. A halott nyaka is kiszabadult, aztán felső teste, amelynek husa kilátszott a rongyokból.

Tapogatózás közben hirtelen gyöngé mozgást érzett. Valami kicsi tárgy volt, amelyet a hó eltemetett és mozgott. A gyermek gyorsan megszabadította a hótól és fölfedte egy nyomoruságos, satnya csecsemő vézna, hidegtől elkékült, még élő testét, meztelenül a halott csupasz mellén.

Egy kis leány volt.

Bepólyázták ugyan, de nem eléggé és vergődése közben kicsuszott rongyaiból. Szegény, sovány tagjai alatta, lehellete pedig fölötte kissé fölolvasztották a havat. Egy dajka öt vagy hat hónaposnak tartotta volna, de talán már egyéves volt, mert a növekedés nyomoruságban oly szivettépően visszamarad, hogy néha angolkórrá fajul. Amikor az arca levegőre jutott, fölsikoltott, mintegy folytatta kétségbeesett zokogását. Anyja nagyon mélyen meghalhatott, hogy nem hallotta meg ezt a zokogást.

A gyermek karjaiba vette a kisedet.

Komor látvány volt a dermedt anya. Kisérteties sugárzás indult ki alakjából. Nyitott és lélegzet nélkül való szája úgy látszott, az árnyak határozatlan nyelvén felelni kezd a kérdésekre, amelyeket a láthatatlanságban intéznek a halottakhoz. A fagyos síkságok halvány visszfénye ült az arcán. Lehetett látni fiatal homlokát a barna haj alatt, a majdnem méltatlankodva összehuzott szemöldököt, az összeszorult orrcimpákat, a lezárt szemeket, a jégtől letapadó szempillákat és a szemek szögletétől a száj szögletéig a könnyek mély barázdáját. A hó megvilágította a halottat. A tél és a sir nem ártnak egymásnak. A hulla emberi jégcsap. Az emlékek meztelensége megható volt. Már használtak voltak; magasztos hervadásukat az okozta, hogy életet adott, akiben már nem volt élet és az anyaság fensége pótolta a szüzi tisztaságot. Az egyik bimbón egy fehér gyöngy volt. Egy csöpp megfagyott tej.

Mondjuk el mindjárt, hogy ezen a síkságon, ahol az eltévedt gyermek bolyongott, egy csecsemőjét szoptató koldusasszony, aki szintén nyugvóhelyet keresett, néhány órával előbb eltévedt. Megdermedt, elesett a viharban és nem tudott többé fölkelni. A hófergeteg eltemette. Amennyire lehetett, magához szoritotta leánykáját és meghalt.

A kisleány megpróbált szopni a márványból. A természet akarja e homályos bizalmat, mert úgy lát-

szik, az anya utólszor szoptatni tud még az után is, amikor már utólszor sóhajtott.

De a gyermek szája nem tudta megtalálni az emlőt vagy a tej, amit ellopott a halál, megfagyott és a csecsemő, amely jobban hozzászokott a bölesőhöz, mint a sirhoz, kiáltani kezdett a hó alatt.

A kis elhagyatott meghallotta a kis haldoklót.

Kiásta.

Karjaiba vette.

Amikor a kicsike karok között érezte magát, abbahagyta a sirást. A két gyermek arca érintkezett és a csecsemő elkékvült ajka ugy közeledett a fiu arcához, mint egy emlőhöz.

A kisleány majdnem abban az állapotban volt, amikor a megaludt vér megállítja a szívet. Anyja már adott neki valamit a halálából; a holttest ragályos; a megfagyás terjed. A kicsinek már olyan volt a lába, keze, karja, térdé, mintha megbénultak volna a hidegtől. A fiu érezte ezt a szörnyü hideget.

Száraz és meleg ruha volt rajta, a matrözgunya. Letette a csecsemőt a halott keblére, levetette zubbonnyát, beletakarta a kisleányt, megint fölvette és most már majdnem meztelenül a hófúvásban, karjaiba szorítva a kicsikét, utnak indult.

A kisleánynak sikerült megtalálni a fiu arcát, reátapasztotta ajkát és fölmelegedvén, elaludt. Első esőjka volt e két léleknek a sötétségben.

Az anya ott pihent hátával a havon, arcával az éjszaka felé. De abban a pillanatban, amikor a kis fiu levetkőzött, hogy felöltöztesse a kisleányt, a végtelenség mélyéről az anya talán látta őket.

III.

Minden fájdalmas utat megnehezít valami teher*

Valamivel több volt négy órájánál annak, hogy a bárka eltávozott a portlandi öbölből és a parton hagyta a fiut. A hosszú órák alatt, mióta elhagyták és előrehaladt, az emberi társaságnak, amelybe talán sikerül belépnie, csak három tagjával találkozott, egy férfivel, egy asszonnal és egy gyermekkel. Egy

férfivel a dombtetőn, egy asszonnyal a hóban és egy gyermekkel, akit a karjaiban tartott.

A fáradtság és az éhség kimerítette.

Csekélyebb erővel és nagyobb teherrel elszántabban törekedett előre, mint valaha.

Most már majdnem teljesen ruha nélkül volt. A kevés rongy, amely megmaradt neki, megkeményedett a zuzmarától, éles volt, mint az üveg és karcolta a bőrét. Ő lehült, de a másik gyermek átmelegedett, Amit ő elvesztett, nem veszett el, a másik megnyerte. Érezte a meleget, amely a szegény kicsit új életre keltette. Folytatta az előbbrejutást.

Időnként, jó erősen tartva a kisleányt, lehajolt és egy marék hóval megdörzsölte a lábait, hogy meg ne fagyjanak.

Máskor, ha tüzelt a toroka, havat tett a szájába és azt szopva, egy pillanatra megcsalta a szomjuságot, de lázzá változtatta. Súlyos megkönnyebbülés volt.

A szélvihar mód nélkül dühös lett; a hóözön is lehetséges; ez az volt. Az őrjöngés épp úgy dühöngött a szárazon, mint az Oceánon. Valószínűleg ez volt az a pillanat, amikor a kétségbeesett bárka megsérült a szirtekkel való küzdelemben.

Mindig nyugatnak tartva, a gyermek ebben a szélben haladt keresztül a széles, havas vidéken. Nem tudta, hány óra. Már régóta nem látta a füstöt. Ez az utjelző hamar elenyészik az éjszakában; különben is, rég elmulhatott az óra, amelyben a tüzeket kioltják; végre lehet, hogy csalódott és talán ezen a vidéken, ahol járt, nincs is város, sem falu.

De kétségei dacára állhatatos maradt.

A kicsike két-háromszor fölsírt. Akkor megringgatta és a leányka lecsillapodott és elhallgatott, azután mély álomba merült. A fiú dideregve érezte, hogy a csecsemő meleg.

Gyakran összevonta a zubbonyt a kicsike nyaka körül, hogy a dér be ne hatoljon valami nyíláson és az elolvadó hó utat ne találjon a gyermek és a ruha között.

A síkság hullámos volt. A hajlásokban a szél oly magasra hordta össze a havat, hogy a kisfiú majdnem egészen elsüllyedt benne és félig eltemetve kellett haladnia. Haladt, térdeivel odább lökve a havat.

A szakadékból kiszabadulva, síkságra jutott, ahonnan a szél elsöpörte a havat. De ott jeges esőre talált.

A kisleány langyos lehellete az arcát cirógatta, egy pillanatra megmelegítette, aztán megakadt a hajában, megfagyott és jégesapokat alkotott.

Számot vetett egy borzasztó nehézséggel: nem szabad elesnie. Érezte, hogy nem kelne föl többé. A fáradtság kimerítette és az ólomsúllyal a talajra nehezedő homály elevenen a földre fagyasztaná, mint a kiszívott asszonyt. Bolyongott a mélységek lejtőin és kimenekült belőlük; botorkált a gödrökben és megszabadult tőlük; és most egy egyszerű botlás és meghal. Egy rossz lépés megnyitja a sirt. Nem volt szabad megcsusznia. Nem lett volna ereje még föltérdelni sem.

Pedig a csuszamlás mindenütt fenyegette; csupa zuzmára és megfagyott hó volt körülötte.

A kislány borzasztóan megnehezítette a járást; nemcsak túlságos teher volt fáradtságához és kimerültségéhez képest, hanem akadály is. Elfoglalta a két karját, amelyek a jégen járóknak természetes és szükséges egyensúlyozói.

Nélkülöznie kellett az egyensúlyozókat.

Lemondott róla és ment, nem tudva, hová legyen a teher alatt.

A kicsike volt az a csöpp, amelytől kicsordult a kétségbeesés pohara.

Haladt, inogva minden lépésnél, és csodákat művelt az egyensúlyozásban. Mondjuk ki még egyszer, talán nyitott szemek követték ezen a fájdalmas uton, az anya szeme és Isten szeme.

Ingadozott, tántorgott, újra megszilárdult, gondját viselte a gyermeknek, megigazgatta a ruhát, betakargatta a fejét, megint tántorgott, de haladt, megcsuszott, de kiegyenesedett. A szél elég alávaló volt őt lökdösni.

Valószínűleg a kelleténél sokkal hosszabb utat tett. Nyilván azon a vidéken járt, ahol később a Bineleaves Farmet alapították a két hely között, amelyeket most Spring Gardens és Parsonage Housenak neveznek. Most majorok és nyaralók, akkor parlag. Gyakran egy század sem választ el egy pusztaságot egy várostól.

A jeges zivatar, amely már csaknem megvakította, kis szünetet tartott és akkor egyszerre, nem messze maga előtt, egy csoport tüzfalat és kéményt pillantott meg, amelyeket kidomborított a hó, mint egy fordított árnyképet, a fekete égre fehérrel rajzolt várost, olyasfélé, amit ma a fényképészek negatív képnek neveznek.

Tető, lakások, szállás! Mégis eljutott valahová! Érezte a remény kimondhatatlan bátorítását. Az örök lehet ilyen érzése, aki egy eltévedt hajón azt kiáltja: föld!

Végre emberekhez ért. Élő lényekhez jutott. Nincs már mitől félnie. Hirtelen eltöltötte a meleg, a biztonság. Annak, amit átélt, vége volt. Nem volt többé sem éjszaka, sem tél, sem vihar. Ugy tetszett neki, hogy mindaz a baj, amely érhetné, most már mögötte van. A kisleánynak már nem volt súlya. Majdnem futott.

Szemeit a háztetőkre szegezte. Az élet volt ott. Le nem vette róluk a szemeit. Egy halott nézne így arra, ami a koporsófödél nyílásán megjelenne előtte. Ezeknek a kéményeknek a füstje volt, amit meglátott.

De most semmi füst se szállt belőlük.

Csakhamar odaért a házakhoz. Egy külvárosba érkezett, amely egy nyílt utcából állott. Ebben a korban nem volt szokás az utcákat éjszakára elrekeszteni.

Az utca két házzal kezdődött, amelyekben sem gyertya- sem lámpavilágot nem lehetett észrevenni, sem az egész utcában, sem az egész városban, amennyire a szem ellátott.

A jobboldali épület inkább csak tető volt, mint ház; hitványabb alig lehetett valami; fala vályogból, teteje szalmából volt, több volt a szalma, mint a fal. Egy nagy csalánbokor, amely a fal tövéből hajtott ki, az ereszt érintette. A rozoga viskó egyetlen ajtaja mintha macskák számára készült volna és egyetlen ablaka csak szelelőlyuk volt. És minden be zárva. Oldalt egy népes disznóól jelezte, hogy a szalmakunyhó nem lakatlan.

A balról levő ház széles, magas volt, egészen kőből és a teteje palából. Ez is be volt zárva. A Gazdag szemben lakott a Szegénnyel.

A fiu nem habozott. A nagy házhoz ment.

A kétszárnyu, nagy szögekkel kivert tölgyfakapu olyan volt, hogy mögötte a reteszek és záruk hatalmas fegyverzetét lehetett sejteni; egy vaskalapács függött rajta.

Nagy kinnal emelte föl a kopogtatót, mert dermedt kezei inkább csutakok voltak, mint kezek. Egyet koppantott.

Nem feleltek.

Mégegyszer koppantott, most már kettőt.

Semmi mozgás sem támadt a házban.

Harmadszor is kopogott. Semmi válasz.

Megértette, hogy alusznak és nem szándékoznak fölkelni.

Akkor a szegényes ház felé fordult. Fölvett a földről, a hó alól, egy kavicsot és kopogott az alacsony kapun.

Senki sem felelt.

Lábujjhegyre emelkedett és a kavicsal megkopogtatta a szelelőt, elég gyöngéden, hogy be ne törje az üveget, elég erősen ahhoz, hogy meghallhassák.

Egy hang se hallatszott, egy lépés se mozdult; gyertya sem gyulladt meg.

Azt gondolta, hogy itt sem akarnak fölébredni.

A kőház és a szalmakunyhó egyformán süket volt a nyomorultak számára.

A fiu elhatározta, hogy tovább megy és elindult a szűk utcába, amely oly sötéten nyujtózkodott előtte, hogy inkább sziklafal hasadékának látszott, mint egy város bejáratának.

IV.

A sivatag másik alakja.

A város, melybe megérkezett, Weymouth volt.

Az akkori Weymouth semmiképen sem volt a mai tiszteletreméltó és büszke Weymouth. A régi Weymouthnak nem volt kifogástalan, egyenes rakodópartja, sem III. György tiszteletére emelt szobra és szállodája, mint a mainak. Az volt ennek az oka, hogy III. György még nem született meg.

Ugyanezen okból akkor még a zöld keleti domboldalon nem rajzolták ki a talajra a lefejtett gyept és a csupasszá tett krétaréteg segítségével a fehér lovat, amely egy holdnyi hosszúságú, egy királyt visz a hátán és — még mindig III. György iránt való tiszteletből — a farkát fordítja a város felé.

Mindez megérdemelt megtiszteltetés volt; III. György, öregségében elvesztvén azt a szellemet, amely hiányzott belőle ifjúságában, semmiképp se felelős uralkodásának nyomoruságaiért. Ő ártatlan volt. Miért ne kapjon szobrokat?

A száznylevannégy év előtti Weymouth majdnem olyan szabályos volt, mint egy összekavart kockajáték. A legendák Astarothja néha bejárja a földet és egy zsákot visz a hátán, amelyben minden van, még olyan asszonyok is, akik otthon is jók. Az ördög zsákjából kihullott házak összevisszasága fogalmat adna erről a szabálytalan Weymouthról. Sőt a házakban levő jó asszonyokról is. Mint e házak mintaképe, maig is megmaradt a Muzsikusok háza. Faragott és — ami szintén a faragás egy neme — szúrágta fából készült odúk, idomtalan építmények előrenyuló tetőkkel, némelyik oszlopokkal; egymáshoz támaszkodtak, hogy a szél be ne dobja őket a tengerbe; a házak között szűk sikátorok, rondák és zeg-zugosak, közök és apró terek, melyeket a napéjegyenlőség idején gyakran elárasztott a dagály; összetolakodott ház-nagymamák csoportja egy ükanya-szentegyház körül, ez volt Weymouth. Egy Angliában partra vetett antik normand falu.

Ha az utazó belépett a csapszékbe, melyet ma a szálloda pótol, ahelyett, hogy egy sült cipőtalpat és egy palack bort királyian megfizetett volna huszonöt frankkal, megalázták azzal, hogy — különben igen jó — hallevest kellett ennire két sousért. Ilyen nyomoruság volt ott.

Az elveszett gyermek, aki a talált gyermeket hordozta, végig ment egy utcán, aztán egy másodikon és egy harmadikon. Szemeivel keresett az emeletéken és a padlásokon egy kivilágított ablakot, de minden zárt és sötét volt. Időközönként kopogtatott a kapukon. Senki sem felelt. Semmitől sem válik annyira kövé a sziv, mint ha két takaró

közt melegen fekszik. Ez a zaj és e kísérletek azzal végződtek, hogy fölébresztették a kis leányt. Arról vette észre, hogy a gyermek az arcát szopta. Nem sirt, mert anyjának hitte a fiut.

Kockáztatta, hogy talán sokáig fog kóborolni és csavarogni Scambridge utcáinak zürzavarában, ahol akkor több volt a szántó föld, mint a ház és több tüskés bozót, mint lakás, de találomra befordult egy szűk közbe, amely még ma is megvan a Trinity Schools mellett. Ez a köz egy kezdetleges rakodópartra vezetett, melynek mellvédje volt és jobbról egy hid látszott.

Ez a hid a Wey hidja volt, amely összekötötte Weymouthot és Melcomb-Regist és amelynek iveri alatt a Harbour egyesült a Back-Waterrel.

Weymouth, a tanya, akkoriban elővárosa volt Melcomb-Regisnek, a városnak és kikötőnek; ma Melcomb-Regis Weymouth egyik paróchiája. A falu fölszivta a várost. Ez a művelet a hidon át történt. A hidak különös szívókészülékek, amelyek fölszivják a népeiséget és néha megduzzasztanak egy partmenti tanyát a szemben fekvő város költségére.

A fiu a hid felé ment, amely akkor födeles hajóhid volt. Átment rajta.

Hála a hid tetejének, nem volt hó a padlóján. Meztelen lábai egy pillanatig igen jól érezték magukat a száraz deszkán.

A hidat elhagyva, Melcomb-Regisben találta magát.

Itt már kevesebb fa- és több kőház volt. Ez már nem külváros volt, hanem maga a város. A hid egy elég szép utcára, a Saint-Thomas-streetre torkolt. Arra ment. Az utcában magas, faragott oromfalak voltak és itt-ott bolti kirakatok. Ujra kopogni kezdett a kapukon. Nem volt már elég ereje, hogy kiáltson és segítséget hívjon.

Mint Weymouthban, úgy Melcomb-Regisben sem mozdult senki. Kétszer is reáfordították a kulcsot a zárrakra. Az ablakokat táblák takarták, mint a szemeket a szemhéjak. Minden elővigyázatos intézkedés megtörtént az ébredés, e kellemetlen zökkenő ellen.

A kis tévelygő elszenvedte az alvó város megmagyarázhatatlan benyomását. A megbénult hangya-

boly esöndje szédit. Valamennyi álom zavaros képei összevegyülnek és e nyugvó emberi testekből álomfelhő emelkedik. Az álomnak komor szomszédsága van az életen túl; az alvók szétoszló gondolatai fölöttük lebegnek, mint élő és holt gőz és összekeveredik a lehetővel, aki a végtelenségben valószínűleg szintén gondolkodik. Innen származik az álmok érthetlensége. Az álomnak, e felhőnek, átlátszósága és sűrűsége eltakarja a lelket, e csillagot. A lezárt szempillák alatt, ahol a látomás helyettesíti a látást, a körvonalak és jelenségek siri fölbomlása olvad bele a megfoghatatlanba. Rejtelmes, szétoszló létezők ve- gyülnek a mi életünkkel a halálnak azon a partján, melynek álom a neve. A lárvák és lelkek összefonódása benne van a levegőben. Még aki nem alszik is, érzi, reánehezedik ez a környezet, tele baljóslatu étellel. A rejtelem, mely körülvesz, a megsejtett való- ság, alkalmatlan nekünk. Az ébren lévő, aki a mások álmának árnyképei között járkal, elsurranó alakokat sejt, irtózik vagy azt hiszi, hogy irtózik a láthatat- lannak ellenséges érintésétől és minden pillanatban valami kifejezhetetlen, eltűnő találkozást érez. Van valami az erdők hatásából ebben az éjszakai álmok- ban való járásban. Ez az, amire azt mondják, hogy félnek, de nem tudják, mitől.

Amit egy férfi megérez, azt egy gyermek még jobban érzi.

Az éjszakai borzalom, melyet ezek a kisérteties házak még növeltek, hozzájárult a gyászos egészhez, mellyel eddig küzdött.

Belépett a Conycar Lane-be és az utca vége, meglátta a Back Watert, melyről azt hitte, az ocean; már nem tudta, melyik oldalon van a tenger; vissza- tért arra, amelyről jött, befordult a Maidenstreetre és visszament egészen Saint-Abbans-rowig

Ott, találomra és választás nélkül, a legelső házba erősen bekopogott. Az ütések, melyek utolsó erejét emésztették föl, rendetlenek és szakadozottak voltak, szünetekkel és csaknem ingerült ismétlések- kel. A láz lüktetése kopogott a kapukon.

Egy hang felelt neki.

Az óráé.

Hajnali három órát ütött lassan a Saint-Nicolas öreg tornyában.

Aztán megint csöndes lett minden.

Különösnek tűnhet föl, hogy egyetlen lakó sem nyitott ki még egy szelelőt sem. Bizonyos mértékig ez a némaság megmagyarázható. Meg kell mondani, 1690 január havában éppen megszűnt egy elég nagy járvány, mely Londonban dühöngött és hogy mindenütt féltek befogadni a beteg vándorlókat; ez a vendégszeretet csökkenését okozta. Még az ablakot se nyitották ki félelmükben, nehogy beszívják a ragályt.

A fiu az emberek hidegségét borzasztóbban érezte, mint az éjszakáét. Ezt a hideget akarják. Elszorult szive jobban elbátortalanodott, mint a magányban. Most már emberek közé jutott és egyedül maradt. Az aggodalom tetőpontja volt. A sivatag kegyetlen, ezt megértette; de egy kérlelhetetlen város, ez már sok volt.

Az óra, melynek ütéseit számlálta, még jobban leverte. Bizonyos esetekben semmi sem olyan vérfagyasztó, mint az óraütés. A közöny kinyilatkozása ez. Az örökkévalóság mondja benne: nem törődöm veled.

Megállt. Nem bizonyos, hogy e keserves pillanatban nem kérdezte meg magától, hogy nem lenne egyszerűbb ott lefeküdni és meghalni. Azonban a kis leány a vállára hajtotta fejét és elaludt. Ez a homályos bizalom újra utnak indította.

Ő, aki körül minden rombadőlt, támaszpontnak érezte magát. A kötelesség mély intelme volt.

Sem ezek az eszmék, sem ez a helyzet nem illettek a korához. Valószínűleg nem is értette meg. Őszönből cselekedett. Az tette, hogy cselekedett.

Johnstone-row irányában haladt.

De már nem ment, csak vonszolta magát.

Balra hagyta a Saint-Mary-streetet, zezzugos utcákon ment keresztül és mikor egy tekervényes sikátorból két fal között kijutott, széles, szabad téren találta magát. Üres terület volt, minden épület nélkül, valószínűleg a mai Chesterfield-place tájékán. A házak itt véget értek. Észrevette jobbról a tengert, de balról, a városból, majdnem semmit.

Hova legyen? A mező újra kezdődött. Keletre nagy hómezők jelezték a radipolei széles lejtőket. Folytassa-e az utazást? Menjen-e előre és térjen vissza a magányba? Forduljon meg és menjen vissza az utcákba? Mit csináljon e két csöndességben, a

néma sikságon és a süket városban? Melyik vissza-
utasítást válassza?

Ha van kegyelmet adó döfés, van tekintet is,
mely ezt a kegyelmet kéri. Ilyen pillantást vetett
maga körül a szegény, kétségbeesett kis fiú.

Egyszerre fenyegető hangot hallott.

V.

Az embergyűlölet megteszi a magáét.

Nem lehet tudni, miféle különös és riasztó fog-
csikorgatás hallatszott el hozzá a sötétségben.

Volt mitől hátrálni. Ő előre ment.

Akiket a csönd megrémit, azoknak az ordítás
tetszik.

Ez a vad morgás megnyugtatta. A fenyegetés
ígéret volt. Egy élő és éber lény lehetett ott, ha
vadállat is. Arra ment, amerről a hangot hallotta.

Megkerülte a fal szögletét és mögötte, a hó és a
tenger sugárzásánál, mint valami nagy siri világítás
mellett látott valami menedéket. Vagy taliga volt,
vagy kunyhó. Kerekei voltak, kocsi lehetett; de teteje
volt, lakásnak kellett lennie. A tetőből kéményből emel-
kedett ki és a kéményből füst. A füst vörös volt,
tehát bent jó tűz éghetett. Hátul, a kiálló vassarkak
ajtót árultak el és az ajtó közepén egy szögletes
nyílás mutatta, hogy világosság van a fülkében.
Közeledett.

Ami előbb morgott, megérezte, hogy jön. Mikor
a fülke mellé ért, a fenyegető morgás dühöngéssé
vált. Most már nem zsémbeléssel volt dolga, hanem
üvöltéssel. Zörejt hallott, mint mikor egy láncot hir-
telen megfeszítenek és az ajtó alatt, a hátsó kerekek
között váratlanul két sor hegyes, fehér fog jelent
meg.

De ugyanakkor, mikor a fogak a kerekek között
megvillantak, az ablakban egy fej jelent meg.

— Csönd legyen ott! — mondta a fej.

Az üvöltő torok elhallgatott.

A fej újra megszólalt:

— Van itt valaki?

A gyermek felelt:

— Igen.

— Ki az?

— Én.

— Én? Kicsoda az? Honnan jössz?

— Fáradt vagyok — mondta a gyermek.

— Hány óra?

— Fázom.

— Mit csinálsz itt?

— Éhezem.

A fej így felelt:

— Nem lehet az egész világ olyan boldog, mint egy lord. Lódulj onnan.

A fej visszahúzódott és a nyílás becsukódott.

A gyermek lehajtotta homlokát, jobban a karjaiba szoritotta az alvó kisdedet és összeszedte az erejét, hogy továbbmenjen. Néhány lépést tett és kezdett távolodni.

Azonban ugyanakkor, mikor a nyílás bezárult, az ajtó kinyílott. Egy hágszó bocsátkozott le. A hang, mely már előbb is szólt a gyermekhez, haragosan kiáltott a fülkéből:

— Nos, miért nem jössz be?

A gyermek megfordult.

— Gyere hát — mondta a hang. — Ki az ördög küldte ide ezt a fickót, aki éhezik, fázik és nem jön bel!

A gyermek, akit ez a hely vonzott is, taszított is, mozdulatlan maradt.

A hang újra megszólalt:

— Mondom, hogy gyere be, kópé!

Elszánta magát és az első lépcsőfokra tette a lábát.

De a kocsi alatt hallatszott a morgás.

Hátrált, a nyitott torok újra megjelent.

— Csönd! — kiáltotta a férfihang.

A kitátott állkapocs visszahúzódott, a morgás megszűnt.

— Gyere — szólt a férfi.

A gyermek keservesen mászott föl a három lépcsőfokon. Zavarta őt a másik gyermek, akit annyira bebugyolált, betakargatott és begöngyölt a zubbonyba, hogy csak alaktalan kis tömegnek látszott.

Fölment a három lépcsőn, és a küszöbre érve megállott.

Gyertya nem égett a fülkében, valószínűleg a nyomor takarékosága miatt. A bódét csak egy olvasztókemence nyílásán kiszűrődő vörösség világította meg, amely tőzegtüztől származott. A kemencén egy szilke és egy fazék gőzölgött, amelyben minden valószínűség szerint valami ennivaló volt. Érezni lehetett a jó szagát. A lakás butorzata egy ládából, egy zsámolyból és egy lámpásból állott, amely a mennyezetről függött, de nem égett. A sarkokban faszögekkel ellátott deszkapalcok és egy fogas, amelyen mindenféle lim-lom függött. A deszkákon és a szögeken üvegek, rézedények, egy lombik, egy bura és a furesa tárgyak zürzavara, amelyekből a gyermek semmit sem ismert, konyhai és vegyészeti edények voltak. A fülke hosszukás alaku volt és elől állott a kemence. Nem igen lehetett kis szobának mondani, sőt valami nagy doboznak is alig. Külsejét jobban megvilágította a hó, mint a belsejét a kemence. A bódében minden homályos volt. De a mennyezetre verődő fénysugárnál mégis el lehetett olvasni ezt a nagybetűs fölíratot: *Ursus, philosophus.*

A gyermek valóban Homóhoz és Ursushoz jutott. Hallottuk beszélni az egyiket és morogni a másikat.

A küszöbre érve, a gyermek meglátott a kemence mellett egy hosszú, kopasz, szilkár és öreg embert szürke ruhában, akinek tar koponyája a tetőt érte. Lábujjhegyre állnia már nem lehetett volna. A bódé nagyon testhezálló volt.

— Gyere be — szólt a férfi, aki Ursus volt.

A gyermek belépett.

— Tedd le a csomagodat.

A gyermek óvatosan tette le terhét a ládára, nehogy megijedjen és fölébredjen.

A férfi megszólalt:

— Milyen gyöngéden bánsz vele! Mintha valami ereklye volna. Talán félsz, hogy eltéped a rongyaidat? Ó! te csuf semmirekellő! ilyenkor az uteán csavarogni! Ki vagy te? Felelj. De nem, megtiltom, hogy felelj. Lássuk előbb a legsürgősebbet; te fázol, melegedjél.

És két vállánál a kemencéhez tolta.

— Eleget áztál-fáztál! Így be nem engednének a házakba. Rajta, vesd le a gunyádat, gonosztevő!

És egyik kezével lázas kiméletlenséggel tépte le

róla a szétfeszülő rongyokat, a másik kezével leakasztott egy szögről egy férflinget és egy kötött ujjast, amit még ma is kiss-me-quicknek neveznek.

— Fogd, ezek az apróságok a tieid.

Kikeresett a garmadából egy vászondarabot és a tűz előtt dörzsölni kezdte a káprázó és félig elalélt fiu tagjait, aki e meleg meztelenségben azt hitte, az égben van. Miután a tagjait megdörzsölte, a férfi lábait is letörülgette.

— Nos, csontváz, nem fagyott el semmid. Elég ostoba voltam azt hinni, hogy elülső vagy hátsó patáid elfagytak. Most az egyszer nem bénulsz meg. Öltözködj föl.

A gyermek fölvette az inget és a férfi föléje huzta az ujjast.

— Most pedig...

A férfi a lábaihoz tolta a zsámolyt, leültette a kis fiut és ujjával a szilkére mutatott, amely a tűzhelyen gőzölgött. A gyermek megint a mennyországot sejtette a csészében vagy legalább burgonyát szalonnával.

— Éhes vagy, egyél.

Az ember levett a polceról egy darab száraz kenyérhéjat meg egy vasból való villát és átnyujtotta a fiunak. A gyermek habozott.

— Talán azt akarod, hogy fölteritsek neked? — mondta a férfi.

És a gyermek térdére tette a szilkét.

— Harapj b!le.

Az éhség győzött a meghökkenésen. Elkezdett enni. De szegény fiu inkább mohón falt, mint evett. A kenyérhéj vidám ropogtatása betöltötte a bódét. Az ember dűnnyögött.

— Ne zabálj olyan rettentő gyorsan! Inyenc, a semmirekellő! Az ilyen éhes csöcselék lázítóan tud enni. Csak látni kell egy lordot, mikor vacsorázik. Én már láttam életemben hercegeket is enni. Azok nem is esznek, ez az előkelő benne. Hanem inkább isznak. Rajta, tömd magad, ifju vadmalac..

A siketség, mely az éhes hasat jellemzi, érzéketlenné tette a gyermeket a haragos jelzők iránt, melyeket különben a cselekedetek könyörületessége megcáfolt; az ellentmondás az ő hasznára volt. Pilla-

natnyilag teljesen elmerült két gyönyörben, hogy melegedjék és egyék.

Ursus a fogai közt folytatta halk zsémbelődését:

— Én láttam Jakab királyt személyesen vacsorázni a Banqueting-houseban, ahol a híres Rubens festményeit bámulják; Ő Felsége nem nyult semmihez. Ez a koldus pedig legel! Legel, mint egy állat! Micsoda gondolat volt idejönni Weymouthba, melyet hétszer elátkoztak a pokolbeli istenek! Reggel óta semmit sem adtam el, a hónap beszéltem, az orkánnak fuvoláztam, egy farthing sincs a zsebemben és este koldusok jönnek hozzám! Oesmány környék! Harc, küzdelem és verseny folyik közöttem és az ostoba járókelők közt. Ők arra törekszenek, hogy csak liardokat adjanak nekem, én azon buzgólkodom, hogy ne adjak nekik mást, csak gyógyszereket. Nos, ma semmi! Egy hülye sem jár az utcán, egy penny sem jut az erszénybe! Egyél, pokol fia, tömd magad és ropogtass! Olyan időben élünk, mikor semmi sem ér föl az ingyenélők cinizmusával. Hizzál meg a költéségemre, ingyenélő. Ez már nem éhség, hanem düh. Ez nem étvágy, hanem kegyetlenség. Talán valami veszett járvány csigázta el. Ki tudja, talán pestises. Pestised van, zshivány? Ha Homo is elkapná! Ah! Nem! Pusztulj csőcselék, de nem akarom, hogy a farkasom meghaljon. Lám, magam is éhes vagyok. Kijelentem, hogy ez igen kellemetlen körülmény. Késő éjszakáig dolgoztam. Néhányszor előfordul az életben, hogy az embernek sürgős dolga van. Ma este nekem is kedvem jött vacsorázni. Egyedül vagyok, tüzet gyujtok, nincs másom, csak burgonyám, kenyérhéjam, egy szelet szalonnám és egy csöpp tejem, hozzálátok, hogy megmelegítsem, azt mondom magamnak: jó, majd azt képzelem, hogy jóllaktam. Üres locsogás! Abban a percben idepottyan ez a krokodil. És betelepszik közém és a vacsorám közé. Ime a kifosztott élestár. Egyél, csuka, egyél cápa, hány sor fog van az állkapcsodban? Zabálj, farkaskölyök. Nem, ezt visszavonom, tisztelet a farkasoknak. Nyeld el a takarmányomat, kigyó! Ma dolgoztam, üres gyomorral, száraz torokkal, korgó hassal késő éjszakáig és most jutalmul nézhetem, hogy más eszik. De mindegy, kétfelé osztom. Övé lesz a kenyér, a burgonya és a szalonna, de enyém lesz a tej.

E pillanatban hosszú, panaszos kiáltás kelt a bódében. A férfi a füleit hegyezte.

— Te kiáltottál, áruló! Miért sirsz!

A fiu megfordult. Nyilvánvaló volt, hogy nem ő kiáltott. Tele volt a szája.

A sirás nem szünt meg.

A férfi a ládához ment.

— Akkor a csomag üvölt. Josafát völgyére! Beszélő csomag! Mi károg a csomagodban?

Kigöngyölte a zubbonyt. Egy gyermekfej bukkanat elő nyitott szájjal, sirva.

— Ki ez? — mondta az ember. — Mi ez? Még egy másik is. Hát nem lesz vége? Ki vagy? Fegyverre! Káplár, elő az őrséggel! Még valaki locsog! Mit hoztál nekem ide, haramia? Láthatod, hogy szomjas. Inni kell neki. Szép, most még tejem se lesz.

Fölkutatott egy polcon egy vászonzól való szalagot, egy szivacsot meg egy palackot dühösen mormogva:

— Átkozott vidék!

Aztán megnézte a csecsemőt.

— Leány. Meg lehet ismerni a rikácsolásáról. Ez is átázott.

Mint előbb a fiuról, most a kisleányról tépte le a rongyokat, melyekbe inkább belekötözték, mint fölöltöztették és belegöngyölte egy durva, de tiszta és száraz vászondarabba. Ez a gyors és kissé durva öltöztetés kétségbeejtette a kisleányt.

— Irgalmatlanul nyávog — mondta.

A fogaival letépett egy hosszukás darabot a szivacsból, leszakított egy darabot a vászonzól, kihuzott belőle egy szálat, levette a tüzhelyről a tejcsészákat, megtöltötte tejjel a palackot, félig beledugta a szivacsot, betakarta a kiálló végét a vászonnal, megkötötte a fonállal, arcához érintette a palackot, hogy nem nagyon forró-e és balkarjára vette a csecsemőt, mely folytatta a sirást.

— Rajta, vacsorázz! Fogadd el tőlem az emlőt. És ajkaira tette a palack száját!

A kicsike mohón ivott.

Ferdén tartotta a palackot és mormogta:

— Mind ilyenek, a gyávák! Elhallgatnak, ha megkapták, amit akartak.

A kicsike olyan erősen szívta és olyan hevesen megszorította az emlőt, amit ez a mogorva gond-

viselés nyújtott felé, hogy erősen köhögni kezdett.

— Még megfulladsz — dörmögte Ursus. — Milyen falánk!

Kivette a szájából a szivacsot, amit szopott, megvárta, míg a köhögés lecsillapodott, aztán visszatette az ajkai közé, mondván:

— Szopj, csavargó.

Eközben a fiu letette a villát. Hogy inni látta a kicsit, elfelejtett enni. Egy pillanattal előbb, míg evett, elégedettség volt a szemében, most pedig hála. Nézte, amint a csecsemő újra éled. E betetőzése a föltámadásnak, mely nála kezdődött, leirhatatlan sugárzást támasztott a szemeiben. Ursus folytatta zsörtölődését fogai között haragos szavakkal. A kis fiu minden pillanatban Ursusra emelte szemeit, melyek nedvesek voltak a határtalan megindultságtól, amit érzett, anélkül, hogy kifejezni tudta volna a szegény, elérzékenyült teremtés.

Ursus haragosan rákiáltott:

— Egyél hát!

— És ön? — mondta a gyermek remegve és egy könnyecseppel a szemében. — Önnek semmi sem jut?

— Megegyed rögtön az egészset, sehonnai fajzat! Nem lesz sok, minthogy nekem se volt elég.

A gyermek megfogta a villát, de nem evett.

— Egyél — kiabált Ursus. — Nem rólam van szó. Ki beszél rólam? Gonosz, kis, mezitlábás-barát a Nincstelen-rendből, azt mondtam neked, hogy mindent egyél meg. Azért vagy itt, hogy egyél, igyál és aludjál. Egyél, különben az ajtó elé dob-lak a cimboráddal együtt.

A fiu e fenyegetésre újra enni kezdett. Nem sok munkát adott, hogy beraktározza, ami még a szil-kében volt.

Ursus azt dörmögte:

— Rosszul záródik ez az épület, hideg jön be az ablakokon.

Egy ablak valóban törött volt elől; vagy a kocsinak valami zökkenése, vagy valami vásott fickó törte be kővel. Ursus papircsillaggal ragasz-totta be ezt a hiányosságot, de az levált. Ott fujt be a szél.

Félig a ládán ült. A kis leány a karján és a térdén fekve gyönyörrel szopta a palackot abban az

áldott szendergésben, amiben az angyalok Isten előtt és a gyermekek az emlé előtt szoktak lenni.

— Jóllakott — mondta Ursus.

Majd hozzátette:

— És most csináljon az ember szónoklatokat a mértékletességről.

A szél letépte az ablakról a papirtapaszt, amely keresztülröpült a bódén; de ez nem zavarta meg a két gyermeket, akik éppen ujjászülettek.

Amíg a kis leány ivott és kis fiu evett, Ursus morgott.

— A részegeskedés a pólyában kezdődik. Próbáljátok most meg Fillotson érsek helyzetét és mennydörögjete az italban való mértéktelenség ellen. Utálatos léghuzam! És hozzá még a kemencém is ócska. Olyan füstfelhőket bocsát ki magából, hogy trichiasist kaptok tőle. Kényelmetlen a hideg és kényelmetlen a tűz. Nem lehet tisztán látni. Ez a teremtés visszaél a vendégszeretettel. És még az arcát sem láttam ennek a pofának. Bizony a kényelem kissé fogyatékos itt. Jupiterre! nagyra becsülöm a kitünő ünnepélyeket jól elzárt szobákban. Eltévesztetem a hivatásomat, érzékinek kellene lennem. Philoxenes volt a legnagyobb böles, aki olyan hosszú nyakat kívánt magának, mint a darué, hogy tovább élvezhesse az asztal örömeit. A mai bevétel semmi. Semmit sem adtam el egész nap! Nyomoruság. Lakosok, inasok és polgárok, ime itt az orvos, itt az orvosság. Hiába fáradsz öregem. Csomagold össze a gyógyszereidet. Itt mindenki jól érzi magát. Ime egy átkozott város, ahol senki sem beteg. Csak az égnék vannak görcei. Micsoda hó! Anaxagoras tanítja, hogy a hó fekete. Igaza van, a hidegség sötétség. A jég az éjszaka. Micsoda vihar! Elképzelem, hogyan mulatnak azok, akik a tengeren vannak. Az orkán a sátánok költözése, a kísértetek zsi bongása, akik a mi csonthüvelyeink fölött tombolnak. A felhők közül egyiknek farka van, a másiknak szarva, ennek lángnyelve, annak sasszárnya van, emennek olyan pocakja van, mint egy lordkancellárnak, amannak akkora a feje, mint egy akadémikusnak, minden neszben formát lehet megkülönböztetni. Uj szél uj démont hoz; a fül hall, a

szem lát, a zaj alakot ölt. Teringette! sok ember lehet most a tengeren, az bizonyos. Barátaim, szabaduljatok meg a vihartól, nekem elég dolgot ad, hogy az élettől megszabaduljak. De hát szállás vagyok én? Miért szállnak hozzám az utasok? Az általános nyomoruság még az én szegénységemre is sarat fröccsent. Undok csöppek hullanak a kunyhómba a nagy emberi sárból. Ki vagyok szolgáltatva az utasok falánkságának. Zsákmány vagyok, az éhenhalók zsákmánya. A tél, az éjszaka, egy dobozból való fülke, egy szerencsétlen jóbarát kint, alul, a vihar, egy burgonya, ökölnyi tűz, élősdiék, a szél behatol minden hasadékon, egy fillér sem akad és csomagok, amelyek üvöltöni kezdenek! Kinyitjuk, koldusokat találunk benne. Micsoda sors! Hozzáteszem, hogy törvénysértés történt! Ah! te rosszmájú zsebmetsző, te rosszindulatu korcs, az utcákon csatangolsz még tüzoltás után is, te esavargó ezzel a kalandornővel! Ha jó királyunk ezt tudná, szépen bedugna valami tömlőc fenekére, hogy illendőségre tanítson! Az ur éjszaka sétál a kisasszonnyal! Tizenöt fok hidegben, hajadon fejfel, mezítláb! tudd meg, hogy ez tilos. Vannak szabályok és rendeletek, pártütő, melyek a csavargókat megbüntetik, a tisztességes embereket pedig, akiknek házuk van, pártfogolják és megvédelmezik, mert a király a népnek atyja. Nekem van lakásom! Téged megvesszőztek volna a piacon, ha megtaláltak volna és ezt jól tették volna. Rendnek kell lenni egy rendezett államban. Elég hiba, hogy nem jelentelek föl a biztosnak. De már én ilyen vagyok, megértem a jót és cselekszem a rosszat. Ah! alávaló! ilyen állapotban érkezni hozzám! Mikor beléptek, nem vettem észre, hogy havasak és az elolvadt. És most egész házam átázott. Vízáradás van nálam. Rengeteg szemet kell elégetnem, hogy fölszárítsam ezt a tavat. Tizenkét farthing a szén! Hogyan csináljuk, hogy hárman elférjünk ebben a kalyibában? Most vége, óvodát nyitok és magamhoz veszem szoptatásra Anglia jövő koldusait. Hivatalom, tisztem és teendőm lesz megszabadítani időtlen szülőtteitől a nagy rimát, a Nyomort, tökéletesíteni kiesikorukban az akasztófavirágok rutságát és a fiatal tolvajoknak

filozófus formát adni! A medve nyelve Isten váz-
lata. Elmondhatom, hogy ha harminc év óta nem
fosztogatnának ilyenfajták, gazdag lennék, Homo
kövér volna, lenne egy orvosi gyűjteményem tele
ritkaságokkal, több sebészeti szerszámom lenne,
mint Linacre doktornak, VIII. Henrik király sebé-
szének, különböző állatok mindenféle fajból, egyip-
tomi mumiám és más hasonló dolgaim! Tagja len-
nék a Doktorok társaságának és jogom lenne hasz-
nálni a könyvtárt, amelyet a híres Harvey alapít-
ott 1652-ben és dolgozhatnék a dóm lanternájában,
ahonnan egész Londont látni! Folytathatnám szá-
mitásaimat a napfoltokról, bebizonyíthatnám, hogy
a csillagokból gőz emelkedik. Jean Keplernek is ez
a véleménye, aki egy esztendővel a Szent-Bertalan-
éj előtt született és a császár matematikusa lett.
A nap kémény, amely néha füstöl. Az én kemen-
cém is megteszi. A kemencém nem ér többet, mint
a nap. Igen, szerencsésen jártam volna, más ember
lettem volna, nem lennék mindennapi és nem aláz-
nám meg a tudományt az utcasarkokon. Mert a nép
nem méltó az oktatásra, a nép nem más, mint eszte-
lenek sokasága, mindenféle kor, nem, kedély és
társadalmi helyzet zavaros keveréke, amelyet min-
den idők bölcsei nem haboztak megvetni és még a
legmérsékeltebbek is megbélyegzik ítéleteikben tul-
kapásait és dühét. Ah! ami létezik, már meguntam.
Aztán az ember nem sokáig él. Hamar a végére
járunk az emberi életnek. De bizony mégsem,
hosszu az. Időnként, hogy el ne csüggedjünk, hogy
elég ostobák legyünk beleegyezni abba, hogy létez-
zünk és ne használjuk ki a nagyszerű alkalmat,
amit minden kötél és minden szög kínál, hogy föl-
akasszuk magunkat, időnként, mondom, a termé-
szet úgy tesz, mintha gondját viselné az embernek.
De ezt az éjszakát nem lehet odaszámítani. A ter-
mészet megnöveszti a gabonát, megérleli a szőlőt
és énekelte a fülemilét, ez a természet alattomos-
sága. Időről-időre egy hajnali sugár, egy pohár
gin, ezt nevezik az emberek boldogságnak. A jó
csak vékony szegélye az óriási szemfödőnek, a nyo-
mornak. Sorsunk szövétét az ördög készítette és
Isten tette reá a szegélyt. És közben megetted a
vacsorámat, tolvaj!

A csecsemő, melyet még mindig a karjában tartott, még pedig — akármilyen dühös volt — nagyon szeliden, becsukta szemeit, mert jóllakott. Ursus megnézte a palackot és dörmögött:

— Mind megitta, az elvetemült!

Fölemelkedett és — balkarján tartván a kicsit — jobbával fölemelte a láda tetejét, kihuzott belőle egy medvebőrt, azt, amit az ő „igazi bőrének“ nevezett.

Amig ezt elvégezte, hallotta a másik gyermeket enni és reánézett.

— Nagy gond lesz, ha ezentul táplálnom kell ezt a növekvő falánkot. Giliszta lesz a kenyérkeresetem hasában.

Amennyire lehetett, még mindig egy kézzel, elhelyezte a medvebőrt a ládán, igen óvatos mozdulatokkal, hogy meg ne zavarja a kisleány kezdődő álmát. Azután letette a ládának a tüzhöz legközelebb eső oldalán.

Azután az üres palackot a kemencére téve, fölkiáltott:

— Most már én vagyok szomjas!

Belenézett a fazékba; még maradt benne néhány korty tej; ajkához emelte a fazekat. Abban a pillanatban, amikor inni akart, tekintete a kisleányra esett. Visszatette a fazekat, elővette a palackot, kivette a dugót és beleöntötte a maradék tejet, amely éppen megtöltötte, visszatette a szivacsot és reáköttözte a vásznat a szivacsra.

— Mindamellettt éhes vagyok és szomjas — szólt.

És hozzátette:

— Ha nem ehetünk kenyeret, igyunk vizet.

A kemence mögött egy töröttszélű korsó volt látható.

Fölvette és megkinálta a fiut:

— Akarsz inni?

A gyermek ivott és újra enni kezdett.

Ursus megragadta a korsót és szájához emelte. A kemence szomszédsága igen egyenlőtlenül módosította a víz hőmérsékletét. Lenyelt néhány kortyot és csuf képet vágott hozzá.

— Látszólag tiszta víz, te hasonlítasz a namis barátokhoz. Langyos vagy fölül és alul hideg.

Ezalatt a fiu befejezte a vacsorát. A csésze neu-

csak üres volt, hanem tiszta is. Gondolkodva összeszedegette és megette a morzsákat, amelyek elszóródtak a térdén.

Ursus feléje fordult.

— Még ez nem minden. Most együtt lesz dolgunk. A száj nemcsak azért van, hogy egyék, hanem azért is, hogy beszéljen. Most, hogy fölmelegedtél és jóllaktál, állat, vigyázz magadra, felelni fogsz a kérdéseimre. Honnan jösz?

A gyermek felelt:

— Nem tudom.

— Hogyan, nem tudod?

— Este elhagytak a tenger partján.

— Ah! az utonálló! Hogy hívnek? Olyan gonosz kölyök lehet, hogy a szülei elhagyták.

— Nincsenek szüleim.

— Számolj egy kicsit az izlésemmel és ügyelj arra, hogy nem szeretem, ha olyan dalokat énekelnek nekem, amik mesék. Vannak szüleid, minthogy nővéred van.

— Ez nem a hugom.

— Nem a hugod?

— Nem.

— Hát akkor ki ez?

— Ez egy kicsike, akit találtam.

— Találtad?

— Igen.

— Hogyan, te fölvetted?

— Igen.

— Hol? ha hazudsz, agyonütlek.

— Egy asszonyon, aki meghalt a hóban.

— Mikor?

— Egy órája.

— Hol?

— Egy mérföldnyire innen.

Ursus szemöldökei összehúzódtak és azt a hegyes alakot vették föl, amely egy filozófusnál nagy fölindulásra mutat.

— Halott! végre valaki, aki boldog! Ott kell hagyni a hóban. Jó helyen van. Melyik oldalon?

— A tenger felé.

— Átjöttél a hidon?

— Igen.

Ursus kinyitotta hátul a kéneledő nyílást és ki-

nézett. Az idő nem enyhült. A hó sűrűn és gyászosan hullott.

Becsukta a nyilást.

Odament a törött ablakhoz, bedugta a lyukat egy ronggyal, tőzeget tett a tüzre, egészen kiterítette a medvebőrt a ládán, elővett egy nagy könyvet és párnával a bőr alá dugva, reáhelyezte az alvó kis leány fejét.

A fiuhoz fordult.

— Feküdj le te is.

A gyermek engedelmeskedett és egész hosszában elnyult a kicsi mellett.

Ursus begöngyölte a medvebőrbe a két gyermeket és a végét behajtotta a lábaik alatt.

Főlnyult egy polcra és egy vászonövet kötött a derekára nagy zsebekkel, amelyekben valószínűleg sebészműszerek és elixirek voltak.

Aztán leakasztotta a mennyezetről a lámpást és meggyújtotta. Tolvajlámpa volt. A gyermekeket árnyékban hagyta.

— Elmegyek. Ne félj! Hamar visszajövök. Aludj!

És a lépcsőt lebocsátva kiáltott:

— Homo!

Nyájas vinnyogás felelt neki.

Ursus, kezében a lámpával, leszállt, a hágosót fölemelte, az ajtót becsukta. A gyermekek egyedül maradtak.

Kivülről Ursus hangja szólalt meg:

— Fiu, aki megetted a vacsorámat, szólj, nem alszol még?

— Nem — felelt a fiu.

— Nos, ha a kisleány bőgni fog, neki adod a maradék tejet.

Hallatszott a leoldott lánc csörgése, emberi lépések hangzottak, melyekbe távolodó állati morgás vegyült.

Néhány pillanattal később a két gyermek mélyen aludt.

A lélegzés kimondhatatlan keveredése volt ez; több, mint szüziesség, tudatlanság; nászéjszaka, még mielőtt nemük lett volna. A kis fiu és a kis leány meztelenül feküdt egymás mellett e csöndes órákban és szeráfi jegyességbe füzte őket a homály; egymás felé szálltak az álmok, melyek ilyen korban tá-

madhatnak, lezárt szempilláik alatt a csillagok fénye sugározhatott; ha a házasság szó itt alkalmazható, férj és feleség voltak, mint az angyalok. Ilyen ártatlanság a sötétségben, ily tisztaság egy ölekezésben, az égnek ilyen előlege csak a gyermekkorban lehetséges és semmi mérhetetlenség nem közelíti meg a kicsinyek e nagyságát. Minden mélység közül ez a legmélyebb. Egy megláncolt halott szörnyü örökkévalósága, az oceán vérszomjas támadása egy hajó ellen, az eltemetett formákat eláruló roppant hólepelnél hasonlíthatatlanul meghatóbb két gyermek szája, melyek álmukban angyalian érintkeznek és melyeknek találkozása még csak nem is csók. Talán menyegző, talán sorscsapás. Az ismeretlen jövő sulya rendelte őket egymás mellé. Bájos jelenet. Ki tudja, nem borzasztó-e? Érezzük, hogy elszorul a szivünk. Az ártatlanság magasztosabb, mint az erény. Az ártatlanságot a szent tudatlanság teremti. Békésen aludtak. Melegük volt. Az egymásba fonódó testek összeolvastották a lelkek szüziességét. Ugy feküdtek ott, mint fészekben az örvény mélyér

VI.

Az ébredés.

A nap komoran kezdődött. Szomoru világosság lépett a bódéba. Fagyos hajnal volt. Ez a sápadt világosság, mely gyászos valóságukban mutatta a tárgyakat, amiket az éjszaka kísértetiessé tett, nem ébresztette föl az összesimuló gyermekeket. A fülke meleg volt. Fölváltva hallani lehetett a két gyermek lélegzetét, mint két nyugalmas hullámot. Kint se volt már orkán. A szürkület világossága lassan urrá lett a láthatáron. A csillagok kialudtak, mint az egymás után elfujt gyertyák. Csak néhány nagyobb csillag állt még ellent. A végtelenség mély dala szállt a tenger felől.

A kemencében még nem aludt ki egészen a tűz. A hajnalból lassanként nappal lett. A fiu nem aludt olyan mélyen, mint a leány. Már benne volt a virasztó és az ór. Egy fénysugárra, mely a többinél

élénkebben jött be az ablakon, fölnyitotta a szemét; a gyermekkor álma tökéletesebb, mert felejtet; félálomban feküdt, nem tudta, hol van, sem azt, hogy mi van mellette, de nem törekedett visszaemlékezni, nézte a tetőt és álmodozásba merült a fölirat betűi fölött: *Ursus, philosophus*. Nézte őket, anélkül, hogy kibetűzte volna, mert nem tudott olvasni.

A zárban forgó kulcs zörgésére fölemelte a fejét.

Az ajtó kinyílt, a hágsó lecsapódott. Ursus visszajött. Fölment a három lépcsőn, eloltott lámpájával a kezében.

Ugyanakkor négy állati láb tipegése is hallatszott a lépcsőn. Homo volt, aki Ursusszal együtt belépett.

A fölébresztett gyermek kissé megriadt.

A farkas, valószínűleg reggelire lévén étvágya, valamennyi fehér fogát megmutatta.

Félig fölemelkedve, első lábait a bódé küszöbére helyezte és mintegy a könyökére támaszkodott, mint a papok a szószék párkányára. Messziről szaglászta a ládát, mert szokatlan volt előtte, hogy vendégek tanyáznak rajta. Felső teste az ajtó keretében feketén rajzolódott a reggeli világosságba. Elszánta magát és belépett.

A fiu, amikor meglátta a farkast a fölkében, ki-mászott a medvebőrből, fölkelt és a kis leány elé állott, aki mélyebben aludt, mint valaha.

Ursus fölakasztotta a lámpát a szögre a mennyezeten. Szótlanul, gépies lassúsággal leoldotta övét a műszerestokkal és visszatette a polcra. Nem nézett semmire és úgy látszott, nem is lát semmit. Szemei üvegesek voltak. Valami mély gondolat kóválygott elméjében. A gondolat végre napfényre jutott, mint rendesen, kitörő szavakkal. Fölkiáltott:

— Határozottan boldog. Halott, végképen halott.

Leguggolt, egy marék törmeléket tett a tüzre és folyton piszkálva a tőzeget, így dörmögött:

— Alig birtam megtalálni. Az ismeretlen gonoszság két láb mélyen temette a hó alá. Homo nélkül, aki éppoly tisztán lát az orrával, mint Columbus Kristóf a szellemével, még most is ott dagasztanám a havat és bujósdit játszanék a halottal. Diogenes fogta a lámpáját és embert keresett, én fogtam a lámpámat és asszonyt kerestem; ő megtalálta a

gunyt, én megtaláltam a gyászt. Milyen hideg volt! Megfogtam a kezét, valóságos kő. Milyen némaság a szemekben! Hogy' lehet valaki olyan ostoba, hogy meghal, amikor egy gyermeket hagy hátra? Nem lesz valami kényelmes, ha hárman leszünk ebben a dobozban. Micsoda kellemetlen véletlen! Egyszerre egész családom lett! Fiam van és leányom.

Amig Ursus beszélt, Homo a kemencéhez huzódott. A kis leány keze lefüggött a láda és a kemence között. A farkas nyalni kezdte ezt a kezét.

Olyan szeliden nyalta, hogy a kicsi nem ébredt föl.

Ursus megfordult.

— Helyes, Homo. Én leszek az apja, te pedig a nagybátyja.

Aztán filozófus-gondossággal tovább piszkálta a tüzet, anélkül, hogy félbeszakította volna a magában való beszédet.

— Örökbe fogadom. Kimondtam. Különben Homo is akarja.

Fölállott.

— Szeretném tudni, ki felelős ezért a halottért. Az emberek-e vagy...

Szemei a levegőbe bámultak, de tul a tetőn és ajkai ezt suttogták:

— Vagy pedig te?

Aztán homloka lehajlott, mintha suly nyomná le és folytatta:

— Az éjszaka vállalta magára, hogy megöli ezt az asszonyt.

Tekintete megakadt a fölébredt fiu arcán, aki őt hallgatta. Ursus heves hangon megkérdezte:

— Mit nevensz?

A fiu így felelt:

— Nem nevetek.

Ursus megrázkódott, néhány pillanatig szótlanul, mereven nézte és azt mondta:

— Akkor te borzalmas vagy.

Éjszaka annyira sötét volt a ketrec belseje, hogy Ursus még nem láthatta a fiu arcát. A nappali viláosság megmutatta.

Két tenyerét a fiu két vállára tette és megint szemügyre vette, mindig kinosabb figyelemmel, az arcát és reákiáltott:

— Ne nevedd már!

— Én nem nevetek — mondta a gyermek.

Ursus megreszketett a fejétől a lábáig.

— Mondom, hogy nevedsz.

Aztán olyan hevesen megrázta a gyermeket, ami csak haragjából lehetett. Vagy szánalomból. És ingerülten kérdezte:

— Ki tette ezt veled?

A gyermek azt felelte:

— Én nem tudom, mit akar ön mondani.

Ursus megint megszólalt:

— Mióta nevedsz te így?

— Én mindig ilyen voltam.

Ursus a láda felé fordult és félhangosan mondta

— Azt hittem, ezt a mesterséget már nem üzik.

Nagyon gyöngéden, hogy föl ne ébressze, elvette a könyvet a kis leány feje alól.

— Lássuk, mit mond Conquest — mormogta.

Félices, puha pergamenbe kötött könyv volt. Hüvelykujjával lapozott benne; egyik lapnál megállt, kitérta a könyvet a kemencén és olvasta:

— ... *De Denasatis*. — Itt van.

És folytatta:

— *Bucca fissa usque ad aures, genzibus denudatis, nasoque murdricato, masca eris, et ridebis semper.*

— Valóban, ez az.

Föltette a könyvet egy polcra.

— Ennek a kalandnak a fenekét fürkészni egészségtelen lenne. Maradjunk a felszínen. Csak nevedsz, fiam.

A kis leány fölébredt. Egy kiáltás volt a köszönetése.

— Dajka, nyujtsd oda az emlőt — mondta Ursus.

A kicsi fölült a helyén. Ursus fogta a palackot és odatartotta a szájához.

E pillanatban fölkel a nap. Éppen a láthatár szélén volt. Vörös sugarai behatoltak az ablakon és megvilágították a kis leány felé fordított arcát. A gyermek szemei a napra szegeződtek és, mint két tükör, visszasugározták a bíbor gömbölyűséget. A szemgolyók mozdulatlanok voltak, a szempillák szintén.

— Lám — mondta Ursus — ez meg vak.

MÁSODIK RÉSZ

A KIRÁLY PARANCSÁRA

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ KÖNYV

Á MULT ÖRÖKÖSEN JELEN VAN;
AZ EMBEREK
AZ EMBERT TÜKRÖZIK VISSZA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. Lord Clancharlie.

I.

Volt ebben az időben egy régi emlék.

Ez az emlék lord Linneus Clancharlie volt.

Linneus Clancharlie báró, Cromwell kortársa, Angolország azon nem nagyszámu pairjei közé tartozott, akik elismerték a köztársaságot. Ennek az elismerésnek meg lehetett a maga oka és szükségből azzal is meg lehetett magyarázni, hogy a köztársaság pillanatnyilag diadalmaskodott. Nagyon természetes, hogy lord Clancharlie a republikánus párthoz csatlakozott, minthogy a köztársaság most fölül volt. De a forradalom befejezése és a parlamenti kormány bukása után is állhatatos maradt lord Clancharlie. A nemes patriciusnak könnyű lett volna bejutni a visszaállított főrendi kamarába — a megtérőket mindig szívesen fogadják a restaurációk — és II. Károly jó fejedelme volt azoknak, akik visszatértek hozzá; de lord Clancharlie nem értette meg, hogy mivel tartozik az eseményeknek. Míg a nemzet üdvözlésekkel halmozta el a királyt, aki újra birtokába vette Angliát, amíg a közvélemény kimondta az ítéletét, míg a nép üdvözölte a monarchiát, mialatt az uralkodóház dicsőséges és diadalmas magasztalások között fölemelkedett, abban a pillanatban, mikor a mult lett a jövő és a jövő a mult, a lord megmaradt ellenszegülőnek. Elfordította a fejét ezektől a mulatságoktól, önként számüzte magát; pair lehetett volna, de inkább szökevény lett; így multak el az évek; megöregedett a halott köztársasághoz való hűségben. Nevetségessé is vált, ami együtt jár az ilyen gyerekekkel.

Svájcbba vonult vissza. Egy magas épületben lakott a genfi tó partján. A tó legelhagyottabb zugá-

ban választotta ki ezt a lakást Chillon, ahol Bonivard börtöne volt és Vevey közt, ahol Ludlow sirja van. A zord Alpok, tele félhomállyal, széllel és felhőkkel, eltakarták őt; itt élt, elveszvén a nagy árnyékban, amit a hegységek vetnek. Ritkán esett meg, hogy egy járókelő találkozott vele. E férfiú távol élt hazájától és távol élt korától is. Ebben az időben azok előtt, akik az árral usztak és ismerték a viszonyokat, nem volt jogosult ellentállani a körülményeknek. Anglia boldog volt; a restauráció a házastársak kibékülése; a fejedelem és a nemzet megszűntek külön ágyban aludni; semmi sem lehet ennél örvedetesebb; Nagy-Britannia sugárzott; már az is sok, hogy királyuk volt, hát még ilyen kedves királyuk; II. Károly szeretetreméltó volt, az élvezetek és az uralkodás embere és nagy volt XIV. Lajos után; nemes és derék ember volt; II. Károlyt esodálták az alattvalói; háborut viselt Hannover ellen, bizonyára tudta, miért, de csak ő maga tudta; eladta Dunckerquet a franciáknak, ami nagyszerű politikai művelet volt; a demokrata pairek, akikről Chamberlayne azt mondja: „Az átkozott republika büzös lehetével megmételtyezte a főnemesség számos tagját is“, elég okosak voltak nyilvántartatni magukat, megértették az időket, melyben éltek és újra elfoglalták székeiket a nemesek házában; ehhez elég volt letenni a királynak a hódoló esküt. Ha ezekre a valóságokra gondolunk, erre a szép uralomra, e kitünő királyra, ezekre a fenséges hercegekre, akiket az isteni irgalom visszaadott a nép szerelmének; ha meggondoljuk, hogy olyan jelentékeny személyiségek, mint Monk és később, Jeffreys csatlakoztak a trónhoz, hogy buzgalmukat és lojalitásukat méltóképen jutalmazták a legnagyobb tisztségekkel és a legjövendelmesebb állásokkal, hogy lord Clancharlienak tudnia kellett, hogy csak tőle függött, dicsőségesen közéjük áll-e a megtiszteltetésben, hogy Anglia — hála királyának — a jólét tetőpontjára emelkedett, hogy London csupa ünnep és lovasjáték, hogy mindenki gazdag és lelkesült, hogy az udvar gáláns, vig és büszke; ha valaki távol e pompától, véletlenül, alkonyati félhomályban megpillantotta volna ezt az aggastyánt, ugyanolyan ruhában, mint a nép, halványan, szórakozottan, a sir felé hajolva a tópartján állni, alig figyelni a viharra és a télre, bolyongani

merev szemekkel, szélben lobogó fehér hajjal, szótlanul, magányosan, elgondolkodva, bizony, nehéz volt mosolygás nélkül megállani.

Olyan volt, mint egy örült árnyéka.

Arra gondolva, hogy mi volt Clancharlie lord és mivé lehetett volna, a mosoly az elnézést jelenti. Némelyek hangosan kinevették. Mások méltatlankodtak.

Mindenki megérti, hogy komoly emberek fölháborodtak ezen a dölyfös elszigeteltségen.

Enyhítő körülmény: lord Clancharlienak sohasem volt esze. Ebben mindenki egyetértett.

II.

Kellemetlen látvány az olyan ember, aki következetes a csökönyösségében. Ilyen Regulus-féle magatartást senki sem szeret és a közvélemény gunyosan emlékezik meg róla.

Az ilyen makaesség szemrehányáshoz hasonlít és igaza van annak, aki kineveti.

Aztán valóban erény-e az ilyen konokság és hajlíthatatlanság? Vajjon nincs-e fitogtatás az önmegtagadás és becsületérzés ilyen tulzott nyilvánulásában? Cifrázkodás ez. Mire való így tulozni a magányt és a számüzetést? A bölcsek azt az elvet vallják, hogy semmit sem szabad tulozni. Ellenzékhez tartozni, még hagyján, kifogásoljatok, amit akartok, de csak módjával és mindig azt kiáltva: éljen a király! Az igazi erény az, hogy okosak legyünk. Ami elbukott, annak el kellett bukni és ami sikerült, annak sikerülnie kellett. A gondviselésnek megvannak a maga indító okai; azt koronázza meg, aki megérdemli. Ki képzeli azt, hogy jobban tudja, mint ő? Mikor a körülmények határozottak, ha egyik kormányt a másik követi, mikor a siker már összegezte az igazat és a hamisat, ide a bukást, oda a diadalt helyezte, akkor a kételkedésnek nincs helye, a tisztességes ember a győzteshez csatlakozik, nem törődve azzal, hogy ez a vagyonára és a családjára hasznos, csupán a közjó érdekében kezeli nyujt a győztesnek.

Mivé lenne az állam, ha senkisé is egyezne bele,

hogy szolgáljon? Minden megállana. A jó polgár kötelessége, hogy a helyén maradjon. Meg kell tanulni föláldozni a titkos vonzalmakat. A hivatalokat nem szabad elhagyni. Valakinek föl kell áldozni magát. A közügyekhez való hűség is hűség. A hivatalnokok visszavonulása az állam megbénulását jelentené. Távol maradni szánalmas. Példát mutatni? milyen hiuság. Dac volna ez? Milyen vakmerőség! Minek hiszitek magatokat? Tanuljátok meg, hogy mi is érünk annyit, mint ti. Mi nem szökünk meg. Ha akarnánk, mi is hajthatatlanok és rendithetetlenek lehetnénk és még rosszabb dolgokat csinálhatnánk, mint ti. De mi jobban szeretünk eszes emberek lenni. Mivel Trimalcion vagyok, azt hiszitek, képtelen lennék Catová lenni? Ugyan menjete!

III.

Soha helyzet nem volt határozottabb és világosabb, mint az 1660-iki. Soha nem volt tisztábban kijelölve a magatartás, amit épeszü embernek követnie kell.

Nem volt már Cromwell Angliában. A köztársaságban sok rendetlenség történt. Megteremtették a brit fölényt; a harmincéves háboru segítségével urrá lettek Németországon, a Fronde segítségével megalázták Franciaországot és a braganzai herceg segélyével összezsugorították Spanyolországot. Cromwell megszelidítette Mazarint; a békekötések okmányain Angolország lord-protectora a francia király fölé irta a nevét; az Egyesült Tartományokra nyolc milliónyi birságot vetettek ki, megzavarták Algirt és Tunist, meghódították Jamaikát, megalázták Lissabont, Barcelonában föltámasztották a francia vetélkedést, Nápolyban pedig Masaniellot; Angliához láncolták Portugáliát; Gibraltártól Kanadáig elsöpörték a barbárokat; megalapították a tengeri uralmukat a győzelem és a kereskedelem által; 1653 augusztus 10-én, harminchárom megnyert csata hőse Martin Happertz Tromp, az öreg admirális, aki a *matrózok nagyapjának* nevezte magát, aki legyőzte a spanyol flottát, veresé-

get szenvedett az angol hajóhadtól; az Atlanti-tengert elvették a spanyoloktól, a Csendes-Oceánt a hollandi tengerészettől, a Földközi-tengert a velenceiektől és a hajózási okmánnyal birtokukba vették az összes partokat; az Oceán útján hatalmukba kerítették az egész világot; a hollandi zászló a tengeren alázatosan tisztelgett az angol lobogó előtt; Franciaország követének, Mancininek személyében, térdet hajlitott Oliwer Cromwell előtt. Ez a Cromwell úgy játszott Calaisval és Dunquerque-vel, mint két lapdával. Megremegtették a kontinenst, diktálták a békét, háborút üzentek, az ormokra kitűzték az angol zászlót, a lord-protektor egyetlen páncélos ezrede nagyobb rémületbe ejtette Európát, mint egy hadsereg. Cromwell azt mondta: *Azt akarom, hogy úgy tiszteljék az angol köztársaságot, ahogyan a római köztársaságot tisztelték.* Semmi sem volt többé szent; a szó szabad volt, a sajtó szabad volt, nyílt utcán azt lehetett mondani, amit akartak; ellenőrzés és cenzura nélkül nyomtattak, amit akartak; a trónok egyensulya megszűnt; minden európai monarchikus rendet, amelyhez a Stuartok is tartoztak, fölforgattak. Végre megszűnt ez a gyűlöletes uralom és Anglia kegyelmet kapott.

II. Károly elnézően kiadta a brédai nyilatkozatot. Reáerőszakolta Angliára, hogy feledje el azt a korszakot, melyben a huntingdoni serfőző fia, XIV. Lajos fejére tette a lábát. Angolország elmondta a mea culpát és föllélegzett. A szívek megnyilatkozása, mint mondottuk, teljes lett, a királygyilkosok akasztófái hozzájárultak az általános örömhöz. Egy restauráció csupa mosoly; de néhány bitófa nem árt, mert ki kell elégiteni a közlelkiismeretet. A fegyelmezetlenség szelleme elenyészett, a törvénytisztelet helyreállott. Ezentul az egyetlen törekvés lett, jó alattvalóvá lenni. Kigyógyultak a politika bolondságaiból; kicsufolták a forradalmat, kigunyolták a köztársaságot és azokat a különös idöket, melyekben mindig tele volt a szájuk e nagy szavakkal: *Jog, Szabadság, Haladás.* Kinevették ezt a fellengzést. Bámulatosan észretértek. Anglia néhány évig álmodott. Milyen szerencse, hogy kiszabadultak e tévelygésből. Van-e ennél nagyobb esztelenség? Hová jutnánk, ha minden jött-mentnek jogai lennének? Ho-

gyan képzelhető, hogy mindenki kormányozzon? Elképzelhető olyan város, melyet a polgárok igazgatnak? A polgárok a fogat és nem a lovak tartják a gyepelőt. Szavazásra bizni valamit, annyi, mint szélnek eresztetni. Azt akarjátok, hogy a szél játsszék az állammal, mint a felhőkkel? A rendetlenség rendet ki nem építhet! Ha a rendetlenség az építész, akkor az építmény Babel-tornya lesz. Aztán milyen zsarnokság ez az állítólagos szabadság! Én mulatni akarok, nem kormányozni! A szavazás untat, inkább táncolok. Micsoda gondviselés egy fejedelem, aki mindent magára vállal! Bizony, nagylelkű a király, hogy annyit fáradozik értünk. Aztán ő abban nevelkedett, ő tudja, hogy van ez. Ez az ő dolga. A béke, a háboru, a törvényhozás, a pénzügyek, a nép gondja volna ez? Kétségtelen, hogy a népnek fizetnie kell, bizonyos, hogy szolgálnia is kell, de ezzel meg kell elégednie. Részt kap a politikából is; ő szogáltatja az állam két erejét, a hadsereget és a költségvetést. Adót fizetni és katonává lenni, nem elég ez? Mi szüksége van még egyébre? Ő a kar, mely harcol és a kéz, mely fizet. Pompás szerep. Más uralkodik helyette. És ezt a szolgálatot bizony meg kell jutalmazni. Az adó és a civillista az a díj, amit a népek lerónak, a fejedelmek pedig fölvesznek. A nép adja a vért és a pénzt, melynek segítségével vezetik őt. Saját magát akarja vezetni, mily furesa gondolat! A népnek vezető kell. Minthogy tudatlan, a nép vak. Hát a vakoknak nincs kutyájuk, amely vezeti őket? Csakhogy a nép mellett egy oroszlán, a király vállalja el, hogy kutya legyen. Milyen jóság! De miért tudatlan a nép? Mert kell, hogy az legyen. A tudatlanság az erény őre. Ahol nincs nagy látókör, ott nincs nagyra-vágyás; a tudatlan ember hasznos sötétségben él, mely, megakadályozva a látást, megakadályozza az irigységet. Innen van a nép ártatlansága. Aki olvas, gondolkodik, aki gondolkodik, okoskodik. Ne okoskodjunk, ez kötelesség is, boldogság is. Ezek megcáfolhatatlan igazságok. Ezen alapszik a társadalom.

Igy állították helyre a szent társadalmi tanokat Angliában. Így állították vissza a régi jogokat. Ugyanakkor a szépirodalomhoz is visszatértek. Megvetették Shakespeare-t és megcsodálták Drydent. *Dryden Anglia és a század legnagyobb költője*, mondta Atterbury, az *Achitophel* fordítója. Az a kor

volt ez, mikor Huet, avranchesi érsek azt írta Saumaise-nek, aki az *Elveszett paradicsom* szerzőjét megtisztelte azzal, hogy cáfolta és sértegette: — *Hogy' tud olyan csekélységgel foglalkozni, mint ez a Milton?* Minden ujja született. Mindenki visszatért a helyére. Dryden fönt, Shakespeare lent, II. Károly a trónon, Cromwell az akasztófán. Angolország kiemelkedett a mult szégyenéből és eszelősségéből. Nagy szerencséje a nemzeteknek, hogy a monarchia visszavezeti őket az állam helyes rendjéhez és a jó, irodalmi izléshez.

Nehéz elhinni, hogy ilyen jótéteményeket félre lehetett ismerni. Nem volt-e gyalázatosság hátat fordítani II. Károlynak, hálátlansággal viszonzván a nagylelkűséget, amellyel elfoglalta a trónt? Lord Linneus Clancharlie ilyen bánatot okozott a tisztességes embereknek. Duzzogni a hazája boldogsága miatt, milyen megtévelyedés!

Tudjuk, hogy 1650-ben ezt a fogadalmat szerkesztette meg a parlament: — *Fogadom, hogy hű maradok a köztársasághoz és nem ismerek sem királyt, sem fejedelmet, sem urat.* — Lord Clancharlie, azon a cimen, hogy ezt a szörnyü esküt letette, kívül élt a királyság határain és az általános boldogsággal szemben azt hitte, joga van szomorkodni. Komor megbecsülése volt benne annak, ami már nem létezett, különös ragaszkodás elenyészett dolgokhoz.

Mentegetni lehetetlen volt; a legjobb indulatnak is elhagyták. Barátai sokáig azzal a hittel tisztelték meg, hogy csak azért lépett a köztársaságiak sorába, mert közelebbről akarta látni a republika sebezhető helyeit, hogy biztosabban sujt-hasson le, ha majd elérkezik a király szent ügynök napja. Az is a loyaltáshoz tartozik, hogy hátulról öljük meg az ellenséget, ha kivártuk a kellő órát. Ezt remélték lord Clancharlietől is, annyira hajlandók voltak kedvezően megítélni. De látván ezt a furesa, köztársasági kitartást, mégis le kellett mondaniok jó véleményükről. Lord Clancharlie-nek nyilván meggyőződése volt ez, tehát hülye.

Az elnézőbbek nézete szerint ez vagy gyerekes makaesség, vagy aggkori esőkönyösség volt.

A szigorúak, az igazságosak még messzebb

mentek. Ők megbélyegezték ezt az eretnekséget. Az együgyűségnek vannak jogai, de van határa is. Lehet valaki bárgyu, de ne legyen lázadó. Különben is, mi volt mindezek után lord Clancharlie? Szökevény. Elhagyta a maga táborát, az arisztokráciát és átpártolt az ellenfélhez, a néphez. Ez a hüség árulás volt. Igaz, áruló volt az erősebbhez és hü a gyöngébbhez; igaz, hogy a tábor, amelyet elhagyott, a győzelmes tábor volt és ő a legyőzött-höz csatlakozott; igaz, hogy ezzel az „árulással” mindent elvesztett, politikai kiváltságait, házi tűzhelyét, pairségét és hazáját; cserébe kinevették, jutalma száműzetés volt. De mit bizonyít ez? Hogy ostoba volt. Ezt mindenki helybenhagyja.

Megesik, hogy valaki egyidőben rászédett is, aruló is.

Az ember annyira ostoba lehet, amennyire csak akar, de azzal a föltétellel, hogy nem fog rossz példát mutatni. Csupán annyit kívánnak a bárgyuktól, hogy tisztességesek legyenek és ennek alapján igényt tarthatnak arra, hogy a monarchia alapkövei legyenek. Lord Clancharlienek ez a korlátolt-sága érthetetlen volt. Megmaradt a forradalmi fantazmagóriákban, amelyekbe a köztársaság csábitotta. Megbántotta a hazáját. A magatartása világos hazaárulás. Távol lenni annyi, mint gyalázní. Távoltartotta magát a közboldogságtól, mint a pestistől. Önkéntes száműzetése olyan volt, mintha menekülne a nemzeti elégedettség elől. Ugy viselkedett a királyság iránt, mintha fertőző járvány lett volna. A nagy monarchikus örvendezésen, amelyet ő kórháznak tartott, ő volt a fekete lobogó. Hogyan, baljóslatu arccal nézni a helyreállított rendet, a főlemelkedett nemzetet, a visszaállított vallást! Árnyékot vetni erre a derűre! rossz néven venni Angolország elégedettségét! homályos pontnak lenni a kék égen! hasonlítani egy fenyegetéshez! tiltakozni a nemzet nyílt óhajta ellen! megtagadni az igent az általános egyetértéshez! Ez gyűlöletes lenne, ha nem volna nevetséges. Ez a Clancharlie nem számolt azzal, hogy lehet eltévelyedni Cromwell mellett, de meg kell térni Monkkal. Nézzétek Monkot. A köztársaság hadseregének ő a parancsnoka; II. Károly száműzetésében értesülvén

hűségéről, levelet ír neki; Monk, aki az erényt össze tudja egyeztetni a ravaszsággal, eleinte eltitkolja, de aztán csapatai élén hirtelen szétverte a lázadó parlamentet és visszahelyezte a királyt, Monk albemarle herceg lett, mert megmentette a társadalmat, meggazdagodott, híresebb lett, mint valaha, a Térdszalag lovagja lett azzal a kilátással, hogy a Westminsterben temetik el. Ilyen a hü angol dicsősége. Lord Clancharlie nem tudott fölemelkedni a kötelesség teljesítésének ilyen fokára. Elfogultságban és tétlenül élt száműzetésében. Üres frázisokban gyönyörködött. Ezt az embert megbénította a gőg. Ezek a szavak: lelkiismeret, önérzet stb. végre is csak szavak. Látni kellene, hogy mit takarnak.

És ezt lord Clancharlie nem látta. Nagyon rövidlátó lelkiismerete volt, mielőtt valamely cselekedetre elszánta magát, oly közelről kellett megnéznie, hogy megérezte a szagát. Innen származott az ő képtelen undora. Ilyen kényes izléssel nem lehet az ember államférfi. A tulságos lelkiismeretesség fogyatkozássá fajul. Aki nagyon is lelkiismeretes, az suta, amikor meg kellene ragadni a kormánypálcát és eunuch, amikor meg kellene ölelni a szerencsét. Óvakodjatok a lelkiismeretesség tulzásaitól. Nagyon is messzire vezet. Az oktalan hűség úgy sülyed, mint egy pince lépcsője. Egy fok, még egy fok, újra egy fok, egyszerre csak sötétben találjuk magunkat. Az ügyesek újra fölmennek, a tapasztalatlanok lenn maradnak. Nem kell könnyelműen engedni, hogy a lelkiismeretünk félténné legyen. Az ember átmenetről-átmenetre a politikai szemérem legmélyebb árnyalatáig juthat. Akkor elvesztünk. Lord Clancharlie is így járt.

Az elvek végül örvénnyé válnak.

Hátratett kezekkel sétál a genfi tó hosszában; szép előmenetel!

Néha még beszéltek Londonban a távollevőről. A közvélemény előtt kissé vádolt volt. Beszéltek mellette is, ellene is. Amikor kimerítették a tárgyat, enyhítő körülményül tudták be az ostobaságát.

Az ex-köztársaság számos buzgó, régi hive a Stuartokhoz csatlakoztak. Ezért dicsérni kell őket. Természetesen ezek kissé gyanúsították őt. Az önfejük alkalmatlanok az engedelkenyekre nézve. Szel-

lemes emberek, akiket szívesen láttak és jól elhelyeztek az udvarnál, tetszést arattak e mondásaikkal: — *Ha még nem tért meg, ez azért van, mert nem fizették meg eléggé, stb.* — *A kancellári méltóságot szeretné, amit a király lord Hydenek adományozott stb.* — Egyik „régibb barátja“ már azt suttogta: — *Ő maga mondta nekem.* Bármilyen magányban élt is lord Linneus Clancharlie, más száműzöttek, öreg királygyilkosok, mint Andrew Broughton utján, aki Lausanneban lakott, mégis a fülébe jutott valami ezekből a mende-mondákból. Clancharlie csak egy észrevehetetlen vállvonásra szorítkozott, ami mélységes elbutulás jele.

Egyszer ezt a vállvonogatást néhány félhangosan elmormolt szóval egészítette ki: *Sajnálom azokat, akik ezt elhiszik.*

IV.

II. Károly, a jó ember, megvetette őt. Anglia boldogsága II. Károly alatt több volt mint boldogság, igézet volt. Az ilyen restauráció olyan, mint egy megfeketedett régi kép, amelyet fölfrissítenek; újra megjelenik az egész mult. A régi jó erkölcsök visszatérnek, a szép asszonyok uralkodnak és kormányoznak. Evelyn följegyezte ezt; naplójában olvashatók a következők: „Hivalkodás, istentelenség, Isten semmibe vevése. Láttam egy vasárnapi estén a királyt a Portsmouth, Cleveland, Mazarin hercegnőkkel és még két vagy három másik örömléánnyal; valamennyien csaknem meztelenek voltak a játékteremben.“ Ki lehet érezni valami haragot ebből a leírásból; de Evelyn puritán zsémbelődő volt, akit bemocskoltak a köztársasági ábrándok. Nem becsülte meg a hasznos példát, amit a királyok nagy babiloni dőzsölése nyujt, amely végeredményben a fényüzést táplálja. Nem értette meg a bűnök hasznosságát. Szabály: Ne irtsátok ki a bűnöket, ha bájos asszonyok közt akartok élni. Máskülönben hasonlítani fogtok az ostobákhoz, akik kiirtják a hernyókat, holott a pillangókért rajonganak.

Amint mondtuk, II. Károly alig vette észre, hogy létezik valahol egy ellenszegülő, akit Clan-

charlienek neveznek, de II. Jakab figyelmissé lett reá. II. Károly enyhén kormányozott, ilyen volt a modora, de azért nem kormányozott rosszul. A tengerész néha a szél fölfogására szánt kötélzetten egy laza csomót köt és a szélre hagyja, hogy szorosra huzza. Ilyen ostoba az orkán és a nép.

Ez a tág csomó, amely nagyon hamar szoros csomóvá lett, II. Károly uralkodása volt.

Mert II. Jakabbal a szorongatás megkezdődött. Szükséges szorongatása mindannak, ami a forradalomból megmaradt. II. Jakabnak dicséretes kívánsága volt, hogy erélyes király legyen. Az ő szemében II. Károly uralkodása csak vázlata volt a restaurációnak; II. Jakab még tökéletesebben akart visszatérni a rendhez. 1660-ban azon sajnálkozott, hogy megelégedtek tiz királygyilkos fölakasztásával. Ő valóban visszaállította a tekintélyt. Ő erőt adott a szigorú elveknek; uralomra juttatta azt az igazságszolgáltatást, amely fölötté áll az érzelgős szónoklatoknak és mindenekelőtt a társadalom érdekeivel foglalkozik. E pártfogó szigorúságról lehet megismerni az állam atyját. Az igazságszolgáltatás kezét Jeffreysre bízta, kardját pedig Kirkere. Kirke megsokszorozta az elrettentő példákat. Ez a hasznavehető ezredes egy napon háromszor egymásután fölakasztatott és levétegetett egy embert, egy köztársaságit, mindannyiszor megkérdezvén: — Megtagadod-e már a köztársaságot? Minthogy a gonosztevő mindig azt felelte, hogy nem, kivégezték. — *Négyszer akasztottam föl* — mondta elégedetten Kirke. A többször újra kezdett kivégzés biztos jele a hatalom erejének. Lady Lyle, aki ugyan elküldte a fiát a háboruba Monmouth ellen, de aki két lázadót rejtegetett magánál, halállal bünhődött. Egy másik lázadónak, akiben volt annyi becsület, hogy elárulja azt az anabaptista asszonyt, aki neki menedéket adott, kegyelmet adtak, de az asszonyt elevenen megégették. Más alkalommal Kirke azzal értette meg egy város lakóival, hogy republikánusoknak tartja őket, hogy tizenkilenc polgárt fölakasztatott. Nagyon jogosult megtorlások ezek, ha az ember meggondolja, hogy Cromwell alatt orrát-fülét levágták a templomok kőszentjeinek. II. Jakab, aki ki tudta választani Jeffreyt és Kirket, az igaz vallásban buzgó fejedelem volt, sa-

nyargatta magát rut szeretőivel, hallgatta Colombière atyát, aki majdnem olyan kenetteljesen szóno-
kolt, mint Cheminais atya, de több tüzzel, akit az a
dicsőség ért, hogy II. Jakab tanácsadója lehetett éle-
tének első felében, a másodikban pedig Marie Ala-
coque sugalmazója. Ennek az erőteljes vallási táplá-
léknak köszönhető, hogy később II. Jakab méltóság-
gal viselte a száműzetést és saint-germaini visszavo-
nultságában a balszerencsén fölülemelkedő királynak
mutakozhatott, csillapítván a görvélyt és társalog-
ván a jezsuitákkal.

Mindenki megérti, hogy ilyen királynak bizonyos
mértékben foglalkoznia kellett olyan lázadóval, mint
lord Linneus Clancharlie. Az örökölhetően átruház-
ható pairségek a jövőnek egy részét is magukban fog-
lalták, nyilvánvaló, hogy ha valami óvatosságra
lesz szükség a lord ellen, II. Jakab nem fog habozni.

II. Lord David Dirry-Moir.

I.

Lord Linneus Clancharlie nem volt mindig öreg
és száműzött. Neki is volt ifjusága és szenvedélyei.
Harrisontól és Pridetől tudjuk, hogy Cromwell fiatal
korában szerette a nőket és az örömeiket, ami (uj
szempontja a nőkérdésnek) lázadót jósol belőle. Óva-
kodjatok a rosszul megerősített övtől. *Male praecinc-
tum juvenem cavete.*

Mint Cromwell, lord Clancharlie sem volt kifo-
gástalan és szabályszerű. Tudták, hogy van egy ter-
mészetes fia. Ez a fiu, ki abban a pillanatban jött
világra, melyben a köztársaság megbukott, Angliá-
ban született, miközben atyja száműzetésbe indult.
Ennélfogva sohasem látta atyját. Lord Clancharlie
e törvénytelen fia, mint apród nőtt föl II. Károly
udvarában. Lord David Dirry-Moir volt a neve;
udvariassági lord lett, mert anyja előkelő asszony
volt. Ez az anya, miközben lord Clancharlie bagoly
lett Svájcban, szép asszony lévén, nem duzzogott
soká, hanem első szeretőjét elfeledtette egy második-
kal, aki kétségtelenül szelidebb, sőt royalista volt,

mert maga a király volt. Szeretője lett egy kissé II. Károlynak, eléggé ahhoz, hogy ő felsége, akit elbájolt az, hogy sikerült visszahódítania a szép asszonyt a köztársaságtól, tisztséget adjon a gárdánál hódolója fiának. Ezáltal a szabadszáju fattyu buzgó stuartista lett. Lord David egy ideig, mint a gárda tagja, ahhoz a százhetvenhez tartozott, akik a nagy kardot viselték; később a király személyes csapatába lépett és egyike lett a negyvennek, akik aranyozott alabárdot hordtak. Tagja lévén e nemes csapatnak, melyet VIII. Henrik saját őrizetére alapított, jogot nyert arra, hogy a tálakat a király asztalára tehesse. Így történt, hogy amíg atyja száműzetésében megöszült, lord David virágzott II. Károly alatt.

Azután pedig II. Jakab alatt virágzott.

A király meghalt, éljen a király, az a *non deficit alter, aurens*.

Mikor a yorki herceg trónra lépett, engedélyt nyert arra, hogy a lord David Dirry-Moir nevet fölvegye anyjának egyik birtoka után, melyet ráhagyott örökségül abban a nagy skótországi erdőben, ahol a Krag nevű madár lakik, mely csőrével vájja ki fészket a tölgyfa törzsében.

II.

II. Jakab király volt, de hadvezérnek képzelte magát. Szerette, ha fiatal tiszték vették körül. Szívesen mutogatta magát nyilvánosan lóháton, sisakkal és mellvérttel, meg egy óriási szétterülő parókával, mely a sisak alól lehullott a vértre, olyan volt, mint a háboru ostoba lovasszobra. Jóindulatu barátságába fogadta a fiatal lord Davidot. Tetszett neki, hogy ez a royalista egy republikánusnak a fia; egy megtagadott apa sohasem árthat egy kezdődő szerencsének az udvarnál. A király a hálószoza kamarásává tette lord Davidot ezer font fizetéssel.

Ez szép előmenetel volt. A hálószoza kamarása számára minden éjszaka a király mellett állitanak föl ágyat. Tizenkét ilyen kamarás fölváltva tett szolgálatot.

Lord David e hivatalában a király zaboskamrá-

jának főnöke lett, ő adta ki a zabot a lovaknak, ami kétszázhatvan font fizetéssel járt. Ő rendelkezett a király öt kocsisával, az öt királyi fullajtárral, az öt királyi lovással, a tizenkét királyi inással és a négy királyi gyaloghintó-hordozóval. Ő gondoskodott a hat versenylóról, melyeket a király Haymarketben tartott és melyek évenként hatszáz font költséget okoztak ő felségének. Ő csinált esőt vagy szép időt a király ruhatárában, melyből a Térdszalag lovagjainak öltözékei kerültek ki a szertartásokhoz. A földig hajolt meg előtte a király feketepálcás ajtónállója. II. Jakab alatt ez az ajtónálló Duppa lovag volt. Lord David nagy tiszteletében állott Baker urnak, aki a korona jegyzője és Brown urnak, aki a parlament jegyzője volt. Az angol udvar fényezésében vendégszerető volt. Lord David, mint a tizenkettő egyike, elnökölt a fogadtatásoknál és az asztalnál. Az a dicsőség érte, hogy a király mögött állhatott az áldozati napokon, mikor a király átadta az egyháznak a bizanci aranypénzt, a *byzantiumot*, a nyakláncos napokon, mikor a király saját rendjének nyakláncát viselte és a gyónási napokon, mikor senki nem gyónhat, csak a király és a hercegek. Ő volt az, aki ugyesütörtökön bevezette ő felségéhez a tizenkét koldust, akiknek a király annyi ezüstpénzt adott, amennyi éveiknek száma volt és annyi shillinget, ahány éve uralkodott. Az ő kötelessége volt, ha a király megbetegedett, elhívni a két alamizsnás papot, hogy a király körül segédkezzenek és ő akadályozta meg az orvosokat, hogy az államtanács engedelmével a királyhoz közeledjenek. Sőt alezredese lett a gárda skót ezredének, melyben a skót indulót dobolják.

E minőségében több hadjáratban vett részt, még pedig igen dicsőségesen, mert vitéz katona volt. Bátor, megtermett, szép és nagylelkű ur volt, jómodoru és előkelő megjelenésű. Magas volt, mint a származása. Személye hasonló volt képességeihez.

Egy pillanatig majdnem úgy állott, hogy groom of the stole legyen, ami ahhoz a kiváltsághoz juttatta volna, hogy reáadhatta volna a királyra az inget; de ahhoz hercegnek vagy pairnek kell lenni.

Nehéz valakit pairré tenni. Ahhoz pairséget kell alapítani és ez sok irigységet támaszt. Ez olyan kegy, mely a királynak egy barátot, de száz ellenséget szerrez, nem is számítva azt, hogy a barát hálátlan lehet.

II. Jakab politikából nem igen alkotott pairségeket, de szívesen átruházta őket. Egy átruházott pairség még nem okoz föltűnést. Egyszerűen más néven folytatódik. A lordshipet ez nem zavarja.

A királyi jóakarát nem tagadta meg, hogy bevezesse lord David Dirry-Moirt a felsőházba, ha ez egy pair helyettesítésének ajtaján át történik. Ő felége semmit sem kívánt jobban, mint hogy alkalma legyen David Dirry-Moirt, az udvariasságból való lordot, jogszerinti lorddá tenni.

III.

Az alkalom kínálkozott.

Egy napon hire jött, hogy az öreg távollevővel, lord Linneus Clancharlievel különböző dolgok történtek, amelyek közül a legfontosabb az volt, hogy meghalt. A halálban az a jó, hogy beszélnek kissé az emberről. Elbeszéltek, amit lord Linneus utolsó éveiről tudtak vagy amiről azt hitték, hogy tudják. Valószínűleg csupa gyanusításokat és legendákat. Ha elhisszük ezeket a nagyon is merész meséket, lord Clancharlie élete vége felé annyira urrá lett rajta a republikánus, hogy — ezt híresztelték — száműzetésében megfoghatatlan csökönyösséggel nőül vette Anna Bradshawt — a nevét is tudták —, egyik királygyilkos leányát, de, azt mondták, az asszony meghalt, világra hozván egy gyermeket, egy fiút, aki, ha ezek a részletek megbízhatók, lord Clancharlie törvényes fia és jogos örököse volt. De ezek inkább szóbeszéddek voltak, mint tények. Ami Svájcban történt, az Angliára nézve akkor épp olyan messze volt, mint ami ma Kinában történik. Lord Clancharlie állítólag ötvenkilenc éves volt házassága idején, hatvan, amikor a fia született és nem sokkal ezután meghalt, hátrahagyván ezt az apátlan-anyátlan árvát. Bizonyára nem lehetetlen, de valószínűtlen. Azt is hozzátették, hogy ez a gyermek „szép, mint a nap“, amint ez minden tündérmesében olvasható. Jakab király végét vetette ezeknek a nyilván alaptalan suttogásoknak, lord David Dirry-Moirt nyilvánítván ki egy szép reggelen, lord Linneus Clancharlie, az ő természetes atyja, egyetlen és végleges örökösének

törvényes gyermek nem létében és királyi akaratánál fogva, minden más gyermek és leszármazott nem létezése megállapítván; ennél fogva a kiváltságleveleket a lordok házában beiktatták. E pátensek által a király lord David Dirry-Moirra ruházza át nevezett néhai lord Linneus Clancharlie címeit, jogait és kiváltságait azzal az egyetlen föltétellel, hogy lord David nőül vegyen egy leányt — ha majd férjhezmenendő lesz —, aki most még csak néhány hónapos és akit a király már a bölesőben hercegnővé tett, nem igen tudták, miért. De ezt úgy is lehet olvasni, hogy nagyon is tudták, miért. Ezt a kisleányt Josiane hercegnőnek hívták.

Akkoriban divatban voltak a spanyol nevek Angliában. II. Károly egyik fattyuja, Carlos, plymouthi gróf volt. Valószínű, hogy a *Josiane* név a Josefa y Ana összevonása. Különben lehet, hogy volt Josiane név is, mint volt Josias. III. Henrik egyik udvari emberének Josias du Passage volt a neve.

Ez a kis hercegnő volt az, akinek a király Clancharlie pairségét adta. Pairnő lesz, amíg párja nem lesz. A pair lesz az ő férje. Ennek a pairségnek a clancharliei báróság és hunkervillei báróság volt az alapja; ezenkívül a Clancharlie lordok egy régi feyvertény jutalmául királyi engedéllyel corleonei — szicilai — marquisk voltak. Az angol pairek nem viselhetnek külföldi címeket. De azért vannak kivételek; így Henry Arundel, arundel-wardouri báró épp úgy, mint lord Clifford, szentbirodalmi gróf, lord Cowper pedig herceg volt; Hamilton herceg Franciaországban Chatellerault hercege; Basil Feilding denbighi gróf Németországban habsburgi, lauffenburgi és rheinfeldeni gróf. Marlborough herceg a sváb Mindelheim hercege volt éppen úgy, mint Wellington herceg waterlooi herceg volt Belgiumban. Ugyanez a Wellington lord a spanyol Ciudad-Rodrigo hercege és vimeirai portugál gróf volt.

Voltak Angliában és még most is vannak nemesi és polgári földek. Lord Clancharlie földje mind nemesi birtokok voltak. Ezek a földek, kastélyok, városok, községek, hűbérek, jövedelmek, járulékok és uradalmak, amelyek a Clancharlie-Hunkerville pairséghez tartoztak, ideiglenesen lady Josiane birtokában

voltak és a király kijelentette, hogy lord David Dirry-Moir Clancharlie báró lesz, mihelyt Josianet nőül vette.

A Clancharlie-örökségen kívül lady Josianének személyes vagyona is volt. Nagy birtokok ura volt, amelyek közül több azok közül származott, amelyeket az Uszálytalan Urnó ajándékozott a yorki hercegnek. *Madame sans queue* azt akarja jelenteni, hogy egészen kicsi a kísérete. Így nevezték angliai Henriettet, az orleansi hercegnőt, aki Franciaország első asszonya volt a királyné után.

IV.

Miután Károly és Jakab alatt lord David előmeneteleket tett, Vilmos alatt is folytatta. Jacobizmus nem ment odáig, hogy követte volna II. Jakabot a száműzetésbe. Noha tovább szerette törvényes királyát, volt esze, hogy szolgálja a bitorlót. Elvégre ő kitünőtiszt volt, noha kissé fegyelmetlen; átment a szárazföldi hadseregtől a tengerészethez és kitüntette magát a fehér hajórajnál. Itt érte el azt, hogy azóta „könnyü fregat-kapitánynak“ nevezték. Végére igen gáláns emberré lett, a bűnök eleganciáját messze előre vitte, kissé poéta volt, mint mindenki, jó szolgálja az államnak, jó eselédje a fejedelemnek, szorgalmas látogatója az ünnepélyeknek, az udvari ünnepléseknek, a meghitt, reggeli fogadtatásoknak, a szertartásoknak, a csatáknak és alázatos vagy főnhéjazó volt, ahogy kellett; látása tompa vagy átható volt a tárgy szerint, amit nézni kellett; szívesen volt becsületes, csuszó-mászó vagy dölyfös a szükséghez képest; nyílt és őszinte volt, de azonnal föltette az álarcot, ha kellett; gondos megfigyelője volt a király jó vagy rossz kedvének; nem félt a kard hegye előtt, mindig készen volt életét kockáztatni hősiessen és egykedvűen ő felsége egy intésére; minden bolondos csinytevésre kész, de bárdolatlanságra nem, mert az udvariasság és a szertartásosság embere volt; büszke volt arra, hogy térdenállva részt vehetett a királyi szertartásokon; vidám hős, kívülről udvaronc, belülről levante és negyvenöt éves korában még egészen fiatal volt.

Lord David francia dalokat énekelt; elegáns mulatság, amely tetszett II. Károlynak.

Szerette az ékesszólást és a szép beszédet. Csodálta azokat a híres szóvirágokat, amelyeket Bossuet gyászbeszédeinek neveznek.

Anyja részéről jutott neki annyi, amennyiből valahogy megélhetett, körülbelül tizezer font sterling, vagyis kétszázötvenezer frank jövedelem. Ezt elköltötte, sőt adósságokat csinált. Pompázás, különcködés és ujdonságok dolgában hasonlíthatatlan volt. Amint valaki utánozta, divatot változtatott. Lovagláshoz könnyű, legyürt, tehénbőr csizmákat viselt sarkantyúval. Olyan kalapjai voltak, mint senkinek, hallatlan csipkái és csupán az ő számára készültek a gallérjai.

III. Josiane hercegnő.

I.

1705 körül, noha lady Josiane már huszonhárom éves volt, lord David pedig negyvennégy, a házasságot még mindig nem kötötték meg, még pedig a legjobb okoknál fogva. Gyűlölték egymást? Távolról sem. De ami ugysem szökhethet meg előlünk, az nem ingerel arra, hogy siettessük. Josiane szabad akart maradni, David pedig fiatal akart maradni. Minél később köti le magát, gondolta, annál tovább marad meg ifjusága. A késlekedő fiatalemberek hemzsegték ebben a gáláns korban; mint piperkőcök öszültek meg; a paróka cinkostárs volt, később a rizspor jött segítségül. Lord Charles Gerrardnak, Gerrard des Gerrards de Bromley ötvenöt éves bárójának szerelmi sikereivel tele volt egész London. A szép és fiatal Buckingham hercegnő, Coventry grófnő örülten beleszeretett a szép Thomas Bellasyse, falcombergi gróf hatvanhét évébe. Idézték a hetven éves Corneille híres versét egy husz éves asszonyhoz: *Marquise, ha az arcom*... A nőknek szintén voltak őszi sikereik, tanuja Ninon és Marion. Ők voltak a minták.

Josiane és David kacérkodásában volt valami

különös árnyalat. Nem szerették egymást, de tetszetek egymásnak. Elég volt nekik, ha megérintették egymást. Miért siettek volna ennek véget vetni? Az egykori regények a szerelmeseket és jegyeseket ilyenfajta előkészületre szoritják, ami a legszebb dolognak látszik. Josiane leszámítva, hogy tudta törvénytelen gyermek voltát, hercegnőnek érezte magát és nem valami nagyra tartott akármilyen intézkedést. Lord David izlése szerint való volt. Lord David szép volt, de ezt csak ráadásnak tekintette. Elegánsnak találta.

És ez minden. Az elegáns és fényűző Caliban fölülmulja a szegény Arielt. Lord David szép volt, annál jobb; a szépek azon szenvednek hajótörést, hogy unalmasak; ő nem volt az. Ő fogadott, öklözött és adósságokba merült. Josiane nagy dolognak tartotta a lord lovait, kutyáit, kártyavesztéseit, szeretőit. Lord Davidot pedig megígérte Josiane hercegnő, a szeplőtlen, meg nem botránkozó, gőgös, hozzáférhetetlen és vakmerő leány. Szonetteket irt hozzá, amelyeket Josiane néha el is olvasott. Ezekben a szonettekben azt állította, hogy Josianet birni annyi lenne, mint a csillagokig emelkedni, ami nem akadályozta meg abban, hogy mindig a következő évre halassza a fölszállást. Josiane szívének előszobájában várakozott és ez mindkettőjüknek elég volt. Az udvarnál megcsodálták ebben a halogatásban a rendkívül jó izlést. Lady Josiane azt mondta: Unalmas dolog, hogy kénytelen vagyok férjhez menni lord Davidhoz, holott semmit se kívánok jobban, minthogy a szeretője legyek!

Josiane husból volt. Senki sem lehet pompásabb. Magas volt, nagyon magas. Haja olyan árnyalatu volt, amit biborszökének lehetne nevezni. Kövér, friss, erős, piros arcu volt, rendkívül vakmerő és szellemes. Nagyon kifejező szeme volt. Szeretője nem volt, szüziessége sem sokkal több. Befalazta magát kevélységébe. Férfiak, fi donc! legföljebb egy isten lenne hozzá méltó vagy egy szörnyeteg. Ha az erény megállhat a lejtőn, akkor Josianeban megvolt minden erény egy parányi ártatlanság nélkül. Nem voltak kalandjai csupa megvetésből; de ő nem haragudott volna meg, ha fölteszik róla, ha csak ezek a kalandok rendkívüliek és az ő egyéniségéhez méltók

lettek volna. Nem sokat törődött a jó hírével, de annál többet a hirnevével. Könnyűnek látszani és elérhetetlennek lenni, ez volt az ő remekműve. Josiane fölségesnek és anyagiásnak érezte magát. Le-sújtó szépség volt. Inkább erőszakos volt a hódítása, mint elbájoló. Sziveken járt. Nagyon is földi lény volt. Épp úgy meglepődött volna, ha megmutatták volna a lelkét a keblében, mintha szárnyakat mutat-tak volna a hátán. Lockeról értekezéseket tartott. Volt benne udvariasság. Azzal gyanusították, hogy tud arabul.

A hus és az asszony nem ugyanaz a dolog. Olyan oldala, ahol a nő megsebezhető, mint például a szána-lom, amely oly könnyen változik át szerelemmé, Josianenek nem volt. Pedig nem volt érzéketlen. A hus és a márvány régi hasonlata tökéletesen hamis. A hus szépsége éppen nem márványszerű, a hus szép-sége a lüktetés, a remegés, a pirulás, a vérzés, szilárdság, anélkül, hogy kemény lenne, fehérség, anélkül, hogy hideg lenne; a hus szépsége a meg-rezzenés és a gyöngeség; a hus szépsége az élet, a márványé a halál. A husnak a szépség bizonyos fo-kán majdnem joga van a meztelenséghez; káprázatba burkolózik, mint egy fátyolba; aki Josianet meztele-nül látta volna, nem vette volna észre a formákat, csak egy sugárzó fátyolon keresztül. Egy szatírnak vagy egy eunuchnak szívesen megmutatta volna ma-gát. Mitológiai biztonságot érzett. Mulattatta volna, ha meztelenségéből kinzó eszközt csinálhat és egy Tantalus-szal ingerkedhet. A király hercegnővé tette, Jupiter pedig habléányá. E kettős sugárzásból szár-mazott e teremtés különös tisztasága. Őt csodálva, az ember érezte, hogy pogánnyá és lakájjá változik. A törvénytelenégből és az Oceánból származott. Olyan volt, mintha a habokból szállt volna ki. Vizmentében vetette ki őt végzete, de nagy, királyi környezetbe. Magában hordozta a hullámokat, a véletlent, az uriasságot és a vihart. Tanult volt és okos. Soha őt szenvedély meg nem közelítette, ő pedig kikutatta valamennyit. Utálta és kívánta a megvalósulásukat. Ha valaha tört döfött volna magába, mint Lucrecia, ezt nem tette volna meg, csak — azután. Minden rom-lottság megvolt ebben a szüzben, mint képzelet. Egy lehető Astarte volt egy valóságos Dianában. Magas születésének gögijében kihívó volt és érintetlen. Mégis

szórakozást találhatott abban, hogy a saját bukását előkészítse. Dicsőségben, dicsfényben élt, de volt hajlandósága leszállni, sőt talán kíváncsi is volt ilyen bukásra. Kissé nehéz volt ahhoz, hogy felhőben éljen. Vétkezni jól esik. A fejedelmi fesztelenség jogot ad a kísérletezéshez és egy hercegnő csak mulat ott, ahol egy polgárasszony elveszne. Egészen véve, születésénél fogva, szépsége, iróniája és elméjének világossága miatt csaknem királynő volt. Egy percig lelkesedett Louis Boufflersért, aki két ujja között eltört egy lópatkót. Sajnálta, hogy Herkules már nem él. Valami furcsa várakozásban élt egy ledér és magassabbrendű férfi után.

Erkölcseleg emlékeztetett Josiane az epistola versére: *Dessinit in piscem*.

Halban végződik a fölül szép nő.

Előkelő kebel, egy királyi szivtől harmónikusan emelkedő mell, eleven és nyílt tekintet, tiszta és magas alak és ki tudja, talán a víz sejtelmes és hullámzó átlátszósága alatt természet fölötti a test folytatása, talán sárkányszerű és alaktalan. Büszke erény, amely az álmok mélységében bűnökben végződik.

II.

Ezek mellett finomkodó.

Akkor ez divat volt.

Emlékezzünk Erzsébetre.

Erzsébet olyan típus, amely Angliában három századon keresztül uralkodott, a tizenhatodikban, a tizenhetedikben és a tizennyolcadikban. Erzsébet több volt, mint angol, ő anglikán volt. Innen származik a püspöki egyház tisztelete a királynő iránt; a katolikus egyháznak visszatetsző volt ez a tisztelet és egy kis kiátkozást vegyített bele. Ötödik Sixtus szájában az átok madrigállá lesz. *Un gran cervello di principessa*, mondta. Stuart Mária, aki nem foglalkozott annyit az egyházi kérdéssel, akit asszonyi kérdések inkább elfoglaltak, kevésbé tiszteletteljes volt a nővérehez, Erzsébethez és úgy irt neki, mint királynő a királynőnek, mint kacér asszony a szemérmesnek:

„Az ön idegenkedése a házasságtól onnan származik, hogy ön nem akarja elveszíteni a szabadságot, hogy szerelmet csináltasson magának.“ Stuart Mária legyezővel játszott, Erzsébet pedig báráddal. A játszma nem egyenlő. Különben mind a ketten versenyeztek az irodalomban. Stuart Mária francia verseket írt; Erzsébet Horáciust fordította. A csuf Erzsébet megparancsolta, hogy ő szép, szerette a négysoros verseket és az acrostichonokat, cupidokkal nyújtatta át magának a városok kulesait, olaszosan huzta össze az ajkát és spanyol módon forgatta a szemeit, ruhátárában háromezer ruhája és öltözéke volt, köztük több Minerva- és Amphitrite-jelmez, az irlandiakat széles vállukért becsülte, vertugadinjét elborította arany himzéssel és csokrokkal, imádkozta a rózsát, káromkodott, szitkozódott, toporzékolt, ököllel verte udvarhölgyeit, pokolba küldte Dudleyt, megverte Burleigh kancellárt, aki sirva fakadt, a vén számár, leköpte Mathewt, torkon ragadta Hattont, megpofozta Essexet, megmutatta a combjait Bassompierrenek és szüz volt.

Amit ő tett Bassompierre előtt, ugyanazt tette Sába királynő Salamon előtt.* Ez tehát nem kifogásolható, minthogy a szentírásban van reá precedens. Ami kissé anglikán értelmezése a bibliának. A bibliai precedens annyira megy, hogy egy gyermeket is csinál, akit Ebnehakemnek vagy Melilechetnek hívnak, ami annyit tesz: *a bölcs fia*.

Miért ne lennének ilyen erkölcsök? A cinizmus is mégér annyit, mint az álszenteskedés.

Anglia, amelynek egy Wesley nevű Loyolája van, ma kissé lesüti a szemeit a múlt láttára. Boszszus reá, de büszke is.

Ilyen erkölcsök között az éktelenség is tetszett, különösen a nőknek, különösen a szépeknek. Mire jó akkor a szépség, ha még egy majma sincs az embernek? Mit ér, hogy valaki királynő, ha még egy paprikajancsival sem tegeződhet? Stuart Mária „jó“ volt egy Rizzio nevű puposhoz. A spanyol Mária Terézia „kissé bizalmas“ viszonyban állott egy négerrel. Azért nevezték *fekete fejedelemasszony*nak.

* *Regina Saba coram rege crura denudavit*. Schicklardus in Proaemio Tarich. Jersici F. 65.

A nagy század hálófülkéiben a pupot is szívesen látták; aminek bizonyága Luxembourg marsal.

És Luxembourg előtt Condé, „ez a csinos, kis ember“.

A szép nőknek maguknak is lehettek testi fogyatkozásai, anélkül, hogy visszatetszők lettek volna. Ezt mindenki elfogadta. Boleyn Anna egyik emlője nagyobb volt, mint a másik, egyik kezén hat ujj volt és a fogai egymás fölé nőttek. La Vallière lőcselábú volt. De ez nem akadályozta meg VIII. Henriket, hogy ész nélkül szeresse és XIV. Lajost, hogy halálosan epedjen érte.

Az erkölcsök épp így eltévelyedtek. Alig volt asszony a magasabb körökben, aki ne hajszolta volna a borzalmakat. Ágnesben Meluzina lakott. Nappal asszonyok voltak, éjjel pedig vampirok. Elmentek a vesztőhelyre és megcsókolták a vaskarókon a frissen levágott fejeket. Valois Margit, a szenvedők egyik öse, egy szoknyájához varrt övben, bádogdobozokban, lakat alatt mindig magával hordozta valamennyi elhunyt szeretőjének a szívét. És IV. Henrik ez alá a szoknya alá rejtőzött.

A tizennyolcadik században Berry hercegnő, a régens leánya, minden ilyen teremtest magában egyesített, mint egy trágár és királyi típusban.

Különben a szép hölgyek latinul is beszéltek. A tizenhatodik század óta ez a női kecsességhez tartozott, Jane Grey annyira vitte az eleganciát, hogy héberül is tudott.

Josiane hercegnő is tudott latinul. Sőt másik szép tulajdonsága, hogy katolikus volt. Csak titokban persze, úgy, mint nagybátyja, II. Károly, nem úgy, mint az apja, II. Jakab. Jakab azzal, hogy katolikus volt, elveszítette a királyságát és Josiane nem akarta kockáztatni a pairségét. Azért belülről a befentesek és kifinomultak számára katolikus volt, kifelé pedig protestáns. A csőcselék számára.

A vallásnak ilyen fölfogása fölötté kellemes; az ember élvezheti mindazon javakat, amelyeket a hivatalos, püspöki egyház nyújt és később, amikor meghal, a katolicizmus illata veszi körül, mint Grotiust és az a dicsőség éri, hogy Petau atya elmond egy misét érte.

Josiane kövérsége és nagy egészsége mellett tökéletes szenvedő volt

Néha, amikor az ő álmatag és kéjes módján a mondatok végét elnyújtotta, olyan volt, mint a nőstény tigris, amikor kinyújtott karmokkal jár a zombékban.

A finomkodásnak az a haszna, hogy az emberi nemet alább süllyeszti. Nem tisztelik meg azzal, hogy hozzá tartozzanak.

Mindenekelőtt az emberi fajt tartsuk távol magunktól, ez a fontos.

Ha nincs Olympusunk, a Rambouillet-palotába zárkózzunk.

Juno beleolvad Aramintebé. Az isteniségre való igény kielégítetlensége teremti a divatbábokat. Mennydörgés hiányában ott a szerénytelenség. A templom boudoirra zsugorodik. Aki nem lehet istennő, bálvány lesz.

Ezenkívül a szenvelgésben van valami pedáns, ami a nőknek tetszik.

A kacér és a pedáns szomszédok. Összefüggésük az együgyűnél jól látható.

A finomság az érzékiségből ered. Az ingyenség a finomságot tettet. A falánkságon rajta ül valami undorító fintor.

Aztán a nők úgy érzik, hogy a gyöngé oldalukat megvédelmezi az az aggodalmaskodás, amely a szenvelgőknél a lekiismeretet pótolja. Árokkal sáncolják körül magukat. Minden szenvelgő olyan, mintha idegenkednék a dologtól. Ez támogatja őket.

Bele fog egyezni, de amíg várja, megveti.

Josianének nyugtalanító belső ítélőképessége volt. Oly nagy hajlamot érzett magában a szemérmertlenségre, hogy kénytelen volt erényeskedni. A büszkeségnek bűneinkkel ellenkező visszariadása elmentéses bűnökre vezet. Erőfeszítései, hogy szűz maradjon, szemérmessé tették. Aki nagyon biztos a védekezésben, titokban kívánja, hogy megtámadják. Aki félénk, az nem komoly ellenfél.

Bezárkózott rangjának és születésének dolyfős kivételességébe, de talán — mint mondtuk — azon gondolkodott, hogy kirohan belőle.

A tizennyolcadik század hajnalodott. Angolországban a vázlata volt meg annak, ami Franciaországban a régensség volt. Walpole és Dubois összefogtak. Marlborough egykori királya II. Jakab ellen harcolt, akinek, azt mondják, eladta Churchill nővé-

rét. Látták ragyogni Bolingbrokeot és emelkedni Richelieut. A szerelmi viszonyok kényelmesnek találták a rangok bizonyos összekeverését, egyenlőség támadt a bűnök által. Később létre kellett jönnie az eszmék által is. A csőcselékkel való keveredésnek ez az arisztokratikus előjátéka kezdte meg azt, amit a forradalomnak kellett befejeznie. Nem voltak nagyon messze attól, hogy Jélyotte nyilvánosan, világos nappal d'Épinay marquise ágyán üljön. Igaz, mert azt az erkölcsök visszhangozzák, hogy a tizenhatodik század látta Smeton hálósapkáját Boleyn Anna párnáján heverni.

Ha, nem tudom, milyen zsinat állítása szerint, asszony annyit tesz, mint vétek, soha a nő nem volt annyira asszony, mint abban az időben. Gyarlóságát bájaival, gyöngeségét pedig mindenhatóságával takarva, soha parancsolóbban föl nem oldoztatta magát. A tiltott gyümölcsből megengedett gyümölcsöt csinálni, ez volt Éva bukása; de megengedett gyümölcsből tiltott gyümölcsöt csinálni, ez meg diadala volt. Így végezte. A tizennyolcadik században a nő elreteszeli az ajtót férje előtt. Bezárkózik a paradicsomba Sátánnal. Ádám pedig kint marad.

III.

Josiane minden ösztöne arra hajlott, hogy inkább szerelemből adja oda magát, mint törvényesen. A szerelemből való odaadás magában foglalja az irdalmat, Menalcus és Amaryllisre emlékeztet és csaknem tudományos cselekedet.

Scudéry kisasszonynak, ha a csufnak a csufhoz való vonzalmát nem tekintjük, nem volt más oka, hogy átengedje magát Pelissonnak.

Régi szokás az angoloknál a felelőtlen leány és az alárendelt asszony. Josiane, amennyire lehetett, halasztotta alávetettsége óráját. Kétségtelen szükségesség volt, hogy házasságra kell lépnie lord Daviddal, mert a királyi jóindulat így rendelte, de mily nagy kár volt! Josiane szívesen fogadta és egyben lerázta magáról lord Davidot. Hallgatag egyetértés volt köztük abban, hogy meg nem kötik egymást és nem szakítanak. Kikerülték egymást. A szerelemnek

ez a módszere, egy lépést tenni előre és kettőt hátra, kifejezésre jut a kor táncaiban, a menuetben és a gavotteban. Házastársnak lenni, ez nem jól illik az arc színéhez, fakóvá teszi a szalagokat, vénit. A házasság kétségbeejtő világosság. A jegyző kiszolgáltat egy nőt, mily unalmas! A durva házasság végleges helyzetet teremt, elnyomja az akaratot, megöli a választást, szabályos kötés, mint a syntaxis a nyelvtanban, az ihletet a helyesirással pótolja, tollbamondásra megy a szerelem, elüzi az élet titokzatosságát, büntetésül a végzetes és időszakos jelenségek átlátzóságát szabja ki, az ingre vetkezett nőt megfosztja a felhőtől, amely körülvette, csökkenő jogokat ad ugyan annak, aki gyakorolja, mint annak, aki elszenved, megrontja és félrebillenti az erős nem és a hatalmas nem, az erő és a szépség között való kellemes egyensúlyt, ebből gazdát, abból szolgálót csinál, míg a házasságon kívül csak rabszolga van és királynő. Lehet-e valami otrombább, mint annyira prózaivá tenni az ágyat, hogy illedelmes legyen? Elég butaság, ha abban nincs semmi rossz, hogy ketten szeretik egymást.

Lord David érlelődött. Negyven év, olyan óra ez, amely üt. Ő nem vette észre. Valóban, még mindig harminc évesnek látszott. Mulatságosabbnak találta Josianet kívánni, mint birni. Övé volt helyette más; neki voltak asszonyai. Josianenek viszont álmai voltak.

Az álmok rosszabbak.

Josiane hercegnőnek az a különös tulajdonsága volt — nem olyan ritka, mint gondolná az ember —, hogy az egyik szeme kék volt, a másik fekete. Szerelem és gyűlölet volt a szemében, szerencse és balsors. A nappal és az éjszaka keveredett össze a tekintetében.

Arra törekedett, hogy képesnek mutatkozzék a lehetetlenre.

Egy napon azt mondta Swiftnek:

— Ti azt képzelitek, hogy a ti megvetétek létezik.

„Ti“, ez az emberi nemet jelentette.

A bőrénél mélyebben nem volt pápista. Katolicizmusa nem ment túl az eleganciához szükséges ponton. Ebből lett napjainkban a puseyizmus. Bő bársony, atlasz vagy habos selyemruhákat viselt, néme-

lyik tizenöt-tizenhat könyök kerületű arany és ezüst csipkéekkel, óvén gyöngydiszek váltakoztak drágakő diszítésekkel. A sujtásokkal pazarolt. Néha olyan posztómellényt vett föl, amit a paszománytól nem lehetett látni. Férfinyeregben lovagolt, bosszankodván azon, hogy kitalálták a női nyeret, amit a tizenegyedik században Anna, II. Richárd felesége, hozott be Angliába. Arcát, karjait, vállait és nyakát castiliai módon tojásfehérjében oldott pörkölt cukorral mosta. Ha szellemesen beszéltek hozzá, különös bájjal mosolygott.

Különben nem volt benne gonoszság. Inkább jó volt.

IV. Magister elegantiarum.

Josiane unatkozott, ezt mondani sem kell.

Lord David Dirry-Moir vezetőhelyet töltött be a mulató Londonban. Nagy tiszteletben állott a nobilitás és a gentry előtt.

Jegyezzük föl lord David egyik dicsőségét: saját haját merte hordani. A reakció a paróka ellen megkezdődött. Amint 1824-ben Eugène Devéria elsőül mert szakállt eresztetni, 1702-ben Price Devereux kockáztatta meg első ízben, hogy természetes hajával nyilvánosan megjelenjen, bár még tudományosan megszerkesztett hajfodrok védelme alatt. A haját megkockáztatni majdnem annyi volt, mint a fejét kockára tenni. A megbotránkozás általános volt, de Price Devereux mégis herefordi vicomte és Anglia pairje lett. Sértegették és igaz bizony, hogy az ilyen dolog megérdemli. Amikor legjobban lármáztak, egyszer csak megjelent lord David, ő is saját hajával, paróka nélkül. Ilyen dolgok a társadalom fölborulását jelentik. Lord Davidot még jobban gyalázták, mint a herefordi vicomteot. De ő keményen tartotta magát. Price Devereux volt az első, David Dirry-Moir volt a második. Néha nehezebb másodiknak lenni, mint elsőnek. Kevesebb lángész, de több bátorság kell hozzá. Az első az ujitástól megrészegedvén, nem tudhatja a veszélyt; a második már látja az örvényt és belerohan. Nem hordott többé parókát, ebbe az örvénybe vetette magát David Dirry-Moir. Később-

ben utánozták őket, e két forradalmár után mások is arra vetemedtek, hogy a saját hajukat viselték, aztán jött a hajpor, mint enyhítő körülmény.

Hogy futólag megrögzítsük ezt a fontos történelmi adatot, mondjuk ki, hogy a páróka ellen való hadjáratban az elsőség Krisztina svéd királynét illeti, aki férfiruhába öltözve, 1680 körül természetes, gesztenyeszínű, hajporos és fölborzolt hajával jelent meg, fejdísz nélkül. Ezenkívül „néhány szál szakálla is volt”, mondja Misson.

A pápa, az ő 1694 márciusi bullájával, szintén rossz hírét keltette a párókának, megfosztván tőle az érsekek és a papok fejeit és elrendelvén az egyházi férfiaknak, hogy növezzék meg a hajukat.

Lord David tehát nem viselt párókát, hanem tehénbőrösizmákat hordott.

Ezek a nagy dolgok reá irányították a közfigyelmet. Nem volt klub, ahol ne ő lett volna leader, nem volt ökölverseny, amelyen nem kívánták volna, hogy ő legyen a referee. A referee az intéző.

Ő szerkesztette a high life számos köreinek szabályait; több ilyen elegáns kört alapított, ezek közül egy, a *Lady Guinea*, 1772-ben még főnnállott Pall-Mallban. A *Lady Guineában* tolongtak a fiatal lordok. Játszottak. A legkisebb betét egy ötven guineás tekeres volt és sohasem volt huszezer guineánál kevesebb az asztalon. Minden játékos mellett asztalka állott, amelyre letehatték a teáscsészéjüket és az aranyozott fából való tálat az aranytekeresek számára. A játékosok bőrkézelőket viseltek, mint az inasok, amikor a késeket tisztogatják, bőrből való ingelőt, amivel eltakarták csipkéiket, virágokkal diszitett nagy szalmakalap volt a fejükön, ami részint arra való volt, hogy rendben tartsa a hajdíszüket, részint pedig a szemeiket védte a lámpák nagy fényétől. Álarcot hordtak, hogy ne lássák rajtuk az izgatottságot, különösen a quinzejátéknál. Megfordítva vették föl a felsőkabátot, hogy szerencsét hozzon reájuk.

Lord David tagja volt a Beefsteak Clubnak, a Surly Clubnak, a Splitfarthing Clubnak, a Mogorvák Clubjának és a Füllérkaparó Clubnak, Sealet Knot, a Lepecsételt Csomónak, a royalisták clubjá-

nak és a Swift alapította Martinus Scribblerusnak, amely a Milton alapította Rotát pótolta.

A Rútak Clubjának is tagja lett, noha szép ember volt. Ezt a klubot az éktelenségnek szentelték. A tagok kötelezték magukat, hogy nem a szép nőkért fognak megverekedni, hanem a csuf férfiakért. Iszonyu arképekkel diszitették a termet, Thersites, Triboulet, Duns, Hudibras, Scarron arképeivel; a kandallón Aesopus állott két félszemű — Cocles és Camoëns — között; Cocles a balszemére volt vak, Camoëns a jobbra, mindegyiket a vak oldalával ábrázolták és a két szemnélküli arcél szembe nézett egymással. Azon a napon, amikor a szép madame Visart himlőt kapott, a Rútak Clubja poharat köszöntött reá. Ez a club a tizenkilencedik század kezdetén még virágzott; Mirabeaunak oklevelet küldtek, amelyben tiszteletbeli taggá választották.

II. Károly visszatérése után a forradalmi klubokat eltörölték. A Moorfielddel szomszédos kis utcában lerombolták azt a kis kocsmát, amelyben a Calf's Head Club, a Borjufej Club gyülekezett; azért nevezték így, mert 1649 január 30-án, amikor I. Károly vérével áztatta a vérpadot, a tagok egy borjukoponyából vörösbort ittak Cromwell egészségére.

A republikánus klubokat a monarchista klubokkal cserélték föl.

Azokban nagyon illedelmesen mulattak.

Ilyen volt a She romps Club. Elfogtak az utcán egy járó-kelő polgárosszonyt, lehetőleg fiatal és csinosat; erőszakkal bevonszolták a clubba, kényszerítették, hogy a kezein járjon, lábaival a levegőben, lehajló szoknyái eltakarták az arcát. Ha nem mutatkozott kellemesnek, kissé megesapkodták korbáccsal azt, amit semmi sem takart el. Az ő hibája volt. Az ilyen idomítás mestereit „ugratóknak” nevezték.

Ilyen volt a Hőség villámainak Clubja vagy metaphorával a Merry-danses. Itt négerekkel és fehérekkel táncoltatták a perui picante és timbirimba táncokat és főleg a Mozamat, a „rossz leány” táncot, amelynek betetőzéséül a táncosnő egy halom korpába ült és amikor fölkel, otthagyt

egy callipygos lenyomatot. Látványosságot csináltak Lucretius egy verséből.

Tunc Venus in sylvis jungebat corpora amantum.

Ilyen volt a Hellfire Club, a Lángok Clubja, ahol az istentelenségben vetélkedtek. Szentségekkel öklelöztek. A pokol volt a dija a legnagyobb istenkáromlásnak.

Ilyen volt a Fejtörő-Club, melyet azért neveztek így, mert tagjai a fejükkel gyomrozták az embereket. Néhány szélesmellű és bárgyu teherhordót szedtek össze, megkínálták egy kancsó sörrel — sőt ha kellett, erőszakolták, hogy elfogadja —, azért, hogy eltűrjön négy fejlökést a mellébe. Erre aztán fogadások történtek. Egyszer egy nagy darab, bárdolatlan walesi ember, Gogangerdd nevű, meghalt a harmadik lökésnél. Ez komoly eset volt. Vizsgálatot folytattak és az esküdtek ezt a határozatot hozták: „Meghalt szívének fölpuffadása miatt, amit a tulságosan sok ital okozott.“ Gogangerdd valóban megitta a korsó sört.

Ilyen volt a Fun Club is. A Fun szó, éppugy, mint *cant* vagy *humour*, lefordíthatatlan. A fun a tréfához képest éppen olyan, mint a paprika a sóhoz képest. Behatolni egy házba, ott összetörni egy drága tükröt, behasítani a családi arcképeket, megmérgezni a kutyát, beereszteni a macskát a madárkalitkába, ezt ugy nevezik: fun. Hamis halálhírét költeni valakinek, amitől a család gyászba öltözik, ez fun. A fun vágott szép, négyszögletes lyukat egy Holbein-festménybe Hampton-Courtban. A fun büszke lett volna, ha ő törte volna le a miloi Vénus karjait. II. Jakab alatt egy milliomos fiatal lord, aki éjszakának idején fölgyújtott egy szalmakunyhót, egész Londont megneveltette és ezért kikiáltották a *fun királyának*. A szalmakunyhóból ingben menekültek ki a szegény ördögök. A Fun Club tagjai, kik valamennyien a legmagasabb arisztokráciából valók voltak, London utcáin futkostak olyan órákban, melyben a polgárok már aludtak, letépték az ablakszárnyak sarkait, elvágták a tűzifecskendők csöveit, kilyukasztották a viztartók fenekét, leszedték a bolti cimereket, kifosztották a virágágyakat, eloltották a mécseket, elfürészelték a házak támasztógerendáit, bevették az ablakokat, főleg a szegények városrészeiben. A gazdagok tették ezt a szegényeknek. Ezért nem is emelhetek

panaszt. Különben is, tréfa volt. Ezek a szokások nem tűntek el egészen. Anglia különböző pontjain vagy az angol birtokokon, például Guerneseyben, időnként kissé megrongálják a házakat, éjszaka kidöntik a kerítést, letépi az ajtódról a kopogtatót stb. Ha ezt szegények tennék, a gályát ki nem kerülnek; de szeretetreméltó fiatal emberek teszik.

A legelőkelőbb clubnak egy császár volt az elnöke, aki félholdat hordott a homlokán és akit „a nagy Mohock“-nak neveztek. A mohock tulszárnyalta a funt. Rosszat tenni magáért a rosszért, ez volt a program. A Mohock Club nagyszerű célja ez volt: ártani. Ennek eléréséhez minden eszköz jó volt. Mielőtt mohock lett, mindenkinek meg kellett esküdni, hogy kártékony lesz. Ártani mindenáron, nem fontos, mikor, nem fontos, kinek, nem fontos, hogyan, ártani, ez volt a kötelessége. A Mohock Club minden tagjában kellett valami tehetségnek lenni. Az egyik „táncmester“ volt, ez annyit jelentett, hogy lábikrájukat szurkálván a kardjával, bakugrásokat csináltatott a parasztokkal. Mások az „izzasztáshoz“ értettek, ami annyit tesz, hogy hat-nyolc nemes vivőtőrrel a kezében körülállott valami fajankót; minthogy teljesen körülvették, lehetetlen volt, hogy valakinek hátat ne fordítson; a gentleman, akinek a hátát mutatta, azzal büntette, hogy beleszurt, mire megfordult; egy újabb szurás figyelmeztette az illetőt, hogy még egy nemes van mögötte és így tovább, mindegyik megszurta, mikor reákerült a sor; mikor a kardgyűrűbe zárt ember már eléggé vérzett és eleget forgott, táncolt, megbotoztatták inasaikkal, hogy eszméinek más irányt adjanak. Mások „megtapogatták az oroszánt“, ami abból állott, hogy nevetve megállítottak egy járókelőt, ökölesapással összezuzták az orrát és belenyomták a hüvelykujjukat a szeméibe. Ha szétfakasztották, megfizették neki.

Igy töltötték az időt a tizennyolcadik század kezdetén a londoni gazdag henyélők. A párisi henyélőknek más időtöltései voltak. Charolais ur egy puska-lövésssel a saját ajtaja előtt terített le egy polgárt. A fiatalság minden időben szeretett mulatni.

Lord David Dirry-Moir mindezen szórakozó intézményekbe belevitte az ő szabadelvű és pompás szellemét. Mint mindenki, ő is vígan fölgyújtott egy szalma- vagy fakunyhót, megperzselvén kissé a

bennlévőket, de fölépítette a házukat kőből. Megtörtént, hogy ő is a kezén táncoltatott két nőt a She Romps Clubban. Egyik leány volt, azt ellátta hozománnyal, a másik asszony volt, annak a férjét kineveztetette sekrestyéssé.

A kakasviadatok neki köszönhetik dicséretes tökéletességüket. Csodálatos látvány volt, amikor lord David egy kakast fölöltöztetett a viadalra. A kakasok a tollaiknál ragadják meg egymást, mint az emberek a hajuknál fogva. Tehát lord David annyira kopasszá tette a kakasát, amennyire csak lehetett. Ollóval levágta a tollakat a farkáról, a válláról, a fejéről és főleg a nyakáról. — Annál kevesebb jut az ellenség csőrének — mondta. Aztán szétterjesztette a kakas szárnyát és egymásután hegyesre faragta a tollakat, úgy hogy a szárnyak olyanok lettek, mintha dárdákat tűztek volna beléjük. — Ez az ellenség szemei ellen szolgál — mondogatta. Végre megvakargatta lábait egy zsebkéssel, kihegyezte a körmeit, hegyes és éles acél-sarkantyút erősített reá, reáköpött a fejére és a nyakára, bekente nyállal, mint egykor az atlétákat bekenték olajjal és ilyen ijesztően, e kiáltással eresztette el: — Ime, így lesz a kakasból sas és így lesz a baromfiból a hegyek vadja!

Lord David jelen volt az ökölviadaloknál, amelynek ő eleven szabályzata volt. A nagy mérkőzéseknél ő verette le a sok cöveket, ő feszítettte ki a kötelet, ő szabta meg, hány öl legyen a küzdőtér. Ha segéd volt, lépésről-lépésre követte a maga vivóját, egyik kezében palackkal, a másikban szivaccsal, folyton kiáltozva: *Strike fair*, üss keményen, csel-fogásokat sugott neki, míg vivott, tanácsokat adott, letörölte, ha vérzett, fölemelte, ha elbukott, térdeire vette, fogai közé dugta a palackot és saját vízzel tele szájából finom esőt szórt a szeme közé és a fülébe, ami életre keltette a haldoklót. Ha ő volt a rendező, ügyelt az ütések szabályosságára, a segédek kivül mindenkinek megtiltotta, hogy a küzdelembe beleszóljon, legyőzöttek nyilvánította a versenyzőt, aki nem állt jól szembe ellenfelével, vigyázott, hogy az összecsapások egy fél perccel se tartsanak tovább, elítélte azt, aki a fejével öklelt, megakadályozta, hogy megüssék a földrezuhant em-

bert. Mindezen tudomány nem tette pedánsná és nem gátolta a világban való forgását.

Ha ő volt a pályabíró, a megbarnult, pattanásos és szőrös párthivei valamelyik félnek nem mertek keresztülugrálni a korláton, belépni a körbe, elszakgatni a köteleket, kirántani a karókat és erőszakosan beleavatkozni a küzdelembe, hogy segítségére legyenek és megzavarják a párviadal egyensúlyát. Lord David a csekély számú pályabírákhoz tartozott, akiket nem mertek elpáholni.

Senkisémmel tudott úgy idomítani, mint ő. Az az ökölbajnok, akinek ő volt a „trainer“-e, biztos volt a győzeletről. Lord David kiválasztott egy herkulést, aki erős volt, mint a szikla és magas, mint a torony és úgy bánt vele, mint a gyermekkel. Ezt az emberi szírtet védelmi állapotából támadó állapotba helyezni, ez volt a föladat. És ehhez ő kitűnően értett. Ha egyszer befogadta a ciklopot, többé el nem hagyta. Dajkája lett. Kiszabta a borát, megmérte számára a hust, számon tartotta az álmát. Ő találta ki azt a csodálatos életmódot atléták számára, amelyet azóta Moseley följutott: reggel egy nyers tojás és egy pohár sherry, délben véres ürücomb és tea, négy órakor piritott kenyér és tea, este fehér sör és piritott kenyér. Utána levetkőztette az embert, meggyurta és lefektette. Az utcán el nem vesztette a szeme elől, elhárított tőle minden veszélyt, az elszabadult lovakat, a kocsik kerekeit, a részeg katonákat és a szép lányokat. Örködött az erkölcesi fölött is. Ez anyai gondviselés folytán szüntelenül új tökéletességekhez jutott a gyámfiu. Megtanította az ökölesapásra, amely bezuzza a fogakat és megmutatta, hogyan kell a hüvelykujjal szétnyomni az ellenfél szemét. Megható oktatás.

Igy készült elő a politikai életre, melyre idővel hivatott volt. Nem kis dolog tökéletes gentlemanné válni.

Lord Dirry-Moir szenvedélyesen szerette az utcasarki látványosságokat, a cifra vásári bódékat, a cirkuszokat furcsa állataikkal, a kötélháncosok sátrait, a clownokat, szemfényvesztőket, bohócokat, a szabadban előadott komédiákat és vásári csodákat. Az igazi nagyur az, aki kedveli a nép embereit, azért látogatta

lord David a koresmákat és London meg az Öt Kikötő látványosságait. Hogy szükség esetén matrózokkal és teherhordókkal birkózhassék, anélkül, hogy a fehér hajórajban viselt rangja ellen vétene, mindig matrózzubbonyt huzott magára, valahányszor ilyen helyekre ment. Alakoskodásához igen kényelmes volt, hogy nem viselt parókát, mert a nép még XIV. Lajos alatt is megtartotta a haját, mint az oroszán a sörényét. Így szabadon érezhette magát. A kisemberek, kikkel ilyen sokaságban találkozott és összekeveredett, nagyra becsülték és nem tudták, hogy lord. Tom-Jim-Jack-nek hívták. Népszerű volt ezen a néven és nagyhirű e korhelyek között. Mesterien utánozta a csöcseléket. Az öklével is lecsapott, ha alkalom nyílt reá. Életmódjának ezt a részét lady Josiane ismerte és nagyra becsülte.

IV. Anna királynő.

I.

Anna, Angolország királynője állott e pár fölött. Akármelyik asszony, akivel elsőnek találkozunk: ez volt Anna királynő. Vidám volt, jóindulatu és majdnem felséges. Egyetlen tulajdonsága sem volt erény, egyetlen tökéletlensége sem volt bűn. Termete gömbölyű, rosszasága durva, jósága ostoba. Szívós és ernyedt volt egyszerre. Mint hitves hűséges és hűtlen volt, mert voltak kegyencei, akiknek odaadta a szívét, de ágyát férjének őrizte meg. Kereszténynek vakbuzgó volt és eretnek. Csak egy szépsége volt izmos Niobe-nyaka. Alakjának többi része rosszul sikerült. Félszegül kacér és tisztességes volt. Fehér és finom bőrét szívesen mutogatta. Tőle származik a nyakhoz szorított nagy gyöngyfüzerek divatja. Szűk homloka volt, érzéki ajkai, husos arca, nagy és rövidlátó szemei voltak. Rövidlátása a szellemére is kiterjedt. Imitt-amott kitörő jókedvét leszámítva, mely majdnem olyan súlyos volt, mint a haragja, bizonyos szótlan zsörtölődésben és zsémbelő némaságban élt. Néha szavak csusztak ki a szájából, melyeknek értelmét ki kellett találni. A jó asszony és

a gonosz ördög keveréke volt. Szerette a váratlant, ami mélységesen asszonyi tulajdonság. Anna az általános Évának nagyjából kifaragott vázlata volt. Ennek a vázlatnak jutott a véletlen, a trón. Szeretett inni. A férje dán eredetű volt.

Mint tory, whigekkel kormányzott. Mint aszszony, balgán. Rohamai voltak, törni, zuzni szeretett. Soha ügyetlenebb teremtés nem kezelte az állam ügyeit. Földre ejtette az eseményeket. Egész politikája repedezett volt. Kitünően tudott nagy szerencsétlenségeket csinálni kis okokból. Ha szeszélye támadt tekintélyét éreztetni, ezt úgy hívta: *közéjük ütni a piszkavassal*.

Mélyen elgondolkodó arccal mondott ilyeneket: „Semmiféle pair nem jelenhet meg a király előtt kalapban, kivéve Courcy, kinsalei báró, Irland pairje.“ Azt is mondta: „Igazságtalanság lenne, ha a férjem nem lenne lord-admiral, miután az atyám is az volt.“ És dániai György első admirális lett Angliában „és Ó Felsége valamennyi gyarmataiban“. Örökösen rossz kedvet izzadott ki; gondolatait nem fejezte ki, hanem kiizzadta. Volt valami a sphinxből ebben a libában.

Nem gyűlölte a funt és a bosszantó, ellenséges tréfát. Ha Apollót pupossá teheti, örült volna. De azért meghagyta volna istennek. Jóságában az volt az eszménye, hogy senkit kétségbe ne ejtsen és mindenkit untasson. Gyakran mondott nyers szavakat és nem sok hiányzott, hogy káromkodják, mint Erzsébet. Időnként egy férfierszényből, amely a szoknyáján függött, kivett egy kis vert ezüst dobozt, amelynek födelén az ő arcéle volt e két betű között: Q. A.* kinyitotta a dobozt, ujja hegyével kivett egy kis kenőcsöt, amellyel kipirosította az ajkait.

Aztán, eképen rendbehozván a száját, nevetett. Nagyon szerette a zélandi lapos mézeskalácsot. Büszke volt arra, hogy kövér.

Noha inkább puritán volt, mint akármilyen más, szívesen járt színházi előadásokra. Szándéka volt francia mintára zeneakadémiát fölállítani. 1700-ban egy Forteroche nevezetű francia egy „Királyi Cirkuszt“ akart építeni, amely négyszázezer font költ-

↳ * Queen Ann. Anna királyné.

séget okozott volna, ami ellen d'Argenson tiltakozott; ez a Forteroche átment Angliába és följárlotta Anna királynőnek, akit egy pillanatig csábitott a gondolat, hogy Londonban gépekkel fölszerelt színházat építsen, szebbet, mint a francia királyé. Mint XIV. Lajos, ő is szerette, ha a fogatja vágta. Fogatjai fölváltásokkal néha nem egészen öt-negyedóra alatt megtették az utat Windsortól Londonig.

II.

Anna idejében semmiféle összejövetelt nem lehetett tartani két békebíró hozzájárulása nélkül. Tizenkét ember gyülekezése már hűtlenség volt, ha csupán osztrigát enni és sört inni gyültek is össze.

Ez a különben jóindulatu uralom különös szigorúsággal, erőszakkal fogdosatott össze matrózokat a hajóhad számára, ami szomorú bizonyossága annak, hogy az angol inkább alattvaló, mint polgár. Századok óta folytatták az angol királyok ezt a zsarnoki eljárást, amely fölött különösen Franciaország diadalmaskodott és méltatlankodott. Kissé csökkentette ezt a diadalt, hogy az angol matrózfogdosással a francia katonafogdosás állott szemben. Franciaország nagyobb városaiban minden épkézláb férfit, aki a dolga után járt az utcán, állandóan az a veszedelem fenyegette, hogy a fogdmegek behurcolják egy házba, amelyet *kemencének* neveztek. Ott összezárták valamennyit, kiválasztották azokat, akik a szolgálatra alkalmasak voltak és azokat a toborzók eladták a tiszteknek. 1695-ben harminc ilyen kemence volt Párisban.

A törvények, amelyeket Anna királynő Irland ellen kibocsátott, kegyetlenek voltak.

Anna 1664-ben született, két évvel London égése előtt, amiből a csillagjósok (még voltak ilyenek, bizonyossága XIV. Lajos, aki ilyen asztrológus jelenlétében született és egy horoscopba pólyázták bele) azt jövendölték, hogy „idősebb nővére lévén a tüznek“, királynő lesz. Az is lett, hála az asztrológiának és az 1688-iki forradalomnak. Nagyon megaláztatnak érezte magát, hogy csak Gilbert, canter-

buryi érsek volt a keresztapja. A pápa keresztleánya senkisémmé lehetett többé Angliában. Egy egyszerű primás nagyon közepszerű keresztapa. Annának be kellett érnie vele. Az ő hibája volt. Miért lett protestáns?

Dánia megfizette a szüzességét, *virginitas empta*, mint a régi okiratok mondják, hatezerkétszázötven font sterling özvegyi járadékkal a wardinburgi birtok és Fehmarn-sziget terhére.

Anna szokásból, meggyőződés nélkül, Vilmos hagyományait követte. E forradalomból született királyság alatt az angoloknak annyi szabadságuk volt, amennyi elért a londoni Tower között, ahová a szónokokat zárták és a pellengér között, ahová az írókat állították. Anna beszélt kissé dánul a férje kedvéért és egy kissé franciául Bolingbroke kedvéért. Tisztára zagyvalék volt, de — főleg az udvarnál — nagy divat volt, hogy az angolok franciául beszéljenek. Csak franciául lehetett szellemeskedni. Anna foglalkozott a pénzekkel, főképen a rézpénzzel, mely a legkevésbé értékes és a legnépszerűbb volt és azokon nagynak akart mutatkozni. Uralkodása alatt hatféle farthingot vertek. Az első háromnak a hátán csak egy trón volt; a negyediknek a hátára diadalszekeket vésettek, a hatodikra pedig egy istennőt, aki egyik kezében kardot, a másikban olajágot tart ezzel a körirattal: *Bello et Pace*, Háboru és béke. A nyíltszívű és kegyetlen II. Jakab leánya durva volt.

És mégis, alapjában szelid volt. Az ellentmondás csak látszólagos. A harag megváltoztatta. A cukor is fölforr, ha tüzre teszik.

Anna népszerű volt. Angolország szereti az uralkodó nőket. Miért? Franciaország a nőket kizárta a trónöröklésből. Ez máris egyik oka. Talán nincs is másik ok. Az angol történetírók számára Erzsébet a nagyság, Anna a jóság. Ahogy akarják. Legyen. De semmi finomság nincs abban a női uralomban. A vonalai nehézkesek. Durva nagyság és durva jóság. Annak, amit Anglia tart az ő szeplőtelen erényükről, nem mondunk ellent. Erzsébet szüzességét Essex mérsékelte, Anna hitvesi hűségét pedig Bolingbroke teszi bonyolulttá.

Együgyü szokása a népeknek, hogy a királynak tulajdonítják, amit ők maguk tesznek. Harcolnak. Kié a dicsőség? A királyé. Fizetnek. Kié a pompa? A királyé. És a nép szereti, ha a király ilyen gazdag. A szegényektől egy tallért kap a király és egy fillért ad a szegényeknek. Mily nagylelkű! Az óriási talapzat megbámulja törpe terhét. Mily magasan áll ez az apró myrmidon a hátamon! Egy törpének kitünő módja van arra, hogy nagyobb legyen az óriásnál: csak a vállára kell kapaszkodnia. De az a különös, hogy az óriás ezt megengedi és az az ostobaság benne, hogy csodálja a törpe nagyságát. Emberi együgyűség.

A lovasszobor, amit csak királyoknak állítanak, nagyon jól jelképezi a királyságot: a ló a nép. Csak-hogy ez a ló lassanként átalakul. Kezdetben számár volt, a végén oroszlán lesz. Akkor földre veti a lovagját, mint 1642-ben Anglia és 1789-ben Franciaország; néha föl is falja, mint 1649-ben Anglia és 1793-ban Franciaország.

Hogy az oroszlánból megint számár lehet, az meglepő, de így van. Látható Angliában. Megint magukra vették a royalista bálványimádás nyergét. Queen Ann, mint mondtuk, népszerű volt. Mit követett el érte? Semmit. Semmi, ez az egész, amit Angolország királyától követelnek. Ezért a semmiért kap évente vagy harminc milliót. Angliának Erzsébet alatt csak tizenhárom hadihajója volt, I. Jakab alatt harminchat, 1705-ben pedig már százötvenet számlált. Az angoloknak három hadseregük volt, öt-ezer ember Cataloniában, tizezer Portugáliában, öt-venezer Flandriában, ezenkívül évenként negyven milliót fizetett a monarchikus és diplomatikus Európának, ennek a rimának, melyet mindig az angol nép tartott ki. A parlament harmincégymilliónyi életjáradékos hazafias kölcsönt szavazott meg; az aláírásokat kényszer útján szerezték hozzá. Angolország egy hajórajt Keletindiába, egy másikat a spanyol partokra küldött Leake tengernaggyal, nem számítva a négyszáz vitorlás tartalékot Showell tengernagy alatt. Angolország magába olvasztotta Skóciát. Hochstett és Ramillies között voltak, egyik győzelem már sejtette a másikat. Anglia a hochstetti

hurokvetéssel fogságba ejtett huszonhét zászlóaljot, négy dragonyosezredet és száz mérföldnyi területet ragadott el a franciáktól, akik rémülten menekültek a Dunától a Rajnáig. Anglia kinyújtotta a kezét Sardinia és a baleari szigetek után. Diadalmasan kísért kiötöibe tiz elfogott spanyol sorhajót és számos arannyal terhelt szállítóhajót. A Hudson-öbölt és szorost XIV. Lajos félig már elvesztette és mindenki érezte, hogy el fogja veszíteni Acadiet, Saint-Christopet és a Terre-Neuve-öt és hogy nagy szerencse lesz, ha Anglia eltüri, hogy a francia király a Breton-fokon halászhaszon tőkehalat. Angolország megteszi vele azt a szégyent, hogy ő maga kénytelen lesz lerombolni a dunquerquei erődítéseket. Addig is elvette Gibraltárt és Barcelonát. Mennyi nagy dolgot vitt véghez! Hogyne csodálták volna Anna királynőt, aki fáradságot vett magának, éppen ebben a korban élni?

Bizonyos nézőpontból Anna uralkodása olyan, mintha XIV. Lajos uralmának visszaverődése lenne. Anna, egy percig párhuzamban állva e királlyal azon a találkozáson, amit történelemnek neveznek, visszfényszerű hasonlóságot mutat vele.

Mint amaz, ő is a nagy uralkodót játssza; neki is megvannak az emlékművei, művészetei, győzelmei, hadvezérei, írói, pénztára, amelyből a híres embereket eltartja, csarnoka a felségét környező remekművek számára. Az ő udvara is diadalmas környezet volt, rendekben és lépcsőzetekben. Kicsinyített mása volt a versaillesi udvar nagy embereinek, akik ma már nem valami nagyok. A káprázat nem hiányzott; ha hozzátesszük a *God save the queen*-t, amelyet már akkor is elvehettek volna Lullitól, az illúzió tökéletes. Egy személyiség se hiányzik. Christophe Wren igen megfelelő Mansart; Somers fölé Lamoignonnal Annának volt egy Racineja is, Dryden; egy Boileauja, Pope; Colbertje volt Godolphin, Louvois helyett Pembroke és Marlborough személyében Turenne. De nagyobbak voltak a parókák és kisebbek a homlokok. Egészében ünnepélyes volt és pompázó, Windsor pedig ez időben majdnem olyan volt, mint Marly. De minden nőies volt és Tellier atyát Anna mellett Sarah Jenningsnek hívták. Különben a kezdődő gúny, amelyből ötven év múlva filozófia lesz,

már kezd kirajzolódni az irodalomban és a protes-
táns Tartufferől Swift rántja le az álarcot, mint
ahogy a katolikus Tartuffe-öt Molière leplezi le. Noha
ez időben Anglia civódik Franciaországgal, sőt meg
is veri, mindenben utánozza és követi és az, ami
Anglia homlokán ragyog, az francia világosság. Kár,
hogy Anna uralkodása csak tizenkét évig tartott,
különben az angolok nem soká kéretnék magukat,
hogy Anna századjáról beszéljenek úgy, mint mi
XIV. Lajos századjáról beszélünk. Anna 1702-ben
tünt föl, amikor XIV. Lajos már hanyatlott. A tör-
ténelem furesasága az, hogy e halvány csillag fölke-
lése összeesik a biborszinü csillag lenyugvásával és
hogy, mikor Franciaországnak Nap-királya volt,
Angliában a Hold-királynő uralkodott.

Egy részletet föl kell jegyezni. XIV. Lajost, bár
hadat viseltek ellene, nagyon csodálták Angliában.
Ilyen király kell Franciaországnak, mondták az an-
golok. Az angolok szabadságszeretete belenyugodott
mások szolgaságába. Ez a jóakarát a szomszédok lán-
cai iránt néha a szomszéd zsarnokért való lelkesedé-
sig megy.

Röviden, Anna *buldoggá tette népét*, mint Beeve-
rell könyvének francia fordítója kedves következetes-
séggel háromszor is ismétli az ajánlás 6. és 9. meg
az előszó 3. lapján.

Országos Széchenyi Könyvtár IV.

Anna királynő kissé neheztelt Josiane herceg-
nőre két okból.

Először, mert csinosnak találta Josiane her-
cegnőt.

Másodszor, mert csinosnak találta Josiane her-
cegnő vőlegényét.

Két ok elég egy nőnek ahhoz, hogy féltékeny le-
gyen; királynőnek egy is elég.

Tegyük hozzá, azért is haragudott reá, mert a
nővére volt.

Anna nem szerette, ha a nők csinosak voltak.
Ugy találta, hogy ez ellenkezik az erkölcsökkel.

Ő, a maga részéről, rut volt.

De nem ő választott így.

Vallásosságának egy részét az okozta, hogy csuf volt.

A szép és bölcselkedő Josiane alkalmatlan volt a királynénak.

Egy rut királynénak nem valami kellemes nővér egy szép hercegnő.

Egy másik kifogása volt Josiane bizonytalan származása.

Annának Anne Hyde, egy egyszerű lady volt az anyja, akit II. Jakab törvényesen, de mindenkit megbotránkoztatva, yorki herceg korában vett nőül. Anna, akinek ily alantas vér folyt ereiben, csak félig érezte magát királynak, Josiane pedig, aki egészen szabálytalanul jött a világra, szinte aláhuzta a királynénak kevésbé, de valóban szabálytalan származását. A mésallianceból származó leány nem nagy örömmel látta közelében állni a fattyugyermekeket. Az összehasonlítás igen alkalmatlan volt. Josiane jogosan mondhatta Annának: az én anyám fölér az önével. Az udvarnál ezt nem mondták, de nyilván gondolták. És ez kellemetlen volt ő királyi felségének. Minek ez a Josiane? Micsoda gondolat volt, hogy megszülessen? Mire való egy Josiane? Némelyik rokonság lealacsonyító.

De Anna mégis jó arcot mutatott Josianének.

Talán szerette volna, ha nem lett volna a nővére.

Országos Széchényi Könyvtár

VI. Barkilphedro.

Hasznos az emberek cselekedeteit ismerni és némi fölügyelet igen böles dolog.

Josiane kissé kémleltette lord Davidot egy emberével, akiben bizott és akit Barkilphedronak neveztek.

Lord David tapintatosan figyeltette Josianet egy emberével, aki felől biztos volt és akit Barkilphedronak neveztek.

Anna királynő a maga részéről titokban értesüléseket szerzetett Josiane hercegnőnek, az ő fattyu nővéreinek és lord Davidnak, balkézről leendő sógorának, minden tettéről és mozdulatáról egy

emberével, akire biztosan számíthatott és akit Barkilphedronak neveztek.

Ennek a Barkilphedronak a keze alatt három billentyű volt: Josiane, lord David, a királynő. Egy férfi két nő között. Mennyi lehetséges moduláció! Milyen keverése a lelkeknek!

Barkilphedro nem volt mindig olyan pompás helyzetben, hogy egyszerre három fülbe suttoghattott volna.

A yorki herceg régi eselédje volt. Kisérlete, hogy egyházi rendbe lépjen, meghiusult. A yorki hercegnek, a királyi pápistaságból és törvényes anglikánizmusból összetevődött angol és római hercegnek volt katolikus udvara és protestáns udvara, tehát könnyen elhelyezhette volna Barkilphedrot valamelyik hierarchiában; de nem találta sem elég katolikusnak, hogy alamizsnássá tegye, sem elég protestánsnak, hogy káplánná nevezze ki. Így esett, hogy Barkilphedro két vallás közt lelkiileg a földre ült.

És ez nem a legrosszabb helyzet csuszó-mászó lelkeknek.

Bizonyos utakat csak hason csuszva lehet megtenni.

Alacsony, de tápláló szolgaság volt hosszú ideig Barkilphedro egész élete. Az inaskodás sem csekélység, de ő többet akart a hatalomból. Talán el is érte volna, de bekövetkezett II. Jakab bukása. Mindent újra kellett kezdeni. Nem volt mit tenni a mogorva III. Vilmos alatt, akinek uralkodói modora a kényesség volt, amit ő becsületességnek hitt. Barkilphedro, mikor pártfogóját, Jakabot trónjától megfosztották, nem került mindjárt rongyokba. Valami, ami a bukott fejedelmeket túléli, egy ideig fön tartja az ő elősdijeiket is. A megmaradt nedv még két-három napig élteti a gyökerestől kitépett fa leveleit; aztán hirtelen elsárgulnak és elszáradnak; az udvaroncok szintén.

Hála annak a bebalzsamozásnak, amelyet legitimitásnak neveznek, maga az elbukott és elüzött fejedelem továbbra is fönmarad, nem így az udvaronc, aki sokkal jobban meghal, mint a király. A király mumia ott kint, az udvaronc kísértet itthon. Rendkívül sovány egy árnyéknak az árnyéka.

Barkilphedro tehát éhezni kezdett. Akkor a tudományra vetette magát.

De még a konyhákból is kilökték. Néha azt sem tudta, hol aludjék. Ki szabadit meg a szép csillagoktól? — mondta. És küzdött. Mindaz, ami a türelmes nyomoruságban érdekes lehet, benne megvolt. A hangyák kiváló képessége, hogy lyukat tudnak vájni alulról fölfelé; ezt ő is tudta. II. Jakab nevével, az emlékek, a hűség, az érzékenyülés stb. segítségével elhatolt egészen Josiane hercegnőig.

Josiane kegyébe fogadta ezt az embert, akinek nem volt egyébe, csak nyomorusága és szelleme, két megható dolog. Bemutatta lord Dirry-Moirnak, szállást adott neki a közös helyiségben, háznépéhez számította, jó volt hozzá, sőt néha beszélt is vele. Barkilphedro többé se nem fázott, se nem éhezett. Josiane tegezte. Divat volt a nagyuri hölgyek közt, hogy tegezték az írókat, akik türték. Mailly marquise fekve fogadta Royt, akit sohasem látott és így szólt hozzá: *Te vagy az, aki az Année galante-ot irta? Jó napot.* Később az írók visszaadták a tegezést. Olyan nap is elkövetkezett, amikor Fabre d'Églantine így szólt Rohan hercegnőhöz:

— *Nem te vagy az a Chabotné?*

Barkilphedronak siker volt az, ha tegezték. Ő elbájolta. Ő vágyódott erre a fölülről lefelé való meghittsége.

— Lady Josiane tegez! — mondta magában és kezeit dörzsölte.

Ezt a tegezést arra használta föl, hogy tért nyerjen. Házibutorféle lett Josiane belső szobáiban, nem zavaró, észrevétlen; a hercegnő majdnem inget váltott előtte. De mindez mégis bizonytalan volt. Barkilphedro helyzetet akart teremteni magának. Egy hercegnő már a fele útja ennek. Egy földalatti folyosó, amely a királynőig ér, ez még hiányzott a munkához.

Egy napon Barkilphedro így szólt Josianehoz:

— Volna-e kedve Kegyelmességednek engem boldoggá tenni?

— Mit akarsz? — kérdezte Josiane.

— Egy hivatalt.

— Hivatalt! neked!

— Igen, urnóm.

— Hogy jut eszedbe hivatalt kívánni? Te semmire sem vagy jó.

— Éppen azért.

Josiane föl kacagott.

— Melyik hivatalt szeretnéd azok közül, amikre alkalmatlan vagy?

— Az Óceán palacknyitogatóját.

Josiane még hangosabban kacagott.

— Hát az micsoda? Te tréfálsz.

— Nem, asszonyom.

— Mulatságból komolyan fogok felelni neked — mondta a hercegnő. — Mi akarsz lenni? Ismételd.

— Az Óceán palacknyitogatója.

— Minden lehetséges az udvarnál. Van ilyen hivatal?

— Igen, urnóm.

— Új dolgokat tudok meg. Folytasd.

— Ez a hivatal valóban létezik.

— Esküdj meg a nemlétező lelkedre.

— Esküszöm.

— Semmit sem hiszek neked.

— Köszönöm, urnóm.

— Kezd újra; mit akarnál?

— Letörni a pecsétet az Óceán palackjairól.

— Nos, ez a hivatal nem lehet nagyon fárasztó. Olyan lehet, mint egy bronzlovat kefélni.

— Körülbelül.

— Semmittevés. Valóban, ilyen hivatalba való vagy. Ott megfelelhetsz.

— Látható, hogy valamire mégis jó vagyok.

— Ah, te bolondozol. Az az állás valóban létezik?

Barkilphedro tiszteletteljesen komoly magatartást öltött.

— Urnóm, van önnek egy felséges atyja, II. Jakab király és egy fenséges sógora, dániai György, cumberlandi herceg. Atyja volt, sógora pedig most Angolország lord-admirálja.

— Ezek azok az ujdonságok, amiket velem közölni akarsz? Ezt éppen olyan jól tudom, mint te.

— Ime, elmondom azokat, amiket Kegyelmeséged nem tud. Háromféle dolog van a tengerben: az, ami a víz fenekén van, a *Lagon*; az, ami a víz színén uszik, a *Flotson*; és az, amit a víz partra vet, ez a *Jetson*.

— Aztán?

— Ez a három dolog, a *Lagon*, *Flotson* és *Jetson*, a lord-admiralhoz tartozik.

— Aztán?

— Érti Kegyelmességed?

— Nem.

— Minden, ami a tengerben van, amit elnyel, amit a színén hordoz és amit kivet, mind Angolország admiráljáé.

— Mind. Jól van. És azután?

— Kivéve a tokhalat, mert az a királyé.

— Azt hittem — mondta Josiane —, hogy mind-ez Neptuné.

— Neptun egy ostoba fickó. Mindent kieresztett a kezéből. Engedte, hogy az angolok mindent elvegyenek tőle.

— Fejezd be.

— A tenger zsákmánya; ezt a nevet adták a leleteknek.

— Jó.

— És ezek kimeríthetetlenek. Mindig van valami, ami elmerül, vagy uszik, vagy kivetődik. A tenger adója ez. Angliának vámot fizet a tenger.

— Nem bánom. Végezz már.

— Kegyelmességed megérti, hogy ily módon az oceán egy irodát teremt.

— Hol?

— Az admiralitáson.

— Miféle irodát?

— A tenger zsákmányainak irodáját.

— Nos?

— Ez az iroda ismét három hivatalra oszlik: *Lagon*, *Flotson* és *Jetson*; és minden hivatalban van egy tisztviselő.

— És aztán?

— A nyílt tengerről egy hajó értesíteni akar valakit, hogy ebben a szélességben hajózik, hogy találkozott egy tengeri szörnyel, hogy partot lát, hogy végszükségben van, hogy el fog sülyedni, hogy elveszett stb., a kormányos fog egy palackot, beletesz egy darab papírt, melyre ráírta a dolgot, lepecsételi a száját és bedobja a palackot a tengerbe. Ha a palack elmerül, akkor a *Lagon*-hivatalhoz tartozik, ha uszik, akkor a *Flotson*-tiszt dolga, ha a hullámok partra sodorják, akkor az a *Jetson*-tiszt hatásköréhez tartozik.

- És te Jetson-tiszt akarsz lenni?
- Határozottan.
- És ez az, amit az Óceán palacknyitogatójának neveztek?
- Igen, minthogy ez a hely létezik.
- Miért kívánod ezt a helyet jobban, mint a másikat?
- Mert ez ebben a percben betöltetlen.
- Miben állnak a teendőik?
- Urnóm, 1598-ban egy bekátrányozott palackot talált egy halász, amely megfeneklett az Epidium Promontorium homokpartjain. Elvitték Erzsébet királynőhöz és a pergamen, amit a palackból kihuztak, tudtára adta Angliának, hogy Hollandia szó nélkül birtokába vett egy ismeretlen földet, az új Zemlyát, *Nova Zemla*, hogy ez 1596-ban történt, hogy ezen a vidéken az embert megeszik a medvék, hogy a módot, amelyen a telet el lehet ott tölteni, följegyezték egy papírra és azt egy tokba zárva fölakasztották a faház kéményébe, amelyet a szigeten építettek a hollandiaiak, akik valamennyien meghaltak és hogy ez a kémény egy hordóból készült, amelynek a fenekét beütötték és úgy erősítették a tetőhöz.
- Keveset értek ebből a zagyva beszédből.
- Lehet, Erzsébet megértette. Ha egy tartományal több jut Hollandiának, akkor Anglia egy tartományt veszített. A palackot, amely a figyelmeztetést hozta, nagyon fontosnak tartották. És attól a naptól kezdve, aki lepecsételt palackot talál a tengeren, fölakasztás terhe alatt tartozik az angol admirálisnak beszolgáltatni. Az admirális e palackok fölnyitásával megbiz egy tisztet, aki, ha szükséges, értesíti őfelségét.
- Gyakran érkezik palack az admirálishoz?
- Ritkán. De az mindegy. Az állás létezik. Hivatalos helyiség és lakás jár vele az admiralitáson.
- És mennyit fizetnek ezért a semmittevésért?
- Száz guineát évenként.
- És te ezért alkalmatlankodsz nekem?
- Meg lehet élni belőle.
- Koldusmódon.
- Amint a fajtámhoz illik.
- Száz guinea csak füst.

— Amiből Önök egy percig élnek, abból mi élünk egy évig. Ez az előnye a szegényeknek.

— Megkapod azt az állást.

Nyole nappal később, hála Josiane jóakarátának és lord David Dirry-Moir hitelének, Barkilphedro megszabadult az ideiglenességtől, szilárd, biztos talajra tette a lábát és száz guinea jövedelemmel alkalmazták az admiralitáson.

VII. Barkilphedro furakodik.

Egy sürgős dolog van mindenekelőtt: hálátlanná lenni.

Barkilphedro nem mulasztotta el.

Miután annyi jótéteményben volt része Josianétól, természetesen most nem volt más gondolata, mint hogy megbosszulja magát.

Füzzük közbe, hogy Josiane szép, nagy, fiatal, gazdag, hatalmas és ragyogó, Barkilphedro pedig csuf, kicsi, öreg, szegény, gyámoltalan és ismeretlen volt. Ezért is csak meg kellett magát bosszulnia!

Ha valaki csupa sötétségből van, hogyan bocsásson meg annyi sugárzást?

Barkilphedro irlandi volt, de megtagadta Irlandot, rossz fajta!

Barkilphedronak csak egy előnye volt: a ropant nagy hasa.

A nagy hasat a jóság jelének tartják. De ez a has csak Barkilphedro képmutatásához tartozott. Mert ez az ember igen gonosz volt.

Milyen koru lehetett Barkilphedro? Semmilyen. Mindig annyi esztendő volt, amennyi pillanatnyi terveihez kellett. Öreg volt ráncai és ősz haja miatt, de fiatal volt szellemének elevenségénél fogva. Nehézkes és fürge volt, mint egy vizilóba ojtott majom. Bizonyára royalista, de lehet, hogy republikánus; talán katolikus, kétségkívül protestáns. Bizonyára a Stuartokkal tartott; nyilvánvaló, hogy Brunswick-párti volt. Valaki mellett állást foglalni, csak akkor hasznos, ha ugyanakkor ellene foglalunk állást. Barkilphedro ezt a bölcsességet gyakorolta.

„Az Oceán palacknyitogatójának“ hivatala nem volt olyan nevetséges, mint Barkilphedro elbeszélése után hinni lehetne. Azok a fölszóalások — ma szavalásnak minősitenék — amelyeket Garcia-Ferrandez tett az ő *Tengeri utmutatójában* a megfeneklett tárgyak elrablása — az ugynevezett *szilánkokhoz való jog* — ellen és a hajóroncsoknak a partlakók által való kifosztása ellen, föltűnést keltettek Angliában és a hajótöröttek elérték azt az eredményt, hogy ezentul vagyonukat, holmijukat és tulajdonukat nem a parasztok lopták el, hanem elkobozta a lord-admiral.

Minden törmelék, amit a tenger az angol partokra vetett, áruk, hajóroncsok, csomagok, ládák stb. a lord-admiralhoz tartoztak; de — és itt látszik meg az állás fontossága, amelyet Barkilphedro kért — különösen az üzenetek és értesítések tartályai keltették föl az admirális figyelmét. A hajótörések Anglia komoly gondjaihoz tartoztak. Minthogy a hajózás az élete, a hajótörés a legfőbb aggodalma. Angliát örökösen nyugtalanítja a tenger. A kis üvegpalack, amelyet a pusztuló hajó a tengerbe vet utolsó tudósításával, minden tekintetben fontos. Tudósítás a hajóról, a személyzetről, a hajótörés helyéről, idejéről, módjáról, tudósítás a szelekről, amelyek a hajót elpusztították, tudósítás az áramlatokról, amelyek az uszó palackot a partra vetették. Az a hivatal, amelyet Barkilphedro elfoglalt, több mint egy századja megszűnt, de valóban hasznos volt. Utoljára doddingtoni William Hussey viselte ezt a címet Lincolnban. Az, aki e hivatalt viselte, olyasféle volt, mint a tenger ügyeinek előadója. Minden lezárt és lepecsételt edény, palack, kis üveg, szelence stb., amit a dagály az angol partokra vetett, az ő kezébe került; csak neki volt joga fölbontani; ő tudta meg legelsőnek tartalmuk titkát; ő osztályozta és föliratokkal ellátva, beiktatta őket; ez a kifejezés: *beszállásolni egy papírt az iktatóba*, innen származik és még most is használatos a la Manche-szigeteken. Semmiféle tartályt nem lehetett másképp fölnyitni, csak az admirális két, titoktartásra fölesküdtött bírójának jelenlétében, akik a fölbontásról szóló jegyzőkönyvet a Jetson-hivatal vezetőjével együtt aláírták. De ezek a bírák hallgatnak, ennél fogva Barkilphedro tetszésétől sok függött,

mint például elhallgatni vagy nyilvánosságra hozni valamit.

Ezek a gazdátlan tárgyak távolról sem voltak olyan ritkák és jelentéktelenek, mint ahogy Barkilphedro Josianenek mondta. Néha elég hamar érték a szárazföldet, néha csak évek múlva. Ez a szelektől és az áramlatoktól függött. A vízbe dobott palackok eme divatja elmúlt, mint a fogadalmi tárgyaké; de abban az időben a meghalni készülők szívesen közölték ily módon utolsó gondolatukat Istennel és az emberekkel. Az Audlyene-kastélyban őriznek egy pergament, amelyen a suffolki grófnak, I. Jakab alatt Anglia főkinestárnokának följegyzései vannak, amelyek szerint csupán az 1615. évben ötvenkét bekátrányozott ivótököt, palackot és fiolát — pusztuló hajók tudósításaival — szállítottak és iktattak be a lord-admiral hivatalába.

Az udvari hivatalnokok olyanok, mint az olajfoltok, folytonosan terjednek. Így lett a kapusból kancellár és a lovászból tábornok. Az a tisztviselő, akire a Barkilphedro hivatalát bizni szokták, rendszeren az udvar bizalmas embere volt. Erzsébet akarta így. Az udvarnál aki bizalmast mond, cselszöveget mondott, aki pedig cselszövegről beszél, előmenetelről beszél. Ez a hivatalnok végül tekintélyes személlyé nőtte ki magát. Irástudó volt és rangban közvetlenül a két alamizsnás után következett. Szabadon beléphetett a palotába, eljuthatott egész a hálószobáig, noha ez csak „alázatos belépés” volt, *humilis introitus*. Mert az volt a szokás, hogy ő értesítette az uralkodót leleteiről, ha azok érdeemesek, nagyon különösek voltak, mint a két-ségbeesettek végrendeletei, istenhozzádok a hazához, tengeren történt visszaélések és bűnök leleplezései, hagyományozások a korona számára stb., továbbá, hogy ő tartotta fenn az összeköttetést az udvar és a hivatal között, ő adott számot ő felségének a gyászos palackok fölbontásáról. Az Océán cabinet-noirja volt ez.

Erzsébet, aki szívesen beszélt latinul, azt kérdezte Berkshireben Tamfield de Coleytől, aki az ő idejében Jetson-tiszt volt, mikor bemutatott neki néhány ilyen vízholdta iratot: *Quid mihi scribit Neptunus?* Mit irt nekem Neptun?

A furás készen volt. A hangya célhoz ért. Barkilphedro megközelítette a királynőt.

Csak ezt akarta.

Talán szerencséjét akarta megalapítani?

Nem.

A másokét akarta elrontani.

Ez még nagyobb boldogság.

Ártani annyi, mint élvezni.

Nem mindenkinek adatott meg, hogy határozatlan, de kérellehetetlen vágy éljen benne ártani és ezt sohase veszítse szem elől. Barkilphedroban megvolt ez az állandóság.

Gondolata úgy odatapadt valamihez, mint a buldog állkapcsa.

Komor elégedettséggel töltötte el, hogy kérellehetetlennek érezte magát. Semminek a hiányát nem érezte, ha zsákmányt érzett a fogai között vagy a lelkében azt a bizonyosságot, hogy rosszat tehet.

Elégedetten didergett abban a hitben, hogy más is fázik.

Gonosznak lenni gazdagság. Némely embert, akit szegénynek tartanak és aki valóban az, gazdaggá tesz a rosszindulat és jobban is szereti így. A megelégedésben van mindenünk. Rosszat elkövetni ugyanaz, mint egy jótétemény, többet ér a pénznél. Rossz annak, aki elszenvedi, jó annak, aki elkövette. Catesby, Guy Fawkes társa a puskaporos pápista-összeesküvésben azt mondta: *Egy millió font sterlingért nem adnám, ha a parlamentet lábbal fölfelé a levegőben röpdülni láthatnám.*

Mi volt ez a Barkilphedro? Megvolt benne a legaljasabb és a legborzasztóbb. Irigy volt.

Az irigység olyan dolog, ami mindig megtalálja a helyét az udvarnál.

Az udvart elárasztják a nemtelenek, dologtalanok, pletykára éhes, gazdag semmittevők, kákán csomót keresők, nyomornövesztők, kicsufolt gunyolódók, szellemes ostobák, akiknek szükségük van arra, hogy egy iriggyel beszélgessenek.

Mily üdítő dolog az a rossz, amit másokról hallunk!

Az irigy igen jó anyag ahhoz, hogy kém legyen belőle.

Mélységes hasonlóság van az irigység, e természetes szenvedély és a kémkedés, e társadalmi műve-

let között. A kém más javára vadászik, mint a kutya; az irigy a maga számára vadászik, mint a macska.

Kegyetlen én, ez az irigység.

Más tulajdonságai is voltak Barkilphedronak: titoktartó, hallgatag és zárkozott volt. Mindent megőrzött és gyűlöletével magát emésztette. A rendkívüli aljasság rendkívüli hiúságot foglal magában. Akiket mulattatott, azok szerették, mások gyűlölték; de ő érezte, hogy aki gyűlöli, megveti őt és még az is lenézi, aki szereti. Ehhez tartotta magát. Mindez a sérelem csöndesen forrott ellenséges nyugalma alatt. Sértődött volt, mintha a gazfickóknak joga lenne ehhez. Hallgatag dühöngés zsákmánya volt. Mindent lenyelni, erre volt képessége. Belsejében titkos harag, földalatti düh őrzöngése, lappangó, fekete lángok rejtőztek, amiből nem lehetett látni semmit; haragos füstnyelő volt. A külseje mosolygott. Lekötelező volt, szolgálatkész, könnyed, szeretetreméltó és szivélyes. Nem bánta, akárkinek, nem bánta, akármikor, ő mindig hajlongott. A szellő egy sóhajára földig hajolt. Nádszálból való hátgerine, milyen forrása a szerencsének!

Ezek az elrejtőzött, mérges teremtések nem olyan ritkák, mint hinni lehetne. Körülvesznek bennünket e sötét csuszómászók. Miért vannak a gonosztevők? Fogas kérdés, amelyet az álmodozó minduntalan fölvet, de a gondolkodó sohasem oldja meg. Ezért szomorú a gondolkodónak a végzet sötét hegyére függesztett szeme, amelynek tetejéről a baj óriási kísértete marokszámra veti a kigyókat a földre.

Barkilphedronak elhízott teste és sovány arca volt. Kövér törzs és csontos arc. Lerágott, rövid körmök, bütykös ujjak, lapos hüvelykujjak, durva haj, halántékai egymástól távolesők és egy gyilkos széles, alacsony homloka. Bozontos szemöldök rejtette el szemei alattomos tekintetét. Hosszu, hegyes, pupos és puha orra majdnem a szájáig hajlott. Barkilphedro császárnak fölöltözve hasonlított volna Domitianushoz. Avas, sárga arcát mintha valami nyulós téstából gyúrták volna; mozdulatlan orcái gyantához hasonlítottak; tele volt merev, rut ráncokkal, állkapcsa széles, álla vastag, füle nagy. Amikor hallgatott, oldalról nézve hegyes szögben fölhuzódó felső ajka látni engedett két fogat. Olyan volt, mintha ezek a

fogak nézték volna az embert. A fogak épp úgy néznek, mint ahogy a szemek harapni tudnak.

Türelem, mérséklet, tartózkodás, zárközottség, nyájasság, alázatosság, szelidség, udvariasság, józanság és szemérmesség, ezek a tulajdonságok kiegészítették és bevégzetté tették Barkilphedrot. Rágalmazta ezeket az erényeket azzal, hogy benne megvoltak.

Barkilphedro kis idő múlva megvetette a lábát az udvarnál.

VIII. Inferi.

Két módon vetheti meg az ember a lábát az udvarnál: a felhőkben, akkor fenséges, vagy a sárban, akkor hatalmas.

Az első esetben az Olympuson ül, a másodikban pedig az öltözőszobában.

Aki az Olympuson él, annak csak villámai vannak, de aki az öltözőben marad, övé a rendőrség.

Az öltözőszobában tartják az uralkodás eszközeit és néha büntetését is. Heliogabalus oda ment meghalni. Ilyenkor félreeső hely a neve.

De szokás szerint nem ilyen szomorú. Ott bámulta Alberoni Vendômeot. A királyok szeretnek az öltözőben kihallgatást adni. A trónt helyettesíti. XIV. Lajos itt fogadta a burgundi hercegnőt; V. Fülöp karöltve vezette ide a királynét. A papok is bejártak oda. Az öltöző néha fiókja a gyóntatószéknek.

Ezért az udvarnál van alacsonyabb szerencse is. De az sem a legcsekélyebb.

Ha XVI. Lajos alatt nagy akarsz lenni, Pierre de Rohan, Franciaország marsaljává kell lenned; ha befolyásos akarsz lenni, légy Olivier le Daim, borbély. Ha Medicis Mária alatt dicsőséget kívánsz, légy Sillery, a kancellár; ha tekintélyes akarsz lenni, légy Hannon, a szobaleány. Ha hirnévre vágyódol XV. Lajos alatt, légy Choiseul, a miniszter; ha félelmes szeretnél lenni, Lebellé, az inassá kell lenned. XIV. Lajos alatt Bontempsnak, aki az ágyát megvetette, nagyobb hatalma volt, mint Louvoisnak, aki hadseregeket, vagy mint Turennek, aki győzelmeket szerzett neki. Vegyétek el Richelieutól József atyát és Richelieu majdnem üres. Mert rejtelmesség nélkül

való. Ő vörös eminenciája fenséges, ő szürke eminenciája borzasztó. Micsoda erő féregnek lenni. Valamennyi Narvaez és valamennyi O'Donnell együttvéve nem ad annyi gondot, mint egy Patrocínio nővér.

Ennek a hatalomnak föltétele például a jelentéktelenség. Ha erős akarsz maradni, maradj nyomorult. Semmiségnek kell lenned. A pihenő kígyó, amint körbe kanyarodva fekszik, jelképezi a végtelenséget és a zérust.

Ilyen viperai szerencse jutott osztályrészül Barkiiphedronak.

Oda csuszott be, ahova akart.

A lapos állatok mindenhova bejutnak. XIV. Lajosnak poloskák voltak az ágyában és jezsuiták a politikájában.

Összeférhetetlenség nincs.

A világon minden inga. Nehézkedni annyi, mint ingadozni. Egyik sarok a másikhoz törekszik. I. Ferencnek Triboulet kellett, XV. Lajosnak Lebel. Mély rokonság van a legszélsőbb magasság és a legszélsőbb mélység között.

A mélység vezet. Nincs könnyebb, mint ezt megérteni. Aki alul van, az tartja a gyepelőt.

Nincs ennél kényelmesebb helyzet.

Aki ilyen helyzetben van, az a szem és a fül.

Ő a kormány szeme.

Ő a király füle.

Akié a király füle, az kinyithatja vagy becsukhatja tetszése szerint a királyi lelkiismeret lakatját és azt tehet ebbe a lelkiismeretbe, amit akar. Számára a király szelleme egy szekrény. Vagy puttony, ha az illető rongyszedő. A királyok füle nem a királyoké, azért ezek a szegény ördögök nem is felelősek mindenért. Aki nem ura a gondolatainak, nem ura a cselekedeteinek sem. A király engedelmeskedik.

Minek?

Egy rossz léleknek, amely kívülről a fülekbe duruzsol. Sötét rovarai a mélységnek.

Ez a zsongás parancsol. Az uralkodót vezetik.

A hangos szavu a fejedelem, a halk szavu az uralkodó.

Akik valamely uralomban meg tudják különböztetni ezt a halk hangot és meghallják azt, amit a hangos szavunak suttog, azok az igazi történetírók.

IX. A gyűlölet éppen olyan erős, mint a szeretet.

Anna királynő körül több ilyen halk hang suttogott. Barkilphedro volt az egyik.

A királynőn kívül csöndesen igazgatta, befolyásolta lady Josianet és lord Davidot. Mint mondtuk, három fülbe suttogott. Egy füllel több, mint amennyivel Dangeaunak dolga volt. Dangeau csak kétfőbe suttogott abban az időben, amikor XIV. Lajos szerelmes volt Henriettebe, az ő sógornőjébe, amikor Henriette szerelmes volt XIV. Lajosba, az ő sógorába és ő közük dugta a fejét, mint Lajos titkára Henriette tudta nélkül és Henriette titkára, Lajos tudta nélkül, két szerelmes bábu között állva, ő tette föl a kérdéseket és ő adta meg a feleleteket.

Barkilphedro annyira mulatságos, annyira előzékeny volt és annyira képtelen akárkit is védelmezni, alapjában oly kevésbé alázatos, oly csuf, oly gonosz volt, hogy természetes, ha az uralkodó annyira jutott, hogy nem tudott többé meglenni nélküle. Mióta Anna belekóstolt Barkilphedroba, hallani sem akart más hizelgőről. Az úgy hizelgett neki, mint nagy Lajosnak szoktak, másokat szurkálva. — Ha a király tudatlan, mondta madame de Montchevreuil, kénytelenek vagyunk kigunyolni a tudósokat.

Időről-időre megmérgezni a csipéseket, ez a művészet esucesa. Nero szerette nézni, amikor Locusta dolgozott.

A királyi palotákba könnyű bejutni; a korallók belső utvesztőjét hamar kiismeri, kitanulja, kikutatja és szükségből ki is vájja egy udvarone nevű rágcsáló. Egy ürügy a belépésre elegendő. Barkilphedro ürügye a hivatal lévén, nagyon rövid idő alatt az lett a királynőnek, ami Josiane hercegnőnél volt: nélkülözhetetlen háziállat. Egy szó, amelyet egy napon megkockáztatott, azonnal megismertette vele a királynőt; tudta, mit tartson a királynő jószágáról. A királynő nagyon szerette a főudvarmesterét, lord William Cavendish, devonshirei herceget, aki nagyon ostoba volt. Ez a lord, aki Oxford valamennyi fokozatát végigjárta és nem tudott helyesen írni, azt az együgyűséget követte el, hogy egy szép reggelre meghalt. Meghalni nagyon oktalan dolog az udvarnál, mert senkit sem feszélyez többé abban, hogy beszéljen róla. A királynő Barkilphedro jelen-

létében sopánkodott az eseten és azzal végezte, hogy sóhajtvá fölkiáltott: Mily kár, hogy annyi erényhez ily szegényes értelem járult!

— Isten nyugosztalja ő félkegyelmét! — dörögte Barkilphedro halkán, franciául.

A királynő mosolygott, Barkilphedro pedig megjegyezte ezt a mosolyt.

Megállapította belőle: a harapás tetszik.

Szabadjára engedte gonoszságát.

Ettől a naptól kezdve mindenhova befurakodott kíváncsiságával és rosszindulatával. Senki sem állt utjába, annyira félték tőle. Aki megnevelteti a királyt, megremegetti a többieket.

Hatalmas lett a fickó.

Minden nap egy lépést tett előre a föld alatt. Szükség volt erre a Barkilphedrora. Számos nagyúr annyira megtisztelte a bizalmával, hogy alkalomadtán valamely alávalósággal is megbizta.

Az udvar kerékre jár. Barkilphedro lett a mozgatója. Észrevették, hogy némely szerkezetben milyen kicsi a hajtókerék?

Josiane, aki, mint mondtuk, fölhasználta Barkilphedro kémtulajdonságait, különösen bizott benne; annyira, hogy nem habozott átadni neki lakásának egyik titkos kulcsát, amelynek segítségével bármely órában bemehetett hozzá. A magánéletnek ez a tulzó kiszolgáltatása divat volt a tizenhetedik században. Átadták a kulcsot, ez volt a neve. Josiane két ilyen bizalmi kulcsot ajándékozott, egyet lord Davidnak, egyet Barkilpehdronak.

Egyébiránt a hálósobáig behatolni semmiképen se volt meglepő a régi erkölcsök szerint. La Ferté, hirtelen lerántván a függönyt Lafont kisasszony ágyáról, ott találta Sainson muskétást, stb., stb.

Barkilphedro kitünő volt ilyen alattomos fölfedezésekben, amelyek a nagyokat alárendelik a kicsinyeknek. Tekervényesen, csöndesen és okosan járt a homályban. Mint minden tökéletes kémben, benne is megvolt a hóhér kiméletlensége és a tudós türelme. Született udvaronc volt. Minden udvaronc alvajáró. Az udvaronc abban az éjszakában bolyong, amelyet mindenhatóságnak neveznek. Kezében tolvajlámpa. Megvilágítja azt, amit akar, ő maga

láthatatlan marad. Nem embert keres ezzel a lámpával, hanem állatot. És a királyt találja meg.

A királyok nem szeretik, ha valaki nagy akar lenni körülöttük. Elbájozza őket a gúny, amely nem ellenük fordul. Barkilphedro tehetsége abban állott, hogy örökösen kisebbitette a lordokat és hercegeket a királyi felség javára, amely ezáltal növekedett.

A kulcs, amelyet Barkilphedro kapott, kettős volt, úgy, hogy kinyitotta a belső szobákat Josiane mindkét kedvenc palotájában, a Hunkerville-houset Londonban és a Corleone-lodgeot Windsorban. Ez a két palota a Clancharlie-örökséghez tartozott. Hunkerville-house kinyult az Oldgatera. A londoni Oldgate egy kapu, amelyen keresztül vezetett a harwichi-ut és amelyen II. Károly szobra volt látható, feje fölött egy festett angyallal, lábai alatt pedig egy faragott oroszlánnal és egy egyszarvuval. A Hunkerville-houseban keleti szél mellett hallani lehetett a Sainte-Marylebone harangjátékát. A Corleone-lodge florenci palota volt téglából és kőből, márványoszloprendekkel, cölöpökön épült egy fahid végén és diszudvara a legszebb volt Angliában.

Ez utóbbi palotában, amely szomszédos volt a windsori kastéllyal, Josiane a királynő látótávolságában volt, de mégis szeretett ott lenni.

Csaknem semmi a föld fölött, minden a gyökerekben, ilyen volt Barkilphedro befolyása a királynőre. Semmit sem annyira nehéz kitépni, mint az udvar e gonosz növényeit; nagyon mélyen behatolnak a talajba és kívül semmit sem nyujtanak, amit meg lehetne ragadni. Roquelauret, Triboulet-t vagy Brummelt kigyomlálni majdnem lehetetlen.

Anna királynő napról-napra mindig jobban kegyeibe fogadta Barkilphedrot.

Sarah Jennings hires, Barkilphedro ismeretlen; az ő befolyása homályban maradt. A Barkilphedro név nem jutott el a történelemig. Nem minden vakondot fog meg a kelepce.

Barkilphedro, mint egykori papjelölt, mindenből tanult valamit; aki mindenhez hozzákezd, semmit sem végez. Az ember könnyen az *omnis res scibilis* áldozata lesz. Akinek a koponyájában a Danai-dák hordója van, úgy jár, mint a tudósok egy egész fajtája, amelyet terméketlennek nevezhetünk. Az,

amit Barkilphedro tömött az agyába, üresen hagyta a fejét.

A szellem, mint a természet, irtózik az ürességtől. Az ürességbe a természet a szerelmet teszi; a szellem gyakran a gyűlöletet. A gyűlölet foglalkoztat.

Van gyűlölet magáért a gyűlöletért. A l'art pour l'art többször megvan a természetben, mint hisszük.

Gyűlölünk, hiszen csak kell csinálni valamit!

Ingyen gyűlölet, rettentő szó. Azt akarja mondani, hogy a gyűlölet önmagának a dija.

A medve abból él, hogy a saját talpát nyalja.

De nem a végtelenségig! A talpat is föl kell frissíteni, valamit alája kell tenni.

Gyűlölni cél nélkül is édes és egy időre kielégít; de végre kell, hogy tárgya legyen. Az egész teremtésre szétáradó ellenségeskedés kimerül, mint minden magányos élvezet. A tárgyaltan gyűlölet hasonlít a cél nélküli lövéshez. Ami a játékot érdekessé teszi, az egy keresztüllöhető szív.

Nem lehet csupán becsületből gyűlölni. Kell valami, egy férfi, egy asszony, akit összehuzhatunk vele.

Ezt a szolgálatot, hogy érdekessé tegye a játékot, hogy célt mutasson, hogy megrögzítve szenvedélyessé tegye a gyűlöletet, hogy mulattassa a vadászt az élő zsákmány látványával, hogy reményt adjon a leskelődőnek a kiontott, langyos és párolgó vér bugyogásához, hogy fölvidítsa a madarászt a pacirta hiszékenységgel, aki a szárnyainak hasznát nem veheti, hogy a leölésre szánt állat legyen, ezt a szolgálatot, amelyről maga sem tudott, Josiane tette Barkilphedronak.

A gondolat lövedék. Barkilphedro az első naptól kezdve célba vette Josianet gonosz szándékaival, amelyeket elméjében forgatott. A szándék hasonló a pisztolyhoz. Barkilphedro lesben állt és a hercegnő felé irányozta egész titkos gonoszságát. Meglepő? Mit vétett az a madár, amelyet célba vesznek puskával? Az a madár ennivaló, fogják felelni. Barkilphedro is ezt felelhetné.

Josianet nem igen lehetett sziven találni; azt a tájékat, ahol csak egy rejtély van, nehéz megsebezni; de megtámadható volt a fejénél, vagyis a büszkeségénél.

Ebben a legerősebbnek érezte magát és ott volt a leggyöngébb.

Barkilphedro számított erre.

Ha Josiane tisztán láthatott volna Barkilphedro éjszakájában, ha tudta volna, mi rejtőzik e mosoly mögött; e magasrangu, büszke teremtés valószínűleg remegett volna. De álmai nyugalmanak szerencséjére nem tudta, mi lakik ebben az emberben.

Nem tudni, honnan jön a váratlan. Az élet mélysegei borzasztók. A gyűlölet sohasem kicsi. A gyűlölet mindig óriási. A legkisebb teremtésben is szörnyű nagy marad. A gyűlölet mindig az egész gyűlölet. Az elefánt, amelyet egy hangya gyűlöl, veszélyben forog.

Mielőtt lesujtott volna, Barkilphedro gyönyörrel élvezte az örömét a gonosztettnek, amelyet elkövetendő volt. Még nem tudta, mit fog elkövetni Josiane ellen. Már az is sok, ha valaki elhatározza magát.

Nagy diadal lett volna Josianet semmivé tenni. De ennyit nem remélt. Hanem megalázni, eltörpíteni, kétségbeejteni, látni, hogy a gyönyörű szemek a harag könnyeitől kivörösödnek, ez sikerülhet. Erre számított. A természet nem hiába alkotta őt szívós-nak, makacs-nak, rendithetetlennek és kitartónak mások kinzásában. Jól értett hozzá, hogy megtalálja Josiane arany páncéljának hézagát, tudta, hogy ki fogja ontani a vérének az olympusi istennőnek. De mi haszna lehetett neki ebből? Órisi haszna: rosszat tehetett annak, aki vele jót tett.

Mi az irigy ember? Hálátlan. Utálja a sugarat, amely világít neki és melegíti. Zolies is gyűlöli Homerost.

Alávetni Josianet annak, amit ma vivisectionnak neveznek, vonagló testét boncoló asztalára fektetni, élve szétdarabolni kényelmesen, a műkedvelő szenvedélyével összeszabdalni, miközben ő üvölt, ez az álmom elbájolta Barkilphedrot.

Ha jónak látta volna, szenvedett volna kissé, hogy elérje ezt a célt. Az ember magát is megcsipheti fogójával. A becsukódó kés megvágja ujjainkat; de mit tesz az! Nem bánta volna, ha kissé részt kellett volna is vennie Josiane gyötrelmeiben. A hóhér, amikor a tűzes vasat forgatja, megégetheti magát, nem törődik vele. Minthogy a másik jobban szenved, nem érzünk semmit. A megkinzott vonaglásának látványa megszünteti a fájdalmunkat.

Árts, akármilyen történet azután.

Mások megrontásával valami homályos felelősséget vállalunk magunkra. Önmagunkat kockáztatjuk abban a veszedelemben, amelybe másokat döntünk, mert a cselekvés láncolatában váratlan összeomlás is beállhat.

De az igazi gonosz ettől meg nem hátrál. Ugyanakkora örömet érez ő, mint amekkora aggodalmat áll ki az áldozat. A marcangolás őt csiklandozza; irtózatos a gonosz ember élvezete. A mások kinszenvedésében ő jól érzi magát. Alba herceg a máglyák tüznél melengette a kezeit. A tűz fájdalom, visszfénye öröm. Az ember megborzad attól, hogy ilyen átértékelés lehetséges. Bensőnk sötét részei kiküthatalatlanok. Kitünő kinszás, ezt a kifejezést Bodinben találjuk* és talán ez a rettentő hármass jelentése van: válogatott kinszás, a megkintzett szenvedése, a kintzó gyönyöre.

Becsvágy, étvágy, ezek a szavak azt jelentik, hogy valakit föláldoztak valakinek a kielégítésére. Szomorú dolog, hogy a remény is lehet romlott. Aki akar valamit egy teremtestől, az rosszat kíván neki. Miért nem jót? Azért van ez talán, mert akarunk fölejtője a gonosz oldalára hajlik? Az ember ítéletének egyik legnehezebb munkája az, hogy kivesse a lelkéből a nehezen kiirtható rosszindulatot. Majdnem minden vágyunkban, ha megvizsgáljuk, találunk valamit, amit be nem vallanánk. A tökéletes gonoszság számára — és ez az undok tökéletesség létezik — az „annál rosszabb másokra“ annyit jelent, „annál jobb nekem“. Emberi, sötét üregek ezek.

Josiane abban a tökéletes biztonságban élt, amit a mindent megvető, semmiről sem tudó gög nyújt. A nőkben rendkívüli képességek vannak a megvetésre. Josiane csupa öntudatlan, akaratlan és bizakodó megvetés volt. Barkilphedro alig volt számára valami. Nagyon meglepődött volna, ha valaki azt mondja neki, hogy Barkilphedro létezik.

Jött, ment, nevetett ez előtt az ember előtt, aki álnokul nézte.

Az pedig gondolkodva leste az alkalmát.

Minél tovább várt, annál szilárdabb lett benne

* IV. Könyv, 196. lap.

az elhatározás, hogy ennek a nőnek az életébe belevesse a kétségbeesést.

Kérlelhetetlenül köszörülte a kést.

Önmaga számára ennek kitünő okait találta ki. Nem kell azt hinni, hogy a gazemberek nem becsülik önmagukat. Fenhéjázó monológokban számot adnak maguknak és igen magasról nézik a dolgokat. Hogyan, alamizsnát adott neki ez a Josiane? Ropant gazdagságából néhány fillért vetett oda neki, mint egy koldusnak! Egy hitvány hivatalhoz szegezte! Ha neki, Barkilphedronak, a majdnem egyházi férfinak, a sokféle és mély tudományu embernek, aki megfelelt volna tisztelendő urnak is, az a föladata, hogy beiktasson olyan cserepeket, amelyek legföljebb Job fekélyeinek a vakarásához lettek volna jók, ha életét egy lyukban kell töltenie, hogy ostoba palackokat bontogasson, amelyeket belepett a tenger minden szennye és hogy kibetűzgesen rothadt pergamenteket, penészes körmöléseket, ocsmány testamentumokat és olvashatatlan bolondságokat, hát ennek Josiane volt az oka! Hogyan, ez a teremtés még tegezte őt!

És ő ne álljon bosszút!

És ő ne büntesse meg ezt a fajzatot!

Hiszen akkor nem volna többé igazság a földön!

X. Föllángolások, amelyeket láthatnánk, ha az ember átlátszó lenne.

Mit! ez a nő, ez a külön, ez a szeszélyes álmodó, aki szüz, amíg másra nincs alkalom, ez a husdarab, amely még oda nem adta magát, ez a szemtelenség hercegi koronával, ez a gögből való Diana, aki — mondják, lehet, talán — még nem volt az első jöttmenté véletlenségből, ez a fattyugyereke egy csavargó királynak, akinek nem volt annyi esze, hogy a helyén maradjon, ez a fölkapaszzkodott hercegnő, aki, mint nagy dáma, játssza az istennőt, de aki, szegényen, ringyó lenne, ez az alig-lady, aki ellopta egy számüzött vagyonát, ez a főnhéjázó koldus, mert egy napon neki, Barkilphedronak, nem volt mit ebédelni és nem volt szállása, ez a szemér-

metlen leültette őt asztala végéhez és almot vetett neki valami lyukban az ő kiállhatatlan palotájában, hogy hol? nem fontos, talán a padláson, talán a pincében, az mindegy, ellátta, kissé jobban, mint az inasait, kissé rosszabbul, mint a lovait! Ez a nő visszaélt az ő — Barkilphedro — nyomoruságával, amikor sietett orozva szolgálatot tenni neki, amit azért tesznek a gazdagok, hogy megalázzák a szegényeket és magukhoz fűzzék őket, mint a szalagon vezetett kutyákat. Különben is, mibe került neki ez a szívesség? Egy szívesség annyit ér, amennyibe került. Elég fölösleges szoba volt a palotájában. Barkilphedronak segítségére lenni! mennyire meg kellett erőltetnie magát! Kevesebb teknősbékalevest evett-e ezáltal? Megfosztotta-e magát valamitől is az ő fölöslegének gyűlöletes túláradásában? Nem. Sőt megtoldotta ezt a fölösleget egy fényüzési cikkel, egy olcsó jótéteménnyel, egy fölsegített szellemes emberrel, egy védelmébe vett egyházi férfiuval! Fitogtathatta a dolgot, mondván: Én tékozló vagyok a jótékonyságban, tömöm az írókat, pártfogolom őket! Boldog, hogy reám talált, ez a nyomorult! Milyen barátja vagyok a művészeteknek! Mindezt azért, mert egy tábori ágyat állított föl egy rossz barlangban, a tető alatt. Ami az állását illeti, azt valóban Josianetól kapta Barkilphedro. Az ördögbe! szép állás! Josiane tette Barkilphedrot azzá, ami lett! Ő teremtette. Semmivé teremtette. Még a semminél is kevesebbé. Mert ebben a nevetséges állásban megkötözöttek, megcsönkítettnek és nyomoréknak érezte magát. Mivel tartozik Josianenak? Amivel a pupos az anyjának, aki eltorzította. Ilyenek a kiváltságosok, a fölkapaszkodottak, a szerencsefiak, Fortunának, ez undok mostohának a kegyencei. A tehetséges emberek és Barkilphedro kénytelenek kitérni előlük a lépcsőn, köszönteni a lakájokat, fölmászni este egy csomó emeleten, udvariasnak, buzgónak előzékenynek, tiszteletteljesnek, kellemesnek kell lennie és a pofáját állandóan alázatossá fíntoritania. És akkor még dühében ne csikorgassa az ember a fogát. És azalatt ő gyöngyököt rak a nyakára és szerelmeskedik azzal az ostoba lord David Dirry-Moirral.

Soha ne engedjétek, hogy valaki nektek szolgálatot tegyen. Visszaél vele. Ne hagyjátok magato-

kat rajtaesipni a kimerültségen. Támogatnának. Minthogy nem volt kenyere, ez elég ürügy volt ennek a nőnek, hogy enni adjon neki! És attól kezdve a szolgálja lett! Egyetlen elgyöngülése a gyomornak és az ember láncot visel egész életében. Akit leköteleztek, azt kizsákmányolják. A boldogok, a hatalmasok kihasználják azt a percet, amikor kinyújtjátok a kezeteiket, hogy egy fillért tegyenek bele és azt a pillanatot, amikor gyávák vagytok, hogy rabszolgává tegyenek benneteket, a legrosszabb fajta rabszolgává, a szánakozás rabszolgájává, olyan rabszolgává, aki kénytelen szeretni, mily alávalóság! mily durvaság! mily orvtámadás a büszkeségünk ellen! És akkor vége, örökre elítéltek arra, hogy jónak találjad ezt az embert, szépnek ezt az asszonyt, meg kell maradnod az alárendeltség hátterében, helyeselni, tapsolni, csodálni mindent, tömjénezni, leborulni, kérgessé tenni a térded kalácsát a térdepeléssel, meg kell cukroznod a szavaidat, mikor emészt a harag, mikor lenyeled a dühkiáltásokat, mikor több benned a szilaj háborgás és a keserü tajték, mint az Oceanban!

Igy teszik rabbá a gazdagok a szegényeket.

Az ellened elkövetett jótétemény enyve beken és te beleragadsz örökre.

Egy alamizsna gyógyíthatatlan. A hála agylágyulás. A jótétemény olyan visszataszítóan és nyirkosan ragadós, hogy megfoszt a szabad mozgástól. A gyűlöletes gazdag és hatalmas emberek, akiknek az irgalma reád nehezedett, tudják ezt. Te az ő jószáguk lettél. Megvásároltak. Mennyiért? Egy darab csontért, amit elvettek a kutyájuktól, hogy neked adják. A fejedhez vágták ezt a csontot. Inkább megköveztek, mint megsegítettek. Az mindegy. Lerágtad a csontot vagy nem? Az ólból is megkaptad a részed. Akkor köszönd meg. Hálálkodj örökké. Imádd a gazdádat. Térdet hajts előtte folytonosan. A jótéteménnyel együtt hallgatólag az alárendeltséget is elfogadod. Azt követeli, hogy szegény ördögnek érezd magadat, őket pedig isteneknek. Minél kisebb vagy te, annál nagyobbak ők. A te meghajlásod őket kiegyenesíti. A hangjuk csengésében van valami szemtelenség. Családi eseményeikre, házasságra, keresztelőre, terhességre, a kicsinyek születésére neked mindig tekintettel kell lenni. Farkas-

kölykük születik, nos, verset fogsz róla írni. Költőnek kell lenned, hogy alkalmazkodhass. Hogy még erre se hullanak le a csillagok! Később már te fogod viselni az ócska cipőiket!

— Ki az, akit magánál tart, kedvesem? Milyen csuf! Miféle ember ez? — Nem tudom, egy firkász, akinek enni adok. — Így beszélgetnek e pulykák. Még csak nem is halkan. Te hallod és gépiesen szeretetreméltó maradsz. Ha beteg vagy, a gazdád még orvost is küld. De nem az övét. Alkalomadtán kérdezősködnek felőled. Minthogy nem a te fajtából valók és ők az elérhetetlenek, nyájasalk hozzád. Megvetésük udvariassá teszi őket. Ők tudják, hogy az egyenlőség lehetetlen. Asztalnál megbiccentik feléd a fejüket. Néha tudják, hogyan kell leírni a nevedet. Másképp nem éreztetik veled, hogy ők pártfogolnak, csak naivul rálépnek mindarra, ami benned érzékeny és finom. Nagyon jóságosan bánnak veled!

Elég utálatos-e ez?

Bizonyára sürgős dolog Josianet megbüntetni. Meg kell tanítani, hogy kivel van dolga! Ah! gazdag urak, mert nem tudtok mindent elfogyasztani, mert a gazdagság a rossz gyomornál véget ér, hisz oly kicsi a gyomruk a miénkhez képest és mert többet ér a maradékot szétosztogatni, mint elveszíteni, az eldobott morzsákat nagylelkűen föltálaljátok a szegényeknek! Ah! kenyeret adtok nekünk, szállást, ruhát, hivatalt adtok nekünk és annyira vakmerőek, örültek, kegyetlenek, tehetetlenek és képtelenek vagytok, hogy azt hiszitek, leköteleztek bennünket! Ez a kenyér a szolgaság kenyere, ez a szállás a cselédszoba, a ruha a lakájok kabátja, a hivatal pedig nevetséges; megfizetik, de elbutítanak vele! Ah! azt hiszitek, jogotokban áll meggyalázni bennünket a szállással és a táplálékkal, azt képzelitek, adósok vagyunk és számíthatok a hálánkra? Nos, ki fogjuk rágni a hasatokat. A beleit fogjuk szétmarcangolni, szép asszonyom, elevenen fogjuk fölfalni és a fogainkkal tépjük szét a szivét!

Ez a Josiane! ez a szörnyeteg? Miféle érdemei vannak neki? Megteremtette azt a remekművet, hogy világra jött apja ostobaságából és anyja becstelenségéből, kitüntet bennünket azzal, hogy létezik és azért a szivességért, hogy közbotrányt okoz létével,

milliókat fizetnek neki, birtokai, kastélyai, vadaskertjei, vadászterületei, tavai, erdői vannak és ki tudja, mi mindene van még; ezek birtokában követi el ostobaságait és verseket írnak hozzá! Ő pedig, Barkilphedro, aki tanult és dolgozott, aki fáradozott, aki vastag könyveket nyelt el szemeivel és agyával, aki megkorhadt a tudományban és az öreg könyvek között, akinek rendkívüli szelleme van, aki hadseregeket tudna vezetni, aki éppen olyan tragédiákat tudna írni, mint Ortway és Dryden, ha akarna, ő, aki arra született, hogy császár legyen, kénytelen volt megengedni ennek a semminek, hogy megmentse az éhenhalástól! Ezeknek a találomra kiválasztott, utálatos gazdagoknak a zsarnoksága nem tarthat tovább! Ugy tenni, mintha nagylelkűek lennének hozzánk, támogatni bennünket, reánk mosolyogni, reánk, akik a vérüket szeretnénk inni és az ajkunkat megnyalnánk utána! Hogy egy sekélyes udvarhölgynek megvan az a gyűlöletes hatalma, hogy jótévő lehessen! És hogy egy magasabbrendű embernek az lehessen a sorsa, hogy a maradékokat összegyűjtse, amiket ilyen kéz vet neki! Milyen méltatlanság! És miféle társadalom ez, melynek az aránytalanság és igazságtalanság az alapja? Nem kellene-e megfogni a négy sarkán és odalökni a mennyezethez mindenestül az abroszt, a lakomát, a tivornyát, a mámort és a részegeket, a vendégeket és azokat, akik a két könyökükre támaszkodnak az asztalon, azokkal együtt, akik négykézláb állnak alatta, meg a szemteleneket, akik adnak, a hülyékkal, akik elfogadnak, visszaköpní mindent az Isten orrára és odavágni az éghez az egész földet? De addig is, váj-juk karmainkat Josiane husába.

Igy gondolkodott Barkilphedro. Ezek a gondolatok ordítottak a lelkében. Szokásuk az irigyeknek, hogy a saját sérelmeiket összekeverik az általános bajjal. A szenvedélyes gyűlölet minden szilaj formájában megfordult ebben az elvadult elmében. A világnak a tizenötödik században készült térképeinek a sarkában van egy széles, üres, alaktalan és névtelen terület ahová ezt a három szót irták: *Hic sunt leones*. Ez a homályos zug az emberben is megvan. Valahol forrongnak, zugnak bennünk a szenvedélyek és mi is elmondhatjuk lelkünknek valamelyik részéről: Itt oroszlanok vannak.

Tökéletesen képtelen volt-e ezeknek a vadállati okoskodásoknak a fölépítése? hijján volt-e bizonyos ítéletnek? Bizony meg kell mondani, hogy nem.

Rémítő gondolat, hogy az ítélet, ami bennünk van, nem az igazság. Az ítélet csak viszonylagos. Az igazság abszolút. Gondoljuk meg a különbséget a bíró és az igazság között.

A gonoszok erőszakkal tévutra vezetik a lelkiismeretet. A hamisság begyakorolható. A szofista hamisító és a hamisító néha erőszakot tesz a józan észen. A gonosznak nagyon hajlékony, nagyon fűrge és nagyon kérlelhetetlen logika áll rendelkezésére és ezzel mesterien tudja megölni a sötétben az igazságot. Mint a Sátán szörnyű ökölesapása Istenre.

Ilyen szofistának, akit az együgyűek megcsodálnak, egész dicsősége az, hogy két foltokat okozott az emberi lelkiismereten.

Barkilphedro sejtette, hogy szándéka meg fog hiusulni. Nagy munkára vállalkozott és attól tartott, hogy kevés lesz az eredmény. Egy elszánt ember, acél akarattal, gyémántkemény gyűlölettel és heves kíváncsisággal a katasztrófa iránt, aki semmit el nem égethet, senkit le nem fejezhet, semmit ki nem írthat! Ilyen teremtést, mint ő, aki pusztító erő, mardosó harag, mások boldogságnak megrontója, csak azért teremtettek volna — mert valaki teremtette, akár Isten, akár az ördög, ez nem fontos —, csak azért teremtettek volna minden részében, mint Barkilphedrot, hogy egy frieskát megvalósítsanak, lehetséges ez? Barkilphedro elhibázná a célját? Olyan rugó, mely sziklát tudna szétvetni, mint ő és egész feszültségének kipattanásával csak egy daganatot okozhat a piperkőc homlokán! Egy faltörő, mely annyi kárt okoz, mint egy legyintés! Sisyphusi munkának annyi eredménye legyen, mint egy hangyáénak! Gyűlöletet izzadni majdnem semmiért! Elég megalázó ez, mikor az ember olyan, mint egy ellenséges szerkezet, mely szétmorzsolná a világot! Mozgásba hozni valamennyi kereket, olyan zajt csapni a sötétségben, mint egy Marly-féle gép, talán csak azért, hogy megcsipessen egy kis, rózsás ujjat! Sziklát fog megfordítani és visszafordítani, talán csak azért, hogy kissé megzavarja az udvar sima fölszínét! Istennek rögeszméje, hogy így téko-

zolja az erőket. A hegyek megindulásának egy szétlapított vakondturás az eredménye.

És még hozzá az udvar, az a különös tér, ahol semmi sem veszélyesebb, mint célba venni az ellenséget és elhibázni. Ez leleplez az ellenség előtt és azt ingerli; azután és főleg, ez nem tetszik a gazdának. A királyok nem szeretik az ügyetleneket. Csak semmi zuzódás és semmi csúnya sebhely. Fojtsátok meg a világot, de az orrát meg ne vérezzétek senkinek. Aki öl, az ügyes, aki megsebesít, az tehetetlen. A királyok nem szeretik, ha megnyomorítják a szolgálóikat. Nem szeretik, ha megrepesztenek egy porcelánt a kandallójukon vagy egy udvaroncot a kiséretükben. Az udvarnak takarosnak kell lennie. Törjétek össze valamit, de újat tegyetek a helyére; így már jól van.

Végtére, ez tökéletesen egyezik az előszeretettel, mellyel a fejedelmek a rágalmak iránt viseltetnek. A rosszat mondjátok, de ne cselekedjétek. Ha pedig teszitek, nagyszabásu legyen.

Szurjatok, de ne karcoljatok. Legföljebb mérgezett tüvel. Ez enyhítő körülmény lesz. Ilyen volt Barkilphedro esete is.

Minden gyűlölködő törpe olyan palack, melybe Salamon a sárkányt zárta. Parányi tok, óriási sárkány. Rettentő összesűrités, mely a kitágulás szörnyű órájára vár. Unalom, melyet a kirobbanás előérzete enyhít. A tartalom nagyobb, mint a tok. Lapangó óriás, mily különös! egy rovar, melyben egy hydra rejtőzik! A törpére nézve is gyötrelem és gyönyör, hogy ő olyan tréfás és szörnyű doboz, melyből egy Leviathan ugrik elő.

Barkilphedro nem is tágitott volna tervétől semmiért. Várt az ő órájára. Vajjon eljön-e? Nem bánta, ő várta. A nagy gonoszságba az önszeretet is belevegyül. Érdekes dolog lyukakat és aknákat vájni valakinek az udvari szerencséjébe, aki magasabban áll, mint mi, ismételjük, érdekes dolog a föld alatt, mindig rejtve aláaknázni valakit a saját költségére és veszélyére. Szenvedélyessé leszünk ilyen játéknál. Beleszeretünk, mint egy elbeszélőkölteménybe, amit magunk irtunk. Hatásos dolog, mikor valakit, aki igen nagy, megtámad valaki, aki igen kicsi. Szép dolog egy oroszlán bolhájának lenni.

A büszke állat érzi, hogy megesepték és óriási haraggal fordul a parány ellen. Egy tigrissel való találkozás nem ingerelné föl annyira. Ime a fölese-rélt szerepek. A megalázott oroszán a husában érzi a rovar fullánkjait, a bolha pedig elmondhatja: egy oroszán vére kering bennem.

De ez mind csak félig csillapította le Barkilphedro büszkeségét. Vigasztalások, enyhítőszerék. A bosszantás is valami, de a kínzás többet érne. Barkilphedro nem látott mást valószínűnek, mint azt a szüntelenül visszatérő, kellemetlen gondolatot, hogy csak Josiane bőrét sikerül majd nyomorultán, könnyen megkarcolni. Többet mit remélhetett ő, a legalsó, a legsugárzóbb ellen? Egy karmolás mily kevés annak, aki az elevenen való megnyuzás egész bíborát szeretné látni és a több mint meztelen asszony ordítását hallani, akiről még utolsó ingét, a bőrt is lehuzta! Ilyen vágyak mellett milyen bosszszantó a tehetetlenség! Fájdalom, semmi sem tökéletes.

Végre is megadta magát. Nem tehetett jobbat, álmának csak a felét álmodta. Gyászos komédiát játszani szintén nem utolsó cél.

Egy ember, aki megbosszul egy jótéteményt! Barkilphedro ilyen szörny volt. Rendszerint a hálátlanság csak feledés, ennél a kivételes gaznál azonban dühöngés volt. A közönséges hálátlan hamuval van teli. De mivel van tele Barkilphedro? Kemencével. Kemencével, melynek falai gyűlöletből, haragból, némaságból és bosszúból valók, mely Josiane-ra várt, hogy elhamvassza. Soha férfi nem gyűlölt még ennyire asszonyt ok nélkül. Ő volt az ő álmatlansága, foglalkozása, bosszusága és dühe.

Talán kissé szerelmes volt bele.

XI. A leselkedő Barkilphedro.

Josiane érzékeny oldalát megtalálni és oda-szurni; mindazon okokból, melyeket elmondottunk, ez volt Barkilphedro rendíthetetlen akarata.

Akarni nem elég, tudni kell.

Hogyan érje ezt el?

Ez volt a kérdés.

A közönséges utonállók gondosan előkészítik a gazságokat, melyeket el akarnak követni. Nem érznek magukban elég erőt arra, hogy az eseményeket csellel vagy erőszakkal futtában ragadják meg és szolgálatukba kényszerítsék. Ebből származnak az előzetes tervek, melyeket a nagy gonosztevők megvetnek. A nagy gonosztevők egész előkészülete a saját gonoszságuk; arra szorítkoznak, hogy mindenképen fölfegyverkezzenek, elkészülnek több, különböző eshetőségre és egyszerűen várják az alkalmat, mint Barkilphedro. Tudják, egy előre megállapított tervvel megeshet, hogy nem illik bele az eseményekbe. Az ember nem ura a lehetőségeknek és nem teheti azt, amit akar. Nem lehet előzetes megbeszéléseket folytatni a sorssal. A holnap nem engedelmeskedik nekünk. A véletlent nem lehet fegyelmezni.

Lesik is a véletlent, hogy sok szóbeszéd nélkül, parancsolóan követeljék sürgős közreműködését. Semmi terv, semmi válogatás, semmi vázlat, semmi kaptafa, amely talán nem illik a váratlanra. Fejest ugranak a sötétségbe. Bármely cselekedet gyors és habozás nélkül való fölhasználása: ez az ügyesség különbözteti meg az erélyes gonosztevőt és ez teszi a gazfickót démonná. A lángész kényszeríteni tudja a sorsot.

Az igazi gazember akármelyik kavicssal úgy talál, mint egy parittyával.

A tehetséges gonosztevők számitanak a váratlanra, annyi bűn néma segédjére.

Megragadni a véletlent és keresztülugrani; *más Ars poetica*ja nincs az iiventajta tehetségnek.

De közben tudnia kell, *kivel van dolga*. Át kell kutatni a terepet.

Barkilphedrorra nézve Anna királynő volt a terep.

Barkilphedro megközelítette a királynőt.

Annyira, hogy néha hallani vélte őfelsége monológjait.

Néha, anélkül, hogy számba vették volna, tanuja volt a két nővér beszélgetésének. Nem tiltották meg, hogy egy-egy szót közbe csusztasson. Ezt arra használta föl, hogy önmagát kisebbitse. Ez is módja annak, hogy bizalmat keltsünk.

Igy történt, hogy egy napon a hampton-court-i kertben, amikor a hercegnőt követte, aki a királynő mögött járt, hallotta, amint Anna, szigorúan a divathoz tartván magát, szentenciákat mondott.

— Boldogok az állatok — mondta a királynő — őket nem fenyegeti az, hogy a pokolba kerülnek.

— Mert már ott vannak — felelet Josiane.

Ez a felelet, amely kiméletlenül helyettesítette a vallást a filozófiával, visszatetsző volt. Anna boszszankodott, mert lehet, hogy ez a felelet véletlenül mélyebben járt.

— Kedvesem — mondta Josianének — úgy beszélünk a pokolról, mint a balgák. Kérdezzük meg Barkilphedrot, mi van ebben a dologban. Neki tudnia kell ezeket a dolgokat.

— Mint ördögnek? — kérdezte Josiane.

— Mint állatnak — felelte Barkilphedro.

És meghajolt.

— Kedvesem — mondta a királynő Josianének — ő szellemesebb, mint mi.

Olyan embernek, mint Barkilphedro, megközelíteni a királynőt annyi volt, mint hatalmába keríteni. Elmondhatta volna: az enyém. Most már csak a fölhasználás módja hiányzott.

Gyökeret vert az udvarnál. Büszke dolog így elhelyezkedni. Most már semmiféle lehetőség ki nem került a figyelmét. Nem egyszer gonoszul megmosolyogtatta a királynőt. Ez annyi volt, mint egy vadászati engedély.

De vajjon nincs-e tilalom valamelyik vadra? Kiterjedt-e odáig ez az engedély, hogy olyasvalakinek is eltörje a szárnyát vagy a lábát, mint ő felsége nővére?

Az első pont, amit föl kellett deríteni: szereti-e a királynő a nővérét?

Egy hibás lépés mindent elronthat. Barkilphedro figyelt.

Mielőtt játékba kezdene, a játékos megnézi a kártyáit. Milyen ütőkártyái vannak? Barkilphedro szemügyre vette a két nő korát: Josiane huszonhárom éves, Anna negyvenegy éves. Helyes, reménye van, hogy megnyeri a játszmat.

Izgatott pillanat az, mikor az asszony nem tava-szok, hanem telek szerint kezdi számítani az időt.

Homályos bosszu az idő ellen, mely eljárt fölötte. A nyiló, fiatal szépségek, melyek másoknak illatot jelentenek, az ő számukra csak tüskék és minden rózsának csak a szurását érzik. Ugy érzi, hogy mind ezt az üdeséget tőle vették el és hogy a szépsége csak azért esökken, mert másokban növekszik.

Barkilphedro elhatározta, hogy kihasználja ezt a titkos bosszuságot és mélyebbre szántja a redőit a negyvenéves királynőnek.

Az irigység jól ért ahhoz, hogy fölingerelje a féltékenységet, mint a patkány a krokodilt.

Barkilphedro Annára szegezte átható tekintetét.

Olyan tisztán látott benne, mint az állóvizben. A pocsolya is átlátszó. A szennyes vízben bűnököt látni, a zavarosban együgyűséget. Anna csak zavaros víz volt.

E tudatlan agyban az érzések embriói és az eszmék álcái nyüzsögtek.

Nagyon határozatlan volt valamennyi. Alig volt körvonaluk. Még's valóságok voltak, noha alaktalannak. A királynő ezt gondolta. A királyné azt kívánta. Nehéz volt pontosan megjelölni, hogy mit. A zavaros átalakulásokat, melyek a poshadó vízben végbemennek, nehéz tanulmányozni.

A királynő, bár szokása szerint érthetetlen volt, néha durván és ostobán kifakadt. Akkor kellett megragadni és tettenérni.

Mit kívánt Anna királynő a bensejében Josiane hercegnőnek? Jót-e vagy rosszat?

Ezt a fejtörőt Barkilphedro adta föl magának.

Ha megoldotta, tovább mehet.

Különféle véletlenségek segítettek Barkilphedro-nak. De legjobban a kitartó leskelődés.

Anna a férje részéről távoli rokona volt az új porosz királynénak, a szász kamarás királya feleségének és volt is tőle egy zománcos arcképe, mely Turquet de Mayerne eljárása szerint készült. Ennek a porosz királynénak is volt egy fiatalabb, törvénytelen nővére, Drika bárónő.

Egy napon, Barkilphedro jelenlétében, Anna kérdéseket intézett a porosz követhoz erről a Drikáról.

— Gazdagnak mondják?

— Nagyon gazdagnak, — felelte a követ.

— Vannak palotái?

— Nagyszerűbbek, mint nővérének, a királynénak.

— Ki veszi feleségül?

— Egy igen nagy ur, Gormo gróf.

— Csinos?

— Bájos.

— Fiatal még?

— Nagyon fiatal.

— Szép-e annyira, mint a királyné?

A követ halkabban válaszolt:

— Szebb.

— Elég szemtelenség, — dörmögte Barkilphedro.

A királynő elhallgatott, azután fölkiáltott:

— Ezek a fattyuk!

Barkilphedro megjegyezte a többesszámot.

Más alkalommal, a kápolnából kijövet, mikor Barkilphedro elég közel állott a királynéhoz a két alamizsnás mögött, lord David Dirry-Moir, elhaladván a hölgyek sorai között, föltűnést keltett az ő jó külsejével. Zajongó női fölkiáltások hallatszottak: — Milyen elegáns! — Milyen derék! — Milyen előkelő! — Milyen szép!

— Milyen kellemetlen ez! — zsémbelődött a királynő.

Barkilphedro meghallotta.

Mindennel tisztában volt.

Lehet ártani a hercegnőnek anélkül, hogy a királynő megneheztelne.

Az első rejtvényt megfejtette.

De most a második jelentkezett.

Mit tegyen, hogy ártson a hercegnőnek?

Mi segítséget nyújt ilyen cél eléréséhez az ő nyomorult hivatala?

Nyilván semmit.

XII. Skócia, Irland és Angolország.

Jelentsünk ki egy részletet: Josianének „forgója volt“.

Ez megérthető, ha nem felejtjük el, hogy ő, noha csak balkézről, a királynő nővére, fejedelmi vér volt. „Forgója volt“. Mit jelent ez?

Saint-John vicomte — ejtsd Bolingbroke — azt írta Thomas Lennard, sussexi grófnak: „Két dolog tesz nagygyá. Angliában a forgó, Franciaországban a pour.“

A francia „pour“ ez volt: mikor a király utazott, az udvari szállásmester esténként, ha az állomásra érkeztek, kijelölte az ő felségét kísérő személyiségek szállását. Ezek közül az urak közül némelyiknek egy mérhetetlen kiváltsága volt: „*Pour-juk van*“, mondja a *Journal Historique* 1694-i évfolyamának 6. lapján. Ami annyit tesz, hogy a szállásmester, aki a lakásokat megjelöli, *pour* szót tesz a nevük elé, mint: *Pour M. le prince de Soubise* (Soubise herceg számára), míg másoknak, akik nem hercegek, nem teszi oda *pour*, hanem egyszerűen a nevét, például: *Le duc de Gesvres, le duc de Mazarin* stb. Ez a *pour* egy ajtó fölött herceget jelentett vagy kegyencet. A kegyenc még rosszabb, mint a herceg. A király úgy adományozta a *pour*-t, mint a kék szalagot vagy a párséget.

Az angolországi „forgó“ nem volt ennyire hivalkodó, hanem használhatóbb. Ez valóságos közelséget jelentett az uralkodóhoz. Aki születésénél fogva vagy kitüntetésből abba a helyzetbe jutott, hogy közvetlenül érintkezhetett ő felségével, annak a hálószobája falába egy forgó lapot erősítettek, melyre csengőt alkalmaztak. A csengő megszólalt, a forgó kinyílt, arany tálcán vagy bársony párnán megjelent egy királyi üzenet és a forgó bezárult. Ez meghitt volt és ünnepélyes. A forgót más célra nem használták. A csöngetés királyi küldeményt jelzett. Senki sem látta, ki küldte. Lehet, hogy a király vagy a királyné egyik apródja. Leicesternek forgója volt Erzsébet alatt, Buckinghamnak I. Jakab alatt. Josiane Anna alatt kapta, noha nem volt kedvence. A forgó olyan volt, mintha az illetőnek közvetlen összeköttetése lett volna a mennyei postával és Isten időnként elküldené hozzá a levélhordóját egy levéllel. Ezt a kiváltságot irigyelték legjobban. Ez az előző nagyobb szolgáltságot vont maga után. Kissé még jobban cseléd lett általa az ember. Aki az udvarnál emelkedik, lesülyed. Az angol szertartásosságok ez a részlete valószínűen valami régi francia ostobaságból származott.

Lady Josiane, a szűz párnó, mint Erzsébet, a

szűz királynő, az évszakok szerint falun vagy városban, csaknem fejedelmi életet folytatott és majdnem udvara volt, melyben lord David, másokkal együtt, udvaronc volt. Minthogy még nem kötötték meg a házasságot, nyilvánosan mutatkozhattak együtt, anélkül, hogy kinevették volna őket és ők szívesen meg is tették. Gyakran mentek együtt a látványosságokhoz és a versenyekhez egy kocsiban és ugyanarra az emelvényre. A házasság, melyet nemcsak megengedtek nekik, hanem reájuk erőszakolták, lehütötte, de a találkozás azért csábitotta őket. A „jegyesek“-nek megengedett bizalmasságok határát könnyű átlépni. Ők megtartóztatók voltak, mert rosszizlésű az, ami könnyű.

A legszebb ökölviadalokat akkoriban a Lambethben tartották, ahol a canterbury-i érseknek palotája volt, noha ott igen egészségtelen a levegő és gazdag könyvtára, mely bizonyos órákban nyitva állott a tisztességes emberek számára. Egy alkalommal, télen volt, zárt helyen két ember mérkőzött és ezt Josiane is végignézte, akit lord David vezetett oda. Megkérdezte: A nőket is bebocsátják? Lord David így felelt: *Sunt foeminae magnates*. Szabad fordításban: *A polgárasszonyoknak nem*. Betű szerint: *A főuri hölgyek léteznek*. Egy hercegnő mindenhova bemehet. Tehát lady Josiane végignézte a versenyt.

Lady Josiane csak annyi engedményt tett magának, hogy lovagnak öltözött, férfiruhába, ami akkor szokás volt. Az asszonyok másképp nem is utaztak. A hat személy között, amennyi a windsori kocsin elfért, mindig volt egy-két férfiruhába öltözött asszony. Gentry-szokás volt.

Lord David, nő társaságában lévén, nem szerepelhetett a versenyen, megmaradt egyszerű nézőnek.

Lady Josiane csak azzal árulta el rangját, hogy szemüvegen keresztül nézett, ami a nemesek szokása volt.

A „nemes gyülekezetben“ lord Germaine elnökölt, ősapja vagy ősnagybátyja annak a lord Germaine-nek, ki a tizennyolcadik század vége felé ezredes volt, kereket oldott egy csatában, aztán hadügyminiszter lett és csak azért menekült meg az ellenség golyózáporából, hogy elessék Sheridan gu-

nyolódásának még rosszabb záporától. Sok nemes ur fogadott egymással; Harry Bellew de Carleton, akinek igénye volt a megüresedett Bella-Aqua páriségre, Henry Hyde lord ellen, Dunvihid, másképp Launceston város parlamenti képviselője ellen; a tiszteletreméltó Peregrine Bertie, Truro képviselője sir Thomas Colepepyr maidstonei képviselő ellen; Lamyrbán laird Lothianból Samuel Trefusis ellen, aki Penrynből jött; a saint-yvesi sir Bartholomew Gracedieu a nagyon tiszteletreméltó Charles Bodville ellen, akit másképp lord Robartesnek hívnak és aki Cornwallis grófság Custos rotulorumja volt. És még mások.

A két öklöző közül az egyik irlandi volt Tipperaryből és szülőföldje hegységének nevére Phelemghe-madonenak nevezték, a másik Helmsgail nevű skót volt.

Két nemzet büszkeségét vitték a küzdelembe. Irland és Skócia mérkőzik; Erin ökölesapásokat fog mérni Gajothelre. A fogadások összege már meghaladta a negyvenezer guineát, nem is számítva a szilárd fogadásokat.

A két bajnok meztelen volt, csipőig fölgyürt rövid nadrággal és a bokáikra fűzött, szögestalpu sarukkal.

Helmsgail, a skót, alig tizenkilenc éves, alacsony emberke volt, de már egy varrás volt a homlokán; ezért kettő és egyharmadot tartottak érte. Egy hónappal ezelőtt Sixmileswaternek betörte egy bordáját és kiverte mind a két szemét; ez magyarázza meg a lelkesedést. Akkor a mellette fogadók tizenkétezer font sterlinget nyertek rajta. Az összevarrt homlokán kívül Helmsgail állkapcsa is összezúzódott. Nagyon mozgékony és ügyes volt. Akkora volt, mint egy kis asszony, zömök, izmos, alacsony és fenyegető, semmi sem vezett el a tésztából, melyből gyúrták; egy izma sem volt, ami ne szolgálta volna a célt: az ökölvívást. Szilárd, fényes törzse barna volt, mint az érc. Mosolygott és három hiányzó foga csatlakozott e mosolyhoz.

Ellenfele nagy volt és széles, azt lehetne mondani, gyöngye.

Negyvenéves férfi volt. Hat láb magas, viziló-

mell és szelid arc. Egy ökölesapással bezuzta volna egy hajó födélzetét, de nem tudta, hova üssön. Az irlandi Phelem-ghe-madone inkább csak fölület volt és az öklözésben inkább arra való volt, hogy kapjon, mint hogy adjon. Hanem azt érezni lehetett, hogy soká kibírja. Olyan volt, mint a félig megsütött rost-beef, nehéz megrágni és lehetetlen lenyelni. Az volt, amit a birkozótérek tolvajnyelvén *raw fleisch*, nyers husnak neveznek. Kancsal volt és lemondónak látszott.

A két ember mult éjszaka egymás mellett aludt ugyanabban az ágyban. Ugyanabból a pohárból ivott mind a kettő három ujjnyi portói bort.

Mindkettőnek volt egy csomó támogatója, durva külsejű emberek, akik még a pályabírókat is megfenyegették. Helmsgail csoportjában észre lehetett venni John Grosmanet, aki arról híres, hogy a hátán elvisz egy ökröt és egy John Bray nevezetűt, aki egy napon a vállaira vett tíz véka lisztet, meg a molnárt és ezzel a teherrel kétszáz lépésre elment. Phelem-ghe-madone számára lord Hyde elhozta Launcestonból Kiltert, aki a Zöld Kastélyban lakott és egy husz fontos követ a vállán keresztül magasabbra dobott, mint a kastély legmagasabb tornya. Ezek hárman, Kilter, Bray és Gromane, Cornwallisból valók voltak, ami nagy tisztesség a grófságra.

A többi barátaiak otromba fickók voltak, izmos testtel, görbe lábszárakkal, nagy, bütykös lábakkal, buta arccal, rongyokban, akik nem félték semmitől, mert már valamennyinek volt dolga az igazságszolgáltatással.

Sokan igen jól értették, hogyan kell leitatni a rendőröket. Minden mesterséghez tehetség kell.

A kijelölt hely kissé messzebb volt a Medvék kertjénél, ahol egykor medve-, bika- és kutyaviadaloikat rendeztek, az utolsó épületen túl, a VIII. Henrik által lerombolt Sainte Marie Over Ry apátság dűledező fala mögött. Szeles és zuzmarás volt az idő; finom eső permetezett és gyorsan jéggé fagyott. A jelenlevő urak közül könnyen fölismerhetők voltak a családos emberek, mert azok kinyitották az esernyőket.

Phelem-ghe-madone részéről Moncreif ezredes volt a bíró és Kilter a segéd.

Helmsgail bírása a tiszteletreméltó Pughe Beaumaris, segédje lord Desertum Kilcarryból.

A két bajnok néhány pillanatig mozdulatlanul állt a körben, mialatt az órákat megigazitották. Azután közeledtek és kezet nyújtottak egymásnak.

Phelem-ghe-madone azt mondta Helmsgailnak: — Jobban szeretnék hazamenni.

Helmsgail tisztességtudóan felelte: — Nem lehet a nemes urakat semmiért ide fárasztani.

Meztelenek voltak, fáztak. Phelem-ghe-madone reszketett, állkapcsai összeverődtek.

Doktor Eleanor Sharp, a yorki érsek unokaöccse odakiáltotta nekik: — Tapogassátok meg egymást, fickók. Majd az fölmelegít.

Ez az enyelgés kissé megnyihette őket.

Támadtak.

De sem az egyik, sem a másik nem haragudott. Háromszor kezdték újra, lomhán. Tisztelendő doktor Gumdraith, az All Souls College*) negyven tagjának egyike azt kiáltotta: Töltsetek beléjük egy kis gint!

De a két rendező és a két koma, bírák mind a négyen, megtartották a szabályokat. Pedig nagyon hideg volt.

Kiáltások hallatszottak: *first blood!* Az első vért követelték. Ujra szembe állították őket egymással.

Nézték egymást, közeledtek, kinyújtották a karjaikat, összeérintették ökleiket, azután hátráltak. Helmsgail, a kis ember, hirtelen ugrott egyet.

Az igazi küzdelem megkezdődött.

Phelem-ghe-madone ütést kapott a homlokára, a két szemöldök között. Egész arcán ömlött a vér. A tömeg kiáltotta: *Helmsgail megcsapotta a vörös bort!**)* Tapsoltak. Phelem-ghe-madone úgy forgatta a karjait, mint a szélmalom és találomra hadonászott az ökleivel.

A tiszteletreméltó Peregrine Bertie azt mondta: — Elvakította, de még nem vak.

Akkor Helmsgail hallotta, hogy mindenfelől fölhangzik a bátorítás: *Bungs his peepers!****

Egészben véve jól választották ki a két bajnokot

* Minden-Lelkek Kollegium.

** Helmsgail has tapped his claret.

*** Oltsd ki a lámpásait!

és noha kedvezőtlen az idő, előre látható, hogy a mérkőzés sikerülni fog. Az óriás Phelem-ghe-madone-nak terhére voltak az előnyei: nehezen mozgott. A karja sulyos, de a teste sulyok volt. A kicsi futott, ütött, ugrott, fogait csikorgatta, gyorsaságával megkétészerezte az erejét, eselfogásai voltak. Az egyik oldalon a primitív, vad, műveletlen, tudatlan ökölcsepás, a másikon a civilizáció ökölcsepása. Helmsgail inkább az idegeivel harcolt, mint az izmaival és inkább a ravaszságával, mint az erejével; Phelem-ghe-madone tunya verekedő volt, akit egy kissé mintha már előre agyonütöttek volna. A művészet a természet ellen. A vadság a barbárság ellen.

Világos volt, hogy a barbárt leverik. De nem egyhamar. És ez érdekes volt.

Kicsi a nagy ellen. Az eshetőségek a kicsi részén voltak. A macska legyőzi a kutyát. A Goliátokat mindig legyőzik a Dávidok.

A megjegyzések jégesője zuhogott a viaskodókra: *Bravo, Helmsgail! good! Wel done, highlander! — Now, Phelem!**

És Helmsgail barátai jóakarattal ismételték: Oltsd ki a lámpásait!

Helmsgail jobbat tett ennél. Hirtelen lehajolt és fölemelkedettén, egy kigyó vonaglásával ráütött Phelem-ghe-madone mellcsontjára. Az óriás megíngott.

— Hibás ütés! — kiáltotta Barnard vicomte.

Phelem-ghe-madone Kilter térdére hanyatlott, mondván: Kezdek fölmelegedni.

Lord Desertum tanácskozott a rendezőkkel és azt mondta: Öt perces rond.**

Phelem-ghe-madone elájult. Kilter egy flanell-darabbal letörülgette a vért a szemeiről, a verítéket a testéről és egy kulacsot tartott a szájához. A tizenegyedik fordulónál voltak. Phelem-ghe-madonenak homlokseben kívül mellét torzították el az ütések, a hasa megdagadt, a feje bubja bezuzódott. Helmsgail nem sérült meg.

A gentlemanek zsibongtak.

Lord Barnard ismételte: — Hibás ütés.

* Bravo, Helmsgail! helyes! jól van hegylakó! — Most te jössz, Phelem!

** Fölfüggesztés.

— A fogadás semmis, — mondta Lamyrbaulaird.

— Visszakövetelem a betétemet, — szólt sir Thomas Colepepyr.

És Saint-Yves tiszteletreméltó követje, sir Bartholomew Gracedien, hozzátette:

— Adják vissza az ötszáz guineámat, én megyek.

— Szüntessék be a mérkőzést, mondták a nézők.

De Phelem-ghe-madone fölállt, majdnem gyántorogva, mint egy részeg és azt mondta:

— Folytassuk a mérkőzést egy föltétellel. Nekem is legyen jogom egy rossz ütést adni.

Mindenfelől kiáltották: — Elfogadjuk.

Helmsgail a vállát vontá.

Az öt perc elmúlt, a mérkőzést újra kezdték.

A küzdelem haldoklás volt Phelem-ghe-madone-ra és játék Helmsgailnak.

Mit tesz a tudomány! A kis ember módot talált arra, hogy a félholddá görbitett, acél balkarjával a hóna alá kapja Phelem-ghe-madone nagy fejét és mig így leszoritva tartotta, jobbkeze fölemelkedett és lezuhant, mint a pöröly a szögre, de alulról fölfelé, kedve szerint összezúzva az arcát. Mikor Phelem-ghe-madone végre kiszabadult és fölemelte a fejét, nem volt többé arca.

Ami orr, szem, száj volt addig, most már csak fekete vérbe áztatott szivacsnak látszott. Köpött. Három fog volt a földön.

Aztán lezuhant. Kilter a térdén fogta föl.

Helmsgailt alig érintette. Néhány jelentéktelen kék foltja volt és egy karcolás a csuklóján.

Most már senki se fázott. Tizenhatot és egy negyedet adtak Helmsgailra Phelem-ghe-madone ellen.

Harry de Carlton fölkiáltott:

— Nincs többé Phelem-ghe-madone! Helmsgailra fölteszem bella-aquai párségemet és lord Bellew cimemet a canterburyi érsek egy öreg parókiája ellen.

— Tartsd ide a pofádat, — mondta Kilter Phelem-ghe-madonenak és a véres flanelldarabot a palackba mártván, lemosta az arcát ginnel. Megint látni lehetett a száját és Phelem-ghe-madone kinyitotta az egyik szemét. A halántéka repedtnek látszott.

— Még egy fordulót, barátom, — mondta Kilter. És hozzátette: — A szülővárosod becsületéért.

A walesiek és az irlandiak megértik egymást; de Phelem-ghe-madone még sem adta semmi jelét, hogy van még valami az eszében.

Phelem-ghe-madone fölemelkedett, Kilter támogatta. A huszonötödik indulás volt. A mód, ahogyan ez a cyklop — mert már csak egy szeme volt — állásba helyezkedett, elárulta, hogy ez lesz a vég és senki sem kételkedett abban, hogy az óriás elveszett. Védőöklét az álla fölé emelte; a haldokló ügyetlensége. Helmsgail, aki alig izzadt, fölkiáltott: — Magamra fogadok. Ezret teszek egyre.

Helmsgail fölemelte karját, ütött és — ez furesa — mind a ketten elestek. Vig morgás hallatszott.

Most Phelem-ghe-madone volt elégedett.

A rettentő csapást, amit Helmsgail a koponyájára mért, kihasználta és egyet ütött, hibásan, a köldökére.

Helmsgail elterülve hörgött.

A nézők Helmsgailt a földön látva azt mondták: — Visszafizette.

Mindenki tapsolt, azok is, akik vesztek.

Phelem-ghe-madone hibás ütést adott hibás ütésért és ez jogában állott.

Helmsgailt hordágyon vitték el. Az volt a vélemény, hogy nem épül föl. Lord Robartes fölkiáltott: Ezerkétszáz guineát nyertem.

Phelem-ghe-madone nyilván egész életében nyomorék maradt.

Josiane karöltve távozott lord Daviddal, ami nem tilos jegyeseknek. Josiane azt mondta:

— Ez nagyon szép, de...

— De?

— Azt hittem, hogy itt megszabadulok az unalomtól. De nem úgy lett.

Lord David megállt, reánézett Josianera, becsukta a száját, fölfujta az arcát és a fejét rázta; ez azt jelentette: figyelem! és azt mondta a hercegnőnek:

— Az unalom ellen csak egy orvosság van.

— Melyik?

— Gwynplaine.

— Mi az a Gwynplaine?

MÁSODIK KÖNYV

GWYNPLAINE ÉS DEA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Melyben meglátjuk annak az arcát, akinek még csak a tetteit láttuk.

A természet tékozolta Gwynplainere a jótéteményeit. Adott neki száját, mely a füléig nyult, füleket, melyek a szeméig visszahajlottak, formátlan orrot, mely arra való volt, hogy a bohócok pápaszemét táncoltassa és olyan arcot, melyre nem lehetett nézni nevetés nélkül.

Azt mondtuk, a természet elhalmozta Gwynplainet adományaival. De a természet tette-e?

Nem segítettek-e neki?

Két szelelőlyukhoz hasonló szem, száj helyett egy hasadék, egy pisze bibircs két lyukkal, ez az orr, összezuzott arc és mindezek eredménye a nevetés lévén, bizonyos, hogy a természet egymagában nem tud ilyen remekművet teremteni.

Azonban egyértelmű-e a nevetés az örömmel?

Ha ennek a komédiásnak a jelenlétében — mert komédiás volt — engedjük elenyészni a vidámság első benyomását és figyelmesen szemügyre vesszük ezt az embert, fölismerhetjük rajta a mesterséges nyomokat. Ilyen arc nem a véletlen, hanem a szándékos munkája. A természet ilyesmiben nem tökéletes. Az ember semmit sem tehet a szépségért, de mindent a rutságért. Egy hottentotta profiljából nem csinálhatunk római arcélt, de egy görög orrból lehet kalmuk orr. Nem kell hozzá más, csak betörni az orr tövét és szétfeszíteni az orrcimpákat. A középkori konyha-latin nem hiába teremtette ezt az igét: *denasare*. Gwynplaine gyermekkorában érdemes volt arra, hogy az arcát eltorzítsák? Miért ne? Talán

csak azért tették, hogy mutogassák és nyereszke-
jenek rajta. Minden valószínűség szerint iparszerűen
gyakorlott kezek teremtették a gyermekből ilyen
alakot. Világosan látszott, hogy valami leleményes
és rejtelmes tudomány — mely a sebészethez képest
ugyanaz volt, mint az alchimia a chemiához — fa-
ragta így ki ezt a hust nagyon fiatal korában és
előre megfontolva teremtette meg ezt az arcot. Ez a
tudomány jártas volt a vágásokban, a fájdalmak el-
tompításában, az érkötésekben, fölhasította a száját,
lebiggyesztette az ajkakát, földetlenné tette az inyt,
kifeszítette a füleket, összevarrta a porcogókat, szét-
zilálta a szemöldököket és az orcákat, széttágította
a rágóizmot, eltüntette a varratokat és forradáso-
kat, visszahuzta a bőrt a sérülésekre, megtartván az
arc tátott állapotát; ebből a nagy és mély szobrászati
tudományból származott ez az álarc: Gwynplaine.

Igy senki sem születik.

Akárhogy történt is, Gwynplaine csodálato-
san sikerült. Gwynplaine a gondviselés ajándéka
volt a szomorú emberek számára. De melyik gond-
viselésé? Van talán démoni gondviselés is az isteni
gondviselésen kívül? Föltesszük a kérdést, anélkül,
hogy megoldanánk.

Gwynplaine komédiás volt. Nyilvánosan mutogatta magát. Semmiféle hatás nem volt az övéhez hasonlítható. A buskomorságot meggyógyította pusztán azzal, hogy megmutatta magát. A gyászoló, lesujtott embereknek ki kellett őt kerülni, mert, ha meglátták, illetlenül nevetni kezdtek. Egy napon a hóhért is megnevetette Gwynplaine. Az emberek az oldalukat tartották, ha csak meglátták Gwynplainet; ha beszélt, a földön gurultak nevetükben. A bánat ellentétes sarka volt. Spleen volt az egyik, ő másik sarok.

A vásártereken és utcasarkokon hamarosan nagyon kielégítő hírnévre tett szert, mint borzasztó ember.

Nevetve kacagtatott Gwynplaine. Pedig ő nem nevetett. Az arca nevetett, a gondolata nem. Csak az a hallatlan arc nevetett, amit a véletlen vagy valamely furesán különleges ipar mintázott neki. Gwynplainenek ebben nem volt része. A külső nem függött a belsőtől. Nem tudott megszabadulni attól a

vigyorgástól, amit nem ő idézett elő homlokán, orcáin, szemöldökén és a száján. Örökre reáforrasztották ezt a nevetést az arcára. Önműködő nevetés volt, annál ellenállhatatlanabb, mert megkövesedett. Senki sem szabadulhatott a hatásától. A szájnak két vonaglása ragályos, a nevetés és az ásitás. A titokzatos műtét következtében, amit bizonyára gyermekkorában állott ki Gwynplaine, arcának minden részlete résztvett ebben a vigyorgásban, egész arckifejezése ebben összpontosult, mint egy kerék a tengelye körül; minden indulata, bármilyen volt is, ezen a különös arcon az örömet csak növelte vagy jobban mondva sulyosította. Ha meglepődött valamin, ha szenvedett, ha haragudott, ha sajnálkozott, minden csak gyarapította az izmok derültségét; ha sirni akart, nevetett; akármit csinált Gwynplaine, akármit akart, akármit gondolt, ha fölemelte a fejét, az ottlevő tömegben mennydörgő kacagás támadt.

El kell képzelnünk egy jókedvű Meduza-fejet.

Ez a váratlan jelenség mindent kiűzött az elméből, akármi volt benne és nevetni kellett.

Az antik művészet egykor vidám érc-álarcot alkalmazott a görög színpadok homlokzatán. Ezt az álarcot Komédiának nevezték. Ugy látszott, a bronz nevet, nevetet és gondolkodik. Az esztelenségig menő csufolódás, a bölcsességig jutó guny összesűrűsödött és összevegyült ezen az arcon; gondok, csalódások, utálkozások és bánat tömörültek ezen az érzéketlen homlokokon és tökéletes gyásszá: vidámsággá lettek; a száj egyik szögletét, az emberi nem felől, fölhuzta a guny, a másik szögletét az istenkáromlás; az emberek a maró guny ideáljával állíthatták szembe a mindenkiben meglevő gunyt; és e körül a megmerevedett kacaj körül folyton megújuló tömeg majd meghalt nevetésben e vigyorgás síri mozdulatlansága láttára. Az antik komédiának ez a holt álarca egy eleven emberre illesztve, ez volt Gwynplaine. Ezt a pokolian derült, változhatatlan fejet hordozta a nyakán. Micsoda teher egy ember vállain: örökké nevetnie kell!

Örökké nevetni! Értsük meg egymást és magyarázzuk ki magunkat. Ha hiszünk a manicheusoknak, az abszolút is hullámszik és pillanatokra Isten maga is szünetel. Az akarat felől is egyet kell értenünk.

Nem fogadjuk el, hogy az akarat örökösen és teljesen tehetetlen. Minden lét egy levélhez hasonló, amit az utóirat módosíthat. Gwynplaine számára ez volt az utóirat: akarata erejével, ha minden figyelmét oda összpontosította és föltéve, hogy semmiféle indulat nem zavarta és nem gyöngítette erőfeszítését, sikerülhetett fölfüggesztenie az örök vigyorgást és reáborítani valami tragikus fátyolt; és akkor nem nevetett, aki reánézett, hanem borzongott.

Ezt az erőfeszítést Gwynplaine ugyyszólván soha sem gyakorolta, mert fájdalmas fáradsággal járt és elviselhetetlenül megerőltető volt. Különben a legkisebb szórakozottság, a legcsekélyebb indulat elelendő volt, hogy a pillanatra elüszött nevetés, ellenállhatatlanul, mint a dagály, megjelenjék az arcán és annál erőteljesebben térjen vissza, minél erősebb volt a kedélyváltozás, amely visszaidézte.

E csekély kivétellel Gwynplaine nevetése örökös volt.

Aki Gwynplainet meglátta, nevetett. És miután nevetett, elfordította a fejét. Főleg az asszonyok irtóztak tőle. Szörnyű volt ez az ember. A görcsős nevetés olyan volt, mint az adósfizetés, az emberek vidáman, de majdnem gépiesen teljesítették. Azután megfagyott a nevetés. Egy asszonymak Gwynplainet látni elviselhetetlen, megnézni pedig lehetetlen volt.

Különben magas volt, széles vállu, ügyes és arcát kivéve nem volt idomtalan. Ez még határozottabb jele volt annak, hogy Gwynplaine inkább mesterség műve volt, mint a természeté. Gwynplainenek szép volt a teste, szép lehetett az arca is. Születésekor éppen olyan gyermek lehetett, mint a többi. A testét megőrizték érintetlenül, csak az arcát „javították“ meg. Gwynplainet határozottan faragták.

Legalább is ez volt a legvalószínűbb.

A fogait meghagyták. A fogak szükségesek a nevetéshez. A halálfejnek is van foga.

Borzasztó lehetett a műtét, amit véghez vittek rajta. Ő nem emlékezett reá, de ez nem bizonyítja, hogy nem esett át rajta. Ez a sebészeti szobrászat csak egészen kicsi gyermekeken sikerülhetett; mint-hogy nem volt tiszta tudata arról, ami vele történt, könnyen betegségnek tarthatott egy sebet. Azonkívül, mint emlékezünk, ebben az időben már ismer-

ték az eszközöket, melyek a beteget elaltatják és a fájdalmakat eltompítják. Azelőtt ezt mágiának hívták. Ma anesthesiának, érzéstelenítésnek nevezik.

Ezen az arcon kívül azoktól, akik fölnevelték, a tornázás és testgyakorlás adományát kapta; hasznosan kifecamított csuklóit úgy idomították, hogy visszafelé is hajlottak, mint az ajtó sarka. Semmit sem hanyagoltak el, hogy jó kötél-táncossá tegyék.

Haját egyszer és mindenkorra sárgára festették; ezt a titkot napjainkban újra föltaalálták. A szép asszonyok használják; ami egykor csufított, most szépitőszert. Gwynplainenek sárga haja volt. Ez a festés meghagyta a haj gyapjas és sűrű tapintását. Ez a fakó sörte, inkább sörény, mint haj, betakart és elrejtett egy öblös koponyát, mely arra valónak látszott, hogy gondolatokat tartalmazzon. A műtét, mely az arcát megfosztotta az összhangtól és egész husát földulta, nem bántotta a csontos koponyát. Gwynplaine homlokszöge hatalmas és meglepő volt. A nevetés mögött álmodó lélek volt, mint mindnyájunkban.

Különben ez a nevetés Gwynplaine számára valószínűség volt. Hasznát vette, anélkül, hogy tudott volna róla. Ez a nevetés volt a kenyérkeresete.

Gwynplaine volt — bizonyára kitalálták már — az a gyermek, akit egy téli éjszakán elhagytak Portland partján és akit egy szegény, guruló ketrec befogadott Weymouthban.

II.

Dea.

A gyermek most már férfi lett. Tizenöt év múlt el. 1705-ben voltak. Gwynplaine a huszonötödik évében volt.

Ursus magánál tartotta a két gyermeket. Nomád csapat lett belőlük.

Ursus és Homo megöregedtek. Ursus egészen kopasz lett. A farkas megöszült. A farkasok életkora nincs úgy megszabva, mint a kutyáké. Molin szerint vannak farkasok, melyek nyolcvan évig él-

nek, többek közt a kis koutpara, *caviae vorus* és a Say szagos farkasa, a *canis nubilus*.

A kisleány, akit a halott asszonyon találtak, most már tizenhat esztendő, nagyleány lett, halvány, barnahaju, vékony, törékeny, oly finom, hogy csaknem reszketett és féltetni lehetett, hogy eltörik, csodásan szép és fényvel teli szemei vak.

A végzetes téli éjszakának, mely a hóba döntötte a koldusasszonyt és gyermekét, kettős áldozata lett. Megölte az anyát és megvakította a leányt.

A tiszta vizesöpp örökre megbénította a leány szemeit, aki immár nő lett. Arcán, melyen a világosság nem hatolt keresztül és ajkának szomorúan lehuzódó szögletein kifejeződött a keserű kiábrándulás. Nagy és tiszta szemeiben az volt különös, hogy az ő számára kialudtak, másoknak sugárzottak. Rejtelmes, égő fáklyák, melyek csak kifelé világítottak. Ő nyújtott világosságot, akinek nem volt. Ezek a szemek megszűntek és fénylettek. A sötétség e foglya megvilágította a homályos helyet, ahol volt. E gyógyíthatatlan sötétség mélyén, a vakság fekete fala mögött, ő sugárzott. Ő nem látta kívül a napot sem, őbenne látták a lelket is.

Holt tekintetében volt valami égi merevség.

Ő volt az éjszaka és ebből a helyrehozhatatlan sötétségből, mellyel összevegyült, úgy emelkedett ki, mint a csillag.

Ursus, akinek rögeszméje volt a latin név, Deának keresztelte.

Kissé tanácskozott a farkassal; azt mondta neki: — Te képviseled az embert, én az állatot; mi vagyunk a világ itt lent, ez a kicsike képviseli a világot ott fönt. Ennyi gyöngeség, ez már mindenhatóság. Ilyen módon az egész mindenség, emberiség, állatvilág és istenség együtt lesz a ketrecünkben. — Az állatnak nem volt ellenvetése.

Igy történt, hogy a talált gyermeknek Dea lett a neve.

Ami Gwynplainet illeti, Ursusnak nem kellett fáradság, hogy nevet találjon ki számára. Ugyanazon a reggelen, mikor a kis fiu eltorzítását és a kis leány vakságát észrevette, megkérdezte: — Fiu,

hogy hívnak téged? — A gyermek azt felelte: — Gwynplaine-nek hívnak.

— Maradj hát Gwynplaine — mondta Ursus. Dea segített Gwynplaine-nek gyakorlataiban.

Ha az emberi nyomoruságot röviden össze lehetne foglalni, Gwynplaine és Dea által megtörténhetne. Mintha mindkettő a sir egyik részében született volna; Gwynplaine az iszonyuban, Dea a feketében. Létük a sötétség különböző fajaiból teremtődött, melyet az éjszaka két borzalmas oldalából merítettek. Ezt a sötétséget Gwynplaine magán viselte, Dea pedig magában. Rémképek éltek Deában és kísértetek Gwynplaineben. Dea gyászban élt, Gwynplaine még rosszabban. A látó Gwynplainenek kinos lehetősége volt, ami a vak Deára nem létezett: összehasonlithatta magát más emberekkel. Hanem olyan helyzetben, mint a Gwynplaineé — föltéve, hogy iparkodott számot adni magának és összehasonlitásokat tenni — ez annyit jelentett, mint nem érteni önmagát. Olyan üres tekintet, mint Deáé, akitől a világ távol van, bizonyára végső szerencsétlenség, de mégis kisebb, mint ez: hogy ő saját magának rejtély legyen; hogy önmagának a távollétét érezze; látni a mindenséget, csak önmagát nem látni. Deának fátyola volt, a sötétség, Gwynplainenek álarca volt, a saját képe. Kifejezhetetlen dolog: Gwynplainet a saját husával takarták el. Milyen lehetett az arca, nem tudta. Az ő képe eltűnt. Hamis ént viselt. A feje élt, az arca meghalt. Nem emlékezett, hogy látta volna. Az emberi nem külsőség volt ugy Deára, mint Gwynplainere; ők távol voltak tőle; egyedül voltak mind a ketten; Dea elszigeteltsége gyászos volt, ő nem látott semmit; Gwynplaine elszigeteltsége komor volt, ő mindent látott. Deára nézve a teremtés nem terjedt tovább a hallásnál és tapintásnál, a valóság korlátolt, szűk, rövid, gyorsan elvesző volt; számára nem volt más végtelen, csak a sötétség. Gwynplainenek élni annyit jelentett, hogy a tömeg örökösén előtte van, de mindig kívül. Dea a világosság számüzöttje volt, Gwynplaine az élet foglya. Bizonyára volt okuk kétségbeesni. A lehető legnagyobb csapás fenekét érintették mind a ketten. A megfigyelő, aki őket látta volna.

elmélyedését kimondhatatlan szájalommá érezte volna átalakulni. Mit kellett szenvedniök? Láthatóan a balsors nehezedett erre a két emberi teremtésre és a végzet soha nem tette két ártatlan számára nagyobb gyötrelommé a sorsot és ennyire pokollá az életet.

És mégis paradicsomban éltek.

Szerették egymást.

Gwynplaine imádta Deát, Dea bálványozta Gwynplainet.

— Olyan szép vagy! — mondta a leány Gwynplainenek.

III.

Oculos non habet et videt.

A földön csak egyetlen asszony látta Gwynplainet. A vak.

Ursustól tudta meg, hogy mi volt számára Gwynplaine, nehéz utját Portlandtól Weymouthig, a halálfélelmet, ami elhagyatottságába vegyült. Tudta, hogy mint csecsemőt, egy nála alig nagyobb gyermek fölvette, amikor halott anyján haldokolt és egy hulla emlőjét szopta; hogy ez a kitaszított gyermek, mintegy eltemetve a mindenség komor visszautasításával, meghallotta az ő kiáltását; hogy ő meghallotta őt, amikor minden süket volt számára; hogy ez az elhagyott, gyöngé, kitaszított gyermek, támasz nélkül a földön, aki a pusztában vánszorgott, kimerülten, megtörtén a fáradtságtól, az éjszakában elfogadott még egy terhet, egy másik gyermeket; hogy ez a fiu, akinek nem volt mit várnia attól a homályos osztogatástól, amit sorsnak hívnak, magára vette még egy végzet terhét; hogy nyomorában, félelmében és inségében gondviselés tudott lenni; tudta, hogy mikor az ég is bezárult, az ő szíve megnyílt; hogy amikor már elveszett, a fiu mentette meg; hogy amikor neki sem volt födele és oltalma, menedéket tudott adni; hogy anyává és dajkává tudott lenni; hogy ő, aki egyedül volt a világon, az elhagyatásra örökbefogadással felelt; hogy a sötétségben adta ezt

a példát; hogy nem találta magát eléggé lesujtott-nak, magára vette még valakinek a nyomorát; amikor úgy látszott, hogy a földön semmi sincs az ő számára, fölfedezte a kötelességet; hogy ahol mindenki habozott volna, ő előre ment; ahol mindenki meghátrált volna, ő vállalkozott; tudta, hogy belenyúlt kezével a sír szájába és kihuzta őt, Deát; hogy félmeztelenül lehuzta ujjasát, hogy őreá adja, mert fázott; hogy kiéhezve az ő ételére, italára gondolt; hogy ez a kisfiu a kisleányért megküzdött a halállal, megküzdött vele minden alakjában, mint téllal és jéggel, mint elhagyottsággal, mint rémülettel, mint hideggel, éhséggel és szomjúsággal, mint orkánnal; tudta, hogy a tizéves titán érte, Deáért, csatát vívott az éjszakai végtelenséggel. Tudta, hogy ezt tette gyermekkorában és hogy most, mint férfi, ereje neki a gyöngének, gazdagsága a koldusnak, gyógyulása a betegnek, látása a vaknak. Az ismeretlen sötétségen keresztül, amely mindentől elválasztotta, tisztán megkülönböztette ezt az odaadást, ezt az önmegtágadást, ezt a bátorságot. A hősiességnek az anyagiatlan régiókban körvonaluk van. A leány fölfogta ezt a felséges körvonalat; abban a kifejezhetetlen elvontságban, amelyben a gondolat él, amire nem világít a nap, ő észrevette az erénynek e rejtelmes vonalait. A megmozgatott homályos dolgoknak e környezetében, ebben a nyugtalan tétlenségében folytonosan veszedelmet kémlelő teremtésben abban az érzésében, hogy örökösen védelem nélkül van, ami a vakok egész életét teszi, folytonosan maga fölött érezte Gwynplainet, a soha ki nem hülő, soha nem távozó, soha el nem homályosuló Gwynplainet, a segítő, gyöngéd és szelid Gwynplainet; Dea megremegett a hálától és a biztonságtól, megnyugtató aggodása boldog önkívületté emelkedett és sötétséggel teli szeme a feneketlen mélység zenitjén a jóságot bámulta, e nagy világosságot.

Az eszményekben a jóság a nap és Gwynplaine elkápráztatta Deát.

A tömeg számára, melynek sokkal több feje van, semhogy egy gondolata lehetne és sokkal több szeme, semhogy látni tudna, a tömeg számára — mely maga is felület lévén, megáll a felületen — Gwynplaine bohóc volt, kötél-táncos és komédiás, kissé több és

kissé kevesebb, mint egy állat. A tömeg nem ismert belőle mást, csak az arcát.

Dea számára Gwynplaine volt a megváltó, aki kiemelte a sirból, a vigasztaló, aki elviselhetővé tette az életet, a szabadító, akinek a kezét az övében érezte a vakság labirintusában; Gwynplaine a testvére, barátja, vezetője, támasza volt, a fölsőbbrendű, szárnyas és sugárzó férj; abban, akit a sokaság szörnynek nézett, ő arkangyalt látott.

Mert Dea, a vak, látta Gwynplaine lelkét.

IV.

Az összeillő szerelmesek.

Ursus, a filozófus, megértette. Ő helyeselte Dea igézetét.

Azt mondta:

— A vak látja a láthatatlant.

Azt is mondta:

— A tudat látomány.

Nézte Gwynplainet és azt dörmögte:

— Fél szörnyeteg, de fél isten.

Gwynplaine szinte részeg volt Deától. Van egy láthatatlan szem, a szellem, és egy látható, a szemgolyó. Ő a látható szemével nézte Deát. Dea káprázata eszményi volt, Gwynplaineé valóságos. Gwynplaine nem volt csuf, hanem irtózatos és az ellentétét látta maga előtt. Amilyen rémitő volt ő, olyan kedves volt Dea. Ő volt a borzalom, a leány a kecsesség. Dea olyan volt, mint az álom, mely félig testet öltött. Egész személyében, légies alakjában, finom és hajlékony nádszál-termetében, válláiban, melyen talán szárnyakat viselt, a finom gömbölyűségekben, melyek — inkább a léleknek, mint az érzeknek — elárulták nemének körvonalait, csaknem átlátszó fehérségében, istenien földrészegzett tekintetének fölséges derűjében, mosolyának szent ártatlanságában közel szomszédság volt az angyalokhoz és mégis eléggé asszony volt.

Mint mondtuk, Gwynplaine összehasonlította magát és összehasonlította Deát is.

Az ő léte hallatlan kettős kiválasztás eredménye volt. Egy alulról és egy fölülről jövő sugár metsződési pontja volt, egy fekete sugaré meg egy fehér sugaré. Ugyanaz a morzsa, melyet egyszerre érintett a jó és a rossz csőre, egyik csókolta, másik csipte. Gwynplaine volt ez a morzsa, ez a megmárt és megcirógatott parány. Gwynplaine a gondviseléssel kevert balsors alkotása volt. A szerencsétlenség reá tette a kezét, de a szerencse is. Két szélsőséges végzet teremtette az ő különös sorsát. Átok és áldás volt rajta. Ő volt a kiválasztott, akit megátkoztak. Ki volt ő? Nem tudta. Ha önmagára nézett, ismeretlen látott. De ez az ismeretlen szörnyü volt. Gwynplaine ugyszólván fej nélkül élt, hiszen az arca nem volt az övé. Az arc ijesztő volt, annyira ijesztő, hogy már mulattatott. Olyan félelmet keltett, hogy nevettek rajta. Pokolian tréfás volt. Hajótörött emberi arc volt állati torzképben. Valami torzító özön árasztotta el. Soha senki nem látta még ilyen tökéletes megfoggyatkozását az emberinek egy emberi arcon, soha paródia nem volt tökéletesebb, soha borzalmasabb lidére nem vigyorgott s mindaz, ami egy nőt visszariaszt, soha undokabbul nem keveredett össze emberben; a szerencsétlen szívnek, melyet ez az arc eltakart és rágalmazott, úgy látszott, az volt az ítélete, hogy örökké magányosan éljen ez arc mögött, mint a koporsó födele alatt. De nem! ahol az ismeretlen gonoszság kimerült, a láthatatlan jóság tékozolt. Ebben a szegény sülyedőben, akit hirtelen föl emeltek, a visszataszító tulajdonságok mellé a jóság odatette azt, ami vonzó, a sziklához mágnest helyezett, az elhagyatotthoz elküldött egy sebesszárnyu lelket, galambra bizta, hogy vigasztalja a villám-sujtottat és megtette, hogy a szépség imádja az ék telenséget.

Ez csak úgy válhatott lehetővé, ha a szép nem látja az idomtalan. Ehhez a szerencséhez szerencsétlenség volt szükséges. A gondviselés tette vakká Deát.

Gwynplaine érezte, bár bizonytalanul, hogy őt megváltották. Miért üldözték? Nem tudta. Miért e megváltás? Nem tudta. Dicsfény ragyogta be gyalázatát; ezt tudta. Ursus, mikor Gwynplaine abba a korba jutott, hogy megérthette, fölolvasta és meg-

magyarázta neki doktor Conquest szövegét *de Denasatis* és egy másik nagy kötetből, Hugo Plagon művéből* a *nares habens mutilas* kezdetű részt, de Ursus okosan óvakodott a hipotézisektől és őrizkedett bármiféle következtetéseket vonni. Föltevések lehetőek voltak, valószínű volt, hogy Gwynplaineen gyermekkorában tettelegességeket követtek el; de most már csak az eredmény volt nyilvánvaló. Az volt rendeltetése, hogy megbélyegezve éljen. Miért történt ez a megbélyegzés? Erre nincs felelet. Csönd és elhagyottság Gwynplaine körül. Minden ködös volt a hozzávetésekben, melyeket e szomorú valósághoz fűzhetek és a borzasztó valóságot kivéve, semmi sem volt bizonyos. Ebbe a csüggedésbe Dea avatkozott bele, mint az égből küldött válaszfal Gwynplaine és a kétségbeesés között. Meghatva és fölmelegedve vette észre, hogy a drága leány kedvessége az ő szörnyüisége felé fordul; paradicsomi csodálkozása elérzékenyítette sárkányarcát; arra termett, hogy iszonyatot keltsen, mégis azt a csodálatos kiváltságot nyerte, hogy a világosság csodálta és imádta őt és szörnyeteg létére érezte magán egy csillag tekintetét.

Gwynplaine és Dea egy pár volt és a két meghatott szív imádta egymást. Egy fészek, két madár; ez volt az ő történetük. Az általános törvény alá jutottak, amely abban áll, hogy tessenek egymásnak, keressék egymást és találják meg egymást.

Ilyen módon a gyűlölet csalódott. Gwynplaine üldözői, bárkik voltak is s a rejtélyes üldözés, bárhonnán jött is, elvesztette a célját. Kétségbe akarták ejteni és tulboddoggá tették. Előbb gyógyítható sebbel jegyezték meg. Arra szánták, hogy egy másik balsorssal vigasztalódják. A hóhér fogója szeliden simogató női kézzé lett. Gwynplaine irtózatos volt, mesterségesen irtózatos, emberi kezek nyomán irtózatos; azt remélték, örökre elszigetelik elsősorban a családjától, ha volt családja, azután az emberiségtől; már gyermekkorában romot csináltak belőle; de a természet kitatarozta ezt a romot, mint ahogy minden romot kitataroz; elhagyottságát megvigasztalta a ter-

* *Versio Gallica Will. Tyrii lib. II, cap. XXIII.*

mészet, mint ahogy minden elhagyatottságot megvigasztal; a természet segítségére siet minden elhagyottnak; ahol minden hiányzik, ott egészen odaadja magát; kizöldít és virágba borít minden omladékot; repkénnyel disziti a köveket és szerelemmel az embereket.

Mélységes nagylelkűsége a homálynak.

V.

A kék folt a feketeségben.

Igy élt egymás által a két szerencsétlen. Dea támaszkodott Gwynplainere és Gwynplaine Deára.

Az árva fiu az árva leányé volt. A világtalan az alakatlanra támaszkodott.

A két özvegység összeházasodott.

Kimondhatatlan hála kelt a két nyomorúságból. Hálások voltak.

Kinek?

A homályos végtelenségnek.

Elég, ha az ember magában mond köszönetet. A hálaadásnak szárnya van és oda megy, ahova mennie kell. Imátok ezt jobban tudja, mint ti.

Az emberek azt hitték, Jupitert dicsérik, pedig Jehovához imádkoztak! Hányszor hallgatja meg a végtelenség azokat, akik ereklyékben hisznek! Hány atheista nem veszi észre, hogy pusztán azzal, hogy jó és szomorú, Istenhez könyörög!

Gwynplaine és Dea hálások voltak.

Az éktelenség kitzasztás. A vakság a mélység. A kitzasztást örömmel fogadták, a mélység pedig lakható volt.

Gwynplaine leszállni látott maga felé nagy világosságban, a végzet rendeléséből, egy nőalaku szépséges fehér felhőt, egy sugárzó látományt, amelyben egy szív volt és ez a jelenség, majdnem felhő, de mégis asszony, hozzásimult, a látomány átölelte és az a szív szerette őt; Gwynplaine nem volt többé éktelen, mert szerette valaki; egy rózsza hitveséül kívánta a hernyót, mert megérezte benne az isteni pil-

langót; Gwynplainet, a kiutasítottat, valaki kiválasztotta.

Legyen meg, ami szükséges, ez az egész. Gwynplainenek megvolt, Deának szintén.

Az eltorzított ember kivetettsége megenyhült, fölemelkedett és mámorra, elragadtatássá, hitté magasztosult; a vak leánynak pedig az éjszakában egy kéz jött segítségül tétoázásához.

Két nyomoruság behatolt az eszményiségbe és ez elnyelte azokat. Két hézag egyesült, hogy kiegyenlítse egymást. Az kötötte őket össze, ami hiányzott nekik. Amiben az egyik szegény volt, abban gazdag volt a másik. Az egyik szerencsétlensége kincse volt a másiknak. Ha Dea nem lett volna vak, Gwynplainet választotta volna? Ha Gwynplainet nem torzították volna el, szerette volna Deát? A leány valószínűleg éppugy nem akart volna hallani az éktelenről, mint az a világtalanról. Milyen szerencséje Deának, hogy Gwynplaine oly ocsmány volt! És mily kedvező véletlen Gwynplainenek, hogy Dea vak volt! A gondviselés teremtette állapotuk nélkül lehetetlenné lettek volna egymás számára. Csodálatosan szükséges volt egyik a másiknak és ez volt szerelmük alapja. Gwynplaine megmentette Deát, Dea megmentette Gwynplainet. A nyomoruságok találkozása ragaszkodást teremt. Az örvénybe merültek ölelkezése. Semmi sem szorosabb, semmi sem kétségbeesettebb, semmi sem végzetesebb.

Gwynplaine azt gondolta:

— Mi lennék nélküle?

Dea arra gondolt:

— Mi lennék nélküle?

A két száműzetés egy hazában végződött; a két gyógyíthatatlan sorscsapás, Gwynplaine megbélye-zése és Dea vaksága megelégedésükre végrehajtotta egyesülésüket. Megelégedtek egymással, semmire sem gondoltak egymáson kívül; egymással beszélni gyönyörűség, egymáshoz közeledni üdvösség volt; kölcsönös megismerés utján álmaik is közösek voltak; ketten mindig ugyanazt gondolták. Ha Gwynplaine járt, Dea egy isten lépteit hallotta. Egymáshoz simultak valami csillagos félhomályban, amely tele volt illattal, fénnel, zenével, álmokkal és sugárzó légvárakkal; egymáséi voltak; tudták, hogy örök-

sen együtt vannak ugyanabban az örömben és elragadtatásban és semmi sem volt olyan különös, mint ez a paradicsom, amelyet ez a két elkárhozott teremtett magának.

Kimondhatatlanul boldogok voltak.

Mennysországot csináltak a pokolból; ilyen a te hatalmad, szerelem!

Dea hallotta Gwynplainet nevetni és Gwynplaine látta Dea mosolyát.

Igy találták meg az üdvösséget, az élet tökéletes örömét megvalósították, a boldogság rejtelmes kérdését megoldották. Kik? Két nyomorult.

Gwynplainenek Dea volt a pompa; Deának Gwynplaine volt a lét.

A lét, a nagy rejtély, amely a láthatatlant istennévé teszi és amelyből egy másik rejtély, a bizalom fakad. Nincs a vallásokban olyan, ami nem erre vezethető vissza. De ez elegendő. Nem látjuk a mérhetetlen lényt, akire szükségünk van, de érezzük.

Gwynplaine volt Dea vallása.

Néha, szerelmében magánkívül, letérdelt előtte, mint egy szép papnő egy pagoda gnómja előtt.

Képzeljétek el a mélységet, a mélység közepén egy fényes oázist és az oázis közepén ezt a két számkivetett, káprázó teremtést.

Nincs tisztaság, amely ehhez a szerelemhez fogható lenne. Dea nem tudta mi az: csók, pedig talán vágyott reá; mert a vakságnak, főleg egy asszonyénak, vannak álmai és noha remeg az ismeretlenségek közeledésétől, nem gyűlöli valamennyit. Gwynplainet az ifjúság borzongása gondolkodóba ejtette; minél inkább részeg volt, annál félenkebb lett; mindent merhetett volna gyermekkori pajtásával, ezzel a leánnyal, aki a vétket éppen úgy nem ismerte, mint a világosságot, ezzel a világtalannal, aki csak egy dolgot látott, azt, hogy imádja Gwynplainet. De azt hitte volna, hogy elloppja azt, amit önként is odaadtak volna; busan nyugodott bele, hogy beérje angyali szerelemmel és rutságának érzete megható szeméremben olvadt föl.

E boldogok eszményiségben éltek. Távolról házastársak voltak, mint a szférák. Csókolták egymást abban a mélységes, kék párolgásban, amelynek a végtelenségben vonzás a neve, a földön pedig nemi különbség. A lelkeik csókolták egymást.

Mindig közös volt az életük. Nem ismerték önmagukat sem másképp, mint együtt. Dea gyermek-sége összeesett Gwynplaine ifjujságával. Egymás mellett nőttek föl. Sokáig egy ágyban aludtak, mert a ketrec nem valami tágas hálószoba volt. Ők ketten a ládán, Ursus a padlón feküdt, ez volt a beosztás. Azután egy szép napon, Dea még kicsi volt, Gwynplaine úgy találta, hogy ő már nagy és a szégyenkezés a férfinél kezdődött. Azt mondta Ursusnak: Én is a földön akarok aludni. És a következő este ő is a medvebőrön nyult végig, az öreg ember mellett. Akkor Dea sirt. Követelte a hálótársát. De Gwynplaine nyugtalan lett, mert már kezdte szeretni és erősen tartotta magát. És attól kezdve a padlón aludt Ursusszal. Nyáron, a szép éjszakákon, kint aludt Homoval. Dea már tizenhárom éves volt és még mindig nem nyugodott bele. Gyakran így szólt hozzá este: Gwynplaine, gyere ide mellém, könnyebben elalszom. Az ártatlanság álmához szükséges volt, hogy egy férfi legyen mellette. Az a meztelenség, ha valaki ruhátlanul látja magát; Dea a meztelenségről se tudott. Arkádiai vagy otahaitii gyanutlanság. Dea keresetlensége elvadtította Gwynplainet. Mikor már majdnem fiatal leány volt, Dea a haját fésülte ágyán ülve, inge kinyilott és félig lecsuszott, megmutatta a fiatal test fejlődő nőességét, a bizonytalan, kezdődő Évát, megtörtént néha, hogy ilyenkor odahívta Gwynplainet. Gwynplaine elpirult, le-sütötte a szemét, nem tudta hova legyen e naiv hus előtt, dadogott, elfordította a fejét, félt és elszaladt; a sötétség e Daphnisa menekült a homályosság Chloéja elől.

Ilyen volt ez a tragédiából kivirágzó idill.

Ursus azt mondta nekik:

— Vén oktalanok! imádjátok egymást.

VI.

Ursus a tanító és Ursus a gyám.

Ursus hozzátette:

— Nemsokára rossz tréfát csinálok. Összeházasítom őket.

Ursus megismertette Gwynplaine-nel a szerelem elméletét, mondván:

— Tudod-e hogyan gyújtja meg Isten a szerelem tüzét? Alul teszi az asszonyt, az ördögöt reá és az ördögre a férfit. Egy gyújtó vagy csak egy pillantás és lángra lobban az egész.

— Egy pillantás sem kell hozzá, — felelte Gwynplaine Deára gondolva.

Ursus azt mondta:

— Oktondi! hát kell ahhoz szem, hogy a lelkek egymásra nézhessenek?

Ursus néha jó ördög volt. Gwynplaine néha annyira epedt Deáért, hogy szinte elkomorodott és ilyenkor kerülte Ursust, mint fölösleges tanut. Egy napon Ursus így szólt hozzá:

— Bah! ne szégyeld magad. A kakas nem bujik el, ha szerehnes.

— De a sas elrejtőzik — felelte.

Más alkalommal Ursus azt mondta magában:

— Böles dolog megfékezni kissé Cythere szeke-
rét. Nagyon is szeretik egymást. Ebből kényelmet-
lenség lehet. Óvakodjunk a tüzvéstől. Mérsékeljük
a sziveket.

És Ursus ilyesféle figyelmeztetésekhez folyamo-
dott, azt mondván Gwynplainenek, amikor Dea aludt
és Deának, ha Gwynplaine hátat fordított:

— Dea, nem kell nagyon ragaszkodnod Gwyn-
plainhez. Veszélyes dolog csak másban élni. Az önzés
kitünő gyökere a boldogságnak. A férfiak kisiklanak
a nők kezeiből. És aztán Gwynplaine belebolondulhat
valakibe. Annyi sikere van! Te nem is képzeled
mekkora sikerei vannak!

— Gwynplaine, az aránytalanság semmit sem
ér. Tulságos csufság az egyik részről, tulságos szép-
ség a másik oldalon, ezt meg kell gondolni. Mérsé-
keld a tüzet, fiaeskám. Ne nagyon lelkesedj Deáért.
Komolyan azt hiszed, hogy hozzávaló vagy? Fontold
meg hát a te éktelenségedet és az ő tökéletességét!
Nézd meg a távolságot, amely köztetek van. Deának
mindene van, milyen fehér bőre, milyen haja, milyen
üdék az ajkai! és a lába, hát még a keze! A vállai
finom hajlásuak, az arca fenséges és mikor lép, vilá-
gosság sugárzik ki belőle; és a komoly beszéd az ő
kedves hangján! és ha meggondoljuk, hogy ő mégis
asszony! nem bolond, hogy angyal legyen. Ó a töké-
letes szépség. Mondogasd ezt magadnak, hogy le-
csillapodj.

Ennélfogva Gwynplaine és Dea szerelme megkétszereződött és Ursus meglepődött a sikertelenségén, mintha valaki azt mondaná:

— Ez különös! mennyi olajat öntök a tüzre és nem bírom eloltani.

Vajjon eloltani akarta-e vagy csak lehűteni, nem biztos. Nagyon kellemetlenül lepte volna meg, ha sikerült volna. Alapjában ez a szerelem, amely láng volt azoknak, őt is melegítette és elbájolta.

De hát kell egy kicsit kötődni azzal, ami kedves nekünk. Ez az ingerkedés az, amit az emberek úgy hívnak: bölcsesség.

Gwynplaine és Dea számára Ursus majdnem apa és anya volt. Dörmögve nevelte és zsémbelve táplálta őket. Ez az örökbefogadás nagyon megnehezítette a guruló ketrecet és gyakrabban kellett befognia magát Homo mellé és huzni.

De meg kell mondanunk, hogy az első évek multával, amikor Gwynplaine már elég nagy volt, Ursus pedig egészen öreg, Gwynplainere került a sor, hogy Ursust huzza.

Ursus, Gwynplainet fölnőni látván, azt jövendölte rutságáról: — Megcsinálták a szerencsédet.

Az aggastyán családjá, a két gyermek és a farkas, kóborlás közben mindig szorosabb csoportot alkotott.

A kóbor élet nem akadályozta a nevelést. Bolyongani annyi, mint gyarapodni, mondta Ursus. Gwynplaine nyilvánvalóan arra való lévén, hogy „vásárokon mutogassák“, Ursus komédiássá nevelte és ebben a komédiásban annyi tudományt és bölcsességet helyezett el, amennyi tőle telt. Ursus Gwynplaine ijesztő álarca előtt megállva, ezt dörmögte: „Jól kezdték el.“ Azért tökéletessé tette a filozófia és a tudomány minden ékességével.

Gyakran ismételte Gwynplainenek: „Filozófus légy. Aki bölcs, az sérthetetlen. Amint engem látsz, én soha sem sirtam. Ezt bölcsességemnek köszönhetem. Azt hiszed, ha akartam volna sirni, nem lett volna reá alkalom?“

Ursus monológjaiban, amiket csak a farkas halott, azt mondta: „Megtanítottam Gwynplainet Mindenre, beleértve a latint és Deát Semmire, beleértve a zenét.“

Megtanította mindkettőt énekelni. Neki magának

is csinos tehetsége volt a nádsíphoz, egy akkoriban divatos, kis fuvolához. Kellemesen játszott rajta, valamint chiffonien is, amely hangszer a koldusok kintornájához hasonlított és amelyet Bertrand Dugesclin krónikája „koldus hangszer”-nek minősít, pedig ez volt a szimfónia kiinduló pontja. Ez a zenélés odacsődítette a világot. Ursus megmutatta a tömegnek hangszerét és megmondta:

— Latinul ezt úgy hívják, *organistrum*.

Orpheus és Egide Binchois módszerével tanította énekelni Deát és Gwynplainet. Nem egyszer megtörtént, hogy félbeszakította a leckét ezzel a kiáltással: „— Orfeusz, oh, görögök zenésze! Oh Binchois, Picardia muzsikusa!”

Ez a gondos nevelés nem foglalta el a két gyermeket annyira, hogy emiatt ne imádhatták volna egymást. Főlnőttek, összetapadó szívvel, mint két egymás mellé ültetett csemete, amelyeknek összefonódnak a galyaik, amikor megnövekednek.

— Mindegy — dörmögte Ursus —, összeházasi-tom őket.

És félrefordulva dűnnyögte:

— Untatnak ezzel a nagy szerelemmel.

A mult, az ő csekély multjuk, nem létezett számukra. Csak annyit tudtak róla, amennyit Ursus mondott róla. Atyának nevezték Ursust.

Gwynplaine csak úgy emlékezett gyermekségére, mintha démonok jártak volna a bölcsőjénél. Olyan benyomás élt benne, mintha a homályban idomtalan lábak tapostak volna rajta. Szándékosan történt-e vagy véletlenül, nem tudta. Csak elhagyatásának szomorú kalandjára emlékezett tisztán. Dea megtalálása sugárzó nappallá tette ezt az éjszakát.

Dea emlékezete még homályosabb volt. Olyan kicsi volt, mindent elfelejtett. Anyjára úgy emlékezett, mint valami hideg tárgyra. Látta valaha a napot? Talán. Erőltette elméjét, hogy előhalássza ezt a rég eltűnt képet. Mi az a nap? Emlékezett valami ragyogó és meleg dologra, amit Gwynplaine pótol.

Halkan beszélgettek egymással. Kétségtelen, hogy nincs fontosabb dolog a világon a turbékolásnál. Dea azt mondta Gwynplainenek: „A világosság az, amikor te beszélsz.”

Egyszer Gwynplaine nem tudta megállni és ajkával érintette Deának a vékony szöveten átlátszó

karját. Éktelen száj, ideális csók. Dea mély elragadtatást érzett. Egészen rózsaszínű lett. A szörny csókja hajnalt varázsolt erre a sötétséggel teli szép homlokra. Gwynplaine csaknem rémülten fölsóhajtott és minthogy Dea nyakán kinyilott a ruha, nem állhatta meg, hogy a láthatóvá vált fehérségeket meg ne nézze a paradicsom e nyílásán keresztül.

Dea fölgyürte a ruhája ujját és csupaszkarját Gwynplainenek nyujtva, azt mondta: „Még!” Gwynplaine úgy menekült ki a dologból, hogy megszökött.

Másnap a játék, más változatokkal, újra kezdődött. Mennyei elmerülés abba az édes örvénybe, aminek szerelem a neve.

Ezek azok a dolgok, amelyeken a jó Isten, öreg filozófusi mivoltában, mosolyog.

VII

A világtalanság leckét ad az éleslátásnak.

Gwynplaine néha szemrehányásokat tett magának. Lelkiismereti kérdést csinált a boldogságából. Azt képzelte, hogy ha engedi, hogy ez a leány, aki nem láthatja, szeresse őt, akkor megcsalja. Mit mondana, ha szemei hirtelen kinyílnának? hogyan taszítaná az, aki most vonzza! hogyan hátrálna az ő rémitő kedvesétől! milyen sikoltana! hogyan takarná el arcát kezeivel! hogyan menekülne! Kinos kétséggyötörte. Azt mondta magának, hogy a szörnyetegnek nincs joga a szerelemhez. Hydra volt, akit egy csillag bálványozott, neki kötelessége volt ezt a csillagot fölvilágosítani.

Egyszert azt mondta Deának:

— Te tudod, hogy én nagyon csuf vagyok.

— Én tudom, hogy te fenséges vagy.

Ujra kezdte:

— Mikor hallod, hogy mindenki nevet, rajtam nevetnek, mert irtózatos vagyok.

— Szeretlek — felelte Dea.

Rövid hallgatás után hozzátette:

— Már a halálé voltam, te visszahoztál az életbe.

Ha te itt vagy, az ég van mellettem. Add ide a kezed, hadd érintsem Istent!

Kezeik keresték és megszorították egymást, aztán nem beszéltek többet egy szót sem, csöndesen megadták magukat kiesorduló szerelmüknek.

Ursus, a mogorva, hallgatta ezt. Másnap, amikor mind a hárman együtt voltak, így szólt:

— Különben Dea is csuf.

A szónak nem volt hatása. Dea és Gwynplaine nem is hallgatott reá. Egymásba elmerülve, ritkán vették észre Ursus megjegyzéseit. A mély bölcsesség tisztára elveszett.

Ezuttal mégis, az óvatosság, amellyel Ursus azt mondta „Dea is csuf“, ennél a tudós férfiúnál bizonyos nőismerésre mutatott. Kétségtelen, hogy Gwynplaine, hűségében, oktalanságot követett el. Bármely más nőnek és bármely más vaknak azt mondani: Rut vagyok, veszedelmes lett volna. Aki szerelmes és vak, az kétszeresen vak. Ilyen helyzetben az ember álmokat sző; az illúzió az álom kenyere; megfosztani a szerelmet az illúziótól annyit tesz, mint megfosztani a tápláléktól. Minden lelkesedés előnyösen hozzájárul kialakulásához, az anyagi bámulat éppen úgy, mint az erkölcsi. Különben soha se mondjunk egy asszonynak nehezen érthető szavakat. Álmodozik fölötte és gyakran rosszat álmodik. Ami rejtélyes, kárt okoz az ábrándokban. Egy véletlenül kiejtett szó csattanása elfogadhatatlanná teszi azt, ami hozzáfűződik. Néha megesik, anélkül, hogy tudnók, hogyan, hogy egy szív észrevehetetlenül megürül, mert egy levegőben szálló szó megütötte. Aki szeret, egyszer csak azt veszi észre, hogy apadóban van a boldogsága. Semmi sem veszedelmesebb, mint a megrepedt edény ilyen lassu szivárgása.

Szerencsére Dea nem olyan agyagból való volt, mint a többi nők. Ritka természet volt az övé. A teste törekeny volt, a szíve nem. Lényének isteni, szerelmes állhatatosság volt az alapja.

Gwynplaine szavainak annyi hatása volt, hogy egy napon így szólt:

— Mit jelent az, hogy csuf? Annyit, mint rosszat cselekedni. Gwynplaine csak jót tesz, ő szép.

Aztán, mindig a vakok és a gyermekek meghitt, kérdő módján, újra kezdte:

— Látni? Mit hívtok látásnak ti többiek? Én nem látok, én tudok. Ugy látszik, a látás eltakar.

— Mit akarsz mondani? — kérdezte Gwynplaine. Dea azt felelte:

— A látás olyan dolog, ami elrejti az igazságot.

— Nem — mondta Gwynplaine.

— De igen, minthogy te rut vagy!

Pillanatig gondolkodott és hozzátette:

— Hazug!

És Gwynplainenek megvolt az öröme, hogy valamást tett és nem hitték el. Lelkiismerete nyugodt lett, szerelme szintén.

Igy érte el a leány tizenhatodik, a fiu huszonötödik évét.

Ők, amint ma mondanák, „nem jutottak előbbre“, mint az első napon. Sőt hátrább voltak; emlékszünk, hogy nászéjszakájuk már akkor volt, amikor a leány kilenc hónapos, a fiu tíz éves volt. A szent gyermekkor folytatása volt az ő szerelmük; olyan volt, mint mikor az elkésett fülemüle hajnalig meghosszabbítja énekét.

Enyelgéseik nem mentek túl a kézzorításon és néha a meztelen kar érintésén. A szeliden dadogó kéz kielégítette őket.

Huszonöt év, tizenhat év. Ez tette, hogy egy reggel Ursus, aki nem vesztette szem elől a „rossz tréfát“, így szólt hozzájuk:

— Valamelyik napon vallást fogtok választani.

— Minek? — kérdezte Gwynplaine.

— Hogy megházasodhassatok.

— Hiszen ez megvan! — felelte Dea.

Dea nem értette, hogyan lehetnek méginkább férj és feleség, mint most.

Alapjában ez az ábrándos és szüzi elégedettség, a léleknek lélek által való naiv elaltatása, ez a házasságnak elfogadott cölibátus nem volt visszatetsző Ursus előtt. Amit mondott, azért mondta, mert elvégre csak kell beszélnie. De az orvos, aki benne élt, ha nem is nagyon fiatalnak, de nagyon is finomnak, nagyon is törekenynek tartotta Deát arra, amit „hus és csont szerint való házasságnak“ neveznek.

Mindig elég korán fog megtörténni.

Különben, nem voltak-e összeházasodva? Ha volt valahol föloldhatatlanság, Gwynplaine és Dea összetartásában volt. Csodálatos! a szerencsétlenség dobta

őket egymás karaiba. És mintha ez az első kötelék nem lett volna elég, a szereucsétleuséghez csatlakozott és körülfonta, összeszorította őket a szerelem. Milyen erő tudja valaha szétszakítani a vasláncot, amit virágokkal erősítettek meg?

Bizonyára, ők elválaszthatatlanok voltak.

Deaé volt a szépség, Gwynplaineé a világosság. Mindegyiknek volt hozománya; nemcsak két szerelmes, hanem egy pár volt a kettő és csak az ártatlanság szent válaszfala különítette el őket.

Azonban Gwynplainenek szép álmai voltak és hasztalan merült el, amennyire csak lehetett, Deának és szerelme belső ítélőszékének szemléletébe, ő férfi volt. A végzet törvényei nem engedik magukat kijátszani. Ő is elszenvedte, mint az egész mérhetetlen természet, a homályos erjedéseket, amit a teremtő akart. Ez nézette meg vele az asszonyokat, amikor megjelent a tömeg előtt; de azonnal elfordította vétkes tekintetét és sietett bünbánóan visszamenekülni a folkébe.

Hozzá kell tennünk, hogy a fölbátorítás is biányzott. Minden asszony arcán, akit megnézett, ellen-szenvet, undort, visszautasítást látott. Világos volt előtte, hogy senki sem lehetséges számára, csak Dea. Ez elősegítette a megbánást.

Országos Széchényi Könyvtár

VIII.

Nemesak a boldogság, hanem a jólét is.

Mennyi igazság van a mesékben! Az égetés, amit a láthatatlan ördög érintése okoz, lelkipurdalás egy rossz gondolat miatt.

Gwynplaineben a rossz gondolat ki nem kelhetett, nem is érzett soha lelkipurdalást. De néha sajnálkozott.

Bizonytalan köd volt a lelkiismeret fölött, semmi egyéb.

Boldogságuk teljes volt. Annyira teljes, hogy már nem is voltak szegények.

1689-től 1704-ig nagy változáson mentek keresztül.

Megtörtént néha az 1704. évben, hogy alkonyatkor, egyik vagy másik kis, partmenti városba nagy és nehéz társzekér vonult be, amelyet két erős ló húzott. Hasonlított egy fölfordított hajóteknőhöz, amelyet kerekre tettek, a fenék volt a tető és a födélzet a padló. A kerek egyformák voltak és nagyok. A kerekeket, a rudat és a szekeret zöldre mázolták fokozatos árnyalatokban a kerek sötétzöldjétől a tető almazöld színéig. Ez a zöld szín nagyon föltünővé tette a kocsit és minden vásártéren ismerték; Green-Box-nak nevezték el, ami annyit tesz: Zöld doboz. Két ablaka volt a Green-Box-nak, mindkét végén egy és hátul egy ajtaja, leereszthető lépcsővel. A tetőn egy zöldre festett csőből szállt ki a füst. Ezt a mozgó házat mindig tisztára mosták és kifényesítették. Elöl, a lovak mögött, egy lehajtható ülésen, amelynek az ablak volt a bejárata, egy aggasztóan ült és tartotta a gyeplőt, két istennőnek öltözött cigányasszony pedig a trombitát fujta. A lakosság megbámulta és magyarázta a büszkén dőcögő alkotmányt.

Ursus régi intézete volt ez, amelyet kibővítettek a sikerek és a vásári bódéból színház lett.

Valami a kutyaéhoz és a farkashoz hasonló állatot láncoltak a kocsi aljához. Homo volt.

Az öreg kocsis, aki a lovakat hajtotta, a filozófus volt saját személyében.

Mi okozta, hogy a nyomorult fülkéből olimpiai kocsi lett?

Ez: Gwynplaine hírneves lett.

Helyesen sejtette meg Ursus, hogy minek lesz sikere az emberek között, amikor azt mondta Gwynplainenek: Megcsinálták a szerencsédet.

Ursus, amint emlékezünk, tanítványává fogadta Gwynplainet. Az ismeretlenek megmunkálták az arcát. Ő megművelte az értelmét és e kitünően sikerült álarc mögött annyi gondolatot helyezett el, amennyit tudott. Mióta a gyermek megnövekedett és ő méltónak találta erre, bemutatta a színpadon, vagyis a kocsi erkélyén. Ennek a föllépésnek rendkívüli hatása volt. A járókelők elbámultak. Soha nem láttak olyat, ami ehhez a nevető álarcához hasonlítható lett volna. Nem tudták, hogyan állították elő a ragályos derültségnek ezt a csodáját, egyesek természetesnek hitték, mások mes-

terségesnek tartották, a találgatások a valósághoz csatlakoztak és mindenütt az utcasarkokon, a vásárokon, piacokon Gwynplaine felé tódult a tömeg. E „great attraction“ következtében eleinte a liardok, később a garasok és végül a shillingek zápora hullott a nomádok üres erszényébe. Ha egyik helyen kimerült a kíváncsiság, mentek a másokra. A gördülés nem növeli meg a követ, de egy bódét megnagyobíthat; évről-évre, városról-városra Gwynplaine-nel és rutságával együtt nőtt a szerencse, amelyet Ursus megjósolt.

— Micsoda szolgálatot tettek neked, fiam! — mondta Ursus.

Ez a „szerencse“ megengedte Ursusnak, aki Gwynplaine sikereit igazgatta, hogy fölépíttesse álmiai szekerét, amely elég erős legyen egy szinpadot hordozni, amelyről el lehet vetni a tudományt és művészetet az utcasarkokon. Sőt Ursus kiegészítette a csapatot, amelynek ő, Homo, Gwynplaine és Dea voltak a tagjai, két lóval és két asszonnyal, akik a csapatban részben istennők és — mondjuk ki — részben szolgálók voltak. Egy mitológiai homlokdisz akkoriban hasznos volt a komédiások bódéján. „Vándorló templom vagyunk“, mondta Ursus.

A két asszony, akiket a filozófus szedett föl a városok és külvárosok csavargói közül, fiatal volt és csuf; Ursus akaratából az egyiknek Phoebe, a másikkak Venus volt a neve. Olvasd: *Fibi* és *Vinos*. Illendő dolog alkalmazkodni az angol kiejtéshez.

Phoebe vezette a konyhát, Vénus pedig a templomot surolta.

Diszelőadások napjain Deát is ők öltöztették.

Azon kívül, amit a komédiásoknál, éppen úgy mint a fejedelmeknél, „közéletnek“ nevezhetünk, Dea is, mint Fibi és Vinos, virágos, florenci vászonszoknyába és női mellénybe öltözött, amelynek nem lévén ujjai, szabadon hagyták a karokat. Ursus és Gwynplaine férfiujjast viseltek és — mint a hadihajósok — bő tengerésznadrágot. Gwynplaine ezenkívül erőgyakorlataihoz és mutatványaihoz bőrgallért viselt a nyaka és vállai körül. Ő gondozta a lovakat. Ursus és Homo egymást gondozták.

Dea annyira megszokta már a Green-Boxot, hogy tetszése szerint járt-kelt a guruló házban, mintha látott volna.

Aki benézett volna e vándorló épület belsejébe, észrevette volna egy sarokban a falhoz láncolva négy keréken állni Ursus ócska kunyhóját. Nyugalomba vonulván, most már szabad volt meggrozdásodnia; nem kellett már gurulnia és Homonak nem kellett huzni.

Ez a fülke, amelyet a hátsó ajtótól jobbra, a sarokba állítottak, szolgált Ursusnak és Gwynplaine-nek szobául és öltözőül. Most két ágy állott benne. A szemben levő sarokban volt a konyha.

Egy hajó berendezése nem tömörebb és pontosabb, mint a Green-Box belső fölosztása. Mindenütt előrelátó, tervszerű, kiszámított rend.

A nagy szekeret három különálló részre választották szét. Az osztályokba ajtónélküli nyílások szolgáltak. Egy darab fölakasztott szövet, úgy-ahogy, eltakarta őket. A hátsó rész a férfiak tanyája volt, a középső osztály, amely a nemeket elválasztotta, az volt a szinpad. A zenekar és a készülékek a konyhában voltak. A tető hajlásába alkalmazott pole tartalmazta a diszleteket és ha kinyitották rajta az egyik deszkát, láthatók lettek a lámpák, amelyek a bűvös világitást előidézték.

A tündéri játékoknak Ursus volt a szerzője. Ő írta a darabokat.

Mindenféléhez volt tehetsége, nagyon különös bűvészfogásokat tudott. A hangokon kívül, amelyeket utánozni tudott, mindenféle meglepő dolgot művelt, a fény és a homály tüneményeit, számokat vagy szavakat jelenített meg a válaszfalon, félhomályba vesző alakokat, nagyon furcsa dolgokat mutatott és ügyet sem vetve az elámuló tömegre, úgy tett, mintha elmélkednék fölöttük.

Egy napon Gwynplaine azt mondta neki:

— Atyám, ön olyan, mintha boszorkány volna.

— Talán azért van ez, mert igazán az vagyok — felelte Ursus.

A Green-Boxnak, melyet Ursus tudós útmutatásai szerint készítettek, olyan furfangos berendezése volt, hogy az első és hátsó kerék között a baloldali fal egyik táblája sarkokon fordult és csigák meg láncok segítségével leereszkedett, mint egy fölvonóhid. Leereszkedvén, szabaddá tett három sarkon forduló cölöpöt, melyek megtartották függőlegességüket és egyenesen állottak a földön, mint egy asztal

lábai, megtámasztván a deszkákat úgy, hogy a vízszintesen fekvő táblából emelvény lett. Ugyanakkor a színpad is láthatóvá lett, megnagyobbodván az emelvénnyel, mely az előteret alkotta. A puritán prédikátorok szerint ez a nyílás tökéletesen a pokol szájához hasonlított és ők borzadva elfordultak tőle. Valószínű, hogy Solon is ilyen istentelen találmány miatt botozta meg Thespist.

Thespis különben sokkal tovább tartott, mint hinnők. A mozgó színház még ma is létezik. Ilyenfajta guruló színpadokon játszották a XVI. és XVII. században Angliában Amner és Pilkington balletjeit és balladáit, Franciaországban Gilbert Colin pásztorjátékait, a flandriai búcsúkon Clément kettős kórusait, Németországban Theiles Ádám és Éváját és Itáliában Animuccia és Ca-Fossis velencei ünnepi játékait. Gesualdo, venosai herceg Sylváit, Laura Guidiccioni *Satyráját*, *Philenus kétségbeesését* és *Ugolino halálát* Vincenzo Galileitől, a csillagász apjától, aki maga énekelte a zenéjét gordonka kísérettel és az olasz opera valamennyi első kísérletét, melyek 1580-tól kezdve a madrigalszerű műfajjal pótolta a szabad inspirációt.

A reményszínü szekér, mely Ursust, Gwynplainet és az ő vagyionukat hordozta, melynek elején Fibi és Vinos fújták a trombitát, mint két hirnök, hozzátartozott ehhez a nagy irodalmi együtteshez. Thespis épp úgy nem tagadta volna meg Ursust, mint Congrio Gwynplainet.

A faluk és városok piacára érkeve, Fibi és Vinos harsonáinak szünetelése közben, Ursus tanulságos kijelentésekkel magyarázta a trombitaszót.

— Ez gregoriánus szimfónia volt — kiáltotta. Városi polgárok, a gregoriánus szokás, ez a nagy haladás, Itáliában az ambroziánus rítusba, Spanyolországban a mozarab szertartásba ütközött és csak nagyon nehezen diadalmaskodott.

Aztán a Green-Box megállapodott egy helyen, melyet Ursus kiválasztott és mikor beesteledett, az előtér deszkája leereszkedett, a színpad megnyílt és az előadás megkezdődött.

A Green-Box színpadja tájképet ábrázolt, amit Ursus festett. De nem tudott festeni, tehát a tájkép szükségből pincét is ábrázolhatott.

A függőnyt ellentétes színű selyem négyszögek-
ből varrták össze.

A közönség kívül állt az utcán vagy tereen, te-
körben a látványosság körül, akár szép idő volt,
akár nem, ami az esőt a régi színházak számára nem
tette olyan kívánatosá, mint a mostaniaknak. Ha
lehetett, a vendégfogadók udvarán tartották az elő-
adásokat és akkor annyi páholsor állott rendelkez-
ésükre, ahány ablaksora volt az emeleteknek. Ilyen
módon a színház zártabb volt, a közönség jobban
fizetett.

Ursus mindenben benne volt, a garabban, a sze-
replők közt, a konyhában, a zenekarban. Vinos verte
az üstdobot, melynek csodálatosan kezelte a verőjét,
Fibi a kobozt pengette, mely a gitárhoz hasonlított.
A farkast előléptették. Határozottan a „társulat”
tagja volt és gyakran az első szerepeket játszotta.
Nem ritkán, ha egymás mellett jelent meg a szin-
padon Ursus és Homo, Ursus a jól felkötözött medve-
bőrben, Homo az ő eléggé testhez illő farkasbőrében,
nem tudták, melyik az állat a kettő közül; ez hizel-
gett Ursusnak.

IX.

Különkedések, melyeket izléstelen emberek költészetnek neveznek.

Ursus darabjai ma már divatjukat mult inter-
ludiumok voltak. Egyik darabjának, mely nem
maradt fenn számunkra, *Ursus Rursus* volt a címe.
Valószínű, hogy ő játszotta benne a főszerepet. Vala-
kinek a rosszkor való távozása és visszatérése, való-
színűleg ez volt a darab óvatos és dicséretes tárgya.

Ursus interludiumainak néha, mint láttuk, latin
volt a címe és spanyol a szövege. Ursus spanyol
versei rimesek voltak, mint abban az időben majd-
nem valamennyi castíliai szonett. Ez nem zavarta a
népet. A spanyol akkor közhasználatu nyelv volt és
az angol tengerészek épp úgy beszéltek spanyolul,
mint a római katonák a karthagoi nyelven. Lásd
Plautust. Különben a nyelv, akár latin, akár más,

amit a hallgató nem értett, senkit sem zavart se a színházban, se a misén. Ugy segítettek magukon, hogy ismert szavakkal kísérték a dallamot. Különösen a mi régi, gall Franciaországunkban járta az ájtatosságnak ez a módja. A templomban az *Immolatus* dallamára a hivek azt énekelték, *Elvctted örömem*, a *Sanctus*-ra pedig ezt, *Csókolj meg, kedvesem*. A trienti zsinat kellett ahhoz, hogy véget vessen ennek a bizalmaskodásnak.

Ursus külön Gwynplaine számára irt egy interludiumot, mellyel elégedett volt. Ez volt a főműve. Egész tehetségét belevitte. Egész valóját adni művében, ez minden alkotó dicsősége. A varangyos béka, ha varangyos békát csinált, remekművet alkotott. Kételkedtek? Próbáljátok utána csinálni.

Ursus sokat nyalogatta ezt az interludiumot. A medveocsnak *A legyőzött kaosz* lett a címe.

Íme a tartalma:

Éjszakai világitás. Abban a pillanatban, mikor a kockás függöny szétnyílik, a Green-Box előtt összegyűlt tömeg nem lát mást, csak sötétséget. Ebben a sötétségben csuszva-mászva mozog három alak, egy farkas, egy medve és egy ember. A farkas a farkas volt, a medve Ursus, az ember Gwynplaine. A farkas és a medve a természet szilaj erejét ábrázolta, a kielégíthetetlen éhséget, a vad homályt és mindketten Gwynplainere rohantak. Ez volt az emberre támadó kaosz. Nem lehetett jól megkülönböztetni egyik alakot sem. Gwynplaine lepelbe burkolva védekezett és arcát eltakarta sűrű, lehulló haja. Különben minden sötét volt. A medve morgott, a farkas a fogait csattogtatta, az ember kiáltott. Az ember alul került, a két állat megragadta; segítségért, védelemért könyörgött és segélyért kiáltott az ismeretlenbe. Hörgött. Nézték a fenevadaktól alig megkülönböztethető ember haldoklását; gyászos volt, a tömeg lihegve nézte; még egy pillanat és a vadak győznek, a kaosz pedig elnyeli az embert. Küzdelem, kiáltások, üvöltés és hirtelen csönd. Dal a homályban. Egy lehelet szállt, egy hangot hallottak. Rejtelmesen hullámozó zene kísérté a láthatatlan éneket és hirtelen, nem tudták honnan, hogyan, valami fehérség támadt a szinpadon. A fehérség fény volt, a fény nő volt és a nő a szellem volt. Dea nyugodtan, egyszerűen, szépen, derűlten és szeliden jelent meg

a dicsfényben. A tisztaság képe a hajnal hasadásában. A hang ő volt. Könnyű, mély, leirhatatlan hang. A láthatatlan láthatóvá lett és e hajnali fényben énekelt. Azt hitték, az angyalok dalát hallják vagy a madarak himnuszát. E jelenség láttára az ember a káprázat mozdulatával kiegyenesedett és két öklével lesujtott a földön heverő fenevadakra.

Akkor a látomány, mely nehezen megérthető, de annál csodálatosabb módon jutott oda, énekelni kezdte ezeket a verseket elég tiszta spanyolsággal az angol matrózok számára, akik hallgatták:

Ora! Hora!
De palabra
Nace razon
Da luze el son.*

Azután lesütötte szemeit, mintha örvényt látott volna maga előtt és folytatta:

Noche quittate de alli
El alba canta hallali.**

Amint énekelt, az ember mindig jobban föl-emelkedett, előbb feküdt, most már térdelt, kezeit fölemelte a látomány felé, térdeit a lesujtott, mozdulatlan állatokra tette. A látomány feléje fordulva folytatta:

Es menester a cielos ir,
Y tu que llorabas reir.***

És egy csillag föntségével közeledvén, hozzátette:

Gebra barzon!
Dexa, monstroc,
A tu negro
Caparazon.****

És homlokára tette a kezét.

Akkor egy másik hang csendült meg, mélyebb,

* Könyörögj! Sirj! — Az ige szüli az igazságot. — A dal teremti a világosságot.

** Éjszaka! Menj! — A hajnal hallalít dalol!

*** Az égbe kell menni, — és neved, te, aki sírtál.

**** Törd szét az igát! — ki veled, szörnyeteg, — a te fekete — takaródból.

tehát még lágyabb, meghatott és elragadtatott, gyöngéden komoly és tüzes hang és ez az emberi hang a csillag énekére felelt. Gwynplaine, még mindig homályban, a két legyőzött állaton térdelve, Dea kezével a fején, énekelte:

O ven! ama!
Eres alma,
Soy corazon.*

És hirtelen a homályból fénykéve lövellt Gwynplaine arcába.

A szörnyeteg kilépett a sötétségből.

Lehetetlen elmondani a tömeg fölindulását. Mintha a nevetés napja kelt volna föl, olyan volt ez a hatás. A nevetés a váratlanból fakad és semmi sem lehetett vártlanabb, mint ez a megoldás. Semmi megdöbbenés nem hasonlítható ahhoz, amit az kellett, mikor a világosság arculütötte ezt a borzasztó bohócálarcot. Kacagták ezt a nevetést; mindenütt, fönt, lent, elől, hátul, férfiak, asszonyok, az öregek kopasz arca, a gyermekek rózsás orcái, a jók, a gonoszak, a jókedvűek, a szomorúk, mindenki nevetett; még az utcán is, a járókelők, akik nem láttak semmit, együtt nevettek a nevetőkkel. A nevetés tapsokkal és dobogással fejeződött be. Mikor a függöny összezárult, őrzöngve hívták Gwynplainet. Rendkívüli siker volt. Látta *A legyőzött kaoszt?* Tódultak Gwynplainhez. A gondtalanok elmentek nevetni, a busak elmentek nevetni, a rossz lelkiismeretűek elmentek nevetni. Nevetni olyan ellenállhatatlanul, hogy néha szinte betegesnek látszott. Ha van olyan járvány, amitől az ember nem menekül, az öröm ragálya ilyen. A siker azonban nem jutott túl a csőcseléken. Nagy tömeg alacsony népből áll. Egy pennyért megnézhatték *A legyőzött kaoszt*. Az előkelő világ nem megy oda, ahova egy garasért lehet menni.

Ursus nem gyűlölte meg ezt a lassan kikeltett művét.

— Ez a darab bizonyos Shakespeare módján íródott, — mondogatta szerényen.

* Oh! jöjj! szeress! — te lélek vagy, — én szív vagyok.

Dea ellentété még hozzájárult Gwynplaine ki-
mondhatatlan sikeréhez. E fehér alak a gnóm mellett
azt ábrázolta, amit isteni meglepetésnek lehet ne-
vezni. A tömeg valami rejtelmes aggodalommal
nézte Deát. Volt benne valami a szüz és a papnő fen-
sőbbiségéből, aki nem ismeri a férfit, de Istent ismeri.
Látták, hogy vak, de úgy érezték, hogy látuk. Ugy
látszott, mintha a természetfölöttinek a küszöbén
állna. Mintha félig a mi világunkban, félig a másik-
ban élne. Lejött dolgozni a földre úgy, ahogy az ég-
ben dolgoznak a hajnallal. Szörnyeteget talált és
lelket teremtett belőle. Teremtő hatalom látszott
rajta, mely teremtményeitől meglepődött, de elége-
dett velük; látni vélték imádandóan megrémült arcán
az ok akarását és az eredmény megiepo voltát. Érez-
ték, hogy szereti a szörnyeteget. Tudta-e, hogy ször-
nyeteg? Igen, hiszen megérintette. Nem, hiszen el-
fogadta. Ez az összekeveredő nappal és éjszaka a
nézők szellemében félhomályvá olvadt össze, mely-
ben végtelen távolságok jelentek meg. Hogyan
rugaszkodhat az isteniség a vázlatossághoz, mi mó-
don hatol be a lélek az anyagba, hogyan lehet a nap-
sugár köldökzsinór, hogyan alakul át az alakatlan,
hogyan lesz a torz paradicsomivá, mindezek a sejtett
titkok majdnem természetfölötti megindulássá tették
a görcsös nevetést, amit Gwynplaine keltett. Anél-
kül, hogy a dolog mélyére hatoltak volna, mert a
néző nem szereti a fárasztó elmélyedést, megértettek
egyet-mást abból is, ami túl volt azon, amit láttak.

Amit Dea érzett, meghaladja az emberi beszédet.
Érezte, hogy egy tömeg közepén van és nem tudta,
mi az: tömeg. Zajt hallott, ez volt minden. A
tömeg ránézve egy lehelet volt; és alapjában nem
is más. Nemzedékek csak muló lélegzetek. Az ember
lélegzik, törekszik és kialszik. Ebben a tömegben
Dea egyedül érezte magát és úgy borzongott, mint
akit a mélység fölé függesztenek. Mikor a kétségbe-
esett ártatlanság zavarodottságával kész volt vádolni
az ismeretlent, a lehető bukástól való félelmében
Dea mégis derüsen, kiemelkedve az aggodalomból, de
belül reszketve elhagyottsága miatt, egyszerre meg-
találta biztonságát és támaszát; megragadta a mentő
fonalat a sötétség világában és rátette a kezét Gwyn-
plaine hatalmas fejére. Hallatlan öröm! Rózsás
ujjait rátámasztotta a göndör hajerdőre. A gyapju

Érintése szelid eszmét idéz föl. Dea egy bárányt érintett, akiről tudta, hogy oroszlán. Egész szíve ki-mondhatatlan szerelemben olvadt föl. Érezte, hogy megszűnt a veszély, megtalálta a megmentőt. A közönség az ellenkezőjét hitte. A nézők számára Gwynplaine volt, aki megmenekült és Dea a megmentő. Nem tesz semmit! gondolta Ursus, aki látott Dea szívébe. És Dea megnyugodva, megvigasztalva, elbűvölve imádta az angyalt, míg a nép a szörnyeteget szemlélte és belőle is, elbűvölve, de fordított értelemben, kitört a prometheusi kacagás.

Az igazi szerelem el nem tompul. Csupa lélek, el nem lankadhat. A parazsat elborithatja a hamu, a csillagot nem. Ezek a nagyszerű benyomások minden este megújultak Deában és ő a gyöngédségtől sirni készült, miközben mások görcsöket kaptak a nevetéstől. Körülötte csak vidámak voltak, de ő, ő boldog volt.

Ursusnak nyilván nem tetszett ez a hatás, amit Gwynplaine váratlan és meglepő vigyorgása idézett elő. Jobban szeretett volna több mosolyt és kevesebb nevetést, valamivel irodalmibb csodálatot. De a diadal vigasztal. Minden este megbékült a tulságos sikerrel, mikor megszámlálta, hány shillinggé lesznek a farthingok és hány fonttá a shillingek. Aztán azt mondta magában, hogy ha a nevetés elmúlt, *A legyőzött kaosz* megmarad az elmék mélyén és nem vész el belőle. Talán nem egészen csalódott, a mű talán elraktározódik a közönségben. Az igazság az, hogy a csöcselék, mely a farkasra, a medvére, az emberre, a zenére, a harmóniától lenyüggözött üvöltésre, a hajnal előtt menekülő éjszakára, a világságból kibontakozó énekre figyelt, zavaros és mély rokonszenvvel, sőt gyöngéd tisztelettel fogadta ezt a drámai költeményt, *A legyőzött kaoszt*, a szellemnek ezt a győzelmét az anyag fölött, mely az ember örömére végződött.

Ilyenek voltak a nép durva mulatságai.

Neki ez elég volt. A népnek nem volt módjában a gentry „nemes mérközéseire“ járnai, mint a nagyuraknak és nemeseknek és nem fogadhatott ezer guineában Helmsgailra Phelem-ghe-madone ellen.

Aki kívül áll mindenben, egy pillantást vet a dolgokra és emberekre.

Az emberben él a gondolat, hogy bosszút álljon a multságért, amit szereztek neki. Ez az oka, hogy megvetik a színészeket.

Ez a teremtés engem elbájol, mulattat, szórakoztat, tanít, elragad, vigasztal, ideálokat teremt, kellemes és hasznos nekem, mi rosszat tehetnék neki? Megalázhatom. A megvetés távoli arculütés. Pofozzuk meg. Tetszett nekem, tehát hitvány. Szolgált nekem, tehát gyűlölöm. Hol egy kő, hogy hozzádobhassam? Pap, add ide a tiedet. Filozófus, add ide a tiedet is. Bossuet, átkozd ki. Rousseau, sértegesd őt. Szónok, kavicsokat köpj reá a szájadból. Dobj reá követ, medve. Kövezzük meg a fát, kinozzuk meg a gyümölcsét és együk meg. Bravó! és Le vele! Aki a költők verseit elszavalja, bélpoklos. Bohóc, tegyük a saját sikerének szégyenkövére. Tetézzük diadalát fütyökkel! Gyűjtsön össze tömeget és teremtsen belőle magányt. Így történt, hogy a gazdag osztályok, ugynevezett felsőbb osztályok, kitalálták a színész elszigetelésének módját, a tapsot.

A csőceselék nem ilyen kegyetlen. Az nem gyűlölte Gwynplainet. És nem is vetette meg. Hanem az utolsó rakodómunkás, aki a legutolsó ócska hajó legutolsó személyzetéhez tartozik Anglia legutolsó kikötőjében, megmérhetetlenül magasabbrendűnek tekinti magát a csőceselék e mulattatójánál és azt tartja, hogy egy rakodómunkás annyival áll föllette egy kötéláncosnak, mint egy lord a rakodómunkásnak.

Mint minden komédiásnak, Gwynplainenek is tapsoltak és elszigetelték. Különben itt a földön minden siker bűn, melyért bűnhődni kell. Akié az érem, azé a másik oldala is.

Gwynplaine számára nem volt másik oldala. Annyiban, hogy neki a siker mindkét oldala tetszett. Kielégítette a taps és megelégedett az elszigeteltséggel. A tapsok által lett gazdag, az elhagyottság által lett boldog.

Aki gazdag, ezen a földön nem nyomorult többé.

Annak nincs többé lyuk a ruháján, nem hideg a kemencéje, nem üres a gyomra. Eszik, amig étvágya van, iszik, amig szomjas. Van mindene, ami szükséges, beleértve a fillért is a koldus számára. Gwynplainenek megvolt ez a szegényes gazdagsága, elegendő arra, hogy szabad legyen.

Lélekben dusgazdag volt. Szerelem volt benne. Mit kívánhatott még?

Nem is kívánt semmit.

Kevesebb éktelenség; talán ezt föl lehetett volna ajánlani. Hogyan visszautasította volna! Nem akarta volna elhagyni ezt az álarcot, visszavenni az arcát, olyanmá lenni, amilyen volt, talán széppé és kedvessé! Mivel tartotta volna el Deát? Hova lett volna a szegény és szelid világtalan, aki őt szerette? E vi-gyorgás nélkül, mely őt egyetlenné tette, nem lett volna több, mint akármelyik komédiás, mindennapi kötél-táncos, aki a kövek hasadékaiból kaparja ki a filléreket és Deának talán nem lenne mindennap kenyere! Nagy büszkeséggel érezte magában e mennyei gyöngöseség mellett a pártfogó gyöngödségét. Sötétség, Magányosság, Nyomor, Tehetetlenség, Tudatlanság, Éhség és Szomjuság a nyomornak hét tátongy torka ásitott a leány körül és ő volt a szent György, aki e sárkánnyal harcolt. És ő legyőzte a nyomort. Hogyan? Éktelenségével. Rutságával ő hasznos, segítő, győzelmes és nagy volt. Csak meg kellett magát mutatnia és a pénz ömlött. Ő volt a tömeg ura, a csőceselék fejedelme. Mindent megtehetett Deáért. Szükségleteiről gondoskodott, kívánságait, vágyait kielégítette a kívánságoknak abban a szűk körében, mely egy vak előtt nyitva áll. Gwynplaine és Dea egymásnak a gondviselése volt. A fiu úgy érezte, hogy Dea szárnyain emelkedik, a leány úgy érezte, hogy a fiu karjaiban hordozza. Mi lehet édesebb, mint támogatni azt, aki szeret bennünket, megszerezni a szükségeset annak, aki a csillagokat adja nekünk? Gwynplainenek jutott ez az üdvösség. És ezt éktelenségének köszönhette. Ez az éktelenség mindenem fölül emelte. Az szerzett kenyeret a leánynak és a többieknek; az szerzett neki függetlenséget, szabadságot, hirnevet, benső elégedettséget, büszkeséget. Éktelenségében utolérhetetlen volt. A végzet semmit sem tehetett ellene, miután kimerült egy csapásban, mely diadallá változott. A szerencsétlen-

ség mélysége eliziumi magassággá lett. Gwynplaineet bebörtönözte éktelensége, de Deával együtt. És ez annyi volt, hogy a paradicsomba zárták be. Fal volt köztük és az élők világa között. Annál jobb. A fal bezárta, de védelmezte őket. Mit tehettek Dea ellen, mit tehettek Gwynplaine ellen? Mikor az életnek ilyen korlátja volt körülöttük? Megfosztani őt a sikertől? Lehetetlen. Meg kellett volna fosztani az arcától. Megfosztani őt a szerelemtől? Lehetetlen. Dea sohasem látta őt. Dea vaksága istenien gyógyíthatatlan volt. Milyen kényelmetlenséget szerezhetett neki az ő éktelensége? Semmilyen. És milyen előnyöket nyújtott? Mindent! Szerették e borzalom ellenére, sőt talán éppen azért. A testi tökéletlenség és az éktelenség ösztönszerűen közeledett egymáshoz és párosult. Valaki szeret bennünket, nem minden ez? Gwynplaine csak hálával tudott elcsufítására gondolni. Őt megáldották ezzel a megbélyegzéssel. Örömmel érezte, hogy ez örök és elveszithetetlen. Milyen szerencse, hogy ez a jótétemény gyógyíthatatlan! Amig lesznek utcasarkok, vásárterek, országutak, ahol járni lehet, míg lesz nép idelent és ég lesz odafönt, lesz miből élni, Dea nem fog nélkülözni semmit és szeretni fogják egymást! Gwynplaine nem cserélt volna arcot Apollóval. A boldogságot jelentette az, hogy szörnyeteg volt.

Azt is megmondottuk már, hogy a végzet elhalmozta jótéteményeivel. Ez az eltaszított ember kiválasztott volt.

Oly boldog volt, hogy sajnálni kezdte maga körül az embereket. Szánalom fogta el. Eleinte ösztönből tekintett ki, mert az ember nem egy darabból van és az emberi természet nem elvont; boldog volt, hogy befalazták, de időnként fölemelte a fejét, hogy kitekintsen. És még nagyobb örömmel tért vissza elzárkozottságában Dea mellé, miután összehasonlításokat tett.

Mit látott maga körül? Kik voltak ezek az élők, akiknek minden nap megújuló példányait nomád élete mutogatta? Mindig új népek és mindig új sokaság. Mindig új arcok és mindig ugyanazok a szerencsétlenek. Összekeveredő romok. Minden este minden társadalmi balsors körülvette az ő boldogságát.

A Green-Box népszerű volt.

Az alacsony díjak vonzották az alacsony osztályokat. A gyöngék, a kicsinyek, a szegények látogatták. Ugy mentek Gwynplainehez, mint ahogy a kocsmába mentek gint inni. Két garasért feledést vásároltak. Emelvényének mag-slatáról Gwynplaine szemlélte a komor népet. Szelleme megtelt a mérhetetlen nyomor fokozatos jelenségeivel. Az emberi arcot a lelkiismeret és az élet teremti meg és rejtelmes barázdák tömegeinek eredménye. Nincs szenvedés, nincs harag, nincs becstelenség, nincs kétségbeesés, melynek Gwynplaine ne látta volna meg a redőjét. Ezek a gyermekszájak nem ettek. Ez a férfi apa, ez az asszony anya és mögöttük sejteni lehet a pusztuló családot. Ez az arc a hibából jött és a bünbe tér vissza; megérthető az oka; tudatlanság és szegénység. Az a másik még mutatta a jóság nyomait, melyet a társadalmi elnyomás letörült és gyűlöletté változtatott. Ennek az öreg asszonynak a homlokán meglátszik az éhinség; ennek a fiatal lánynak a homlokán a prostitúció látszik. Ugyanaz a baj a fiatalnak segélyforrást adott és ez még szomorubb volt. Ennek a tömegnek voltak karjai, de nem voltak szerszámai; ezek a munkások nem kívántak sokat, de munka nem volt. A munkás mellé néha katona ült, néha egy rokkant és Gwynplaine meglátta a háboru kísértetét. Itt munkanélküliséget, ott kimerültséget, amott szolgáltságot látott Gwynplaine. Némely homlokon az állatiasság felé való sülyedést látott és az ember lassu visszatérését az állathoz, amit a felsőbbek boldogságának súlyosan reánehazódó nyomása okoz. Ebben a sötétségben valami derengett Gwynplaine előtt. Egynapi szenvedés boldoggá tette őt és Deát. Minden más kárhozai volt. Gwynplaine érezte maga fölött gyanutlan lábdobogását a hatalmasoknak, gazdagoknak, előkelőknek és nagyoknak; maga alatt pedig látta a kit-gadottak sápadt csoportját; látta magát és Deát az ő kicsi és megismerhetetlen boldogságukkal a két világ között; fölül a jövő-menő, szabad, vidám, táncos és toporzékoló világ, fölül a világ, mely jár, alul a másik világ, melyen jár. Végzetes dolog, mely társadalmi betegséget jelez, a világoosság kiirtja a homályt! Gwynplaine észrevette ezt a bajt. Hogyan! ilyen csuszó-mászó sors! Az ember így vonsozolja magát! ennyire hozzá-

tapad a porhoz és a sárhoz, ily undorító, ennyire lemondó és elvetemült, hogy valakinek kedve támadhat reátenni a lábát? Vajjon a földi élet melyik pillangójának lárvája lehet? Hogyan, ebben az éhező és tudatlan tömegben mindenki előtt a bűn vagy a becsstelenség kérdése áll? a törvények hajlithatatlansága a lelkiismeret meggyöngülését idézi elő? nincs gyermek, aki ne az elaljasodásért nőne föl? nincs szüz, aki ne azért serdülne föl, hogy fölkinálja magát? nincs rózsa, mely ne a pocsolyának születne? Szemei néha elérzékenyülten törekedtek a fenekéig látni ennek a homálynak, melyben annyi haszontalan erőfeszítés haldokolt, ahol annyi fáradság küzdött, annyi családot marcangolt szét a társadalom, annyi erkölcsöt gyötört meg a törvény, ahol annyi seb üszkösödött meg a büntető rendszer miatt, annyi szegénységen rágódik az adó, annyi értelem uszott a tudatlanság örvényének színén, éhezőkkel ellepett nyomoruságos tutajok, háboruk, éhhalál, hörgés, jajkiáltások, pusztulás; és ő érezte, hogy ez az általános és kínos aggodalom őt is megragadja. Ő kikötőben volt és látta maga körül a hajótörést. Néha kezére támasztotta éktelen fejét és gondokodott.

Milyen balgaság boldognak lenni! milyen álmodozás! Eszméi támadtak. A képtelenség vonult át az agyán. Mivel egyszer segített egy gyermekben, most hajlandó lett volna segíteni a világon. Az álmodozás felhői néha elhomályosították a saját valóját; annyira elveszett benne az aránytalanság érzése, hogy megkérdezte magától: „Mit lehetne ezért a szegény népért tenni?” Néha annyira elmerült gondolataiban, hogy hangosan tette föl a kérdést. Ursus olyankor a vállát vont a mereven nézte. Gwynplaine pedig tovább álmodott: „Oh! ha hatalmas volnék, mennyire sietnék segíteni a szerencsétleneken! De mi vagyok én? egy parány. Mit tehetek én? semmit!”

Csalódott. Sokat tehetett a boldogtalanokért. Megnevettette őket.

És mint mondtuk, nevetetni annyi, mint feledtetni.

Mily jótevője a földnek, aki feledést osztogat!

Gwynplaine az igazságra, Ursus a valóságra talál.

A filozófus kém. Ursus az álmodozásra lesván, növendékét tanulmányozta. Belső beszédeinknek halvány tükröződése van a homlokunkon; az arcismerő ezt tisztán meg tudja különböztetni. Ennélfogva semmi sem kerülte ki Ursus figyelmét, ami Gwynplaineben történt. Egy napon, mikor Gwynplaine elmélkedett, Ursus megbíálta a ruháját és így szólt:

— Ugy látszik, mintha gondolkodnál, ostoba. Vigyázz, ehhez semmi közöd. Neked csak egy dolgod van: Deát szeretni. A te boldogságod kétszeres szerencse; először, mert a tömeg látja a pofádat, másodszor, mert Dea nem látja. Ilyen boldogsághoz, mint a tied, nincs jogod. Semmiféle asszony, aki a szájadat látja, el nem tűrné a csókodat. És ez a száj, a vagyoned, ez arc, a gazdagságod, nem a tied. Te nem ezzel az arccal születél. A végtelenség mélyén levő torzképtől kölcsönözted. Elloptad az ördög álarcát. Ocsmány vagy, elégedj meg ezzel a nyereséggel. A világon, amely nagyon derék mű, vannak, akik boldogok, mert joguk volt hozzá és vannak, akik csak fölkapaszkodtak a boldogsághoz. Te olyan pincében élsz, amelyben véletlenül egy csillag is van. A szegény csillag a tied. Meg ne próbálj kilépni a pincéből, őrizd a csillagodat, te pók! Vénus, a karbunkulus van a hálódban. Légy szives, elégedj meg vele. Látom, hogy álmodozol, ez ostobaság. Hallgass csak, majd én beszélek neked az igazi költészet nyelven: csak hadd egyék Dea marhaszeleteket és ürücombokat, hat hónap múlva olyan kövér lesz, mint egy török; vedd el és csinálj neki egy gyereket, két gyereket, három gyereket, egész füzér gyereket. Ezt nevezem filozófiának. És emellett még boldog vagy, ami nem bolondság. Kis gyermekeid legyenek, ez a derült ég. Legyenek pulyáid és azokat törülgesd, tisztogasd az orrukat, altatgasd, maszatold be és mosd le őket, hadd hemzsejjenek körülötted; ha nevetnek, jó, ha bőgnek, még jobb; kiabálni, ez az élet; nézd őket, amint szopnak hat hónapos korukig, amint

másznak egy éves, járnak két éves korukban, amint növekednek tizenöt éves és szerelmeskednek husz éves korukban. Akinek ez az öröme megvan, mindene megvan. Én elmulasztottam ezt azért, mert én oktan állat vagyok. A jó Isten, aki szép költeményeket teremtett, aki az első az írók között, azt diktálta Mózesnek, az ő munkatársának: *Sokasodjatok!* Így szól a szöveg. Tehát sokasodj, számár! Ami a világot illeti, nincs reád szüksége, hogy még rosszabb legyen. Ne legyen reád gondod. Ne foglalkozz azzal, ami kívül van. Hagyd békén a láthatárt. A komédiás arra való, hogy nézzék, nem arra, hogy ő nézzen. Tudod-e, kik vannak kívül? Azok, akiknek joguk van a boldogsághoz. Te, ismétlem, csak föltolakodtál a boldogsághoz. Te csak bitorlod a boldogságot, amely nekik tulajdonuk. Ők a törvényesek, te vagy a bitorló, te vadházasságban élsz a szerencsével. Mit akarsz még többet, mint amid van? Sibolethre mondom, pimasz ez a suhanc. Deával megsokasodni mégis csak kellemes lehet! Ilyen boldogság hasonlít a csaláshoz. Azok, akik fölső jóváhagyás folytán boldogok itt lent, nem szeretik, ha valaki alattuk is megengedi magának a boldogságot. Ha megkérdezed magadtól, mi jogon vagy boldog? nem tudsz felelni. Neked nincs szabadságleveled, nekik van. Jupiter, Allah, Vishnu, Sabaoth, mindegy, akárki, utalványt adott nekik a boldogságra. Reszkess tőlük. Ne elegyedj közéjük, nehogy ők is a dolgaiddba elegyedjenek. Tudod-e, nyomorult, ki az, akinek joga van a boldogsághoz? Egy borzasztó teremtes: a lord. Ah! a lord, az ördög-gel kell szövetkeznie még az ismeretlenben, hogy azon az ajtón léphessen az életbe! Milyen nehéz lehet neki megszületnie! Más fáradsága nem volt, de igazságos egek! ez aztán hatalmas volt! megnyerni a végzetet, ezt a vak fajankót, hogy már a bölesőben az emberek urává tegye! megvesztegetni azt a jegyszédőt, hogy az előadásnál a legjobb helyet nekik adja! Olvasd el a mementót a fülkében, amit nyugalomba helyeztem, olvasd bölességem breviumát, majd meglátod, mi egy lord. A lord az, akié minden és maga is minden. A lord az, aki a saját természete fölött áll; a lord az, akinek fiatalkorában megvannak az öregek jogai és öregkorában a fiatalok szerencséje; ha bűnös, a becsületes emberek tisztelik; ha gyáva, parancsnoka lesz ■

bátraknak; ha semmittevő, övé a munka gyümölcse; ha tudatlan, oklevelet kap Oxfordból és Cambridgeből; ha ostoba, megcsodálják a poéták; ha csuf, réamosolyognak az asszonyok; ha Thersites, övé Achilles sisakja; ha nyul, övé az oroszlán bőre. Félre ne értsd a szavaimat, nem mondom, hogy a lord szükségképen tudatlan, gyáva, csuf, ostoba és öreg; csak azt mondom, hogy mindez lehet, anélkül, hogy ártana neki. Ellenkezőleg. A lordok fejedelmek. Angolország királya is lord, első nagyur a nagyurak között. Ez minden, ez sok. A királyokat hajdan lordoknak nevezték; a dániai lord, az irlandi lord, a szigetek lordja. A norvég lordot csak háromszáz év óta nevezik királynak. Luciust, Anglia legrégebb királyát, szent Telesphorus *mylord Luciusnak* nevezte. A lordok pairek, azaz egyenlők. Kivel? a királlyal. Nem követem el azt a helyesírási hibát, hogy összetéveszem a lordokat a parlamenttel. A nép gyűlését, amelyet a hódítás előtt a szászok *wittenagemot*-nak neveztek, a normanok a hódítás után elneveztek *parliamentum*-nak. Lassanként kiszorították a népet az ajtón. A király pecsétes levelei, amelyek egykor a képviselőket *ad consilium impendendum* összehívták, ma *ad consentiendum* hívják meg. A képviselőknek megvan a joguk, hogy beleegyezzenek. Szabadságukban áll azt mondani, hogy igen. A pairek azt is mondhatják, nem. Bizonyíték erre, hogy már mondták is. A pairek levághatják a király fejét, a nép nem. A fejszecsapás, amely I. Károlyt megölte, jogtalan beavatkozás volt nem a király, hanem a pairek ellen és jól tették, hogy fölakasztatták Cromwell esontjait. A lordoké a hatalom, mert övék a gazdagság. Ki az, aki már lapozott a Doomsday-bookban? Ez a bizonyítéka annak, hogy Angolország a lordoké, ez az alattvalók javainak jegyzéke, amelyet Hódító Vilmos alatt készítettek és a kancellár őrizetében van. Aki valamit le akar belőle másolni, négy garast fizet soronként. Nagyon büszke könyv. Tudod, hogy én cseléd-orvos voltam egy lordnál, akit Marmadukenek hívtak és akinek kilencszázezer francia frank évi járadéka volt! Csak húzdj feléjük, te borzalmas hülye. Tudod, hogy Lindsey gróf vadaskertjeinek csupán a nyulaival táplálni lehetne az Öt Kikötő egész csöcselékét? Hát csak dörgölődj hozzájuk. Nagy rendet tartanak. Min-

den vadorzót fölakasztanak. Két hosszú, szőrös fülért, amelyek kibujtak a tarisznyából, láttam akasztófára huzni egy hatgyermekes apát. Ilyenek a nagyurak. Egy lord nyula több, mint a jó Isten embere. A főurak vannak, hallod-e, gazember, és ezt jónak kell találunk. És ha rossznak tartanánk is, mit ártana az nekik? Nép, amely ellenvetéseket tesz! Plautus maga sem közelítené meg ezt a kómikumot. Egy filozófus nagyon mulatságos lenne, ha e szegény ördögökből való sokaságnak azt tanácsolná, hogy tiltakozzék a lordok nagysága és sulya ellen. A hernyó könnyebben vitatkozna az elefánt lábával. Egyszer láttam, hogy egy viziló rálépett egy vakondtúrásra; eltaposott mindent és ő ártatlan volt. Azt sem tudta a jó barom, hogy van a világon vakond. Kedvesem, a vakond, amelyet széttaposnak, az az emberi nem. A széttaposás törvény. És te azt hiszed, hogy a vakond nem tapos szét semmit? Ő is rengeteg barom a férgekhez képest, amelyek viszont vastag barmok az ázalékokra nézve. De ne okoskodjunk. Fiam, a hintók léteznek. A lord benne ül, a nép a kerekek alatt van, a böles félre áll. Állj félre és engedd elhaladni. Ami engem illet, én szeretem a lordokat és kikerülöm őket. Éltem egyiknél. Ez elég ahhoz, hogy megszépítse az emlékeimet. Emlékszem a kastélyára, mint valami dicsfényre a felhők között. Az én álmaim már mögöttem vannak. Semmi sem csodálatosabb, mint Marmaduke-lodge nagysága, szép elrendezése, gazdag jövedelme, diszitése és melléképületei. Különben a lordok házai, kastélyai és palotái mintaképei mindannak, ami nagy és pompás ebben a virágzó királyságban. Szeretem a főurainkat. Hálás vagyok nekik gazdagságukért, hatalmukért és sikereikért. Én, aki sötétségbe öltözöm, örömmel és érdeklődve nézem a mennyei azurnak azt a darabját, amit úgy neveznek: lord. Tágas udvaron keresztül léphetsz be a Marmaduke-lodgeba; a négyszögletes, hosszukás udvart nyolc négyszögre osztották, balusztrádokkal bekerítették, mindkét oldalon széles utat hagyván szabadon, közepén fenséges hatszögletes kut, két medencével, finom, áttörtművi kupola alatt, amelyet hat oszlop tartott. Ott ismerkedtem meg egy tudós franciával, Cros abbé urral, aki a Saint-Jacques-utcai Jakobinusok házából való volt. Itt, Marmaduke-lodgeban, volt az

Erpinus-könyvtár fele, a másik fele Cambridgeben, a teológiai fakultás nagytermében van. Sokat olvas-tam ott, üldögélve a földiszített kapu alatt. Ezeket a dolgokat rendszerint nem látja más, csak néhány kíváncsi utazó. Tudod-e, nevetséges boy, hogy Wil-liam North ő kegyelmességének, aki egyben lord Gray de Rolleston, aki a bárók padjának tizennegye-dik helyén ül, több magas törzsű fája van erdeiben, mint amennyi haj van a te rettentő koponyádon? Tudod-e, hogy lord Norreys de Rycotenek, aki azo-nos Abingdon gróffal, van egy négyszögletes tornya, amely kétszáz láb magas és ezt a föliratot viseli: *Virtus ariete fortior*, ami azt akarja mondani, *az erény erősebb, mint a faltörő kos*, de voltaképen azt jelenti, hogy *a bátorság erősebb, mint egy hadi gép*. Igen, én tisztetem, becsülöm főurainkat és hódolok nekik. A lordok azok, akik a királyi felséggel együtt munkálkodnak azon, hogy előnyöket szerezzenek és azokat megtartsák a nemzetnek. Bölcsességük külö-nösen válságos körülmények között tűnik ki. Szeret-ném látni, mi lenne, ha nem volna elsőbbségük min-denki fölött. De van. Ami Németországban hercegség, Spanyolországban grandezza, az Angliában és Fran-ciaországban a pairség. Minthogy az ember joggal találta elég nyomorultnak ezt a világot, Isten érezte, hogy hol tör a nyereg, be akarta bizonyítani, hogy ő tud boldog embereket teremteni, megteremtette a lordokat, hogy elégtételt adjon a filozófusoknak. Ez az alkotása megjavítja a másikat és kiszabadítja a bajból a jó Istent. Csak így tudott illendően kimene-külni félszeg helyzetéből. A nagyok valóban nagyok. A pair, ha önmagáról beszél, azt mondja: nos. Egy pair is többesszám. A király úgy cimezi a paireket: *consanguini nostri*. A pairek egész halom böles tör-vényt alkottak, többek között azt, amelyik halálra ítéli az embert, aki kivág egy hároméves jegenyét. Fölényük oly nagy, hogy külön nyelvet használnak. Heraldikus stilusban a fekete, amelyet a nemesség *homok*nak, a hercegek *saturnus*nak neveznek, a pairek-nél *gyémánt*. Gyémántpor, csillagos éjszaka, ez a bol-dogok feketéje. És még egymás közt is árnyalatokat teremtenek a nagyurak. A báró nem szidhat meg senkit egy vicomte jelenlétében, annak engedélye nélkül. Ezek kiváló dolgok, amelyek föntartják a nemzeteket. Mily szép az, ha egy népnek huszonöt

hercege, öt marquis-ja, hetvenhat grófja, kilenc vicomteja és hatvanegy bárója van, tehát százhetvenhat pairje. Ezek után, ha van is az országban itt-ott néhány rongy! Minden nem lehet aranyból. Rongy is lehet, de nincs-e elég bibor? Egyik kiegészíti a másikat. Valamit csak valamiből lehet építeni. Nos hát igen, vannak szegények, nagy dolog! Ők szövik a gazdagok boldogságát. Teringette! a mi lordjaink a mi dicsőségünk. Charles Mohunnak, a mohuni bárónak, csak a kopófalkája annyiba kerül évente, mint a bélpoklosok kórháza Mooregateben és a Krisztus-kórház — amelyet VI. Edvard 1553-ban alapított a gyermekek számára — együttléve. Thomas Asborne, leedszi herceg, csak livrékre ötezer arany guineát költ évente. A spanyol grandok számára a király nevez ki fölügyelőket, akik nem engedik őket tönkremenni. Ez nem ér semmit. A mi lordjaink különcök és fényűzők. Ezt becsülöm. Ne gyalázkodjunk, mint az irigyek. Nekem kedvemre van egy szép, mulékony látomány. A fény ugyan nem az enyém, de a visszfény igen. Visszfény a fekélyemen, fogod mondani. Eredj a pokolba. Én egy boldog Job vagyok, aki nézhetem Trimalciont. Oh! a szép bolygó ott fönt! nem kis dolog látni a teli holdat. Megszüntetni a lordokat, olyan vélemény ez, amelyet Orestes se merne támogatni, akármilyen esztelen volt is. Azt mondani, hogy a lordok kártékoynak vagy haszontalanok, ez annyit tenne, hogy meg kell rendíteni az államokat és hogy az emberek nem arra valók, hogy úgy éljenek, mint a nyáj, amely legeli a füvet és a kutya megharapja. A birka letarolja a mezőt, a pásztor meg a birkát. Mi igazságosabb ennél? Nekem minden mindegy; én filozófus vagyok és annyira ragaszkodom az élethez, mint egy légy. Az élet csak egyik lábával van a földön. Ha meg gondolom, hogy Henry Bowes Howardnak, a berkshirei grófnak, huszonnégy diszhintója áll a szinjeiben, egyiknek ezüst a lószerszáma, másiké arany! Istenem! jól tudom, hogy mindenkinek nem lehet huszonnégy diszhintója, de azért nem kell mindjárt szónokolni. Mert egy éjszaka fáztál, nem kell nagy dolgot csinálni belőle! Nemesak veled esett meg. Mások is fáztak és éheztek. Tudod-e, hogy e hideg nélkül Dea nem lenne vak és ha nem lenne vak, nem szeretne téged? Okoskodj, buta! És aztán, ha minden

züllött ember panaszkodna, szép lárma lenne belőle. Csend, ez a szabály. Meggyőződésem, hogy a jó Isten hallgatást parancsol az elkárhozottaknak, mert enélkül Isten maga lenne kárhozott, ha hallgatnia kellene az örökös kiáltozást. Az Olympus boldogsága Cocytus hallgatásának árán származhatott. Nép, tehát hallgass. Én még jobbat teszek, helyeslek és bámulok. Eppen most számláltam elő a lordokat, de hozzá kell még adnom a két érseket és huszonnégy püspököt! Valóban, elérzékenyülök, ha reájuk gondolok. Emlékszem, hogy Raphoä tisztelendő tizedszedőjénél láttam egy hatalmas hombárt, tele a legszebb gabonával, amit a környékbeli parasztoktól szedtek össze és amivel a tisztelendőnek semmi dolga sem volt. Ez időt engedett neki, hogy Istenhez imádkozzék. Tudod, hogy lord Marmaduke, a gazdám, volt Irland főkimestárnoka és a yorki grófságban levő Knaresburg főkormányzója? Tudod-e, hogy a lord-főkamarás — amely méltóság örökös az ancasteri hercegek családjában — öltözteti a királyt a koronázás napján és e fáradságáért negyven rőf bársonyt kap és az ágyat, amelyben a király aludt; és hogy a feketepáléás ajtónálló az ő kiküldöttje? Szeretném látni, mit tudnál ellene mondani annak, hogy Anglia legrégebb vicomteja sir Robert Brent, akit még V. Henrik tett vicomte-tá. A lordok valamennyi címe felségjogot jelent valamely területen, kivéve Rivers grófot, akinek címe a saját családi neve. Mily csodálatos az a joguk, hogy megadóztathatnak másokat, mint például éppen most négy shillinget követelnek minden font sterling évi jövedelem után, s az emelést folytatják jövőre; és mindazok a szép adók, amelyeket a párolt szeszre, a borra, a sörre, a hordókra és a mérősulyokra, az almaborra, a körtemustra, malátára, árpacsírára, kőszénre és száz más hasonló dologra vetettek ki! Tiszteljük azt, ami van. A papság is a lordokat emeli. A mani püspök alattvalója Derby grófnak. A lordoknak vannak vadállataik, amelyeket címereikbe tesznek. Minthogy Isten nem teremtett eleget, ők újakat találtak ki. Ők teremtették a címertani vaddisznót, amely annyival áll fölötte a közönséges vaddisznónak, mint a vaddisznó a sertésnek vagy a főur a papnak. Ők teremtették a griffmadarat, amely oroszlán a sasok közt és sas az oroszlánok közt, amelytől félnek az

oroszlánok a szárnyai miatt és félnek a sasok a sörénye miatt. Van nekik egyszarvujuk, kígyójuk, szalamandrájuk, habléányuk, sárkányuk és hippogriffjük. Mindez borzalmas nekünk, nekik disz és ékesség. Van egy állatseregletük, amelynek címer a neve és amelyben ismeretlen szörnyek ordítanak. Semmiféle erdő össze nem hasonlítható meglepő csodák dolgában az ő büszkeségükkel. Hiuságuk tele van kisértetekkel, akik úgy sétálnak benne, mint egy fenséges éjszakában, fegyveresen, sisakkal, vérttel, sarkantyúval, kormánypálcával a kezükben és siri hangon mondják: „Mi vagyunk az ősök!” A skarabeus megeszi a gyökereket, a fegyvergyűjtemények megeszik a népet. Miért ne? Megváltoztassuk a törvényeket? A főuri rend egy része az állam rendjének. Tudod-e, hogy van egy herceg Skóciában, aki harminc mérföldet vágtathat anélkül, hogy hazuról eltávozna? Tudod-e, hogy a canterburyi érseknek egymillió frank jövedelme van? Tudod-e, hogy ő felségének évenként hétszáz ezer font sterling a civillistája, nem számítva a kastélyokat, erdőket, uradalmakat, hűbéreket, javadalmakat, haszonbéreket, tizedeket, urasági adókat, elkobzásokat és birságokat, amik meghaladják az egymillió font sterlinget? Akik nincsenek megelégedve, azokat nehéz kielégíteni.

— Igen — mormogta Gwynplaine elgondolkodva, — a szegények poklából készül a gazdagok paradicsoma.

XII.

Ursus, a költő, magával ragadja Ursust, a filozófust.

Azután belépett Dea és Gwynplaine reátekintvén, nem látott többé mást, csak őt. Ilyen a szerelem; az embert egy pillanatra elfoglalhatja valami ostromló gondolat, de a szeretett nő megjelenik és hirtelen eltünteti mindent, ami nem ő, nem is gondolván arra, hogy talán egy világot homályosít el bennünk.

Mondjunk el itt egy részletet. *A legyőzött*

kaoszban egy szó, monstro, amit Gwynplainehez intézett, nem tetszett Deának. Néha, azzal a kevés spanyol tudással, ami akkoriban mindenkién megvolt, ezt a szót *quiero*-val pótolta, ami annyit tesz, *akarom*. Ursus nem minden türelmetlenség nélkül viselte el a szövegnek ezt a megváltoztatását. Szívesen mondta volna, amit napjainkban Moessard mondott Vissotnak: *Belőled hiányzik a tisztelet a műsor iránt.*

„A nevető ember.“ Ebben az alakban lett híressé Gwynplaine. A neve, Gwynplaine, amelyet kevésbé ismertek, eltűnt e gunynév alatt, mint ahogy az arca eltűnt a nevetés alatt. Népszerűsége is az volt, ami az arca, csak álarca.

A nevét mégis olvashatták a Green-Box elejére ragasztott széles íráson, amely Ursus szerkesztésében a következőket mondta:

„Itt látható Gwynplaine, akit tiz éves korában, 1690 január 29-ének éjszakáján az alávaló comrachicok elhagytak a portlandi tengerparton; a kisfiú fölnőtt és ma úgy nevezik

„A NEVETŐ EMBER.“

A komédiások élete olyan volt, mint belpoklosoké egy kórházban és a boldogoké egy szigeten. Minden nap a leglármásabb vásári mutatványokkal és tökéletes elzárkózottság hirtelen váltakozásával telt el. Minden este kivonultak ebből a világból. Olyanok voltak, mint a halottak, akik elköltöznek és másnap újra születnek. A komédiás olyan, mint a forgó világitótorony, amelynek fénye megjelenik és eltűnik és alig is létezik más, mint kísértet és fény a forgó tüzeknek ebben a nyilvános életében.

Az utcasarkot a magányosság követte. Amint az előadásnak vége volt, mialatt a hallgatóság széteszlott és a tömeg elégtelenségének zaja elcsendesült a szétágazó utcákban, a Green-Box leeresztett oldala fölemelkedett, mint egy kis erőd fölvonóhidja és az emberi nemmel való érintkezést elvágta. Az egyik oldalon a mindenség, a másik oldalon ez a bódé; a bódében volt a szabadság, a jó lelkiismeret, a bátorság, az odaadás, az ártatlanság, a boldogság, a szerelem valamennyi csillagzata.

A látó vakság és a szeretett éktelenség egymás mellett ültek, kezeik egymást szorongatták, homlo-

kuk egymást érintette és mámorosan, halkán beszélgettek.

A középső rekesznek kettős célja volt: a közönségre színpad, a színészeknek ebédlő volt.

Ursus, aki mindig elégedett volt, ha elhelyezhette egy hasonlatot, a rendeltetésnek ezt a különfélétségét arra használta ki, hogy a középső osztályát a Green-Boxnak egy abessziniai kunyhó arradashához hasonlítsa.

Ursus megszámlálta a bevételt, aztán vacsoráztak. A szerelemnek minden ideális és a szerelmeseknek együtt enni és inni, alkalom mindenféle titkos jelek váltásához, amelyek minden falatból csókot csinálnak. A fehér sört vagy a bort egy pohárból isszák, mintha harmatot innának ugyanabból a liliomból. Gwynplaine szolgálta ki Deát, ő vágta el a darabokat, töltött a poharába és nagyon közel simult hozzá.

— Hm! — mondta Ursus és elfordult, mert a zsémbelés akaratlanul mosolyra fordult.

A farkas az asztal alatt vacsorázott és nem törődött semmivel, mi nem az ő csontja volt.

Vinós és Fibi résztvettek az étkezésben, de nem zavartak senkit. E két csavargó mindig félig vad maradt és cigányul beszéltek egymással.

Aztán Dea bement a női osztályba Fibivel és Vinossal. Ursus elment láncra kötni Homot a Green-Box alatt, Gwynplaine a lovakat gondozta és a kedvesből lovász lett, mintha Homéros valamelyik hőse lett volna vagy Nagy Károly egyik leventéje. Éjfélkor mindenki aludt, csak a farkas nem, ki áthatva felelősségétől, időnként kinyitotta egyik szemét.

Másnap, ébredés után, megint összegyűltek; együtt reggeliztek, szokás szerint sonkát és teát; a tea Angliában 1678 óta divatos volt. Utána Dea spanyol divat szerint, Ursus tanácsára, aludt néhány órát, ezalatt Ursus és Gwynplaine kívül-belül elvégezték az apró munkákat, amelyeket a nomád élet követel.

Gwynplaine ritkán bolyongott a Green-Boxon kívül, kivéve az elhagyott utakat és a magányos helyeket. Városokban csak éjjel járt ki, széles, lehajtott kalapban, hogy az arcát ne mutogassa az utcán.

Födetlen arccal csak a színpadon volt látható.

Különben a Green-Box nem igen látogatta a városokat; Gwynplaine huszonnégy éves korában

még nem látott nagyobb városokat az Öt Kikötőnél. Közben a hirneve nőtt. Kezdett a csőcselékből kiemelkedni és magasabbra hatolni. A vásári furcsaságok, különlegességek és csodák kedvelői tudták, hogy a vándorló komédiások közt, majd itt, majd ott, valahol van egy rendkívüli álarc. Beszéltek róla, keresték, kérdezősködtek: Hol van? A Nevető Ember határozottan híres lett. A fényből jutott egy sugár *A legyőzött kaosznak* is.

Annyira, hogy a dicsőségre vágyó Ursus azt mondta:

— Londonba kell mennünk.

Vége az első kötetnek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA

ELSŐ RÉSZ.

A TENGER ÉS AZ ÉJSZAKA.

Két előljáró fejezet:

I. Ursus. II. A comprachicok.

I. Ursus.	I. — — — — —	9
"	II. — — — — —	15
"	III. — — — — —	17
"	IV. — — — — —	25
II. A comprachicok.	I. — — — — —	28
"	II. — — — — —	29
"	III. — — — — —	31
"	IV. — — — — —	32
"	V. — — — — —	35
"	VI. — — — — —	38

Első könyv.

Az ember feketébb az éjszakánál.

I. Portland déli csuca	— — — — —	45
II. Elszigeteltség	— — — — —	50
III. Magány	— — — — —	54
IV. Kérdések	— — — — —	59
V. A fa, amely emberi találmány	— — — — —	60
VI. Harc az éjszaka és a halott között	— — — — —	65
VII. Portland északi csuca	— — — — —	70

Második könyv.

A bárka a tengeren.

I. Az embertől független törvények	— — — — —	77
II. A kezdet megrögzített árnyképei	— — — — —	80
III. Nyugtalan emberek a nyugtalan tengeren	— — — — —	84
IV. A töbitől különböző felhő föllépése	— — — — —	87

V. Hardquanonne	96
VI. Azt hiszik, hogy megmenekültek	98
VII. Szent borzalom	100
VIII. Nix és Nox	103
IX. Az intelem, amit a háborgó tengerre biztak	105
X. A nagy vad, a vihar	107
XI. A Casquet-sziklák	110
XII. Harc a szirttel	112
XIII. Szemben az éjszakával	115
XIV. Ortach	116
XV. Portentosum mare	118
XVI. A rejtély hirtelen megszelidül	123
XVII. Az utolsó segítség	125
XVIII. A végső menedék	128

Harmadik könyv.

A gyermek a sötétségben

I. A Chess-Hill	139
II. A hó hatása	143
III. Minden fájdalmas utat megnehezít valami teher	147
IV. A sivatag másik alakja	151
V. Az embergyűlölet megteszi a magáét	156
VI. Az ébredés	169

MÁSODIK RÉSZ.

A KIRÁLY PARANCSÁRA.

Első könyv.

A mult örökösen jelen van; az emberek az embert tükrözik vissza.

I. Lord, Clancharlie.	I.	177
" "	II.	179
" "	III.	180
" "	IV.	186
II. Lord David Dirry-Moir.	I.	188
" "	II.	189
" "	III.	191
" "	IV.	193
III. Josiane hercegnő.	I.	194
" "	II.	197
" "	III.	201
IV. Magister elegantiarum		203
V. Anna királynő.	I.	210
" "	II.	212
" "	III.	214
" "	IV.	216
VI. Barkilphedro		217

VII. Barkilphedro furakodik — — — — —	223
VIII. Inferi — — — — —	228
IX. A gyűlölet épp olyan erős, mint a szeretet	230
X. Föllángolások, melyeket láthatnánk, ha az ember átlátszó volna — — — — —	236
XI. A leselkedő Barkilphedro — — — — —	243
XII. Skócia, Irland és Angolország — — — — —	247

Második könyv.

Gwynplaine és Dea.

I. Melyben meglátjuk annak az arcát, akinek még csak a tetteit láttuk — — — — —	259
II. Dea — — — — —	263
III. Oculos non habet et videt — — — — —	266
IV. Az összeillő szerelmesek — — — — —	268
V. A kék folt a feketeségben — — — — —	271
VI. Ursus a tanító és Ursus a gyám — — — — —	274
VII. A világtalanság leckét ad az éleslátásnak	278
VIII. Nemesak a boldogság, hanem a jólét is —	281
IX. Különködések, melyeket izléstelen emberek költészetnek neveznek — — — — —	286
X. Aki kívül áll mindenben, egy pillantást vet a dolgokra és emberekre — — — — —	292
XI. Gwynplaine az igazságra, Ursus a valóságra talál — — — — —	297
XII. Ursus a költő, magával ragadja Ursust, a filozófust — — — — —	304

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

